

T.C
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**BASIN PERSPEKTİFİNDEN MARMARA BÖLGESİ'NDE ZEYTİN VE
ZEYTİNCİLİK FAALİYETLERİ (1923-1960)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİNE DEMİR

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi DİLARA USLU

Bilecik, 2022

10299755

T.C
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**BASIN PERSPEKTİFİNDEN MARMARA BÖLGESİ'NDE ZEYTİN VE
ZEYTİNCİLİK FAALİYETLERİ (1923-1960)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİNE DEMİR

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi DİLARA USLU

Bilecik, 2022

10299755

BEYAN

“Basın Perspektifinden Marmara Bölgesi’nde Zeytin ve Zeytincilik Faaliyetleri (1923-1960” adlı yüksek lisans/doktora/sanatta yeterlik tezi/dönem projesinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın, Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	X
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:		/.....	

Emine DEMİR

Tarih

İmza

ÖN SÖZ

Zeytin, asırlar boyunca yetiştiği topraklarda insanların yaşantısından kültürüne kadar etkilemiştir. Var olduğu coğrafyada kutsallaşmış, vasıflarıyla insanların hayatının her aşamasında yer almıştır. Akdeniz ikliminin görüldüğü havzada yaygın olarak görülürken özellikle Güney Marmara Bölgesi'nde zeytin yetişmesiyle bölgedeki köylülerin ana geçim kaynağı olmuştur. Bölgede, Osmanlı Döneminde koza üretim ve ticareti yaygınken, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte zeytinin yetişmesinden ticaretine öncelik verilmiştir. Marmara Bölgesi'nin kalkınmasında ön planda yer almıştır. Ehemmiyetine bağlı olarak dönemin şartları doğrultusunda gerekli olan araştırmalarla aksaklıklar tespit edilmiş, çözüm yolları aranmıştır. Devlet, zeytinin yetişmesinde rehberlik rolünü üstlenmiş ve ticari meta olarak gelir kaynağı görmüştür.

Tez çalışmamda, belirlediğim zaman aralığında bölgede zeytine verilen önemi ve faaliyetlerdeki gelişmeleri derleyerek etkilerini ortaya koymaya çalıştım. Tez çalışmamı, sahiplenerek destekleyen, rehberliğiyle ve samimiyetiyle her an yanımda olan güler yüzlü danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Dilara USLU'ya emeği için şükranlarımı sunarım. Tez konusu belirlerken zeytin üzerine çalışma fikrini veren hocam Doç. Dr. Taner BİLGİN'e, lisans dönemimde üzerimdeki emeğini unutmadığım ve savunma sınavımda jüri üyesi olan hocam Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA'ya ve jüri üyesi olan hocam Doç. Dr. Halim DEMİRYÜREK'e, aynı zamanda bu aşamaya gelmemde değerli katkı ve emekleri için Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi ve Uludağ Üniversitesi Tarih Bölümü'ndeki hocalarıma, teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Ayrıca tez çalışmamda kaynak temini hususunda desteklerinden dolayı Sayın Hasan Soydan'a teşekkür ederim.

Son olarak bu günlere ulaşmamdaki maddi manevi desteğini ve emeğini hiç eksik etmeyen, tezimi araştırma ve yazım aşamalarında birlikte yola çıktığım, fakat tamamladığımda ise yanımdaki varlığının eksikliğini en derinden hissettiğim değerli eşim Harun DEMİR (rahmetli)'e minnetimi sunarım, her daim yanımda olan oğullarım Melih ve Semih'e teşekkür ederim.

Emine Demir

ÖZET

BASIN PERSPREKTİFİNDEN MARMARA BÖLGESİNDE ZEYTİN VE ZEYTİNCİLİK FAALİYETLERİ (1923-1960)

Zeytin, yazılı ve yazısız kaynaklarda insanlık tarihi boyunca önemli olmuştur. Zeytin meyvesinden ağacına, dalından yaprağına hatta yağına kadar kutsal kabul edilerek, adeta yaşamı yansıtan anlam yüklenmiştir. Akdeniz coğrafyasındaki varlığıyla bu havzadaki ülkelerin Akdeniz kültürünü temsil etmiştir. Türkiye’de de doğal iklim ve coğrafi koşullara dayalı kendiliğinden yetişen zeytin, sofralık ve yağlık üretiminde farklı bölgelerde farklı yönleriyle ön plana çıkmıştır. Marmara’nın güneybatısında yağlık, güneydoğusunda ise sofralık zeytin yetişmiştir.

Bu çalışmada 1923-1960 yılları arasında Cumhuriyet Döneminde Marmara Bölgesindeki zeytin faaliyetine dair alınan kararlar, uygulamalar, araştırmalar ve basına yansımaları üzerinde durulmaya çalışılmıştır. 1920-1930 yılları arasında T.B.M.M. zabıt ceridelerindeki görüşmeler ve yine bu dönemde hazırlanan Zeytin Raporu ana kaynaklardan biri olmuştur. 1930-1960 yılları arasında zeytin faaliyetlerine dair yayınlanan yerel ve ulusal gazetelerdeki haberlerde nasıl yer aldığı bu dönem için ana kaynağımızı teşkil etmektedir. Beraberinde yine bu dönemdeki zeytin üzerine yayınlanan dergilerde zeytincilik konusunda yapılan araştırma ve yazılar incelenmiştir. Zeytin tarımı, hastalıkları ve haşeratları mücadelesi, ıslah çalışmaları, fiyat politikası, zeytin ve zeytinyağının ekonomik değeriyle birlikte diğer tali etkilerine dair yıllara göre değişim incelenmiştir. 1923-1960 yılları arasında zeytin üretimi, zeytinyağının elde edilmesi ve sabun imalatına dair aksaklıkları zeytin faaliyeti çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zeytin, zeytinyağı, sabun, Marmara Bölgesi,

ABSTRACT

Olive and Olive Growing Activities in the Marmara Region as Reflected in the Press (1923-1960)

Olive has been important throughout human history in written and unwritten sources. From the olive fruit to the tree, from the branch to the leaf, and even to the oil, it is considered sacred and a meaning that reflects life has been given. With its presence in the Mediterranean geography, it represented the Mediterranean culture of the countries in this basin. In Turkey, there have been differences in the production of self-grown olives, tableware and oil based on natural climate and geographical conditions. Olive oil is grown in the southwest of Marmara, and table olives are grown in the southeast.

In this study, “What are the decisions, practices, researches and the reflection on the press regarding the olive activity in the Marmara Region in the Republican Period between 1923-1960?” We sought an answer. Between 1920-1930 T.B.M.M. The negotiations in the minutes and the Olive Report prepared in this period were one of the main sources. Our main subject is how it took place in the news in local and national newspapers about olive activities between 1930-1960. We also examined the researches and articles on olive cultivation in the journals published on olives in this period. We have compiled olive cultivation, disease and pest control, improvement studies, price policy, economic value of olives and olive oil, as well as other secondary effects. In this period, we evaluated the problems related to olive production, olive oil production and soap production within the framework of olive activity.

Keywords: Olive, olive oil, soap, Marmara Region

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1923-1950 YILLARI ARASINDA MARMARA BÖLGESİ'NDE ZEYTİNCİLİK

1.1. Zeytinin Kullanım Alanları.....	15
1.1.1. Zeytinyağı	15
1.1.2. Araşit Yağ Sanayi.....	19
1.1.3. Nebati Yağ Sanayi.....	22
1.1.4. Prina Yağ.....	24
1.1.5. Sabun Sanayi.....	25
1.1.6. Zeytinyağının Atığı Karasuyun Değerlendirilmesi.....	26
1.2. Zeytin Faaliyetlerini Etkileyen Bazı Faktörler.....	27
1.2.1. Zeytin Faaliyetinde Meteorolojinin Etkisi.....	27
1.2.2. Salamura Zeytinde Yaşanan Tuz Meselesi.....	30
1.2.3. Zeytin Ve Zeytinyağı Satışında Kap Problemi.....	32
1.3. Zeytin Ağaçlarının Islahı ve Haşere İle Mücadele.....	33
1.3.1. Yalova Çiftliği ve Zeytin Uzmanlarının Getirilmesi.....	37
1.3.2. Delice Ağacı ve Zeytin Ağacı Islahı.....	38
1.3.3. Zeytin Haşaratı, Hastalıkları ve Bunlarla Mücadele.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

1923-1950 YILLARI ARASINDA MARMARA BÖLGESİ'NDEKİ ZEYTİNİN

EKONOMİDEKİ YERİ

2.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Tartışmalar ve Kanunlarda Zeytinin Yeri.....	49
2.1.1. Belediye Vergilerinde Zeytin ve Zeytinyağı.....	51
2.1.2. Bütçe Görüşmelerinde Zeytin.....	52
2.1.3. Aşar Kanunu'nun İlgasında Zeytin.....	54
2.1.4. Ziraat Vekâletinin Ayrılmasının Zeytin Üretimine Etkisi.....	57
2.1.5. Mahsulât-ı Araziye Vergisi ve Zeytin.....	59

2.1.6. Bütçe Görüşmelerinde Zeytin Hastalıkları ve Haşarat Mevzusu.....	60
2.1.7. Zeytin Yağı Muamele Vergisi ve Evkaf Mahsulüne Dair Kararlar.....	63
2.2. Zeytin ve Zeytinyağı Piyasası.....	63
2.2.1. 1929 Ekonomik Buhranın Etkisi ve Sanayi Kongresi.....	63
2.2.2. İç ve Dış Piyasada Zeytin ve Zeytinyağı.....	69
2.2.2.1. İç Piyasada Zeytin ve Zeytinyağı.....	69
2.2.2.2. Dış Piyasada Zeytin ve Zeytinyağı.....	76
2.3. Ticaret ve Dostluk Antlaşmalarında Zeytin ve Zeytinyağı.....	79
2.3.1. Avrupa Ülkeleriyle Yapılan Antlaşmalarda Zeytin ve Zeytinyağı.....	80
2.3.2. Ortadoğu Ülkeleriyle Yapılan Antlaşmalarda Zeytin ve Zeytinyağı.....	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE MARMARA BÖLGESİ'NDE ZEYTİN İLE İLGİLİ GELİŞMELER

3.1. Demokrat Parti Döneminde Zeytinciliğe Genel Bakış.....	87
3.1.1. Demokrat Parti'nin Zeytincilik Konusundaki Tutumu.....	87
3.1.2. Demokrat Parti Döneminde Zeytin Ağaçları İle İlgili Gelişmeler.....	97
3.1.3. Demokrat Parti Döneminde Sabun Sanayinde.....	105
3.1.3.1. Sabun Hammaddesi; Zeytinyağı Ve Don Yağ.....	105
3.1.3.2. Sabun İmalatında Zeytinyağının Yasaklanması.....	107
3.1.4. Zeytin Haşeratı İle Mücadele.....	109
3.2. Demokrat Parti Döneminde Ekonomide Zeytin ve Zeytinyağının Yeri.....	125
3.2.1. Zeytin Mahsulünün Yıllara Göre Dağılımı.....	125
3.2.2. Zeytin Ticareti İle İlgili Faaliyetler.....	131
3.2.2.1. ABD'nin Yağ Piyasasına Girmesi Etkileri.....	135
3.2.2.2 Akdeniz Zeytin Üreticisi Ülkeler ve Zeytin Kongresi.....	136
3.2.3. Zeytinyağı Piyasasını Etkileyen Faktörler.....	138
3.2.3.1. Zeytinyağı Tanzim Satışı.....	145
3.2.3.2. Yağ Piyasasında Vita ve Sana Yağının Zeytinyağı Satışına Etkisi.....	152
3.3. Demokrat Parti Döneminde Zeytincilik Faaliyetlerinde Kooperatifleşme.....	166
3.3.2. Marmara Birlik'in Kurulması.....	166
3.3.3. Migros Ve Migros Türk'ün Kuruluşu.....	171
3.3.4. 1954'den Sonraki Süreçte Kooperatifleşme ve Kongreler.....	173

3.4. Demokrat Parti Döneminde Amerikan Heyeti'nin Türkiye'yi Ziyareti ve Değerlendirmesi.....	174
3.4.1. Amerikan Heyeti Türkiye'de.....	174
3.4.2. Amerika'da 4.H. Kulüpleri Ve Türkiye'ye Uyarlanması.....	176
SONUÇ.....	179
KAYNAKÇA.....	183

GİRİŞ

Zeytin bilimsel adıyla “oleaceae” olarak leylak ve yasemin gibi süs bitkileriyle aynı familyadan “olea” yani yabani bir meyvedir. Yeryüzünde bu cinsten 30 farklı türü tespit edilmiştir. “Olea europea” bu türlerden en önemlisi olup “olea europea oleaster” (yabani) ve “olea europea sativa” (ehli) olmak üzere iki çeşidi vardır. Oleaster, dikenli, küçük meyveli yabani zeytin ağacı olarak M.Ö. 10 bin yıl öncesine ait fosillerden edinilen bulgularla Doğu Akdeniz havzasının doğal bitki örtüsüdür. Hatta İspanya, İtalya ve Kuzey Afrika’da Kalkolitik ve Paleolitik döneme ait zeytin yaprakları ve dallarına rastlanmıştır. Zeytin kısaca yaklaşık 39 bin yaşındadır!¹

Zeytin varlığının ispatı tarih boyunca en eski alfabelerde “zeta”(zai) zeytin simgesi yer almıştır. Farklı uygarlıklarda benzer isimlerle adlandırılmıştır. Zeytin ağacı, yetiştiği coğrafyada asırlar boyunca hayatın önemli bir parçası olmuştur. Efsanelerde ise “Hayat Ağacı”, “Gök Ağaç” veya “Dünya Ağacı” anlamını taşıyan ulu ağaçlar simgesi olarak tanımlanmıştır.² “Bağ babadan, zeytin dededen kalır.” deyişinde de yaşlı olan zeytin ağaçları, tarihe tanıklık etmiştir.

Zeytin, tarihin ilk çağlarından beri kuvvetin ve şerefın timsali olmuş. Başlarında zeytin dalından taçlar taşıyan ya da ellerinden zeytin dalı tutan ilahelerin varlığı dünü bugüne taşıyan somut göstergelerdir. Zeytini ehlileştirerek yetiştiren, işleyip ticaretini yapan toplumlar, çağındaki devletlerden daha güçlü statüye sahip olmuştur. Bu uygarlıklar, şeref ve kuvvetini de zeytinle temsil etmiştir. Özellikle, Akdeniz kıyıları boyunca zeytin yetişen topraklarda büyük ve güçlü devletler kurulmuş, medeniyetler hüküm sürmüştür. Zeytinin yetiştiği topraklardaki bu insanlar, gençlik, sağlık ve kuvvete zeytin tüketimiyle ulaşmışlardır.³ Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü coğrafyada yaşayan insanlar, zeytinle bütünleştirdikleri gelenek ve hayat anlayışını günümüze kadar taşımıştır. Zeytin ağacı Akdeniz iklim kuşağında yaşayan insanlara sunduğu hizmetinden dolayı varlığıyla vazgeçilmez olmuştur.

Zeytin ağacının köklerinin toprağın derinliğine sınıksız tutunup uzun seneler yaşamasına insanlar hayranlıkla saygı duymuş “ölmez ağaç”, “bilge ağaç” gibi bazı sıfatlarla adlandırmışlardır. Zeytin ağacına, insana özgü nitelikleri yüklerken üstün insanların niteliklerini de, zeytin ağacına benzetmişlerdir. İsrail oğullarından kalma bir hikâyede olduğu gibi zeytin ağacının insancılığı anlatılmıştır. Hikâyeye göre;

¹ A. Ünsal (2019), *Ölmez Ağacın Peşinde Türkiye’de Zeytin ve Zeytincilik*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 12-

² A. Ünsal (2019), *Ölmez Ağacın Peşinde*, s. 14-15.

³ Türk Ocağı Koleksiyonu (1938), *Zeytin ve Yağı*, Ankara, s. 1-2.

“Günlerden bir gün, bütün ağaçlar toplanıp; fırtınalardan, sellerden, böceklerden, karakeçilerden ve daha nice birçok yaratıklardan çektiklerini anlatmış, kurtuluş yollarını aramışlardır. Aralarından birini lider seçerek haklarını düşmanlarına karşı korumasını, dostlarıyla iyi komşuluk yaparak huzurlarını sağlamasına karar verirler. Karar vermek için düşünürler, başlarına geçecek ağacın durumunu belirlerler. “Acaba kimi başkan yapsak, kimi başkan yapsak” diye düşünürler. Zeytin ağacını bu iş için uygun görürler. Zeytin ağacına liderliği kabul etmesi için heyet toplayıp teklif etmişler. Zeytin ağacı ise liderliğe layık olmadığını işlerinin çokluğunu ileri sürerek başışlanmasını rica etmiştir. Gerekçelerini de sıralamış; “İnsanlara sanat için ağaç veriyorum. Doymaları için yiyecek, hastalıklarının geçmesi için ilâç, dinlenmeleri için gölge, karanlıkta aydınlanmaları için ışık veriyorum. Ben devlet başkanı olursam bunları kimler yapacak? demiştir.”⁴

Zeytin ağacının varlığı sadece hikâyelere, romanlara değil aynı zamanda geçmişti aktaran efsanelere konu olurken kutsal kitaplarda da yer almıştır:

“Efsaneye göre Âdem Peygamber, Cennetten yeryüzüne gönderildiğinde 930 yaşında öleceğini hissetmiş, Tanrıdan kendisini ve tüm insanlığı başışlamasını dilemek için oğlu Şit'i Cennet Bahçesi'ne göndermiştir. Bahçenin bekçisi olan melek İyi-Kötü Ağacından (Bilgi Ağacı) üç tohum vermiş. Şit'e babası öldükten sonra babasının ağzına koyarak gömmesini söylemiş. Hz. Âdem'in ağzından yeşeren üç kök tohum; Akdeniz ikliminin simgesi olan üç ağaç olarak filizlenmiş; Zeytin, Sedir ve Selvi ağaçlarıymış. İçlerinden zeytin “merhametin yağının” simgesi, Tanrı'nın gazabının sona erdiğinin müjdecisi olan ağaçmış.”⁵

Hız. Nuh'un, Tufan efsanesinde olduğu gibi ayak basılacak kara aramak için gemiden uçurduğu güvercin, ağzında zeytin dalıyla dönmüştür. Zeytin dalı tufanın bittiğini, yeniden doğuşu ve yaşam umudunu temsil etmiştir. İnsanlığın doğayla ve Tanrıyla barışmasının simgesi olmuştur.⁶

Yunan mitolojisinde de zeytin yerini almıştır. Barış Tanrısı Athena, Zeytin ağacının Atina'da filizlenip yetişmesini sağlamıştır. Güçlü site devleti Atina'nın koruyucu Tanrısını belirlemek için Zeus Tanrılar Meclisini toplamıştır. Tanrı ve Tanrıça adaylarına yeni kente en değerli armağanı verenin yarışı kazanacağını açıklar. Müsabakalar sonucunda Deniz Tanrısı Poseidon ve Barış Tanrısı Athena kalır. Deniz Tanrısı Poseidon, üç başlı mızrağını yere vurunca yer yarılr, hızlı ve güçlü, savaşta yararlı olan at ortaya çıkar. Bilim ve Sanat Tanrısı

⁴ K. Yund (1953). “Barış Ağacı: Zeytin”, *Türkiye Ziraat Mecmuası*, 1(3), s.140-141.

⁵ A. Ünsal (2019). *Ölmez Ağacın Peşinde*, s. 18.

⁶ E. Gürsoy Naskali (2007). *Zeytin Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 261.

Athena mızrağını yere saplar, yerden zeytin ağacı filizlenir. Yeşil ağacın meyvesi insanları besleyecek lezzetli bir sıvı verecek, yaralara derman olacak, geceyi aydınlatacak insanlığın faydasına bir ağaçtır, yarışı Athena kazanır. Filizlenen zeytin ağacı Akropolis'te olup Athena'nın ismi de şehre verilmiştir. Aynı zamanda barışçı yerleşik yaşam biçimi, savaşçı göçebe yaşamdan üstün tutulmuştur. Yunan tarihçi Homerus, Odysseus'da Tanrı Zeus'un oğlu Herkül'ün zeytin ağacından olan asasıyla dolaşırken kurucu olduğu Olimpiyat Oyunlarında şampiyon olan oyunculara zeytin dallarından yapılan taç taktığı ve asasını vurduğu yerden zeytin ağaçlarının çıktığından da bahsetmiştir. Yunanlar zeytinyağını "sıvı altın" olarak adlandırmıştır. Herodot'un aktarımında "moriae" olarak bilinen Athena'nın zeytin ağaçları özel yasalarla koruma altına alınmıştır.⁷

Zeytin ağacının ya da kültürünün vatanı hususundaki araştırmalarda Güneydoğu Anadolu özellikle Mardin, Maraş ve Hatay hattında olduğu, Ege ve Marmara Bölgesinde ise dağlarda delicelerin olmasından dolayı zeytinin anavatanının Türkiye olduğu kanısına varılmıştır.⁸ Zeytinin anavatanının Güney-Doğu Anadolu bölgesi olduğu ve Batı Anadolu'dan, Ege Adalarına, Yunanistan, Kuzey Afrika, Suriye, İsrail, Filistin ve İspanya ve çevresine yayıldığı ifade edilmektedir. Akdeniz'in kültürünün hâkim olduğu sofralarda önemli gıda maddesi, geceleri aydınlatan ışık, güzellik iksiri, ticarete kazanç-gelir kapısı olmuştur. Zeytin bu vasıflarından dolayı asırlar boyu ilgi görmüş, hatta İtalyanlar ürettikleri zeytini kara elmas olarak nitelemişlerdir.⁹

M.Ö 4000 tarihlerinde Akdeniz dünyasında ilk evcilleştirilen ağaçlardan olduğu bilinmektedir. Bereketli Hilal topraklarında zeytin, yağı için işlenmiş¹⁰ aynı zamanda Akdeniz ikliminde yaşayan Attikalıların, zeytinleri "elaie ve phylia" gibi adlandırmaları, yabani ve evcil ağaçları birbirinden ayırdıklarını aynı zamanda ağaçları ıslah edebilme kültürüne sahip olduklarını göstermektedir.¹¹

Fakat bazı görüşlere göre zeytin ağacının vatanı konusunda yapılan incelemeler sonucunda farklı tespitler de yapılmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte 1930 senesinde İktisat Vekâleti Sanayi Umum Müdürü Recai Bey, zeytin ve zeytinyağcılık hakkında yaptığı incelemeleri kaleme almıştır. Zeytin ağacının önce Anadolu'da sonra Suriye ve Filistin'de

⁷ M. Pabuçcuoğlu (2006), *Cumhuriyetten Buyana Zeytinciliğimiz*, Burhaniye Ticaret Odası Yayınları, Balıkesir, , s. 5

⁸ A. Ünsal (2019), *Ölmez Ağacın Peşinde*, s. 12-14

⁹ M. Pabuçcuoğlu (2006), *Cumhuriyetten Buyana Zeytinciliğimiz*, s. 5

¹⁰ J. Diamond (2018), *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, Çev: Ülker İnce, Pegasus Yayınları, İstanbul, , s. 140

¹¹ V. Hehn, Zeytin (1992), *Üzüm ve İncir Kültür Tarihi Eskizleri*, çev. Necati Aça, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, s. 83.

yetiştirildiğine dair belgelerden çıkarım yapmıştır. Eserde Anadolu’da, Suriye ve Filistin’de zeytin ağacına rastlandığını, asıl menşei olarak Aydın civarı ve Melit olduğunu belirtmiştir. Başka bir rivayette de Mısır ve Cezayir’de eski asırlardan beri varlığından söz edildiğini aktarmıştır.¹² Yunanlı tarihçi ve coğrafyacı Strabon ise aynı Akdeniz ikliminin yaşandığı, Marsilya yöresini zeytin ağacı yetişen zengin bir yer olarak tanımlamıştır. Zeytin kültürünün M.Ö tarihlerde farklı uygarlıklar tarafından kullanımı coğrafi yapısında olmasının doğal sonucu olmuştur.

Atina Anayasası’nda yer alan; “*Devlet malı veya özel mülkiyet farkı olmaksızın, zeytin ağacını kesen veya deviren herkes mahkemede yargılanacaktır eğer suçlu bulunurlarsa idam edilmek suretiyle cezalandırılacaklardır*” maddesi, zeytin ağacının toplum içinde önemini özetlemiştir. M.Ö. 6. yy Yunan Antik Çağın’da Atinalı devlet adamı Solon’un döneminde tarım kriziyle yaşanan sorunlara çözüm bulmak maksadıyla Solon yasalarında ilk kez “ Zeytin Koruma Yasası” çıkarılmıştır. Yasaya göre; zeytin ağacının belirlenen kural dışında kesilmesine izin verilmemiş, koruma altına alınmıştır.¹³ Zeytin sofradaki tüketimi kadar sağlık alanında da önemli ölçüde kullanılmıştır. Tıbbın babası Hipokrat, zeytinyağının tedavi edici özelliğini bazı hastalıkların tedavisinde kullanmıştır.¹⁴

Zeytin tarihi, Türkiye’nin de yer aldığı Akdeniz kültürünün parçası olarak eski çağlara kadar dayanmıştır.¹⁵ Zeytinin, anavatanı olarak kabul edilen bu coğrafyada tarım ve ticarete yatkın olan uygarlıklar, yabani zeytin ağaçlarını aşılamışlar, meyvesi daha verimli olan yağlık kültür bitkisini elde ederek farklı coğrafyalara taşımışlardır. Zeytinin kültür bitkisi olması, yağ elde edilmesi süreci M.Ö. 4000’lerden başlayarak yaklaşık 1500-2000 yıllık bir zamanı içinde barındırmaktadır.¹⁶ Eski uygarlıklara ait arkeolojik buluntularda rastlanan zeytin çekirdekleri ve pek çok eserde zeytin ve zeytinyağına ait figürler, kaplar, yağ pres aletlerine rastlanırken kutsal kitaplar ve efsanelerde zeytin ve zeytinyağının yer alması, çok eski zamanlardan beri var olduğunun kanıtı niteliğindedir.¹⁷ Anadolu uygarlıklarından Hititlerin zeytincilik faaliyetiyle meşgul oldukları, yapılan arkeolojik çalışmalarda kalıntılar ve yazılı belgelerden de tespit edilmiştir. Hitit ve Mezopotamya kaynaklarında zeytinyağının

¹² Recai Bey (1930), *Zeytin ve Zeytinyağcılık Hakkında Tetkikat*, İstanbul, Sanayi Nefise Matbaası, s. 3

¹³ M. Kaplan ve S. Karaöz Arıhan (2011), *Antik Çağdan Günümüze Bir Şifa Kaynağı: Zeytin Ve Zeytinyağının Halk Tıbbında Kullanımı*, VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, İzmir, , s. 3-4.

¹⁴ Marmara Birlik Akademisi (2021). *Zeytinin Tarihçesi* (2021).,([Erişim](http://www.marmarabirlikakademi.com/tr/zeytin-kutuphanesi/zeytinin-tarihcesi) tarihi: 21.6.2021, <http://www.marmarabirlikakademi.com/tr/zeytin-kutuphanesi/zeytinin-tarihcesi>).

¹⁵ S. Sar, A. Ataç ve E. Kahya (2005), *Günümüzde ve Tarihte Zeytin ve Zeytinyağı*, II. Bursa Halk kültürü Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, c.3, Bursa, s. 10-15

¹⁶ A. Ünsal, *Ölmez Ağacın Peşinde*, s. 15.

¹⁷ S. Sar, A. Ataç ve E. Kahya, age, s. 10-15.

kullanımına ait verilere ulaşılmıştır.¹⁸ Kutsal dinlerde de aynı simgesel anlamı taşıymıştır: “bereket, barış, akıl, uzun ömür ve olgunluk...” Zeytin ağacı ve zeytin yetiştiği coğrafyada var olan uygarlıkların efsanelerine konu olmuştur. Bunun yanı sıra İncil, Tevrat ve Kuran’da zeytin ve zeytin ağacının öneminden bahsedilmektedir.¹⁹ Hz. İsa’nın çarmıha Zeytin Dağında gerildiği ve zeytin ağaçlarının ölümüne tanık olduğu bilinmektedir. Ayrıca Kutsal yağ olarak görülen zeytinyağıyla kutsandığı rivayet edilir. Vaftiz törenlerinde, kralların taç giyme törenlerinde ve hastaların iyileşme sürecinde zeytinyağı kullanılmıştır. Kur’an’da da pek çok ayette zeytin ve zeytin ağacından insanlığın iyiliği için olduğundan bahsedilmiştir.²⁰

Zeytin yetiştiriciliğinin doğuşu hakkında net bir bilgi olmasa da Akdeniz havzasında başladığı daha çok kabul gören bir bilgidir. Zeytin ağacının geçmişinin 12 bin yıl öncesine dayandığı, Anadolu’da 6 bin yıl önce başladığına dair birbirini tamamlayan birikimler ve referanslarla netleşmiştir. Fakat zeytin ağaçlarının diğer zeytin yetiştiren ülkelerle kıyaslandığında Anadolu’da daha iyi yetişmesine sebep olan şeyin Anadolu coğrafyasının uygun hava koşullarından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.²¹ Zeytin ağacının, 20-40 tul ile 29-45 arz dereceleri arasındaki sahalarda özellikle Bahr-i sefid²² havzası sahillerinde Fas’ın batısında ve Türkiye’nin kuzey sahillerinde zeytinin yetiştiği tespit edilmiştir. Bundan başka Amerika’da California’da zeytin ağacına rastlansa da önemli değerde olmamıştır.²³ Recai Bey, 1930 yılında yazdığı Zeytin ve Zeytinyağcılık Hakkında Tetkikat adlı kitabında Amerika’da zeytin ağaçlarına nadir rastlanırken zaman içinde İspanyol kâşiflerin 16.yy’da Kaliforniya’ya zeytinyağını taşıdıklarını, 19.yy’da ticari zeytin üretimi yapılmaya başlandığını yazmıştır.²⁴

Dünyada, sofralardaki tane ve yağ olarak en nitelikli zeytin, Türkiye’nin bulunduğu coğrafyada hava şartlarına bağlı olarak yetişse de lokal değerlendirildiğinde bölgesel farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle Marmara Bölgesi bulunduğu konumundan dolayı tarımda, ticarete ve sanayide her zaman önemli yere sahip olmuştur. Bölgenin coğrafi yapısı itibarıyla yükseltisinin az olması, deniz havasının etkisi, iklim ve bitki örtüsünü etkilemiştir. Kışları daha ılıman bir havaya sahip olduğu için kıyı kesimlerde maki bitki

¹⁸ M. Kaplan, S. Karaöz Arıhan (2011), Antik Çağdan Günümüze Bir Şifa Kaynağı: Zeytin ve Zeytinyağının Halk Tıbbında Kullanımı, *VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, İzmir, s. 3-4.

¹⁹ Recai Bey, *Zeytin ve Zeytinyağcılık Hakkında Tetkikat*, s. 4.

²⁰ H. Soydan (2017), Tarihte Zeytin Ağacı, *Türk Tarım ve Orman Bakanlığı Dergisi*, S.234, s.28-29.

²¹ M. Pabuçcuoğlu (2006), *Cumhuriyetten Buyana Zeytinciliğimiz*, s.4.

²² **Bahr-i sefid**: Akdeniz havzası olarak tanımlanmaktadır.

²³ Recai Bey (1930), *Zeytin ve Zeytinyağcılık Hakkında Tetkikat*, s. 3.

²⁴ Recai Bey (1930), *Zeytin ve Zeytinyağcılık Hakkında Tetkikat*, s. 4.

örtüsü ve zeytinlikler yaygın olarak yetişmiştir. Zeytin bu topraklarda yaşamış insanların vazgeçilmez gıdası ve geçim kaynağı olmuştur. Fakat Marmara civarında zeytinin sonradan yaygın olarak yetiştirilmeye başlandığı görüşünde olanlar da vardır. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Marmara Bölgesini 1050 Hicri yılında ziyaret ettiğindeki izlenimlerini yazmıştır. Evliya Çelebi'nin armut bahçeleriyle süslü gördüğü Armutlu Nahiyesi Gemlik Körfezi, günümüzün önemli zeytincilik faaliyetinin yapıldığı yerdir. Armut bahçelerinin yerinin zamanla zeytinliklerin aldığı bilgisinden hareketle Gemlik Körfezi ve Marmara'nın zeytinciliğe başlaması ya da zeytin tarihi diğer bölgeler gibi eskiye dayanmamaktadır. Bölge halkının Gemlik'te hinterlandından dolayı tersanede çalışıp geçimini sağlamaktayken zamanla tersaneler kapanınca yeni iş sahası olarak zeytinlikler oluşmaya başlamıştır. Marmara Bölgesinin Mudanya, Gemlik gibi ilçelerinde zeytincilik mono kültür bir ziraat karakteri olarak önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Zamanla Bursa önemli zeytinci vilayeti olmuş, zeytin ağaçlarının sayısı diğer bölgelerden fazlaşmıştır.²⁵

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde de zeytincilik faaliyeti bölgede varlığını sürdürmüştür. Osmanlı döneminde çıkarılan kanunnameler ile nasıl değerlendirileceği, vergilendirileceği, yetişmesi belirlenmiştir. Şer'iyye sicilleri ve narh defterlerinde zeytin faaliyetine ait kayıtlar tutulmuştur. Zeytin özellikle yağ olarak her daim olduğu gibi önemini korumuştur. Mutfakta yemeklik, tıpta tedavi edici ve sabunun hammaddesi olarak kullanılmıştır. İbadethanelerde hoş kokusunun yanı sıra kandillerde aydınlatmada kullanılmıştır. Aynı zamanda ahırlarda at ve deve gibi hayvanların yağlanması da kullanılmıştır.²⁶

Zeytinyağı pek çok sahada kullanılmasından dolayı iaşesinin sağlanması da önemli olmuş, "Havayic-i zaruriyye" olarak kabul edilerek kıtlığının olmaması için sürekli kontrol altına alınmış, ihracatı yasaklanmış, iaşesi karşılandıktan sonra yapılmıştır. Fakat sanayi devrimiyle birlikte hammadde olarak ticari öneminden dolayı kaçakçılığa konu olmuştur. Buna bağlı olarak vergi kaybına uğrayan devlet, harcamalarının da artmasıyla zorluk yaşayınca yeni gelir kaynağına ihtiyacına binaen, Devlet tekeli yani yed-i vahid sistemini getirmiştir. Zeytinyağı başta olmak üzere ticari kârı yüksek olan malların alım satımını doğrudan kendisi yapmaya başlamıştır. Hedeflenen kar sağlanamadığı gibi bu usul İngilizlerle yapılan Balta Limanı Anlaşma maddesiyle de kaldırılmıştır. Zeytinyağının ticareti serbestliği getirilmiştir.

²⁵ S. Aksu (1961), Marmara Bölgesi Zeytinciliği, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, 4(Mart 1961), s. 27.

²⁶ Z. Arıkan (2006), Midilli-İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(40), s. 5.

19.yy'da zeytin pazara üretilen ürünler listesinde yer almış, ticari ürün olarak kıymeti artmıştır. Tanzimat dönemindeki zirai gelişme politikasında zeytin üretimin arttırılması ve çeşitlendirilmesine, ticari değeri yüksek, piyasaya hitap eden sanayi tesislerinin dizaynına önem verilmiştir. Bunun içinde öncelikle zeytin tarımının yaygınlaştırılması ve üretimin arttırılması için yabancı zeytinliklerin aşılması yapılarak ekonomiye kazandırılmak istenmiştir. Halkı, zeytin yetiştirmeye teşvik etmek için vergi muafiyeti tanınarak başlayan süreç 1850'de zeytin öşrü ile ilgili nizamname yayınlanarak devam etmiştir. Osmanlının son dönemlerinde hudutlarında yaşanan savaşların akabinde bu bölgelerden gelen göçmen Rum nüfus zeytinlik bölgelere yerleştirilince zeytin tarımında bir ivme kazanmıştır. Fakat beraberinde zeytini tanımayan göçmenlerin gelmesiyle aynı derecede zeytinliklere zararları da olmuştur.²⁷ Zeytin üretimini arttırmak için tedbirler alınsa da istenen hedefe ulaşamamıştır. Zeytin tarımının zamanın koşullarına bağlı olarak ilkel şartlarda yapılması, önemli bir yekûn olan vakıf zeytinliklerin bakımsızlığı ve çoğunluğu vâkıfa ait yağhanelerin varlığı, savaşlardan dolayı yetersiz işgücü, tarım sanayinin gelişmemesi gibi etkenler Osmanlı'da zeytin faaliyetlerini etkilemiştir. Zeytin üretiminde aksaklıklar yaşanırken Birinci Dünya savaşıyla zeytinyağı fiyatı artmıştır. Aynı zamanda zeytinyağı fabrikalarını işleten Rumların bu bölgelerden göç etmesi sonucuyla da fabrikalar atıl kalmıştır. Zeytin faaliyetlerinde yaşanan aksaklıklar ve yapılan girişimler Osmanlı'dan miras kalmıştır. Modern şartlara uygun zeytincilik faaliyetleri ve fabrikaların kurulması, kaliteli yağ elde edilmesi, tarım ürünü olarak zeytinin sanayide kullanılması safhası erken Cumhuriyet döneminde de önemli mevzu olmuştur.

Devlet, ziraat ve köy kalkınmasında öğretici ve rehber rolünü üstlenmiş, yayım teşkilatı vasıtasıyla da gerçekleştirmiştir. Devlet, Agri kültürel Kalkınma bankası (Akbank)teşkilatını vasıtasıyla yapıcı ve yaptırıcı görevini gerçekleştirmiştir. Akbank teşkilatının projeleri ve planları hazırlanmış ve işlemeye başlamıştır.²⁸ Devlet, zeytincilik faaliyetlerinin teknik şartlar doğrultusunda doğru üretim yapılması için çiftçiye broşür, kitap, dergi şeklinde zirai yayımları organize ederek ulaştırmıştır.

Bursa'da, zirai yayım teşkilatının kurulmasındaki genelgede bu iş için gerekli malûmat raporu düzenlenmiştir. Ziraat Müdürlüğünde Ziraat Müdürü, Okul Müdürü, İpek Böcekçiliği Enstitüsü Müdürü, Ziraat Mümessili Ve Gemlik Zeytincilik Enstitüsü Müdürü katılımlarıyla

²⁷ F. Doğan (2017), Osmanlı Devleti'nde Zeytinyağı (1800-1920), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 41-45.

²⁸ Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış (1956), *Türkiye Zirai Mahsulleri, Birinci Köy Ve Ziraat Kalkınma Kongresi Bildirileri*, s. 300.

toplantı yapılmıştır. Yayın teşkilatının esasları belirlenerek rapor düzenlenerek bakanlığa sunulmuştur.²⁹

Cumhuriyetin ilk yıllarında Bursa Ziraat Cemiyeti kurulmuş. Cemiyet, 1927-1928 senesinde yayın yapmış. Cemiyetin ilk “heyet-i idaresinde yer alanlar, Asrî Çiftçinin de ilk sayısını çıkarmıştı. Cemiyetin başkanlığını Mümtaz Reis ve Bursa Valisi Fatin Bey yapmış. Yönetim kurulunda Ziraat Bankası Müdürü, Ziraat Müdürü, Ziraat Mektebi ve Ticaret müdür ve muallimleri, Sıtma Mücadele Heyeti Reisi, Muamelat Müdürü, Ziraat Memurunun olduğu yönetim kurulu dokuz kişi ve toplamında 21 kişiden oluşan yayın kurulu kurulmuştur. Kurulun başında “Tahrir Müdürü” sıfatıyla Sadullah Bey yayın müdürlüğünü yapmış. Dergi, Bursa Ziraat Odası idare merkezi olarak bildirilerek Bursa Vilayet Matbaasında basılmıştır. Cemiyet’in kurulmasıyla Bursa vilayetinde “fenni Ziraat’ın” gelişmesini sağlamak için ziraat ile uğraşan köylü, hükümet ve belediye arasında her işte bilgi paylaşımını yapmak, rehberlik etmek, çağın gelişmelerini ve teknik ilerlemelerini köylüye aktarmak amaçlanmıştır. Aynı zamanda ürünlerin satışında müstahsili, yabancı piyasalar hususunda bilgilendirilerek zirai hastalıklarla mücadele teşvik edilmiş, kooperatifleşme desteklenmiştir. Ziraat sergileri açılmış, halkın zirai alandaki hukukunu ve hakkını koruyarak davaları takip edilmiştir. Dergi, ilk sayısına amacını beyan eden bir yazıyla başlamıştır. Ziraatçılar arasındaki iletişimde bilgi alış – verişini sağlamasıyla dönemin şartlarında önemli bir misyonu üstlenmiştir. Bir nevi mesleki yazılarla meslek bilgisini pekiştirmiştir. Dergi, adından anlaşıldığı üzere Cumhuriyet çiftçisinden beklenen asrın ziraatını yayılması ve halkın benimsemesi amaçlamıştı. Cemiyetin faaliyetlerinde zeytin üretimi, hastalık ve haşarat ile mücadele edilmesi konusuna da yer vermiştir. Asrî Çiftçi, Bursa’da 1927 ile 1928 tarihleri arasında 10 sayı yayınlamış. Yayınlarda en çok yazı yazarlar Ziraat Mektebi Muallimleri olmuştur. Bursa Ziraat Mektebinin Rasat İstasyonunda elde edilen, hava durumu ve gözlem verilerine de dergide yer verilmiştir. Vilayette ziraat, ticaret ve güncel konularla ilgili bazı gelişmelerin yanında ziraat aletleri, tarihi, mevsimsel olarak zirai durum, hayvan ve nebat hastalıkları, tarım alanında teknik gelişmelerde ele alınmıştır.³⁰

1927 senesi 15 Eylül’de Asrî Çiftçi ziraat dergisinin 2. Sayısında Mehmet Refet’in zeytin sineği üzerine yazısını kaleme alarak mesleki bilginin paylaşması örnek olmuş.³¹ Zeytin mütehassıslarından olan Recep Rıfat Efendi’nin kaleme aldığı zeytin sineğine ait

²⁹ Ant Gazetesi (25.03.1952), *haber başlığı okunamamıştır*, s. 3.

³⁰ H. Soydan (2015), *Ziraat Matbuatı*, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Eğitim Yayınlar Dairesi Başkanlığı Matbaası, c. 3, s. 14-27.

³¹ H. Soydan (2015), *age*, s. 14-27.

raporu 1928 senesinde İstanbul Hamid Matbaası tarafından basılmış. Raporda zeytin sineğinin morfolojik yapısını tanımlarken kendine has nitelikleriyle diğer sineklerden nasıl ayrıldığını, sayılarının nasıl çoğaldığını açıklamış. Zeytin sineğinin hangi zamanda ve nasıl zarar verdiğini de kademe kademe sıralamış. Üreticinin, her şartta hayatta kalan sinek kurtlarına, karşı yapması gerekenlerin ne olacağı, nelere dikkat etmesi gerektiğini anlatmış.³²

1934'te Ragıp Ziya Mağden'in zeytin hususunda çalışmaları yayınlamış. Yeşil Limonculuk ve Zeytin Konserveçiliği ve salamura zeytincilik usullerini 25 sayfalık kitapçıkta değerlendirmiş. 1938 Zeytincilik teşkilatı kurulduğunda Zeytincilik Tekniği kitabıyla zeytine dair bilgilendirmesiyle dönemin ihtiyacını karşılayan önemli bir boşluğu doldurmuş. Memlekette, zeytincilik üzerine tam bir incelemenin yapılmadığı dönemde yazılmış, değiştirilmesi yada düzeltilmesi gereken konuları içermiş. 1947'de Prof. Dr. Mario Marinucci'nin İtalyanca Kitabını tercüme ettiği Zeytin Budaması kitabında resimlerle budamanın tekniğini ve gerekliliğini anlatmış.³³

Yahya Kerim Onart, 1937'de Türkiye ziraatında zeytin ve zeytincilik faaliyetinin önemine dair kitap yayınlanmış. Türkiye'nin zeytinciliğe elverişli toprak ve iklime sahip olarak değerlendirmiş. Dünyanın farklı yerlerinde yetişen zeytin ve verimliliği Türkiye ile kıyaslamış. Diğer zeytin yetiştiren ülkelerde zeytin insanlar tarafından şekillenirken Türkiye'nin tabiatındaydı. Türkiye'de zeytin ağacına gereken önem verilip, yeterli bakım yapıldığında ürün verimliliğinin artacağını ve zeytin üretimiyle dünyada ilk sırada yer alacağını iddia etmiş. İspanyolların bu konuda ki çalışmalarını örnek göstererek memleketteki delicelerin aşılınması gerektiğini vurgulamış.³⁴ Onart ayrıca yaptığı gözlemleri ve nicel verileri kitabında paylaşmış. Ziraat ile Mücadele Enstitüsü, Ziraat vekâleti tarafından Ankara'da makine ve mücadele kurslarına katılan ziraat eğitmenlerine ve teknisyenlerine okutulmak için Entomoloji dersleri adıyla da eser hazırlamış.

Zeytincilik uzmanı Ferruh Barlas'ın 7 adet eserden oluşan broşürü yayınlanmış. Zeytincilik adına; zeytinin anavatanından, önemine, havasına, toprağına, dikimine, aşısına, budamasına, hastalıklarına kadar eserlerinde kısaca anlatmış. Zeytin ağacının yetiştirilmesi ve budama çeşitlerine; yabani ve aşılı zeytine, zeytin çeşitlerine, toprağının hazırlanmasına, budanmasına ve zeytin tesislerine yer vermiş. Türkiye'de yağlık ve sofralık zeytin çeşitlerinin

³² R. Rifat Bey(1928), *Zeytin Sineği Raporu*, İstanbul Hamid Matbaası, s.7.

³³ S. Aksu(1961), Zeytin Bibliyografyası, Zeytin Meslek Dergisi, Ayvalık Zeytin ve Zeytin Yağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.6, s. 34-35.

³⁴ Y. Kerim Onart (1937), *Türkiye'de Zeytin Ziraatının Ehemmiyeti*, Bilgi Matbaası, İzmir, , s. 4-6.

isimlerini ve ölçülerini belirtmiş. Zeytinliklerin sürülme tekniğini; kullanılan gübreleri ve miktarlarını cetvellerle göstermiş. Zeytin sineği ve güvenin biyolojisini, kullanılan aletleri, haşeratların zararlarını, mücadelesini ve zeytincilikte kullanılan aletleri çizmiş. Zeytin toplama, muhafaza ve sofralık üretimi; salamura usulleri hakkında bilgi vermiş. Dünya zeytincilik ticaretinin durumu ve ihracatta ambalajın önemi üzerinde durmuş. Yağ, yağhaneler, zeytin, zeytin ağacı; zeytinyağının yapısı, kullanılması, kalitesini değerlendirmiş.³⁵

Ferruh Barlas'ın, bir tane İtalyanca ve on Türkçe olmak üzere 11 adet broşürü ve kitap yazmış. İtalyanca - Türkçe lügat hazırlamış fakat basılmamış. Bursa Bölgesi zeytin çeşitleri üzerine doktorasını çalışmış. Yayın eserlerinin yanında zeytin faaliyetlerinde 1940'lı yıllarda aktif çalışmış. Ege ve Marmara Bölgelerinde Zeytincilik Mühassıslığı Teşkilatını kurmuş. Zeytin Bakım Fen Memurlarını yetiştirmiş. Memurlarla budama eğitimi yapmış. Tarım Bakanlığı ile yapılan diyaloglar neticesinde 1940 senesinde Zeytincilik kanunu ve Nizamnamesini çıkartılmasında aktif çalışmış.³⁶ Barlas, L'olivicultura e L'oleificio in Turchia eseriyle İtalya'da Türk zeytinciliğini anlatmış. Ayrıca Zeytincilik Öğütleri ve Zeytinliklerde Bakım İşleri, Zeytin Ağacı ve Kültürü adıyla eserde hazırlamış.³⁷

Bekir Alkan 1940'da Ankara'da Entomoloji Dersleri, 1941'de Ankara Ziraat Vekâleti yayını Prof. Dr. F. S. Bodenheimer'in Türkiye Entomolojisi yayınlanmış.

Nihat İyriboz 1941'de Ziraat Vekâletince Zeytin Hastalıklarını yayınlamış. Zeytin hastalıkları ve haşerelerinin hepsini içine almış.³⁸

1952'de Marmara Bölgesi zeytinliklerinde görülen Kaliforiz Haşaratıyla mücadele edilmiş. Ziraat Teknik Müdürü olan Cemal Tanışman bölgede edindiği tecrübeye bağlı olarak, verimliliğin artması için zirai mücadelenin yapılmasının gerekli olduğunu tespit etmiş. Müstahsillerin Ziraat teknisyenleriyle birlikte aktif hareket etmesi için teorik donanım ihtiyacı duyulmuş. Teknik ziraatın ileri seviyede olduğu Amerika'da zirai yayınların üretici üzerinde olumlu etkisi olduğu tespit edilmesinin üzerine Tarım Bakanlığı, köylünün her safhada aydınlanmasının sağlanmak için çeşitli dergi, broşür yayınlarak ücretsiz üreticilere

³⁵ S. Aksu (1960), Zeytincilik Bibliyografisi, Zeytinliklerde (Araştırma),(Deneme) ve (Demonstrasyon)'lar Üzerine Görüşlerimiz, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, İstanbul, c.3, s. 42-43.

³⁶ Aksu (1961), Zeytinciliğe Emeği Geçenler, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.5, s. 27-28.

³⁷ S. Aksu (1961), Zeytincilik Bibliyografisi, *Zeytin Meslek Dergisi*, s. 34-35.

³⁸ S. Aksu (1961), agm, , s. 33-34.

ulaştırmış. Bursa bölgesi zirai olarak bünyesindeki müstahsilleri ve yerel özellikleri esas alarak dergi yayınlanması kararını almış. Bölge Ziraat Okul Müdürlüğü tarafından, aylık mesleki dergi hazırlanıp çıkarmak için Tarım Bakanlığıyla temasa geçilerek yayın izni alınmış.³⁹ İl Ziraat Müdürlüğü, köylünün tarla ve bahçe ziraat bilgisini arttırmak, bazı faydalı bilgileri vermek üzere bülten yayınlamış. Bültende zeytincilik, ziraat aletleri, zaânatı ve makinelerini anlatan, tarla ve bahçe haşaratına karşı alınacak tedbirleri açıklayan bütün bilgiler seri halinde üreticiye sunulmuş. Bülten herkesin anlayabileceği şekilde kaleme alınmıştır.⁴⁰ Tarım alanında yapılan teorik bilgilendirme özellikle yerel olarak değerlendirilmiş. Bu hususta broşür, kitapçık ya da dergi bültenleri kadar yerel bilgilendirme için konferans ve kurslarda düzenlenmiş. Bursa'da Zirai Mücadele konferansına katılan üreticilerin faaliyetlerinden olumlu neticeler alınmış. Vekâlet, ziraatın gelişmesi için Zirai Mücadele konusuna dikkat etmiştir. Bazı bölgelerde mücadele kursları açılmıştır.⁴¹ Zirai tarım üzerine yapılan konferanslara üreticiler ilgi göstermiş. Konuyla alakalı yetkililer katılırken, üreticilerde seslerini duyurabilme imkânı bulmuştu. Sorunlarını anlatmış, yapılan uygulamaları sorgulamış, fikirlerini beyan etmişler. 1954'de Bursa Teknik Ziraat Müdürlüğü Teşkilatının yaptığı yıllık toplantısında olduğu gibi. Toplantıda yapılan çalışmalar ve 1955 yılında yapılacak olan çalışmaları uzmanlar açıklamıştır. Bildiride zeytincilik, ziraat, hayvan, ev ekonomisi, zirai mücadele, zirai ekonomi ve enformasyon işleri ele alınmıştır. Rapor ve program hakkında konuşmaların ardından 8 ziraat üreticisi söz alarak tenkit ve temennide bulunmuş. Üreticiye teşkilat tarafından verilen makinelerin yetersizliği dile getirilmiştir. Mudanya'da var olan 1 milyon 200 bin zeytin ağacına arız olan hastalıkları önleyecek pülverizatör azlığı ve bu işle ilgili uzmanların ancak raporlarda geçtiğini iş başında bunların olmadığından yakınılmıştır. Gemlik'ten başka bir müstahsil; ziraat konusunda çocukların ilkokuldan öğrenmesi gerektiğini söylemiş. Başka birisi; ellerinde traktörün olduğunu fakat yedek parçasının olmadığını, suni gübrenin faydalarının anlatılmasına rağmen temin edilmesini talep etmiş, eğer yoksa neden faydasının öğretilmeye çalışıldığını da sorgulamıştır.⁴²

Şahide Yargıç ve Osman Çelebi, 1952 'de Zeytin Pamuklu Biti çalışmalarını Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü yayınlamış. Pamuklu bitle ilgili bilgi vererek mücadeleyi anlatmış.

³⁹ Hâkimiyyet Gazetesi (23.11.1952), *Yeni Bir Zirai Dergi*, s. 2.

⁴⁰ Hâkimiyyet Gazetesi (27.01.1953), *Teknik Ziraat Müdürlüğü Bülten Hazırladı*, s. 3.

⁴¹ Hâkimiyyet Gazetesi (27.10.1953), *Zirai Mücadele Kursları Açılıyor*, s. 2.

⁴² Ant Gazetesi (25.03.1955), *Teknik Ziraatin Yıllık Kongresinde Acı Tenkitler*, s.1-4.

Yine aynı tarih ve yayın yerinden Zeytin Güvesi, broşürüyle Zeytin Güvesini ve mücadelesini anlatmış.

Osman Arı ve Sadık Bilgir, 1955’de Zeytin Dal Kanseri, Bornova Zirai Mücadele Enstitüsü yayınlamış. Halkalı Leke Hastalığını 1956’da e hastalığı tanımlayarak mücadeleyi anlatmışlar.

Necati Gökmen 1956’da Zeytin Kara Koşnili’ne dair broşürünü Sakarya Zirai Mücadele Enstitüsü yayınlamış. 1953 senesinde özellikle Marmara Bölgesi zeytinliklerde görülmeye başlayan ve zarar veren kara koşnili anlatmış.⁴³

Zeytin Mütchassısı Kemal Çeçen’in de Tarım Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğünce kitapları bastırılmış. 1952’de Zeytin Ağacı ve Gübre; Zeytinin gübreye olan ihtiyacı, çeşitleri, etkisi miktarı ve zamanlamasını, 1953’de Zeytin Ağacı ve Budanması; Budanmasının gerekliliği, zamanı, çeşitleri ve aletlerini, 1954’de Zeytinyağı ve Toprak İşletilmesi; toprağın işlenmesinin faydaları yabancı otlar ve köklerinin bakımını, 1957’de Yabancı Zeytin ve Aşı İşleri; Delicelerin aşılması, dikimine dair kitapları yayımlanmış. Zeytin Ağacı Yumrusundan Nasıl Üretilir? 1960’da Yumrudan neden üretilir? Faydası nedir? Zeytin Enstitüsündeki çalışmalarının sonuçlarını değerlendirmiş.1956’da Zeytin Müstahsiline hitap eden broşürlerde hazırlamış.⁴⁴

Dr. Mahir Çolakoğlu 1954’de Balıkesir İli Zeytinlerinin Çeşit ve Bileşim Özellikleri ile Zeytinyağı İşletmelerinin Kuruluş ve İşleyişi ve Elde Edilen Zeytinyağı ve Küspelerinin üzerine araştırmalarını Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi’nde yayınlanmış. Balıkesir’de zeytincilik derinlemesine tanıtmış. Zeytin ve Zeytinyağlarının kimyevi terkiplerini ilk kez vermiş.

Prof. Dr. Sait Tahsin Tekeli ve Doç. Dr. Ömer Köşker’in Yeşil Zeytin Salamura Tekniğine Ait Araştırmalar adıyla ortak yayını 1954’de Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi’nde yayınlanmış. Türkiye’deki zeytincilik ve zeytin çeşitliliği, yeşil zeytin salamura usulü hususunda ilk olmuş.

Dr. Muzaffer Çakıllar 1959’da Marmara Bölgesinde Zeytin Güvesinin Biyolojisi Üzerinde Araştırmaları, Tarım Bakanlığı Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Umum Müdürlüğünce yayınlanmış. Zeytin güvesi üzerine doktora çalışmasıyla Marmara Bölgesinde

⁴³ S. Aksu (1961), Zeytin Bibliyografisi, s.33-34.

⁴⁴ S. Aksu (1961), agm, s. 35-36

zeytin ziraatı ve ekonomik önemini, bölgeye has olan Trilye, Karamürsel ve Çelebi zeytin çeşidinin zeytin güvesine olan direncini ve zarar oranını tespit etmiş.⁴⁵

Nizamettin Turgay, zeytinyağı ve elaio teknik adıyla Türkiye zeytinciliği ve istihsal durumunu özellikle zeytinyağı özellikleri ve sanayisi üzerinden anlatmış. Sofra zeytinciliği üzerinde yaptığı etüt raporu; Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresinde yayınlanmış. Zeytin salamura usullerini ve diğer zeytinci memleketler hakkında rakamlarla bilgi vermiş.⁴⁶

1950’de Mahir Çolakoğlu’nun Balıkesir Zeytin sahası, üretimini araştırmış ve değerlendirmiş. Yetişen zeytin çeşitlerini özelliklerini tam ve sistematik olarak araştırmış. Balıkesir’de ise usul olarak su tayini, yağ, protein, kül tahlilleriyle belirlenmiş. Edremit’te yetişen zeytin kuraklığa ve hastalıklara karşı dayanıklı olup yemeklik yağ olarak kaliteli ve bereketliymiş fakat en fazla zeytin sineği ve güvesinden de zarar görmüş. Ayvalık, Burhaniye, Edremit Körfez Bölgesi ile Erdek, Bandırma Marmara Bölgesi iklim şartlarının değiştiği gibi zeytinde de farklılıkları gözlemiş. Körfez bölgesi zeytin mahsullünden yağ elde edilirken Marmara Bölgesi zeytinlerinden salamura zeytin yapılarak değerlendirilmiş. Balıkesir Bölgesinde zeytinlik sahaya oranla ağaç âdeti fazlayken Ege Bölgesindeki geniş sahada ağaç sayısı azmış. Çolakoğlu’nun araştırmasında toplanan zeytinler fazla miktarda su içerdikleri için uzun bir süre muhafaza edilememiş. Toplanan zeytini bekletmeden işleyebilecek kapasitesinin olması gerekli olduğundan dolayı zeytin mntıklarında yağhanelerin sayısı ve işlevselliği ön plana çıkmış. Zeytin yığınlar halinde bekleyince yağ asidi yükselerek hoş olmayan küf kokusu oluşmuş. Yığınların uzun süre beklemesi mahsulün toplandığı hava şartlarına bağlı olarak değişmiş. Havalarda hasat zamanında kurak olunca bu süre uzamış. Hükümet, zeytinlerin bozulmadan korunmasına dikkat etmiş.12927’olu kararnamenin 34.Maddesinde “toplanan zeytinlerin her nerede olursa olsun yüksekliği 50 cm geçmeyecek şekilde istiflenmesini, bekletilmesini yasaklar”, 35. madde de “yağhanelere gelen taze zeytinlerin en kısa zamanda işlenmesini mecbur tutar.” Fakat halk arasında; zeytin fazla bekletilip çürümesiyle yağın artacağı inancı yaygın olduğundan bekletilmiş. Yağ miktarı artmış fakat küflenmeye de başlamış. Bekledikçe yumuşayan zeytinlerin preslemek kolay olduğundan yağın elde edilmesinde zorluk yaşamamış. Yığın halinde beklerken suyunu kaybedeceği, kalan kısmında yağ oranının fazla olacağı kanat edilmiş. Toplanan zeytinler sıkılmadan önce özellikle çamurlu olduğu zamanlarda yıkansa da toplanan zeytin yığınları

⁴⁵ S. Aksu (1962), Zeytin Bibliyografisi, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytin Yağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.8, s. 33-34.

⁴⁶ S. Aksu (1961), Zeytincilik Bibliyografisi, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytin müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.5, s. 34-35.

bekletmemek için bu işlem her zeytine yapılmamış. Bu zeytinyağının kalitesini etkilemiş. Zeytinyağının koku ve rengini hasat edilen zamana, asit derecesine, yetiştiği toprağa bağlı olarak da farklılık göstermiş. Ayrıca sıcak suyla yapılan pressleme işlemi de yağı etkilemiş. Yağın saklandığı kaplarda değişkenlikte etkili olmuş. Zeytin fiçileri gürgen, meşe veya kestaneden yapılmış. İhracat için olan fiçiler gürgen ve kayın ağacından olurken evlerde zeytinin saklamak için küpler kullanılmış.⁴⁷ Çolakoğlu'nun bu araştırması zeytinin çeşitlerinin ve yetiştiği yerlerin farklılıklarının belirlenmesi, en verimli olanın tespiti ve üretiminin yaygınlaşmasına kadar pek çok kalemde önemli kabul edilmiş. Halk arasında zeytinyağı yapımında doğru bilinen yanlışları tespit etmiştir.

⁴⁷ M. Çolakoğlu (1954), *Balıkesir İli Zeytinlerinin Çeşit ve Bileşim Özellikleri ile Zeytinyağı İşletmelerinin Kuruluş ve İşleyişi ve Elde Edilen Zeytin Yağın ve Küspeleri Üzerinde Araştırmalar*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Anlara, s. 1-21.

BİRİNCİ BÖLÜM

1923-1950 YILLARI ARASINDA MARMARA BÖLGESİ'NDE ZEYTİNCİLİK

1.1. Zeytinin Kullanım Alanları

Tarım ülkesi olan Türkiye'nin, çağdaşı ülkelerde olduğu gibi sanayi alanında da gelişmesine önem verilmesi gerektiği daha Cumhuriyet kurulmadan önce ifade edilmeye başlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nin açılışında söylediği “*Siyasî, askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadî muzafferiyetler ile tetviç edilemezlerse husule gelen zaferler pâyidar olamaz, az zamanda söner.*”⁴⁸ sözü de adeta bunun ilanı gibidir. Mustafa Kemal Paşa, bu sözüyle askerî ve siyasî başarıları mutlaka iktisadî alanda gerçekleştirilecek başarılarla taçlandırmak gerektiğine vurgu yapmıştır ki bu sözü söylediği İktisat Kongresi'ni daha Cumhuriyet ilan edilmeden toplamıştır. Bu da konuya göstermiş olduğu hassasiyetin timsalidir. Hiç vakit kaybedilmeden zirai ürünlerin işlenerek mamul olması ve ihraç edilmesi için girişimler bu dönemde başlamıştır.

1.1.1. Zeytinyağı

Zeytin, insanın hayatında kıymetli bir gıda olarak sağlıklı olması özelliğinden dolayı diğer nebati yağlar ve hayvansal yağlardan üstün, kalori kaynağı olmuştur. Bu özeliğinden dolayı eski uluslar zeytinyağını sofralarından eksik etmemişlerdi. Hatta tıbbi alanda harici ve dahili hastalıklar için kullanmışlardı. Zeytinyağı, zeytin tanelerinin preslenerek tazyik edilmesiyle elde edilmiştir.

Türkiye’de zeytin ve zeytinyağı önemli gelir kaynakları arasında yer almıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında yaklaşık %4,2 ihracattaki payıyla; Ege, Güney Marmara ve Akdeniz halkının önemli bir kısmı, zeytin ve zeytinyağı üretiminden gelir sağlamıştır. Üretilen zeytinin büyük bir kısmından yağ üretilirken salamura zeytin kullanımı sınırlı olmasından dolayı Türkiye’de zeytincilik faaliyeti zeytinyağı üretimi yönünde olmuştur. Kısaca Türkiye’de zeytinciliğin istikbali zeytinyağcılık alanında şekillenmiştir. 1923-1932 yılları arasında ülkede %27’si yemeklik yağ yapımında,%35,1 sabun imalatında kullanılırken %37,9’u da ihraç edilmiştir. Üretimin az ya da çok olması kadar zeytinliklere uygulanan bakım da ihracattaki payını etkilemiştir. Yemeklik yağlarda kullanılan zeytinyağı asidi 5-8,

⁴⁸ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II 1906-1938 (1997), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 111.

bir kısmında 1-5, sanayide kullanılan ise 5-8 ve fazlası asitli yağlar olarak nitelenmiştir. Ayvalık zeytinyağları tat ve lezzetiyle kaliteli yağlar olurken Marmara bölgesinin zeytinleri ise daha çok sofralık, salamuralık zeytin olarak tüketilmiştir. Türkiye’den başka Akdeniz’e kıyısı olan memleketlerde de zeytinyağı üretilmiştir. Hatta Amerika’ya Akdeniz’den zeytin ağacı götürülmüş, Kaliforniya’da sonradan üretilmiştir. Coğrafyasında kendiliğinden zeytin yetişen İtalya’da ise zeytinyağını hem satmış hem de satın almıştır. Dünya zeytinyağı piyasasında önemli miktarda zeytinyağı üreticisi olmanın yanında Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye’den zeytinyağını da satın almıştır. Farklı memleketlerden satın aldığı yağları tecrit etmiştir. Hatta bazen diğer nebati yağlarla karıştırarak tüketici memleketlere satarak ihracat ve ithalatını yapmıştır. İtalya, zeytin üreticisi olan Türkiye’ye karşı zeytinyağında hem rakip hem de müşteri statüsünde olmuş. İspanya ise bu sahada zeytinyağı üreticisi olarak dünyada birinci sırada yer almıştır.⁴⁹

Ferruh Barlas, Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye’de ve dünyada üretilen zeytinyağının istatistiğini değerlendirdiğinde zeytinyağı sıkıntısı yaşandığı zamanları tespit etmiştir. Barlas, yaptığı gözlemler neticesinde Türkiye’de fazla mahsul alınması gerektiği sonucuna varmıştır. Zeytinliklere iyi bakılmasıyla, ilkel şartlarda ve verimsiz usullerle çalışan yağhanelerin ve fabrikaların ıslah edilmesiyle verimliliğin arttırılabileceğini vurgulamıştır. Zeytinden, %70-80 oranında yemeklik zeytinyağı elde edilirken yemeklerde kullanılan zeytinyağının kaliteli, tüketilebilecek düzeye getirilmesi için bir nizamname gerektiği sonucuna da varmıştır.⁵⁰

Zeytin, üretimi kadar satışının yapılması da yurt içinde ve yurtdışında önemli bir mevzu olmuştu. Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberde olduğu gibi Dünya rekoltesi ve Türk üreticilerin satıştaki tutumu irdelenmişti. Bütün dünyanın zeytin rekoltesi yedi yüz milyon kilodur. Bunun yarısı İspanya’nın elindeyken Türkiye ise otuz milyonunu üretmişti. İtalya ise kendi üretimine ilave olarak Türkiye’den zeytinyağı alarak kendi yağlarına katmıştı. Türk üreticiler yurtdışındaki üreticileri merak etmedikleri gibi satışlarını dünya piyasasında korumak için de birleşmemiş yani satış kooperatifi kurmamışlardı. Türklerin satış mantığı müşterinin ayağa gelmesi şeklinde olmuştu. Hal böyle olunca alacak müşteriyi bekleyen mallar, müşteriler de nazlı olunca zarar etmiştir. İstihsal yerlerinde; satışlara vasıta olanların dünya piyasaları konusunda efsanevi ve korkulu yalanlar uydurulmuş, bunlar da Türk

⁴⁹ Zeytin ve Yağı (1938), Türk Ocağı Koleksiyonu Yayınları, Ankara, s. 45.

⁵⁰ F. Barlas (1937), *Zeytincilik Kanun ve Nizamnamesi Ticarette Zeytincilik*, Bursa Koza T:S:K:Birliği, Bursa, c. 5, s. 9-10.

üreticisinin cesaretini kırmıştır. Dünya ticaretinin fert temelli değil şirket bazlı yapıldığı⁵¹ kanısına varılmıştır. Örneğin; Balıkesir Bölgesi ve civarında iktisadi durum üzerinde yapılan incelemedeki gibi. Mevcut bankalar kredi hususunda yetersiz ve ticari işlemler yurt dışına açılmadığından dolayı dünya piyasasına açılmamış, satışları dünya piyasasına kapalı olmuştur. Bu durumda, çiftçiler zor durumda kalmıştır. Bölgede, senede 20 milyon kilo zeytin, 4,5 milyon zeytinyağı üretim yapılırken vaziyetin kötü gitmesinden dolayı 2,5 milyon zaruri kredinin ancak dörtte biri bankalardan, geriye kalanı yağ satışlarından karşılanarak faizlerle borçlanmaya gidilmiş. Yağların bir kısmı, geçmiş senelerde üretilen stoklardanmış. Dünya genelinde üretim az olduğundan dolayı İtalya ve Yunanistan, Türkiye’den yağ satın almıştır. Elde bir buçuk milyon kilo yağ kalmıştır. Bu darlığın sebebi; üretim sermayesi olan ürün az üretilince, yağ satışı da mecburi olmuştur. Büyük üreticiler, yurt dışına açılıp müşterilerle iletişim kuramadığından dolayı spekülâtör aracılarının hilelerine maruz kalmıştır. Dünya rekoltelerinden, piyasalardaki hareketliliği haber verecek bir müessese olmadığı gibi Ticaret Odaları da yetersiz kalmıştı. Yabancı ülkelerdeki ticari ajanların faaliyetleri ve hizmetleri bu konuda yetersiz kalmış. Üretilen mallar piyasanın istediği niteliği sağlamadığı gibi ayrışma da yapılmamıştı. Yağlar fenni şekilde üretilmemiş, suları iyi ayrılmamıştı, özette zeytinlerden yağ çıkarılana kadar çürümüşü.⁵²

Dönemin önemli ihracat malzemesi olan zeytinyağı Türkiye’de yemeklik olarak kullanılmasının yanında taneden çıkarılan yağın kalitesinin düşmesine bağlı olarak asit derecesi arttığında ise sabun yapımında ve endüstri alanında diğer mamullerin yapımında kullanılmıştır. Zeytin taneleri olgunlaşınca elle toplanıp sıkılarak yağ elde edilmiştir. Vaktinden önce toplanan ham tanelerden yağ oranı azalırken zeytin sineği veya zeytin güvesi gibi zararlıların etkisiyle dip olarak adlandırılan yani yere dökülen zeytin tanelerinden sıkılan yağın kalitesi düşük ve daha asidik yağ elde edilmiştir. Zeytinyağını çıkaran vasıtalar, ilkel koşullarda ama dönemin şartlarına uygun yapılmıştır. Yağhanelere gelen zeytin taneleri önce, hayvanla dönen taş merdane altında ezilerek elde edilen hamur, kıl veya keçe torbalar içine istiflenmiştir. Fabrikalarda da kıl veya keçe torbalar içinde istiflenerek tazyikle yıkanmıştır.⁵³ Bu yağ elde etme safhaları ve şekilleriyle zeytinyağının elde edilmesi konusu tartışılmıştır. Sıcak suyla yapılan sıkımda yağ oranı ve miktarı irdelenmiştir. Zeytinyağının elde edilmesi usulü farklı çevrelerde olumlu karşılandığı gibi olumsuz olarak da değerlendirilmişti. Ayvalık Zeytin müstahsilleri yağ çıkarma şeklini aleyhlerinde görmüştür. Edremit ve Ayvalık zeytin

⁵¹ Cumhuriyet Gazetesi (03.04.1931), *Zeytin Memleketinde...*, s.2.

⁵² Cumhuriyet Gazetesi (28.03.1931), *Zeytinyağları Bu Sene Niçin İyi Fiyatla Satılamadı*, s. 2.

⁵³ E. Üzümeri, Zeytincilik İstasyonu, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, s. 265-266.

müstahsilleri zeytin fabrikasyonunu aleyhlerinde bulduklarına dair Cumhuriyet gazetesine mektup göndermişlerdi. Bölge hakkında, önceden gazetede çıkan haberde, kendi sorunlarının dile getirilmediğini ileri sürerek hakikatin ortaya konulması için ilgililere seslerini duyurmak istedikleri göze çarpmaktadır. Gazetede bu bölgede zeytinyağı fabrikasyonu durumu anlatılmış ve *“Taneler bir değirmen taşı içinde kırılır ve çuvalların içinde preslenir, bir defa tazyik edilir. İkinci defa bastırılırken sıcak suyla tavllanır. Tavllanmış olan posa bir defa daha tazyik edildikten sonra yağ elde edilir.”* şeklinde tafsilatlı olarak yağın elde edilişi hakkında bilgi verilmiştir. Müstahsillere göre bu şekilde üretilen ürünün lezzeti %80 bozulmuştur. Taş altında kırıp çuval içinde baskılayarak ve sıcak suyla %20 iyi yağ alınırken kalan %80’i ise sabunluk olan asidi yüksek yağ elde edilmiştir.⁵⁴ Bu şekilde yağ elde edilmesi müstahsilin zararına olmuş prinada %8 den %14 e kadar yağ kalmıştır. Bunun yanı sıra fabrikasyonda görülen olumsuzlar da sıralanmıştır:

1) Mahsulün nefaseti bozulmuştur. (zeytinyağda ağır bir koku olurken, asidi çoğalmıştır.)

2) Prinada %14’e kadar yağ kalmıştır. Yunanistan prinayı satın alıp bu yağlı metadan ne derece faydalandığını anlamak için zeytinyağı fiyatlarını ve prinadan mevcut kalan yağın miktarı hesaplanmıştır.

3) Dağlarda müstahsile ait olması gereken ve fabrikatöre kalan yağlarda olmuş, bu da müstahsilin aleyhinde olmuştur.

Buna mukabil rasyonel fabrikalarda; mahsulün tadında bozulma olmadan mahsulün tamamına yakınından yemeklik yağ elde edilirken prinada %3 kadar yağ kalmıştır. Sıcak suyla tazyik usulünden doğan tahribat ortadan kalkınca kokusuz ve sirkatsiz yağ elde edilmiştir. Yunanistan ve İspanya da Türkiye gibi eski usullerle yağ imal ederken, İtalya Rasyonel fabrikasyon (çelik press ve kazanlı olan) üretimi yapmıştır. Fabrikatörler, zeytinciler zeytin ağaçları ile meşgul olsun dese de, baştanbaşa zeytinlik olan bu bölgede yeniden zeytinlik yetiştirecek yer bile kalmamıştır. Yabani zeytinlikler yok denecek kadar azalmıştır.⁵⁵ Zeytinin yaygın olduğu yerde dahi zeytinyağının verimliliği müstahsiller tarafından eleştirilmiştir.

1932 senesinde zeytin ve zeytinyağı üretimi az olduğundan zeytinyağı ihracatı da azalmıştır. Ayvalık ve Edremit civarındaki zeytinyağı üretimi yapan ticarethanelerde

⁵⁴ Cumhuriyet Gazetesi, (21 İkinci kânun 1936), *Ayvalık Zeytin Müstahsilleri*, s. 7.

⁵⁵ Cumhuriyet Gazetesi, (21 İkinci kânun 1936), *Ayvalık Zeytin Müstahsilleri*, s. 7.

durgunlukla birlikte fabrikalarda işsizlik de yaşanmıştır, İzmir’de de yurt dışına yapılan zeytinyağı ihracatı azalmıştır.⁵⁶

1.1.2. Araşit Yağ Sanayi

Araşit yağ; yerfistığından elde edilen bitkisel yağdır. Asya mutfağında yaygın olarak yemeklik yağ şeklinde tüketilir. Bazı gıda maddelerinin hazırlanmasında da kullanılmıştır. Zeytinyağının yerine de kullanıldığı görülmüştür. Savaş ve sonraki dönemde üretimde yaşanan yetersizlik yağda da olmuştur. Memleket iâşesini sağlamak için yağ ithal edilmiş. Sanayi imalatının ve tüketimin sağlanabilmesi için yapılan ithalat da Teşvik-i Sanayi Kanunu ile kontrol altına alınmıştır. Bazı fabrikalar, Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndan faydalanarak gümrüksüz olarak araşit yağı ve hindistancevizini ithal ederek kullanmışlardır. Bu fabrikalara kanunlarla birçok ayrıcalık ve muafiyet tanınmışken yurttan yetişen zeytinyağı, günçiçeği yağı ve susam gibi aynı nitelikteki hammadde sanayide kullanılmamıştır. Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndan istifade ederek gümrüksüz olarak araşit yağı ve hindistancevizi ithal eden, kullanan bazı fabrikaların faaliyet ve tutumlarına dair İktisat ve Ziraat Vekilleri Meclis’te eleştirilmiştir. İktisat Vekili; araşit yağı, araşit fıstığı ve kopranın Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndan faydalanılmasının devamlılığı bakımından sorgulanmıştır. Araşit yağının ülkede özellikle sabun sanayinden başka şekilde kullanılması şartıyla ithalatına izin verildiği için muafiyet listesinde olmuş ve gümrük resmi ödenmemiştir. Fabrikaların ihtiyacı ve istatistik rakamlarının birbirine zıt olduğu tespit edilmiştir. Sabunda kullanılan sudkostik ve soda istihlâkı dikkate alındığında kullanılan yağ ihtiyacı belirlenirken, her sene mahsul mevsiminde memlekette sabun yapımında kullanılacak yağ miktarı da tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu tahminden yola çıkarak eksik olanın temini için Teşvik-i Sanayi Kanunu’na bağlı ithalata izin verilmiştir. Dünya piyasasında zeytinyağının fiyatı yükselince ihraç edilmiştir. Sabun yapımında, ithal edilen araşit yağlar kullanılarak Milli İktisat lehine kazanç sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat dünya piyasasında zeytin üretimi artınca yurt içinde zeytinyağının kullanılması uygun görülmüştür. 1932’de de buna benzer bir üretim bolluğu yaşanmıştır. Teşvik-i Sanayi Kanunu muafiyet listesinden araşit yağı çıkarılmıştır. Araşit fıstığı da yeni listeye alınmayarak bundan çıkan yağın yerine memlekette mevcut olan diğer tohumların kullanılması teşvik edilmiştir. Hindistancevizi yağının kullanımı ise araşit yağı gibi olmadığından kopra denilen madde şahmı yağı tedarik edilmiştir. Bu dönemde ülkenin ihtiyacı olan şahmı yağ üretilmemiştir. Ayrıca geniş tüketim sahası olmadığı gibi var olan ihtiyacı da temin edilemediğinden bu fabrikalar Teşvik-i Sanayi Kanunu’ndan faydalanarak

⁵⁶ Cumhuriyet Gazetesi (19.01.1932), *Zeytinyağı İhracatı Azaldı*, s. 6.

kurulmuştur. 1932'den sonra da kopra yağlarının Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun muafiyet listesinden çıkarılacağını ve gerekli tedbirler alındıktan sonra yurt dışından, yağ çıkarılması için tohum ve ayrıca yağ getirilmeyeceği Meclis'te belirtilmiştir. Memlekette, zaman içinde yurt dışından gelen yağ ve yağlı tohumların üretilmesi hedeflenmiştir. Hükümetin esas programında; Milli fabrikaların, memlekette olan hammaddeleri kullanılarak memleket iktisadını koruması tedbir olarak kararlaştırılmıştır.⁵⁷

1932 senesinde Yunus Nadi, Araşit yağlarının piyasadaki kullanımını Cumhuriyet Gazetesi'nde değerlendirmiştir. Ülkede, Sanayi Birliği araşit yağ kullanımına taraf olmuştur. Amerikan fıstığından çıkarılan Araşit yağın sokaklarda satışı yapılmış. Önceki senelerde gözü açık birkaç kişi büyük bir ihtiyaca cevap verebileceğini düşünerek yanıltıcı sözlerle bu yağları ve onun hammaddesini, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nda faydalanılacak maddeler arasında saydırılmış ve gümrüksüz olarak ülkeye girmesine imkân tanınmıştır. O günlerden sonra bu durum çözülemeyen bir mesele olmuştur. Akabinde, Sanayi Birliği gibi bunu savunanlar olduğundan dolayı da zorluklar yaşanmıştır. Araşit yağdan yapılan kaba ve kıymetsiz sabunlar piyasada yaygınlaşmış, dolayısıyla zeytinyağının bu alanda kullanımı da azalmıştır. Sabun imalatında kullanılmayan asitli zeytinyağları bakkal dükkânlarında tüketilebilir zeytinyağı olarak tüketiciye satılmıştır. Ülkede, ziraatı yapılan nebati yağların hammaddesi, yurtdışından kolaylıkla ithal edilmesinin yanlış olduğu kabul edilse de Sanayi Birliği'nin bunu savunması tüm gerçekliği ispatlamıştır. Memleketin %90'ın fakir olduğunu ileri sürerek fukaranın menfaatine olduğu gerekçe gösterilmiştir. Yunus Nadi, ticaret ve tüccar lehinde olup, araşit yağ ya da genel olarak nebati yağ ithal edenlerin ticarete kurnazlık yapan tacirler olabileceğinin olasılığını Sanayi Birliği'nin bildiğini düşündüğünü ifade ederek bu durumu sorgulamıştır. Bunun yanı sıra serbest mübadelenin, zamanla zeytinyağı üreticilerini yavaşlattığını, hatta zeytin ağaçlarını odun olarak yakacak konumuna getirdiğini yazmıştır. Zeytinyağının yerine yurtdışından gelecek yağların tüketilmesinin uygun olduğu kabul edilmiş ve zirai gelişim maddelerini köreltmek için sanayide yanlış verilen müsaadelerle memlekete sokulmasına ses çıkarılmış olduğunu ifade etmiştir. Yunus Nadi bunun doğru olmadığını söyleyerek devam ettiği yazısında, İspanya'nın, yurtdışından yağ ithalini gümrük vergileriyle engellediğini örnek göstermiştir. Yani, İspanya'da yetişen her çeşit yağın önce orada tüketilip fazlasının ihraç edildiğini ifade etmiştir.⁵⁸

⁵⁷ TBMM Zabıt Cerideleri (20.02.1932), Birleşim 24, C. 1, s. 6-7.

⁵⁸ Y. Nadi (08.02.1932), "Araşit Yağlarını Müdafaa Mümkün Müdür?", *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1-2.

Yunus Nadi oldukça dikkat çekici yazısının devamında önemli bir konuyu ele almıştır. Ona göre; Türkiye’de zeytinyağı üretilirken nebati yağların hammaddelerinin hemen hemen hepsini üretebilme potansiyeline sahip olup geliştirilmesi gerekirken, eldeki zeytin ağaçlarının körlenmesi konusu mühim bir sorundur. Memlekette daha ucuz, kötü olan yağın ve sabunun verilmesini iktisat olarak kabul etmediğini, halka iş ve üretime değer verilmesini iktisat olarak kabul etmiştir. Memleketin fakirliği ya da zenginliğini kendi üretimine verdiği kıymetle ölçmüştür. Üretimi para etmeyen ve yeni üretim mevzuları bulamayan memleketin felakete maruz kalacağını Sanayi Birliğinin de savunduğu durumla böyle bir felaket ve vaziyet yaşayacağını belirtmiştir.⁵⁹

Yunus Nadi’nin, zeytinyağı ve sabun hususunda araşit yağların kullanılmasına dair yazdığı makalenin etkisi gerek neşriyat gerek ticaret hayatına yansımıştır. Yurtdışından gelen ecnebi yağların, zeytinyağı ve sabun ticaretindeki olumsuz etkisini ele alan bu yazı, zeytinyağı ve sabun ticaretini yapanlar ve halk nezdinde dikkate alınmıştır. Resmi kurumlar da bu konuyla ilgilenmiş, Türk Dil camiası, Ayvalık Halk Fırkası ve Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ile Ticaret ve Ziraat Odaları’nın hükümete verilmek üzere düzenlendiği ortak rapor bu noktada önem kazanmıştır. Bu rapor Tahdit Kararnamesi’nin devlet iktisadını korumasında önemli olmuştur. Raporda özetle; Türkiye’de üretilen yağlar, iktisadi ve gıda ihtiyaçlarını tamamıyla karşıladıktan sonra her sene dünya piyasasında talep gördüğü belirtilmiştir. Hiç bir fennî-sınâî ihtiyaç ve lüzum olmadığı halde yalnızca birkaç fabrikanın hırsı için 15 milyon zeytin ağacı ve 150 milyon liralık milli servetin hatta bu yüzden geçinen bakkalın, 200 bin vatandaşın zararına olan, araşit tane ve yağının hammaddelerinin araçlar vasıtasıyla ülkeye girerken memleketin milli serveti yurtdışına çıkarıldığı üzerinde durulmuştur. Türkiye’de ise ortalama senede 23,5 milyon kilo zeytinyağı üretiminin haricinde fındık, balık, susam, pirina, haşhaş yağı da üretilmekte olduğu, gümrük istatistiklerinden önemli miktarda zeytinyağı ihracatının yapıldığının da tespit edildiği ifade edilmiştir. Raporda değinilen başka bir husus ise araşit yağlarının, zeytinyağı üreten kaynaklarca ithal edildiğinin tespitinin yapılmış olmasıdır. Özellikle sabun sanayinde araşit ve zeytinyağından imal edilen iki sabun kıyaslandığında zeytinyağlı olanın güzel kokulu, diğer ecnebi yağlardan olanın ise tuhaf kokulu ve fiyatın az farkla zeytinyağlı sabundan ucuz olduğu belirtilmiştir. Araşit gibi yağların zeytinyağına tercih edilmesinin sonucunda, zeytinyağının tüketim alanı daralmış ve İzmir civarında zeytinlikler kesilerek yakacak olarak kullanılmıştır. Zeytin ağaçlarından daha çok istifade edilebilmek için gerekli ilgi alaka gösterilmediğine değinilmiştir. Mahsulün iyi

⁵⁹ Y. Nadi (08.02.1932), “Araşit Yağlarını Müdafaa Mümkün Müdür?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1-2.

zamanında, zeytinyağının fiyatı düşerken üreticiler ve tüccarlar emeklerinin karşılığını görmemişlerdir. Milli serveti korumak ve milli sanayi ilerletmek isterken ecnebi yağlarına ayrıcalık tanınması doğru kabul edilmemiştir. Buhrandan dolayı ecnebi memleketlerde ithalata sınırlama getirildiğinden ihracat da azalmıştır. Zeytinyağı gibi sabun ihracatı da azalmıştır. İhracatın azalmasıyla üretici zarar ederken, yerli tüketimin artması için ecnebi nebati yağların yasaklanması gerekmektedir. Araşit ve benzeri yağların ithaline set çekilmesiyle zeytin üreticisi ve tüccarlar, sabun imalatçıları rahatlamıştır.⁶⁰

1.1.3.Nebati Yağ Sanayi

Kocaeli Vekili Sırrı Bey, Meclise nebati yağlarla ilgili olarak bir takrir sunmuştur. Vekil Bey'in suali üzerine Nebati yağ sahipleri, Sanayi Kongresi'nde bir toplantı yapmıştır. Fabrikatörler fabrikalarının genel üretim kapasitesine göre yerli iptidai maddeler, bu fabrikaların iki üç aylık ihtiyacına yetemeyeceğini hatırlatmıştır. Önceki senelerde yapılan resmi incelemelere göre yağ ve sabun fabrikalarının işleyebilmesi için yurt dışından bu iptidai maddelerin ithali gerekli görülmüştür. 300 000 kilo üretilen vejatalin memleketin her yerinde tüketilmiştir. Türkiye'nin ihtiyacı olan vejatalin yağını araçlar vasıtasıyla halk ucuza almıştır. Vejatalinin maddesinin hammaddesi olan Hindistancevizi kabuğu ülkeye girmediği takdirde ise hayvani ve yemeklik yağların ihtiyacındaki gibi temin edilemeyeceğinden satılan hayvani yağların fiyatının artması söz konusu olmuştur. Zeytinyağı ise memleketin gıda ihtiyacından bağımsız temin edemeyeceğini, senelik elde edilen ürünün nüfusa paylaştırıldığında kişi başına az düştüğünü belirtmiştir. Ülkede üretilen zeytinyağının Türkiye'de harcanmadığını, tacirlerin bu yağları daha iyi bir fiyatla yurtdışına satmıştır. İstatistiklere göre her sene üretimin dörtte üçü ihraç edilmiştir. Tacirler, yurtdışına yüksek fiyata satarken daha aşağıya fiyatla yurt içinde satılmamıştır. Zeytinyağını ihraç edip yerine ucuz bir madde getirmeye sıcak bakılmıştır. Sanayi toplantısında fabrika sahipleri, meselenin incelenerek karar verilmesi için komisyon toplanmasını talep etmiş ve hükümet tarafından da dikkatle değerlendirilmiştir.⁶¹

Ülkede halkın ucuz yağ yemesi değil, beş-altı fabrika sahibinin zengin olması için nebati yağların müdafaası yapıldığına dair iddialar artmıştır. Bu iddia, Ayvalık Zeytinyağcılar Cemiyeti Birliği tarafından uzun bir rapor şeklinde gazeteye gönderilmiş ve yayınlanmıştır. Akabinde Milli Sanayi Birliği umumî kâatibi Nazmi Nuri Bey'in cevap niteliğinde yazısı yayınlanmıştır. Nazmi Nuri Bey, Milliyet gazetesinin ekonomi sütununda bu meseleyi ele

⁶⁰ H. Mithat (11.02.1932), Araşit Yağları... Ayvalık'ın Mühim Bir Teşebbüsü, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 6.

⁶¹ Cumhuriyet Gazetesi (08.01.1932), *Nebati Yağlar ve Sırrı B. 'in Takriri*, s. 2.

almıştır. İktisadi konuda leh ve aleyh de söz söylemek ve savunmanın iddiasına karşılık, Milli ziraat ve sanayinin korunmasını savunan müstahsiller bu esastan ayrılmadıklarını rakamlarla tespit ve ispat etmiş. Rakamlarda halkın %90'ının fakir olduğu, bir doktordan daha fazla yetkiyle, ülkede nitelikli kimyevi ve fennîyesi işleri üzerinde senelerce uğraşan fen adamlarından daha yüksek birçok eskimiş makalelerle vejatalini övmüşler. Vejatalini her fakir aile tereyağı yerine 50-66 kuruşa tedarik edebileceğini ilan etmişlerdir. İstanbul Sanayi Birliği adına söz söyleyen Nazmi Nuri Bey, bir iktisadi noktada müdafaadan daha çok vejetalin reklamına benzeyen bir makale de kaleme almıştır. Zeytinyağı tüccarına saldırarak meseleyi biraz geçiştirmeye çalışırken gündeme taşınan mevzunun birkaç tüccarın “gereksiz vaveylası” olarak göstermiştir. İddiayı çürüten açıklamaları; ürün ve üreticiler değil sabit ve mevcut olan 6-7'yi geçmeyen nebati yağ fabrika sahibi vekiller yapmıştır. Gazetenin iddiası; birkaç zeytinyağı tüccarının vaziyetini kurtarmak olmamış, milyonlarca lira değerinde servet arz eden yabancı ve ehli zeytin ağacının varlığı ve geleceğini korumak olmuştur. Ayrıca çiftçi, nebati yağ hammaddelerini yetiştirerek iş imkânı elde etmiştir. Gazete, Nazmi Nuri Bey'in iddialarından bu işte Nazmi Nuri Bey'i yancı olarak nitelemiştir. Zeytin mıntıkalarını, üretici adedini, zeytin mahsulünün ne olduğu, nasıl toplanıp, nasıl sevk edildiğini, kimlerin elinden geçtiğini, dünya piyasasına arz olması ve ne şekilde sürüldüğünü bilmediğini de iddia etmiştir. İşgal ettikleri mevkiinin itibarını, bunları öğrenerek işe başlaması gerektiğinin vurgusu yapılmıştır. Milli üretimi korumak beraberinde sanayiye millileştirerek dünya piyasasında kabul edilmek amaç olmalıydı. Siyasetin buradaki rolü milli mahsulatı işleyebilecek bir hale getirmesiydi. Ülkede zeytinyağından başka nebati ve hammadde yağları üretilerek ihracatı yapılmıştır. Yurt içinde nebati yağ yeterli olmadığında, yurt dışından ithal edilirken araşit yağı ve vejetalin imali için koku ithali neden gerekli olduğu da ayrı bir tartışma mevzusu olmuştur. Zeytin ağaçları milli servetken Hükümet ve millet altı fabrikanın faaliyeti için nebati yağları getirtirmiştir. Çiftçisi, tüccarı bu servetten geçimini sağlarken zeytinin imhasına izin verilmesine itiraz edilmiştir.⁶²

Sanayide kullanılan başka bir yağ, koko ve yekûnu 850,000 lira kıymetindeki memlekette üretilebilecekken ithal edilen bezir yağı⁶³ olmuştur. Bu yağlarla memleketin parasının yurtdışına gitmesi mevzusu gündeme gelmiştir. Milli servet kazanacakken, 5-6 fabrikanın kazanmasına zeytin üreticisi kesimi itiraz etmiştir. Herkesin zeytinyağı tüketmesini istemişlerdir. İspanya bu fikre örnek gösterilmiştir. Türkiye'de 14.000.000 Türk nüfusuna, 130.000.000 kilo zeytinyağı gerekli olduğunu kişi başına düşen tüketimin artması için milli

⁶² Cumhuriyet Gazetesi (18.02.1932), *Ayvalık Yağcılar Nazmi Nuri Bey'e Cevap Veriyorlar*, s. 3.

⁶³ **Bezir yağı**; keten tohumu yağı. Kozmetik, boyacılık sanayinde kullanılır.

mahsulat ve yabancı zeytinliklerin ehlileştirilerek sağlanabileceğini vurgulamışlardır. Burada amaç ya da iddia, Türk çiftçisine iş bulmak ve Hindistan'dan koko getirmeye mecbur olmadan fakir halkın ihtiyacını karşılayarak besleyici, sağlıklı ve ucuz memleket mahsulü nebati yağların kullanılması olmuştur. Cumhuriyet bu konuyla ilgili yazısında, araştı desteleleyenlerin iddiasının nebati yağ ithal edilince yurt dışında pahalı olan emsal madde zeytinyağı ihraç ederek ihracatın artması olduğunu yazmıştır. Fakat ihracat talebi fazla üretimiyle karşılanmalıydı. Ülkede nebati yağ fabrikalarının ihtiyaçları fazla üretimle karşılandığı gibi teşvik ve himaye ederek de ihracat artırılması söz konusu olmuştur.⁶⁴

Yurt dışından araştı ithal edilmesini zaruri görenler de olmuştur. Bir nebati yağ fabrika sahibi “yerli mevad iptidaiye k’afi değildir” demiştir. Turan Yağ, nebati yağ fabrikası sahiplerinden Bodosaki Efendi, Araştı yağlar hakkındaki tartışmaya cevap vermiş, yağ fabrikalarına lazım olan hammadde eğer yurt içinde yetişiyorsa yurt dışından getirmemekte hem fikir olduğunu ifade etmiştir.⁶⁵

1.1.4. Prina Yağ

Türkiye’de hayvansal yağlar kadar nebati yağ olarak zeytinyağ da önemli gelir kaynağı olmuştur. Zeytinden yağ çıkarıldıktan sonra posasında yine bir miktar yağ kalmaktadır. İşte pirina, zeytinin sıkıldıktan sonra içerisinde bir miktar yağ ve su olarak kalan posasıdır. Bundan prina yağının çıkarılmasında kullanılan fenni usullere bağlı olarak posadaki yağ miktarı da değişmiştir.

1933’de Gemlik’te prina fabrikası yapılması kararı verilmiştir. Zeytin mahsulünün toplanarak, yağhane ve fabrikalarda işlenmesi hasat mevsiminin bitmek üzere bulunduğu bir sırada olmuştur. Gemlik zeytinciliği hakkındaki malûmatta; Gemlik’in hinterlandı Orhangazi ile birlikte değerlendirilmiştir. Tuzlanıp kaplara koyulan zeytinler 4 milyon ve yağhanelerin sıkıldığı zeytin miktarı da 16 milyon kilo olarak tespit edilmiştir. Altı fabrika ve beş yağhane tarafından zeytinlerden ezilerek elde edilen yağın 2 milyon kilosu nakledilirken, 2 milyon kiloda stoklanmıştır. Geçmiş senelerden artanı Midillili tüccar, Meşrutiyet döneminde İstanbul’da Bahri sefid mebusu olan Bostancı Panayot Efendi pirinayı satın almıştır. Mustafa Kemal Paşa ve İktisat Vekili Celal Bey, Bursa ve Gemlik seyahatinde yaptığı incelemelerde Gemlik pirina fabrikasının inşaatına karar vermiştir. 9 milyon kiloya ulaşan Marmara Havzası pirinalarının burada yağ haline getirilmesi planlanmıştır. Gemlikliler, aynı zamanda Celal Bey

⁶⁴ Cumhuriyet Gazetesi (19.02.1932), *Nebati Yağ Maddeleri İçin Harici Ne Veriyoruz?*, s. 3.

⁶⁵ Cumhuriyet Gazetesi (20.02.1932), *Hariçten Araştı Yağ İthal Etmek Zaruridir*, s.3.

tarafından sözü verilen Rusya'ya ihracat meselesinin gerçekleşmesini de talep etmişlerdir. Rusya, Gemlik iskelesinden yüklü miktarda ve kıymette zeytin sevki yapmıştır.⁶⁶

1.1.5. Sabun Sanayi

Ayvalık ve civarındaki yağ fabrikaları fenni tesisatla çalışarak daha az asitli ve temiz yağ üretmiştir. Bu dönemde Osman Şevket, Kâmilzâde Salih ve Fehmi Bey, eldeki fabrikalarda yağ ve sabun üretimi için her türlü fenni araçları kullanmaya çalışmıştır. Yağların temiz olması için zeytinler yıkanıp yağlara karışan suların ayrıştırılması son sistem makineler tarafından yapılmıştır. Böylece yağlar temiz ve hafif olurken yağ çıkarmak için zeytinlerini fabrikaya getiren köylülerin yağları da zayi olmamıştır. Sabun fabrikası olan Fehmi Bey'in fabrikasının üretimi Avrupa standartlarında olup bunun için Almanya'ya sabun fabrikasına kimyager göndermiştir. Pirina yağlarından yapılan sabunlar iptidâî şekilde ve renksiz denebilecek şekilde fenni üretilmediği gibi kimyagerlerin gözlemi sonucunda eksiklikler de tespit edilmiştir. Sabun müşterilerinin ilkel yöntemle üretilen sabuna rağbet etmemesini geleneksel usulden ayrılmamaya bağlanmıştır.⁶⁷

Avrupa'dan ithal edilen nebati yağlar zeytinciliğin gelişimi ve ilerlemesine engel olduğundan zeytin bölgelerinde üretici ve hükümet nezdinde girişimler olmuştur. Araşit yağların sabunun hammadde olarak vergisiz ithal edilmesi zeytinyağına darbe vurmuştur. Avrupa'ya yemeklik yağ ihraç edilirken asit düzeyi yüksek olan yağlar da sabun yapımında kullanılmıştır. Ülkeye araşit yağların gümrüksüz girmesiyle sabun imalindeki asidik yağ ve prina yağının kullanılmasına engel olmuştur. Ayrıca araşit yağlardan yapılan sabunlar suda iyi erimeyi için de tüketiciler zarar görmüştür. Bu sabunların diğer sabunlardan görünen bir farkı olmadığı için tüketici ayırt edememiştir. Ülkede sabun imali için gerekli hammadde varken araşitin gümrüksüz ithali iktisadî da olumsuz etkilemiştir. Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndaki muafiyet listesine giren bu maddenin kaldırılması hakkında zeytinciler tarafından yapılan başvurular üzerine hükümet bu mevzuda sınırlama koymuştur. Fakat yapılan sınırlamanın ref'i ile muafiyetin gümrük tarifesinde de ithal edilmesi için bir, iki müessese tarafından hükümet nezdinde vuku bulan girişimler olmuştur. Zeytin üreticileri, İktisat Vekâlet'inin araşit yağ ithalatını destekleyeceği haberi üzerine şikâyet ve başvurularını yenilemişlerdir. Birkaç müesseseyi korumak için hükümet zeytincilik faaliyetlerini ihmal ederse zeytinciliğin mahvolmasına neden olacağı fikri oluşmuştur.⁶⁸

⁶⁶ R. Süleyman (08.3.1933), Gemlik'te Zeytin Islahatı, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 5.

⁶⁷ Cumhuriyet Gazetesi (03.04.1931), *Zeytin Memleketinde...*, s. 2.

⁶⁸ Cumhuriyet Gazetesi (08.11.1931), *Araşit Yağı Zeytinciler Bilaresim İthalini İstemiyorlar*, s. 6.

Sabun imalatında zeytinyağı, araşit yağı kullanılması tenkit edilirken diğer taraftan Kimyager İbrahim Ethem Bey, yaptığı araştırmalarla Türk kodeksi mucibince sabunlu krezol mahlûlü (lizol)⁶⁹ ve sabunlu formol mahlûlü (lizoform) yapmıştır. Zeytinyağının asidini gideren usullerle mühim başarı elde etmiştir. İbrahim Ethem Bey bu işlerin arkasından katı ve sıvı şekillerde sabunculuk faaliyeti çalışmalarıyla sabunu en iyi formunu almıştır. Zehir gibi acı zeytinyağını İbrahim Bey en tatlı, tabii kokulu ve saf halde temizledikten sonra ondan ayrılan zehir gibi acı kısımla güzel sabunlar yapmıştır. Cumhuriyet idaresindeki imkânlarla kendi kendine yetmiş, çalışmalarıyla memlekette çığır açmıştır. Başarısı hem şahsi hem de memleket için de gurur verici olmuştur.⁷⁰

Prina ve araşit yağlarından başka maddelerden de sabun elde edilebilir fikriyle Avrupa'da kömürden sabun imalatı çalışmaları yapılmıştı. Kömür yataklarına sahip Türkiye de bu fikri değerlendirmiştir. Alman kimyagerler birkaç sene süren denemelerinden sonra hammaddesi kömür olan sun'î bir sabun icat etmişlerdir. Bu sabun doğal sabunlardan daha yüksek nitelikte olup gerek köpük gerek temizleme gücü diğerlerinden üstündü. Diğer sabunlardan görünüşü farksız olup havadan daha az etkilenmişti. Kömürden sabun imal etmek usulünün mucidi İmjhansen Trioschke'di. Büyük kömür müesseseleri bu sabunu üretmek için fabrikalar kurmaya başlamıştı. Alman Kimya Sanayi, esası zeytin ve zeytinyağı olan diğer bilumum maddeleri de araştırmış, araştırma gerekçeleri günün birinde zeytin ithalatı zor bir safhaya girmesi ihtimali için yapılmıştı.⁷¹ 1937'de gazeteyle yansıyan haberde Almanya'nın savaş döneminde sanayi hammaddesine ulaşamaması ya da ithalatında kısıtlama yaşaması da savaş gerekçesi olmuştur.

1.1.6. Zeytinyağının Atığı Karasuyun Değerlendirilmesi

Zeytinyağı fabrikalarının artığı olan, karasudan besleyici mayaların elde edilmesine dair, Yağcılık Enstitüsü 1927 Ekim ayında rapor yayınlamıştır. Zeytinyağı fabrikalarının artığı karasuların nehir balıklarına zararlı etkileri üzerine yurt dışında çalışmalar yapılmış ve gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalarda karasudan, gıda değeri yüksek mayaların üretiminden sonra kalan suyun, ilk kara suya kıyasla balıklara zararı %60-70 oranından daha az olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda pilot bir tesis oluşturulmuştur. Torulopsis Utilis mayalarının karasuya intibakında gerekli şartlarını tespit ederek tebliğini I. Dünya zeytincilik Kongresi'nde sunmuştu. 1875'de yapılan çalışmalarda bazı fermentasyon

⁶⁹ **Sabunlu krezol;** antiseptik ve dezenfektan maddelerin içeriği

⁷⁰ Y. Nadi (06.03.1933). Türk Gençliğine Örnek, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1-5.

⁷¹ Cumhuriyet Gazetesi (10.12.1937), *Kömürden Sabun İmal Ediliyor*, s. 9.

kalanlarından elde edilen gıda kıymetlerinden faydalanılması söz konusu olmuştur. 1911'de yapılan araştırmalarda mayaların gıda değeri yüksek insan ve hayvan yiyeceği olarak değerli olduğu ispat edilmiştir. I. Dünya Savaşı'nda protein noksanlığına çözüm olarak besleyici maya üretimine başlanmıştır. Özellikle ekonomik ve yüksek verimli bir yiyecek olarak düşünülmüştür. Maya kültürünü endüstride faydalı olacak şekilde kaliteli maya türü elde etmek için çalışılmıştır. Almanya, II. Dünya Savaşı'nda ticari bir faaliyet olarak değerlendirmiştir.⁷²

1.2. Zeytin Faaliyetlerini Etkileyen Bazı Faktörler

1.2.1. Zeytin Faaliyetinde Meteorolojinin Etkisi

Ağaçların da her canlı gibi yaşaması için ihtiyacı olan belli ısıya ihtiyacı vardır ki buna optimum derece denmiştir. Her ağaç soğuk ve sıcak ısıda farklı direnç gösterdiğinden ısı sınırlarının dışında olumsuz etkilenmiştir. Zeytin ağacı diğer ağaçlar gibi yapraklarını dökmeye başladığından kışın uyumazlar bundan dolayı da don ve soğuklara karşı hassas yapıdadırlar. Kış ortasında havalar biraz ısınınca zeytin ağaçlarında uyanma, filizlenme, canlanma başlarken aniden soğuklar olunca da ağaçların yapısında hücreler ölür. Hava soğuyunca hücre içindeki nüve ve hücre suyu donarak büzülür, birden sıcak olunca da hücre kabuğu yarılarak hücre suyu dışarı çıkar ve ağaç canlılığını kaybeder. Ağacın dibindeki toprakta soğuktan dolayı oluşan yarıklardan soğuk hava içeri girince toprak içindeki su, kökte donar. Bu etkilenme, havaların açılıp ağaçlara su yürüyünce meydana çıkmıştır. Yapraklar sararıp solar, filizler ve dallarda kabuklar kalkar. Don gören ağaçlarda hilemus, filizkırın, kabuklu bitler ve odun kurtları musallat olur. Havanın ani değişimiyle görülen hastalıklardan fumajin (kara leke) kanser hastalığı, yaprak lekesiyle başlar. Güney yamaçlarda su tutmayan yerlerde, sonbaharda azotlu gübre verilmemiş, sulama yapılmamış topraklardaki ağaçlarda don zararı hafif atlatılmıştır. Süperfosfat gübre verilmiş ağaçlar dona ve soğuklara karşı dirençli olmuştur. Zeytin ağaçlarını soğuklardan korumak için genç ağaçların dibine kuru ot, çakıl yığılmıştır. Genç delice ve fidanları, çavdar sapı ile sararak ağaçlara tarife göre süperfosfat veya potaslı gübre vererek de farklı tedbirler alınmıştır. Soğukların ardından da belli miktardaki karışımı hazırlayarak badanalamak, ağır budama, kalın dal kesiminden sakınmak, hastalıklara karşı bordo bulamacı atmak gibi çözümler uygulanmıştır. Hatta zeytinliklerin arasına her 10 ağaçta bir pervane asmak, anmış motorin yağı ile don sobalarını yerleştirmek ki

⁷² J.A.Fiestas Ros De Ursinos, *Zeytinyağı Fabrikası Artığı Olan Karasuların Hayvan Yemi Olarak Değerlendirilmesi Üzerine Araştırmalar* (1961), çev: İbrahim Yenicesu, *Zeytin Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, s. 7-18.

Türkiye’de bu ekonomik olmamıştır. Ağaçları yakmamak şartıyla kuru ot veya saman yakmak gibi yöntemler kullanılmıştır. Belli zamanlarda ve yeterli olan soğuklar aynı zamanda ağaçta haşere oluşumunu da engellemiştir. Soğuklar kadar rüzgârın da olumsuz etki olmuştur. Aniden gelen lodos da ağaçları kurutarak zarar vermiştir.⁷³

Zeytinin yetişmesinde hava şartları oldukça önemli olmuştur. Üretici olarak her ne kadar fenni ilimle üretim yapsa da kontrol edilemeyen faktör olarak meteorolojik etkilerle karşılaşmıştır. Cumhuriyet ilanından öncesinde ve sonrasında hava koşullarının iyi gitmediği kuraklık, don ya da bol yağışlı dönemler yaşanmıştır. İnsanların hayatları direkt ya da dolaylı olarak etkilenmiştir. Tarım mahsullerinin hepsinde olduğu gibi zeytin de hava koşullarından zaman zaman olumsuz etkilenmiştir. 1930 senesinde Burhaniye’de yaşanan bora olayında olduğu gibi, boradan dolayı 200 metrelik sahada zeytin ağaçlarının köklerinden kopmuş, akabinde doludan dolayı da zeytin mahsulü harap olmuştur.⁷⁴

Zeytinin yetişmesi kadar toplanması aşamasında da hava şartları yine etkili olmuştur. Zeytinin satışında fiyat politikasında değişimlerine sebep olmuştur. 1936’da Edremit, Burhaniye ve Ayvalık ilçelerine bol ve devamlı yağın yağmurdan dolayı zeytin toplanmasında güçlük yaşanmış zeytinciler zarar etmiştir. Bu bölgede, zeytin mahsulü hamken zeytinyağı satışı yapılması kârsız görülmüştür. Üretim mevsimi geçer geçmez fiyatlar yükselmesine rağmen zeytinciler bu yükselişten faydalanamamışlardır. İlgililerin peşin satışın önüne geçebilmek için tedbir almaları gerekmiştir.⁷⁵ Şubat ayında fırtına şiddetliyle beraber kar yağışı da olmuştur. 1935 depreminin Erdek’te zeytinlik ve meyve bahçelerindeki ağaçları köklerinden kopararak verdiği zarar büyük olmuştur. Fırtına uzun sürdüğü için zarar tespiti geç ve tam olarak yapılmamıştır.⁷⁶ Günler sonunda Erdek’te, fırtınanın yaptığı zarar tespiti tahminlerden fazla çıkmıştır. Erdek civarında 20 bin ağaç tamamen köklerinden sökülerek devrilmiştir. Havaların sıcak gitmesinden dolayı uyanan ve suyunu almaya başlayan dallar fırtınanın ve anî olarak gelen soğuğun etkisiyle akabinde çatlamıştır. Zeytin ağaçlarının dilinden anlayan tecrübeli ihtiyarlar, ağaçların iki sene mahsul vermeyecek hale geldiğini söylemişlerdir. Erdek halkı zeytinlikler zarar gördüğünden zeytin mahsulüne hasret kalmış, bir süre matem yaşamışlardır. Erdek’te beş yüz bini aşan zeytin ağacı var olduğu kabul edilerek zararın boyutu ve sonucunda Erdek’te sefaletin yaşanabileceği de gündeme

⁷³ M. Kantar (1967), Umulmadık Soğukların Bursa İli Zeytin Ağaçlarına Etkisi, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınlar, Ege Üniversitesi Matbaası, 3(28), s. 310-313.

⁷⁴ Cumhuriyet Gazetesi (11.08.1930), *Burhaniye’de Mühîş Bir Bora*, s. 3.

⁷⁵ Cumhuriyet Gazetesi (23.01.1936), *Zeytin Mıntıkasında*, s. 10.

⁷⁶ Cumhuriyet Gazetesi (16.02.1936), *Geçen Seneki Mühîş Zelzelenin Yıkamadığı Camiyi Bu Seneki Fırtına Yerlere Serdi*, s. 2.

gelmiştir.⁷⁷ Fırtına Mudanya, Gemlik, Karacabey ilçelerinde de çok hasar vermiştir. Mudanya’da sahilde cadde ve sokaklardaki evlerde ve bir zeytin deposunun içinde bulunan binlerce kilo zeytin denize sürüklenmiştir. Kasaba halkı fırtınadan dolayı telaşa kapılmıştır.⁷⁸ 1940’da yine yağmurların yağmasından kaynaklanan zarar tespiti yapılamamıştır. Sular altında kalan bazı arazilerin içinde zeytinlikler de vardı.⁷⁹

Hava şartları sadece mahsul yetiştirmek ya da toplamayı etkilememiştir. Aynı zamanda toplanan mahsullerin naklini de etkilemiştir. İznik’te, zeytin ve üzüm mahsulleri mevsiminde pazara çıkarmak için ulaşımda sıkıntı yaşanmıştı. Resmi makamlara gerekli başvurular yapılmış, çözüm bulunamamıştır. İznik’te yetişen tarım ürünleri zeytin, üzüm ve sebze gibi mahsuller başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde pazara çıkarırken mevsimsel şartlarının etkisi ve bozuk olan kara yollarından dolayı zorluk yaşanmıştır. İznik, Orhangazi, Yalova ve İstanbul’u bağlayan kara yolunun yapılması İznik’te iktisadî refah kadar İstanbul halkı daha ucuza ürün tüketmiş olacaktı. Benzer problemler, İç Anadolu’ya bağlayan yollarda da yaşanmıştır.⁸⁰

Zeytin ağaçlarının yetiştiği bölgelerin son sınırındaki yerlerde özellikle bazı yıllarda kış ve ilkbaharda ağaçlarda donlar yaşanmış ve zarar görmüştür. 1942 yılında yetişmesine uygun iklime sahip olan yerlerde geç donlar yaşanmış. 1956 yılının şubat ayında yaşanan soğuklarda özellikle Çanakkale Bölgesi’ndeki zeytinlikler olumsuz etkilenmiş. Aynı coğrafyada bazı zeytin ağaçlarının neden ve nasıl etkilendiği ya da etkilenmediği merak edilmiş. Yapılan incelemelerde, çeşitli yerlerde zeytinlik ağaçlarının birbirine çok yakın oldukları ve aynı toprak, bakım şartlarına tabi oldukları halde bir kısım zeytinlikler dondan çok etkilenmiş. Bir kısmı az zarar görmüş. Bu farklılıkların Zeytincilik Enstitüsü tarafından tespit edilmesi zirai Mücadele Enstitüsü ile işbirliği yaparak olumsuzlukların üstesinden gelinebileceği umudu olmuş. Don gibi önemli bir meselede direnç gösteren türünün tespit edilmesi, zeytincilik faaliyetine olumlu etkisi olacağı düşünülmüş. Aynı şekilde kuraklıkta, don kadar zeytin ağaçlarını olumsuz etkilemiş. Özellikle zeytinciliğin yoğun olduğu Ege ve Akdeniz ‘de sahil boyunca yaz aylarının kurak ve sıcak geçmesi olumsuz hava şartı olmuş. Bazı yıllar Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında hiç yağmur yağmadığı olmuş. Bazı senelerde ise kuraklık ilkbaharda olmuş. Sıcaklığın etkisiyle zeytin taneleri dalında küçük kalmış, buruşmuş sonradan yağmur yağsa da elde edilen yağın verimliliği azalmış. Marmara

⁷⁷ Cumhuriyet Gazetesi (21.02.1936), *Erdek’te Zeytin Ağaçları Harap Oldu*, s. 6.

⁷⁸ Cumhuriyet Gazetesi (17.02.1936), *Geçen Seneki Müthiş Zelzelenin Yıkamadığı Camiyi Bu Seneki Fırtına Yerlere Serdi*, s. 2.

⁷⁹ Cumhuriyet Gazetesi (09.01.1940), *Ege’de Zarar Miktarı*, s. 6.

⁸⁰ Cumhuriyet Gazetesi (28.09.1947), *İzniklilerin Haklı Dilekleri*, s. 4.

Bölgesi bundan pek etkilenmemiş fakat diğer zeytin ağacının yetiştiği bölgeler olumsuz etkilenmiş. Kuraklığa çözüm olarak; yamaçlara set yaparak toprak örtüsü kalınlaştırılrsa da ovalarda pek mümkün olmadığından sulanması gerekmiş. Yine pratik olması için kuraklığa ya da dona dayanıklı zeytin çeşidi tespit edilerek yetiştirilmesine teşvik edilmek istenmiş. Özellikle ekstrem derecede kurak geçen yaz aylarında taneleri buruşmuş zeytin ağaçları yanına dolgun iri daneleri ve bol verimli olanlarının işaretlenerek tespit edilmesi ve bunlardan fide üretimiyle yaygınlaşarak uygulanması gerekirken, yapılmamıştır.⁸¹

1.2.2. Salamura Zeytinde Yaşanan Tuz Meselesi

Zeytin yetiştirmek kadar bir de ürünü korumak, tüketime hazırlamak önemlidir. Zeytin, yağ şeklinde olduğu gibi sofralarda da tüketilmiştir. Sofrada, salamura veya sele şeklinde uzun seneler tüketime hazırlanmıştır. 1937’de Onart, zeytinin önemini açıklarken salamura usullerini de tanımlamıştır. Salamura yapımında kül, kireç, potas, soudecaustique, tuzla yapılan usuller kullanılmıştır. Zeytin toplandıktan sonra seçilen zeytinler, ağaç variller içinde 3 dereceli tuzlu suyla yapılandırılmıştır. Zeytinyağı fabrikaları ve yağhanelerde işe yarar olanın olmadığını söylerken, uygulanan usullerde de prinalarda yağ kaldığında hem yağ hem de fiyatında kayıp olmuştur.⁸²

Rüşti Bey Mecliste, ihraç edilen zeytinlerin tuz resminin iade edilmesinin ve başka memleketlerin ihracat yaptığı yerlerde başarılı olmak için gerekli olduğunu söylemiştir. Diğer ülkelerde alınan tuz vergisiyle Türkiye’nin aldığı tuz vergisini kıyaslamıştır. Hatta müstahsilin daha çok para vermesine rağmen zeytinlerinin havuzlarda çürüdüğünü de sözlerine eklemiştir.⁸³

Zeytinin salamura ya da sele olarak tüketilmesinde önemli yere sahip olan tuzun zaman zaman memlekette temin edilmesinde ya da pahalılığından dolayı sorun yaşanmıştır. 1933 senesi zeytin üretimi rekoltesinde 25.000.000 kiloyla Mudanya ve civarı zengin zeytin bölgesi olmuştu. Müstahsil, elde ettiği fazlaca zeytinini doğrudan doğruya satamadığından zeytini tuzlayıp salamura yaparak saklaması gerekmiş fakat zeytine nispetle tuz daha pahalı olduğundan bu şekilde zeytinin muhafazası daha pahalıya mal olmuştu. Tuz pahalılığı üreticinin mahsulünü zeytin halinde satmaktansa yağ çıkararak satmayı tercih etmesinde etkili

⁸¹ O. Arı (1960), Zeytinciliğin en Mühim Bir Kaç Fitopatoloji Problemi ve Alınması Gereken Başlıca Tedbirler, *Zeytin Meslek Dergisi*, Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, c. 3, s. 28-29.

⁸² Y. Kerim Onart (1937), *Türkiye’de Zeytin Ziraatının Ehemmiyeti*, Bilgi Matbaası, İzmir, .35-37.

⁸³ TBMM Zabıt Cerideleri (18.7.1931), Birleşim 30, c.3, s. 168-169.

olmuştı. Beraberinde, devamlı tüketim kaynağı veya dış pazar kapısının bulunması gerektiği de anlaşılmıştı.⁸⁴

Memlekette, tuz ile ilgili olarak yaşanan soruna dair İhracat Ofisi peynir, tuzlu balık ve zeytin tanesi ihraç eden tacirlere bir tamim göndermişti. İhraç edecekleri bu maddelerin içerdiği yüz miktarının beher kilosunda malı ihraç edene beş kuruş tuz primi verilmesi 23 Kânunusani 1933 tarihli kanun ile bildirilmişti. Bu yardımdan istifade etmelerini tüccarlara tavsiye etmişti. Her sene yurt dışına zeytin tanesi olarak ortalama 600-1,8 milyon kilo ihraç edilirken son zamanlarda ihracat azalmıştı. Yapılan incelemeden yola çıkarak doğru sonuç için son senelerin ortalaması baz alınarak tespit yapılmıştı. Yurt dışı rekabeti, Türkiye’de verilen prim oranın kat kat üstünde olduğundan Yunanistan, zeytinlerini Romanya’ya daha uygun şartlarda satmıştır. Bu rekabet ortamında Türkiye’de zeytin ihracatı tamamen denilecek derecede durmuştu. Hükümet, buna rağmen kıymete sahip olan ve ilerisi için daha geniş derecede ihracatı korumaya meyilli tedbirlerin başlangıcı sayılan kararlar almıştı.⁸⁵

Halkın zaruri ihtiyaçlarından olan tuz, davar ve hayvanların gıdası olduğu aynı derecede zaruri ihtiyaç listesinde yer almıştı. Tuz fiyatlarının indirilmesi köylüyü yakından ilgilendirmişti. Tuz fiyatının indirilmesi hakkında Maliye Bakanlığı’nın hazırladığı ve İcra Heyeti’nin 29 Mayıs 1935 tarihindeki toplantısında kabul edilmişti. Tuz kaçakçılığının önüne geçmek için de, hudutlardaki tuz ve ambarlarda satılacak olan tuzların fiyatları da indirilmişti.⁸⁶

Tuz konusunda yaşanan sıkıntı 1937 senesinde gazetede tekrar haber konusu olmuştu. Gemlik’te zeytin mahsulü o sene bereketli olmuştu. Bu bereketlilik yağ piyasasını çiftçimiz aleyhinde çok sarsmıştı. Bu sarsıntıdan kurtulmak isteyen ve esasen memleketin en iyi sofralık zeytinini çıkaran Gemlikliler mahsulü kaplarda muhafaza etmek zorunda olduklarından tuz temin etmeleri gerekmişti. Burada İnhisar İdaresi’nin elinde bulunan on bin çuval tuz stoku, ürün fazlalığından çabuk bitmiş ve yerine gönderilmemişti. Civar ambarlarda fazla tuzu olanlardan yardım istenmiş fakat bulunamamıştı. İzmir’den geleceği bildirilen bin altı yüz çuval gibi cüz’i bir miktarı taşıyan motor da limana gelmediğinden tuz buhranı yaşanmış, zeytinciler zor durumda kalmıştı.⁸⁷

⁸⁴ Cumhuriyet Gazetesi (01.02.1933), *Mudanya’da İmar İşleri*, s. 5.

⁸⁵ Cumhuriyet Gazetesi (12.04.1933), *Tuz Pirimi Nisbeti*, s. 4

⁸⁶ T.B.M.M Zabıt Cerideleri (30.5.1935), *Birleşim* 32, c.3, s. 218-219.

⁸⁷ Cumhuriyet Gazetesi (20.12.1937), *Gemlik’te Tuz Buhranı*, s. 6.

Memlekette yaşanan tuz sıkıntısına farklı yerlerde üreticiler farklı çözüm yolu bulmuşlardı. Deniz suyunu kullananlar olduğu görülünce çıkarılan 3573 sayılı kanunda zeytinciliğin ıslahına ve yabanî zeytinlerin aşılmasına dair husus da; sofralık zeytin hazırlanması için salamura yerine deniz suyunun kullanılması yasaklanmıştır.⁸⁸

1.2.3. Zeytin Ve Zeytinyağı Satışında Kap Problemi

Zeytin saklamak ya da zeytinyağını satışa sunmak için kap sorunları da dönem dönem yaşanmıştır. İnsan sağlığına zarar vermeyen malzemelerden yapılan kaplar tercih edilmiştir. İtalya, İspanya gibi ülkeler Türkiye'ye gelerek sahillerde zeytinyağını dökme olarak almış, sonradan küçük ambalajlama yaparak satmışlardı. Milli Koruma Kanunları çıktığında da zeytin ve zeytinyağını saklamak için kap sorunu olmuş ve kanuna tabi tutulmamıştı. 1933 senesinde tuzlu balık ve zeytin ihracatı ile meşgul olan bazı tacirler fiçı tedarik edememişti. Tacirlerin yaptığı gözlemde, Yunanistan, yurt dışından kereste ithal ettiği halde fiçıları daha ucuza mal etmişti. Fakat Türkiye'de yeni fiçılar pahalı olduğundan, eski fiçılarla mal sevkiyatına mecbur kalınca tacirler şikâyetçi olmuştu.⁸⁹ Ürünün nakliyesinde ve satışında yaşanan kap sıkıntısı rekabet piyasasında da kendini göstermişti.

Ferruh Barlas'ın zeytin üretimi kadar ürünün piyasaya sunulmasında gereken noktalara da dikkat çekmişti. Hazırladığı kitapçıklarda, dünya piyasasında zeytin ihracatı yapan ülkelerin kullandığı kapların ne olduğunu araştırmıştı. Kaplara dair fikir vermesi için yazılarında yer vermişti. Barlas, İspanya'nın zeytin ve zeytinyağını teneke kutularda ve özel şişelerde farklı gramajlarda sattığını, İtalya'nın ise buna ek olarak farklı gramlık kutuları kullandığına dikkat çekerken Yunanistan'ın tenekelere ek olarak kestane ağacından yapılmış kiloluk fiçıları kullandığını yazmıştır. Türkiye'de ise iç piyasada fiçılar gibi kestaneden yapılan küfeler de kullanılmıştı. Amerika ihracatta diğer üretici ülkelerde olduğu gibi ambalaj kullanmış fakat iç piyasasında farklı büyüklükteki tenekeleri, dışarıda ise içi kalaylı ya da galvanizli varillerle sevkiyatını yapmıştı.⁹⁰

Yapılan incelemeler ve değerlendirmelerden sonra 1940 senesinde 3573 sayılı kanunda zeytinciliğin ıslahına ve yabanî zeytinlerin aşılmasına dair kanun kabul edilirken; yemeklik olarak üretilen yağların sudan ayrılmasında kullanılan polima gibi kapların pas tutmayan kalaylı çinko ve benzeri maddelerden yapılmış olması zorunluluğu getirilmiştir.

88 F. Barlas, *Zeytinliklerde Bakım İşleri (Kanun ve Nizamnamesi)* (1940), Bursa Emek Basımevi, Bursa, s. 25.

89 Cumhuriyet Gazetesi (12.02.1933), *İtalya'nın Yeni Zeytin Mahsulü*, s. 4.

90 F. Barlas (1937), *Zeytincilik Kanun ve Nizamnamesi, Ticarete Zeytincilik*, Bursa Koza T.S.K. Birliği, Bursa, s. 5-6.

Bunların çeşitli hayvan tulumları ve pas tutan kaplarla nakli yasaklanmıştır.⁹¹ Zeytinyağı alan bakkallara da duyuru yapılmış; Ticaret Ofisi Umum Müdürlüğü'nden, zeytin ve pamuk yağı satan bakkalların boş kapları ofis depolarına teslim ederek hesaplarını kapatmaları istenmiştir.⁹²

Bursa gibi pek çok üretici olan yerlerde tuz gibi, hava koşulları gibi üretilen ürünün nakliyesinde de sorun yaşanmıştı. Yaşan bu sıkıntılar dönemin gazetelerinde gündem olmuştur. Bu konuda Bursa, hiderlandının önemli bir kısmını Mudanya iskelesinde ihraç ettiğinden gümrük memurlarının iş yükü ağırdır. Bursa'daki fabrika sahipleri kendilerine bu hususta kolaylık ve çabukluk gösterilmediğinden yakınmışlardır..⁹³

1.3. Zeytin Ağaçlarının Islahı ve Haşere İle Mücadele

Dünyada İspanya, zeytinlik sahası ve ağaç adedinde ilk sırada yer almış. Türkiye ise ağaç varlığı olarak dünyada dördüncü sıradayken, zeytinlik sahası olarak üçüncü sırada yerini almıştır. Dünya'da zeytinin tane üretiminden %8'i sofralık zeytin, %92'si de yağlık olarak değerlendirilmiştir. Yağ çıkarılması için ayrılan zeytin tanesinin sıkılmasıyla artık ürün olarak prina denilen posa çıkmıştır. Zeytinyağı üretimi her geçen sene artarken, sofralık zeytinin önemi de artmıştır. Türkiye'de sofralık zeytin üretimine uygun mahsul özellikle Marmara Bölgesi'nde yetişmiştir Burada yapılan üretim, dünyada ilk sırayı almıştı.⁹⁴ Fakat Türkiye'nin çalışma yaptığımız Cumhuriyet döneminde bu listede ilk sırayı alması süreci uzun uğraşlar sonucunda olmuştur. Cumhuriyet'in kurulduğu sırada tarımsal faaliyetlere olan eğilimde zeytin gelir kaynağı olarak önemli olmuştu.

Atatürk döneminde; Halkalı Ziraat Mekteb-i Âli mezunları arasında 1931 senesinde sınav yapılmış, başarılı olan 4 Ziraat Mühendisi üç yıllık süreyle İtalya'ya gönderilmişti. Seçilen bu mühendisler zeytincilik ve zeytinyağı üzerine eğitim almıştı. Türkiye'ye döndüklerinde Tarım Bakanlığı tarafından zeytinliklerin yoğun olduğu bölgelere zeytin uzmanı olarak görevlendirilmişlerdi. Akabinde aynı koşullardaki mühendisler tekrar yurdun başka yerlerinde oluşturulan bölgelerinde ziraat mühendisi olarak atanmışlardı. Bu uygulamayla Türkiye'de zeytincilik ivme yapmıştı. Yurt dışına eğitim için gönderilen mühendisler zeytincilik konusunda bilgi ve görgülerini arttırırken görevlendirildikleri bölgelerde beraberinde çalışan teknisyen ve köylünün yetişmesine de vesile olmuşlardı. Tarım

91 F. Barlas (1940), *Zeytinliklerde Bakım İşleri (Kanun ve Nizamnamesi)*, Bursa Emek Basımevi, Bursa, s. 25.

92 Cumhuriyet Gazetesi (01.01.1946), *Zeytinyağ Alan Bakkallara Ticaret Ofisi Umum Müdürlüğünden*, s. 5.

93 Cumhuriyet Gazetesi (01.02.1933), *Mudanya'da İmar İşleri*, s. 5.

94 T.C. Gıda –Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Zeytincilik Araştırma Projesi (1978), Ankara, s. 8-10.

Bakanlığı tarafından oluşturulan zeytin mütchassısı, zeytin bakım fen memuru unvanı ile zeytin teknisyenleri 1934 yılından itibaren aktif olarak çeşitli bölgelerde çalışmaya başlamıştı. Köylerde kurslar açılmış, eğitimler yapılmış ve başarı gösterenlere dereceyle usta, çırak belgesi verilmişti. 1937 yılında Bornova’da ziraat istasyonu açılmış, sonraki senelerde Zeytincilik Enstitüsü adıyla faaliyetlerine devam etmişti.

Yahya Kerim Onart, memlekette ziraat alanında zeytincilik üzerine çalışmış kişilerden biridir. Türkiye’nin diğer müstahsil ülkelere kıyasla iklim ve coğrafi şartlarının zeytin yetiştirmeye uygun olduğunu, ağaçlardan mahsul verimliliğinin iyi bakımla arttırılabileceğini ifade etmişti. Zeytincilik konusunun anlaşılması için Zeytincilik İzmir Mıntıkası Uzmanlığı, 10 Haziran 1937 tarihinde yayınladığı 112 sayılı raporunda sayısal verilerle açıklama yapmıştı. İspanya, ağaç başına senede ortalama 3 kilo 550 gr zeytinyağı elde ederken Türkiye’de ise bu 700 gr geçmediği gibi Bayındır’da ise senelik ağaç başına 14 kilo yağ veren zeytinlikler de mevcuttu. Buradan yola çıkarak iklim ve coğrafyanın zeytin yetiştirmede önemli bir etken olarak kabul edilmiştir. Türkiye’nin sahil boyunca özellikle Ege, Akdeniz, Marmara Havza’sında bütün zeytin ağaçları verimli kabul edilmişti. Dünyada zeytin üreten ülkelerin 2,500,000 hektar arazide 550,000,000 zeytin ağacının olduğu, bunlardan ortalama olarak 8-10 milyon zeytin yağı elde edilirken, Türkiye bu sıralamalarda zeytin sahası olarak 3., ağaç miktarında 4., zeytinyağı üretiminde 6. sırada sayılmıştı. Türkiye, dünya zeytin üretiminde nerede olduğu ve ne yapması gerektiğini bu rakamlarla ifade etmişti. Onart, bu verilerden yola çıkarak zeytincilik üzerinde yapılacak olan işleri dört başlıkta toplamıştı:

- 1-Ehlileşmiş zeytinliklerin imarı;
- 2-Sakat ağaçların gençleştirilmesi
- 3-Delicelerin açılıp aşılması
- 4-Yeniden zeytinlik ihdas etmek⁹⁵

Türkiye’de zeytinlik yetiştirmek, fidancılık yapmadan zeytin fidanı yetiştirmek kolay olduğunu da gözlemlemiştir. Zeytin çekirdeğinin yolculuğunun kuşlarla olduğu gibi insan eliyle de olduğunu, zeytin çekirdeği kabuğunun kalınlığı ve üzerindeki yağ tabakasından dolayı yetişmesinin güç olduğunu ifade etmiştir. Çekirdek, potaslı su ile yıkanıp etüvde ısıtılıp topraklı kumda filizlenerek fidanlığa dikilir sonra göçürülerek aşılınıp ve dört senenin sonunda fidan olarak toprağa dikilmektedir. Bu fidancılık işini kuşlar da yapmış sığircık, güvercin, kargalar zeytini yiyip kursaklarında temizleyip ısıtıp ve ifrazatları ile bunu toprağa

⁹⁵ Y. Kerim Onart (1937), *Türkiye’de Zeytin Ziraatının Ehemmiyeti*, Bilgi Matbaası, İzmir, s. 29.

terk edince delice çıkmaya başlamıştır. Burada en iyi yapılacak olanın deliceleri aşlamak, aralamak, göçürerek fidanlıklara dikmek olduğuna dikkat çekmiştir. Gençleştirme işi başka topraklarda yapılamadığında ya da verimsiz olan usuller uygulandığında, Türkiye’de olumlu sonuç vermiştir. Başka ülkelerde yenilenmekten başka bir şeye yaramayan ağaçlar Türkiye’de yalnız gençleştirilmesiyle dahi fazlasıyla mahsul vermiştir. Gençleştirme işi basit olduğundan Türkiye’de 100 yaşını geçmiş bütün ağaçlara uygulanmıştı. Ağacın gövdesinin çürük ve sağlam olmasına bağlı olarak uygulama şekli de değişmişti.⁹⁶

1937’de Türkiye’de zeytin mahsulü bol olduğunda, yağ verimine ve salamura uygun olan elli kadar zeytin cinsi tespit edilmişti. Fakat bu cinsler her iklim ve coğrafya da aynı neticeyi vermemişti. Bundan yola çıkarak izlenmesi gereken, mıntika fidanlıklarının yetiştirilerek en iyi varietetlerin toplanması ve sonrasında zeytinci köylere bu varietetlerden aşı yapılması fikri olmuştu. Böylece zeytin üreticisi bulunduğu yere uygun iklim ve zeminine göre cinsi seçip yetiştirmişti.⁹⁷ Yapılan bu incelemeler ve tespitlerin ardından 1939’da zeytinciliğin ıslahı ve yabancıların (delicelerin) aşılınması kanununda, devlete ait ormanlarda bulunan deliceler aşılınarak, halka bakımını yapmak şartıyla dağıtımının yapılması kararı verilmişti. Delice, yabancı zeytinlikler *Olea Silvatica* olarak adlandırılan ve doğada kendiliğinden var olan aşısız zeytinlerdi. Aşı uygulanan toplu haldeki zeytinlikler ehlî zeytin (*olea sativa*), aşıllı ve mahsul veren zeytinlik yani mahsuldar zeytinlik kabul edilmişti. Bakım işlerinin teşkilatlanması, planlanması ve uygulanması Ziraat Vekâleti tarafından organize edilmişti. Delicelere uygulanan aşılarla verimi arttırmak ve kötü olarak nitelenecek özelliklerin düzeltilmesi, hava ve toprağa uyumlu, hastalıklara dayanıklı zeytin ağaçları ve mahsul elde etmek için uygulanmıştı.⁹⁸

1939’da kabul edilen kanunun içeriği de genişletilmişti. Ülkede zeytin sahasının genişletilmesi için devlet ormanı, devletin hüküm ve tasarrufunda bulunan, diğer alanlarındaki delicelerin dağıtılması ve talep edilirse de ilgisine verilmesi hali hükümlere bağlanmıştı. Aynı zamanda zeytinliklerin bakımı, hayvanların zeytinliklere sokulmaması, hasat zamanında zeytinliğine iyi bakanlara mükâfat bakmayana ceza uygulaması getirilmişti.⁹⁹

Bursa Vilayetinin önemli serveti olan zeytincilik verim olarak ağaçların ve mahsulün hazırlanmasında geri kalmıştı. Vilayette var olan 4 milyon kadar zeytin ağacı ortalama olarak senelik 2 liralık mahsul verirken diğer zeytin üreticisi ülkelerde bu rakamlar iyi bakımdan

⁹⁶ Y. Kerim Onart (1937), *Türkiye’de Zeytin Ziraatının Ehemmiyeti*, Bilgi Matbaası, İzmir, s. 29.

⁹⁷ Y. Kerim Onart (1937), age, s. 35.

⁹⁸ F. Barlas (1940), *Zeytinliklerde Bakım İşleri (Kanun ve Nizamnamesi)*, Bursa Emek Basımevi, Bursa, s. 11.

⁹⁹ M. Pabuçcuoğlu (2006), *Cumhuriyetten Bu Yana Zeytinciliğimiz*, Burhaniye Ticaret Odası Yayını, s. 9.

dolayı daha fazlaydı. Bunun için Ziraat Vekâleti adı geçen bölgelerde zeytin ıslah şefliği ile zeytin bakım memurluklarına önem vermiş, halka zeytinciliği fennî şartlarda öğretmeyi amaçlamıştı. Mahsul kalitesini yükseltmek için ağaçların altlarının bakımı, ağaçların budanması, meyvelerin toplanması ve hastalıklarla mücadele usulleri, salamura ve sofrasalamura şekilleri öğretilmesi kararı verilmişti. Vilayet merkezinde bu amaçlar için zeytin ıslah uzmanı Ferruh Barlas'ın nezaretinde Orhangazi, Gemlik, Tirilye, Mudanya ile zeytin yetiştiren bazı köylerde belli aralıklarla kurs açılmıştı.¹⁰⁰

Diğer taraftan bu kararlar alınırken İznik'e yerleşmiş olan muhacirler imza toplayarak dertlerini dile getirmişler, “

Bizler Sarışaban muhacirlerdeniz. Hükümet bizlere bahçe ve zerzavat yeri verdi. Bu arazilerde meyve, dut, zeytin gibi ağaçlar yetiştirdik. Yüzlerce dönüm arazide her hususta ziraata elverişli toplu ve satılık boş arazi varken İznik Fidanlık Birliği adına arıcılık ve tavukçuluk yapmak için bizim yerlerimiz istimlak etmek isteniyor. Hükümet, muhacirleri himaye için milyonlarca para sarf ettiği ve Ziraat Vekâletinin de halkı ziraatta ve bahçeciliğe teşvik ederek mükâfatlandığı sırada İznik'te bu hususların takdir edilmediği gibi muhacirlerin korunması bir yana, uzun zamandır çalışarak uğraş verilen bahçelerdeki ağaçlar da kesilmek istenmekte.”¹⁰¹

Zeytin ve meyve ağaçlarından geçimi sağlayan muhacirler bu ağaçların kesilmesine tepki göstermişlerdir. Bu konuda gerekli düzenlemeler yapılması için harekete geçilmiştir.

Türkiye’de zeytinciliğin geliştirilmesi hususunda yeni devletin kanunlarla düzenlemeler yapmaya çalışarak bir rota çizmeye çalıştığı görülmektedir. 1929’da yürürlüğe giren 1528 sayılı kanun 1939 senesinde tadile uğrayarak zeytinciliğin ıslahı ve yabancı zeytinlerin aşıltilması 3573 sayılı kanunda şekillenmişken, 1940 senesinde 2/12927sayılı nizamname yürürlüğe girmişti. Bundan sonra 45 yıl planlama dönemi hariç başka mevzuat getirilmemiş ve uygulama alanı kalmayan kanun ve nizamname boşlukta kalmıştı. Araştırmalarda, memlekette en çok yetiştirilenin yağlık zeytin ve sofralık zeytinin genel üretimin ancak %10’u kadar olduğu tespit edilmişti. 1940’da yürürlüğe giren nizamnamede ise, zeytinliklerin tespit ve dağıtımı, bakımı, gübrelenmesi, sürülmesi ve budama devşirme zamanı, şekli, hastalık ve zararlılarla mücadele, toplamada dip ile ağaçtaki tane zeytinlerin karıştırılmaması yağhanelerde zeytin kapları ve özelliklerinin ayrıntıları açıklanmıştı. 1950’de

¹⁰⁰ Cumhuriyet Gazetesi (13.12.1939), *Bursa’da Zeytin Ağaçları Islah Ediliyor*, s. 2.

¹⁰¹ Cumhuriyet Gazetesi (14.08.1939), *Ziraat Vekâleti’nin Ehemmiyetle Nazar-ı Dikkatine*, s. 8.

bu ilgi önceki yıllara göre azalmıştı. 1960 devlet planlama teşkilatının kurulmasıyla ilk beş yıllık kalkınma planında ve sonrasında zeytincilik plan hedefi dışında kalmıştı.¹⁰² Zeytinciliğin geliştirilmesi hususu aslında Mustafa Kemal Paşa tarafından Erken Cumhuriyet döneminin en önemli konularından biri olarak kabul edilmişti fakat sonraki yıllarda bu konuya dair ileri adımlar atılması hususunda yetersiz kalındığı görülmektedir.

1.3.1. Yalova Çiftliği ve Zeytin Uzmanlarının Getirilmesi

Halka, öğretici ve örnek olması için gazi çiftlileri Cumhuriyet'in kurulduğu ilk zamanlarda önemli olmuştu. Yalova'daki Gazi Çiftliği de bu süreçte zeytin ağacının yetişmesi ve verimliliğinin artırılmasında öncü olmuştu. Ziraat Odası Heyeti çiftliğe gitmiş, zeytin ağaçları üzerinde inceleme yapmıştı.¹⁰³ Heyet, zeytin ağaçlarının nasıl yetiştiğini gözlemlemişti. İtalya'dan denemek için hususi getirilen zeytin fidanları ve aşılaman ağaçlardan alınan yeni mahsullerin neticelerini heyet takdir etmişti.¹⁰⁴ Getirilen zeytin fidanlarından verim alınınca yabancı uzmanların getirtilmesi girişimi olmuştu. Yalova Çiftliği, zeytin ağaçlarından daha fazla mahsul almak için bakımının yapılması, masrafinin karşılanması ve zeytin üretimini üreticiye uygulamalı olarak göstermek amacıyla seçilmişti. Bu iş için İtalya'dan Signor Nello Pentiti, iki seneliğine 150 lira ücret karşılığında ustabaşı olarak davet edilmişti. İktisat Vekâleti'nin 22.9.1931 tarih ve 56721 numaralı tezkere teklifi Maliye Vekâleti'nin 28.9.1931 tarih ve 12531/65 numaralı işlemiyle kabul edilmişti.¹⁰⁵

Cumhuriyet Gazetesinde, İktisat Vekâleti'nin Gemlik, Orhangazi, Yalova zeytincilerine budama işini öğretmek için İtalyan uzman getirtmesi ve bizzat bu ağaçları budaması, kurs açılarak köylüye zeytin ağaçlarını budama usulünü öğretmesi haber olmuştur.¹⁰⁶ Ziraat Vekâleti haberin akabinde garp vilayetlerinde Evkafa ait zeytinlikleri de kapsayan ıslah incelemesi yaptırmış, zeytincilik kursu açmıştı.¹⁰⁷

İtalya'dan uzman destek almanın yanında 1934 senesinde tekrar zeytin fidanları getirtilmişti. Çanakkale hususî Muhasebe fidanlığı için İtalya'dan 180 adet zeytin fidanı sipariş edilmiş, bedeli 90 liranın 14975 sayılı kararnamenin 5. Maddesince dövizle

¹⁰² M. Pabuçcuoğlu (2006), *Cumhuriyetten Bu Yana Zeytinciliğimiz*, Burhaniye Ticaret Odası Yayını, Bursa, s. 9-11.

¹⁰³ Cumhuriyet Gazetesi (06.04.1931), *Yalova'daki Gazi Çiftliği*, s. 2.

¹⁰⁴ Cumhuriyet Gazetesi (10.04.1931), *Ziraat Odası Azası*, s. 5.

¹⁰⁵ Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, (04.10.1931), 07.3.1934, 030 -0 -18/01-02-43-12-019.

¹⁰⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 22.01.1932, *Müteferrik Zeytinlerimiz İçin Getirilen Müttehassıs*, s. 2.

¹⁰⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 28.09.1932, *Zeytinliklerin Islahı*, s. 4.

ödenmesine izin verilmesini Ziraat Vekilliği ve Maliye Vekilliği'nin raporuyla İcra Vekillerince kabul edilmiştir.¹⁰⁸

1.3.2. Delice Ağacı ve Zeytin Ağacı Islahı

Ehli olmayan delice ya da yabani zeytin ağaçlarının meyvelerinin sığircık, yabani güvercin gibi kuşlar yemekte, çekirdeklerini hazmedemediklerinden geceleri konakladıkları yerlere özellikle ormanlara, makilik ve dere içleri gibi kuytuluklara bırakmaktadır. Bu yolla yabani zeytinlikler meydana gelmişti.¹⁰⁹

Zeytin fidanlıkları, çekirdekten yetişen yabani zeytin fidanı üzerine istenen bir çeşit ehli zeytin aşılır ve aşı tutup sürdüğünde aşağısı yabani ya da çöğür, üstü ehil olarak zeytin fidanı elde edilmiştir. Bu işlem delicelerin bulunduğu yerde aşılınmış ya da doğrudan deliceler sökülerek zeytinlik tesis edilen yere dikilmiştir.¹¹⁰

1931 senesinde ülkede, delice olarak adlandırılan 60 milyon yabani zeytin ağacı ve 15 milyon ehli olan zeytin ağacı vardı. Rakamsal verilere dayalı 150 milyon kıymet biçilmişti. Delicelerin aşılmasıyla 600 milyon olacağı hesaplanmıştı. Bu tahminle Türkiye'nin dünyada en büyük zeytin üreticisi olması hedeflenmişti. Delicelerin aşılmasıyla zeytinciliğin gelir kaynağı olarak iktisadi faydası artmıştı. Ziraat Kongresinde delicelerin aşılması için müzakere yapılmış, tedbirler tespit edilmişti. 1929 senesinde kanuna göre yabani ağaçların aşılması ve aşılayanlara hak ve mülkiyet verilmesi kararı verilmişti. Buna göre başvuruda bulunanlara 200 dönüme kadar yabani ağaç olan sahalar aşılanmak üzere verilmişti. Üç sene zarfında aşılması şartıyla mülkiyeti de verilmişti. Aynı zamanda devlet eliyle aşı da temin edilmişti. Kongrede alınan kararlarda bazı maddeler değiştirilerek uygulanması faydalı bulunmuştu.¹¹¹

Zeytin fidanları yurt içinde sayısı arttırılırken ve yurt dışına da satışı yapılmıştı. Yapılan zeytin ıslah çalışmaları neticesinde Mısır Devleti zeytin ağacı istemişti. Ziraat Nezareti tarafından talep edilen zeytin fidanları hazırlanarak Mısır Konsolosluğuna teslim edilmişti.¹¹² Ağaç Koruma Cemiyeti, İzmir'deki müessesinin Vali Kâzım Bey başkanlığında vilayet içinde yüz bini aşan delice zeytin ağacını aşılamıştı. Özellikle de dağ mıntıklarında

¹⁰⁸ Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (07.3.1934), 030 -0 -19/01-02-53-12-020.

¹⁰⁹ K. Çeçen (1962), *Zeytinlikte (Dikme) (Fidan) Dikimi ve Bakımı Teknik Prensipleri Üzerine Düşüncelerimiz*, Bornova Zeytincilik Enstitüsü, Devlet Matbaası, s. 3.

¹¹⁰ K. Çeçen (1962), age, s. 3.

¹¹¹ Cumhuriyet Gazetesi (19.01.1931), *Zeytinlerimiz/Memleketimizde On Beş Milyon Ağaç Var*, s.3.

¹¹² Cumhuriyet Gazetesi (17.02.1930), *Haberler/İzmir'de*, s. 6.

faal olarak yapılmıştı. Karşıyaka'daki orman fidanlığı üç misli büyütülmüştü.¹¹³ 1933'de zeytincilik konusunda alaka daha da arttığından ciddi tedbirler almak ihtiyacı duyulmuştu.¹¹⁴

Zeytin ağaçlarının ıslah edilip verimlilik atması hedeflenirken zeytinlerin toplanması sırasında toplama usulü de ağaçlara zarar vermişti. Zeytinler 1932 senesinde, en ilkel denebilecek şekilde sırkla devşirilmişti. Bu şekilde mahsulün kıymeti azalırken her sene mahsulün miktarı da değişmişti. Ticaret Odası Tetkikat Şube Müdürü Hakkı Nezihi Bey zeytin devşirme usulünün dünyanın her yerinde olduğu gibi mekanik araçlarla yapılması için çalışmak üzere bir komisyon oluşturulması konusunda oda meclisine rapor vermişti. Tunus'ta 1932'de aynı mesele hakkında bir yarışma düzenlenmiş en iyi sonuca 50 bin frank yani 5000 lira ödül verilmişti.¹¹⁵

1933'de Dünya zeytincilik kongresi raporlarında, Türkiye'de zeytinlik sahası 7 milyon dönümken diğer memleketlerde bu saha İspanya 1 817 799 hektar, İtalya'da 577 bin hektardan mahsul alınmasıyla değerlendirilmişti.¹¹⁶ İspanya, İtalya, Yunanistan, Portekiz, Fransa, Fas, Cezayir, Tunus, Trablus, Yugoslavya, Suriye, Libya, Filistin zeytin üretmişti. Türkiye'nin zeytinlik sahası İspanya'nın zeytinlik sahasından fazla olmasına rağmen İspanya'ya göre az zeytinyağı üretilmişti. Türk mahsullerinin yabancı piyasalarına daha fazla ihracı ve beraberinde ticari durumunun gelişmesi için yabancı ve uzak ülkelere yeni ticaret kapısı bulmanın yollarını ararken büyük servet kaynağı olan yemeklik zeytin tanesi ve zeytinyağı rekoltesinin yükselmesi için düzenli ve pratik vasıtalarla başvurmak önemli iktisadi iş olarak değerlendirilmişti.¹¹⁷ Yabancı piyasalardaki satın almanın azalmasında zeytinyağına alternatif nebati ve iç yağların rekabeti, fiyatın düşmesinin sebebi olmuştu. Dış piyasada Türkiye zeytinyağlarının en önemli müşterisi İtalya başta olmak üzere Fransa ve İngiltere, Amerika, Belçika, Suriye, Bulgaristan ve Mısır'dı. İtalya ve Fransa'ya ihraç edilen zeytinyağı buralarda tüketilmeyip Kuzey, Güney Amerika'ya ve diğer tüketici piyasalara sevk edilmişti.

10 senelik zeytin verimliliği istatistik verilerle de değerlendirilerek sağlaması yapılmıştı. Zeytinliklerdeki ıslahın neticesi; Bursa'nın 1923-1933 seneleri arasında toprak mahsulleri üretim miktarı yüzde yüz oranında artmıştı. Zeytin üretimi 25 063 000 kilo olarak tespit edilmişti. Bursa'da zeytincilik hususunda görülen gelişme on senedeki toprak mahsulleri üretimi, ziraatın en iyi zamanı olmuştu. Zeytinlerin ıslahının yapılmasıyla alınan

¹¹³ Cumhuriyet Gazetesi (02.03.1932), *Ağaç Koruma Cemiyeti*, s. 3.

¹¹⁴ Cumhuriyet Gazetesi (31.03.1933), *Zeytincilik İçin Ciddi Tedbirler Almak Lazım*, s. 4.

¹¹⁵ Cumhuriyet Gazetesi (05.12.1932), *Zeytinleri Devşirme Usulü*, s. 4

¹¹⁶ Cumhuriyet Gazetesi (31.03.1933), *Zeytincilik İçin Ciddi Tedbirler Almak Lazım* s. 4.

¹¹⁷ Cumhuriyet Gazetesi (31.3.1933), *Zeytincilik İçin Ciddi Tedbirler Almak Lazım* s. 4

sonuca göre daha iyi neticeler alınabileceği umudu olmuştu. Zirai üretimin gelişiminde, ziraat müdürlüğünün ve ziraat okullarının üreticilerle olan iletişimiyle birlikte hükümetin ziraatçılara yaptığı yardımlar etkili olmuştu. Hükümet, Bursalı çiftçilere taksitle 37,795 liralık ziraat aletleri vermiş, zarar veren hastalıklarla mücadele için 74,119 lira sarf etmişti. 200,000 zeytin ağacı üzerinde zeytin sineği ve yumacak mücadelesini de yapmıştı.¹¹⁸

1938’de de ıslah çalışmaları devam etmişti. Zeytinciliğin ıslahı ve yabani zeytin ağaçlarının aşılınması, hükümet tarafından hazırlanan kanun layihası Türkiye Büyük Millet Meclisinde müzakeresinde memlekette ele alınması gereken ilk iş olmuştu. Buna göre yabani zeytin ağaçlarının bulundukları sahalar tespit edilerek yer yer faaliyete geçilmesini Orman Dairesi ve zeytin mücadele teşkilatı vasıtasıyla yapılması kararlaştırılmıştı. Tespiti yapılan sahalar halka ilan edilerek isteyenlere ücretsiz dağıtılmıştı. Ziraat Bankası da 15 senelik vadeyle hektar başına ayrılan paradan yalnız 100 lira borç vererek aşılınıp imar edilmek üzere zeytinlik alanlara aşı ve imar masrafı karşılığında krediyle desteklenmişti. Yabani zeytinleri aşılama ve bakım işleri Ziraat Vekâletinin direktifleri ve denetimi altında olurken zeytin mücadele teşkilatı bu denetlemeyi yapmak için düzenleyerek tasdiklemişti.¹¹⁹

Zeytinciliğin ıslahı ve yabani zeytinlerin aşılmasına dair nizamnamede, Ziraat Vekâleti, gerekli gördüğü zeytin bölgelerinde zeytincilik uzmanı, fen memuru ve zeytin ustalarından oluşan bakım teşkilatı oluşturmuştu. Teşkilat kurulamayan yerlerde ise bu işleri yapmak için Vekâlet tarafından orman ve ziraat memurlarını görevlendirmişti. Kanuna göre devlet, ormanların içinde yer alan zeytin ağaçlarını aşıl原因arak delice sahalarını tespit etmişti. Yabani zeytinlerin aşılınmasıyla, vekâletin belirlediği şartlar altında üretim yapmak isteyen köylülere dağıtılmasına karar verilmişti. Dağıtımda zeytin ıslahı için gerekli uygulama ve bakımlarının özellikle bakım teşkilatı gözetiminde yapılması şartı koşulmuştu. Belirlenen sahaların temizlenmesiyle çıkan keresteyi, orman memurları kontrol etmişti. Askeri alanlardaki zeytinlik sahaların dağıtımı yapılmamıştı. Dağıtım, 20 hektarı geçmemiş ancak hedeflenen başarıyı sağlayanlara tekrar zeytinlik verilmişti. Zeytinlik dağıtımında öncelik, topraksız olan köylüler olmuş, zeytinliklerin toplu yerlerde bitişik olmasına da dikkat edilmişti. Bakım teşkilatının tarifine göre temizlenmesi ve aşılınması istenmişti. Yabani zeytinliği, mahsul verir duruma getirenlere ruhsatname verilmişti. Zeytin bakım işleri bazı şartlara bağlanmıştı. Ziraat Vekâleti Bakım Teşkilatı tarafından açılan kurslardan ehliyetname vermişti. Budanması, hasat zamanının belirlenmesi, iklim ve ihtiyaca göre tespit ve ilan

¹¹⁸ Musa Bey (25.11.1933), 10 Senelik İstihşâlat, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 4.

¹¹⁹ Yeni Sabah Gazetesi (13 Teşrinisani 1938), *Zeytincilik Islah Edilecek* s. 2.

edilmesi belirlenen tarih dışında devşirme yapılamamıştı. Yalnız hava, hastalık ve haşaratın etkisiyle dökülen zeytinin elle toplanması ve olgunlaşan mahsulün el ile toplanan yerlerde sırıkla toplanmıştı. Zeytinliklere yakın çevrede başka meyve ağaçları istenmemişti. Zeytin sahalarına hayvan sokulmaması, yabani zeytinliklerin aşılınması ve aşılı zeytinliklerin bakımı, yeni zeytinlerin kurulması safhasında fidan dikimi tayininin bakım teşkilatınca tespit edilmesi kararları da alınmıştı. Toplanan mahsullerin tasirhanelere naklinde uygulanacak şartlar da getirilmişti. Getirilen zeytinlerin en kısa zamanda işlenmesi, dökülen dip zeytinlerle hasatta toplanan zeytinlerin karıştırılmaması, yağ yapımında kullanılan kapların polima gibi pas tutmayan, kalaylı çinko ve benzeri madenlerden yapılmış olması, salamura da deniz suyunun kullanılmaması gibi bazı ayrıntılara da yer verilmişti. Aynı zamanda yağhane ve fabrikaların işleyişi, temizliği, depo istifinin vekâletçe denetlenmesi uygulaması da getirilmişti. Vekâlet, hedeflenen zeytin üretimini sağlamak için ilerleyen zamanda çiftçilere her sene müsabaka düzenleyerek derecelendirip ödüllerle de üreticiyi teşvik etmişti.¹²⁰

Zeytin ıslah çalışmaları seneler geçtikçe başarısını yansıtmıştı. Zeytinciliğin gelişmesi ve verim alınabilmesi için Ziraat Vekâleti tarafından Karamürsel kazasında zeytincilikle meşgul olan halka zeytincilik kursu açılmıştı. Kurs, bölge zeytincilik uzmanları tarafından zeytin ağaçlarının fennî bakımı, yetiştirme ve aşılama usulleri konusunu içermişti.¹²¹ Ziraat Vekâleti Bursa vilayetinde de zeytincilik kursu açmıştı. Kurslara toplam 722 kişi devam etmişti.¹²²

1939 Zeytincilik ıslah kapsamında kanunun kabul edilmesiyle Ziraat vekâletinin kontrolü altında aşılı zeytinlerin bakımı, tımarı, toplanması yapılmıştı. Ağaç başına kredi sağlanmış, geri ödemesi şartlara bağlı olarak mahsul alındıktan sonraya bırakılmıştı. Budama takımı aletleri çiftçiye sağlanmıştı. Yağhanelerin zeytinliklerde inşa edilmesi Ziraat Vekâleti iznine bağlanmıştı.¹²³ Fakat, hayvansız ziraatın yaygın olmaması ya da zeytinliklerin dağlık yerlerde olmasından dolayı hayvanların zeytinliklere sokulması gerekmişti. Bunun üzerine çift sürme ve nakliyatta kullanılan hayvanlara ağızlık takılması şartıyla izin verilmişti. Arazisi işlenmeyip imarı yalnız dip ve ağacına münhasır kalan dağ bölgeleri zeytinliklerinde sahibinin izni alınarak koyun, sığır ve beygirlerin otlatılması zeytin uzmanları tarafından izin

¹²⁰ F. Barlas (1947), *Zeytincilik Kanun ve Nizamnamesi-Ticarete Zeytincilik*, Bursa Koza T.S.K. Birliği, Bursa, s. 32-46.

¹²¹ Cumhuriyet Gazetesi (24.12.1939), *Karamürsel'de Zeytincilik Kursu*, s. 5.

¹²² Cumhuriyet Gazetesi (19.02.1940), *Zeytincilik Kursları* s. 5.

¹²³ *Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Vekâleti Ziraat Kanunları*(1940), Ulus Matbaa, Ankara, s. 384-387.

verilmişti.¹²⁴ Yaşanan sıkıntılar doğrultusunda alınan kararlarda esneklik ya da değişimler şeklinde problemlere çözümler bulunmuştu.

Zeytin üreticileri, zeytinin iki yılda bir kez ürün verdiğini iddia etmişler fakat zeytincilik uzmanı Ferruh Barlas ise hazırladığı kitapçıklarda her yıl verimli olabileceğini iddia ederek açıklamıştı. Zeytinin meyve ağaçları gibi olduğunu bakımının önemli olduğunu aynı zamanda zeytinliklerin sürülmesi ve gübre atılmasının ağaçlara faydasından bahsetmişti. Sürme işleminde tekniğinin de önemli olduğunu vurgulamıştı. Sanayi artışı olan gübreler; yağhane ve fabrikalardan küspe ya da pirinalar gübre olarak kullanılmış, koyun gübresi gibi etkili olmuştu. Prina yakılarak da çıkan kül gübre olarak kullanılmıştı. Yağhanelerden çıkan tortular ve sular da, gübre olarak kullanılmıştı. Hayvan yemi olarak kullanılan yağlı tohumların küspeleri, kuru kan, ipek böceği krizalitleri, yün yapağı tabakhaneden taze çıkmış deri kıl kırpıntıları, kâğıt fabrikası artıkları kullanılmıştı. Yeşil gübre olarak bazı bitki kökleri ya da taneleri sayılmıştı. Zeytinliklerin dağ sırtlarında olunca taşınması kolay ve masrafsız olan bakla da gübre olarak kullanılmıştı. Kimyevî gübrelerde; azotlu, potaslı, fosforlu ve mürekkep (karışım) gübrelerdi ki bunlar tarife göre kullanılmıştı. Pahalı olup hemen temin etmek sorun olmuştu. Bunların yerine çoğu yerde organik gübre kullanılmıştı.¹²⁵

Zeytin bakım işleri, 7-21939 tarih ve 3573 sayılı kanun (17.) ve 9-3-1940 tarih ve 2/12927 sayılı nizamnamenin (20.) maddesinde; zeytinlik sahiplerinin bakım işleri açık olarak gösterilmiş ve yapması zorunlu tutulmuştu.¹²⁶ Devletin aldığı kararda zeytinliklere yapılacak olan bakıma önem verilmiş ve gerekli görülmüştü.

1.3.3. Zeytin Haşaratı, Hastalıkları ve Bunlarla Mücadele

Yahya Kerim Onart, zeytin hastalıklarını üç kategoride ele almış; havaların etkisiyle olan (havaların soğuk olması özellikle etkilemiş), mantar hastalıkları, haşare hastalıkları (zeytin sineği: *Dacus*, Zeytin güvesi) ve hayvanlardan sığır ve keçilerin zeytinliklere verdiği zararlardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Ziraat Vekâleti özellikle zeytin haşaratı olan zeytin sineği üzerinde durmuş, zeytin verimliliğini etkilediğinden mücadelesi de zaruri olmuştu. Bu konuda Vekâlet araştırma ve uygulamalarla destek vermişti. Sinek kurtlarının, hava şartlarının kötü gidip zeytinler olgunlaşmasa dahi toprağa düşerek burada hayatta kalarak değişimine devam etmiş, zeytinlerin toplanarak yapılan yığınlarda ya da mağazalarda (yığınların koyulduğu

¹²⁴ Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Vekâleti Ziraat Kanunları (1940), s. 416.

¹²⁵ F. Barlas (1937), *Zeytinliklerin Sürülmesi ve Gübrenmesi*, Bursa Koza T.S.K. Birliği, Bursa, s. 3-15.

¹²⁶ F. Barlas (1940), *Zeytinliklerde Bakım İşleri (Kanun ve Nizamnamesi)*, Bursa Emek Basımevi, Bursa, s. 2.

galeriler) dahi barındığından dolayı alınacak tedbirleri teferruatlı değerlendirmişti. Hatta burada zeytinlerin bekletilmeden yağ değirmenlerinde işlenmesinin doğru olacağını belirtmişti. Yağ değirmenleri ve mağazaların mutlaka temizlenmesi, buralarda toplanan pupların yakılarak ya da kaynar suya atılmak usulüyle yok edilmesini tavsiye etmişti. Puplar olgunlaşarak zarar vereceği zaman, belli olmadığı gibi hava şartlarına bağlı olarak değişkenlik gösterdiğinin tespitini takip etmekte bulmuştu. Puplar üç nesil olarak kendini gösterse de tek bir sineğin çoğalarak zarar verme potansiyelinin hayret edilecek derecede olduğunu da ifade etmişti. Zeytin tanesinin üzerinde görülen lekeler sineklerin varlığının göstergesi kabul edilmişti. Fakat tanelerin, rüzgârda birbirine çarparak ya da dolu gibi etkenler gibi, aynı görüntüye zeytin sineğine benzeyen mantarlara ya da başka parazitlere sebep olmuştu. Zamanla lekelerin varlığı izlenmiş, zeytin sineğine bağlı olduğu teşhisi yapılmıştı. Sineklerin doğdukları ağaçların üzerinde kalmayıp başka ağaçlara gittiği, zararın boyutunu arttırdığı gözlenmiş alınacak tedbirler belirlenmişti. Zeytin sineğinin zararına aynı zamanda havaların sıcak ve rutubetli olması küf sineğinin zararını da arttırmıştı. Zeytin sineği doğdukları ağaçlarda kalmayıp başka ağaçlara göç etmesi zeytini alaca hale geldiğinde de devam etmişti. Yani çevre zeytinliklerde, zeytin sineğine karşı tedbir alınsa da uzun mesafelerden gelen olgunlaşmış sinekler tekrar yumurtalarını tanelere bırakarak zeytinleri zehirlemeye devam etmişti. Bu demek oluyor ki zeytin sineğine karşı yapılan mücadele tek bir ağaç ya da tek bir zeytinlikle sınırlı olmamak gerekiyordu.

Sinekle mücadelede farklı usuller uygulanmış fakat zehir vermek, ilk kez İtalya’da yapılmıştı. 1789’da İnsaro tavsiye etmiş 1885’de Komaz, arsenikotpotas uygulamış, 1893’de Del Guccio içeriğinde şeker kullanmış, 1901’de Decillis ve ardından da Barlazi, adıyla da bilinen usulü, mücadelede uygulamıştı. Bu usulün uygulanmasında İtalya Ziraat Nezareti’nde maddi olarak 1922 senesine kadar destek vermişti. Denemeler, ağaçlara arsenik ve şeker karışımının düzenli sıkılmasıyla ya da zehirli çalı demetleri şeklinde hazırlanan tuzaklara sineklerin konması şeklinde uygulanmıştı. Özellikle Güney İtalya’daki zeytinliklerde zeytinlik sahiplerinin birleşmesiyle uygulanmıştı. Bu birleşmeyi sağlamak için İtalya Hükümeti, 1921’de kanun çıkararak mücadeleyi zorunlu tutup, uygulamıştı. Ardından benzer uygulamayı Yunanistan Hükümeti, Barlazi usulü olarak uygulayarak başarı sağlamıştı. Barlazi usulünde esas, sinek yumurtalarının olgunlaşması için şekerli maddeye hücum etmesi ve ağaçların zehirlenmesindeki yoğunluğun azaltılması olmuştu. Sineğin ve zeytin tanesinin olgunlaşması arasındaki ilişkiye dikkat edilmişti. Zeytinlik yakınlarında var olan incir ağaçlarının meyvelerinin de şeker içermesinden dolayı şekerin, zehrin görevini yaptığı

keşfedilmişti. Ana nesiller ortadan kaldırılmış fakat geç gelişen nesillere bir çözüm olmamıştı. Ayrıca rüzgâr, ilaçlanmış ve ilaçlanmamış bölgeler arasında sinekleri süreceği için ilaçlamanın çoğalmasa, devamlı ve yaygın kullanılması gerekmektedir. Uygulanan Mahlût usulün birden fazla uygulanması Fumajin tehlikesini gündeme getirmişti. Barlazi ile Recep Rıfat Bey bu hususta aynı görüşte olmamıştı. Recep Rıfat Bey, Fumajin olasılığının yüksek olması ve bu tarza (puluresizyon) başvurunun boş olsa da ilk uygulamadan sonra zeytinliklerde düzenli kaplar içinde zehirli eriyiklerin kullanılmasını hatta özellikle yağmurlu yerler ve mevsimlerde kullanılmasını savunmuştu. Zeytin sineği mücadelesine başka alternatif zeytin sineğinin düşmanı yine kendi gibi zar kanat olarak bilinen parazitler olmuştu. Parazit kurdun vücuduna girerek yumurtalarını ve zeytin sineği kurtlarını yiyerek olgunlaşmaktaydı. Zeytinliğe verdiği zararı bertaraf edememiş, çünkü zeytin sineği parazitin verdiği zararı telafi etmişti. Bu yöntem İtalya, Fransa, Afrika ve bazı Asya zeytin bölgelerinde uygulanmıştı. Fransızlar Tunus'ta uygulayarak başarı sağlamış fakat iktisadi şekle gelecek şekilde ilerleme olmamıştı. Mücadele çeşitli memleketlerde uygulansa da özellikle İtalya'da uygulanan Barlazi usulü, 1923 Zeytincilik Kongresinde raporla sunulunca kabul edilmişti. Raporda, asırlar boyunca zeytinin kıymetli bir meyve olarak kabul edildiği, zeytin sineğinin yaptığı zararından bahsedilmiştir. Geçmiş senelerde çeşitli usul ve yöntemlerle mücadele yapılmış fakat biyolojisi açıklanamamış ve zeytin sineği mücadelesi ayrıntılı olarak ele alınmamıştı. Sorun farklı noktalardan incelenmiş zeytin sineğinin kolay yayılması özellikle de zeytin depolarında pupların varlığı vurgulanmıştı. Haşerat konusunda İtalyanlar biyolojisi üzerinde bilhassa çalışma yapmışlar hükümet, mücadelede aktif olarak yer almıştı. Recep Rıfat Bey'in 1926'da hazırladığı raporunda, Nis kentinde yapılan Milletler Arası Zeytincilik Kongresi sonucunu da değerlendirmişti. Bu seneye kadar uygulanan usullerde sineği tahrip ederek iktisadi bir gelişme olmamış ya da saldırısı önlenememişti. Ortaya atılan iddialarda, zeytinliklerdeki uygulamalar neticesinde elde edilen bilgilerden istifade edilebileceğini kanaat etmişti. Recep Rıfat Bey deneme yanılma ile edinilen tecrübelerin birikimiyle birlikte araştırmaların bitmediği gibi zeytin üretimi yapan başka memleketlerde bir takım deneyim ve araştırmaların olduğunu ifade etmişti. Zeytin sineğinin zeytinliklere verdiği zarar ortada olup mücadelenin önemli olduğunu, resmi olarak masrafı millete mal olurken zeytincilerin bu mevzudaki masrafları da ciddi sorun olarak gördüğünü yazmıştır. İtalya'da önemli bir gelir kaynağı olduğu için bu konu milyarlarca mal olsa da gerekli eğilim gösterilerek araştırma yapılmıştı. Türkiye'de zeytincilik bir gelir kapısı olarak değerlendiren zeytin üreticisi, diğer üreticileri örnek alarak gerekli araştırmaların yapılmasını öngörmüştü. Profesör Barlazi ve Isaakides ile Recep Rıfat Bey bazı notalarda fikir ayrılıkları olduğu gibi bazı noktalarda hem

fikir olmuştur. Barlazi, zeytin sineğini haşeratla mücadelede kolay ve arsenikli melasın yaz aylarında belli bir sürede kullanılmasının mahsule yeterli olarak görmüştü. Recep Bey, zeytin sineğini Afrika’da yapılan ve yararlı olan mücadelesinin güç ve zeytinliklerde şekerli melasın mevsim ve konum şartlarında yetersiz hatta doğal şeker kaynağı olarak incir ağaçlarının bol olduğu yerlerde ve zamanlarda uygulanmasının ters orantılı olarak görmüştü. Pulverize usul ile yapılan ilaçlamada fumajin ve sinek gibi maddelerle beslenen iyi parazitlerin de yok olmasına sebep olduğu hususunda hem fikir olmuşlardır. Recep Bey bu uygulamanın akabindeki senelerde iyi sonuçlar alınsa da zararlıların artacağını, bitkiler ve zeytinler için yararlı olacak olan böceklerin gelişmesi ve çoğalmasına engel olacağını savunmuştu. Zeytinlerde zararlılara özellikle de zeytin sineğine karşı mücadelede Asya ve Afrika’daki zeytinliklerin incelenerek buralarda etkili olan düşmanlarının tespit edilip yetiştirilmek istenen zeytinliklerde kısmi olarak denenmesinin gerektiğini tavsiye etmiştir. Bu konuda İtalya Hükümeti ve zeytin yetiştiricileri araştırma yapılması için gerekli olan maddi ve kanuni desteği sağlamıştı. Ülke ve çiftçilere gelir getiren kaynak olarak bakıldığından verimli ve sağlam zeytin üretiminin yapılmasını zorunlu görerek hareket etmişti. Gerekli olan araştırmaların yapılması için harcama yapılmasını uygun görmüştü.¹²⁷

Zeytin sineğine dair hazırlanan raporun ardından geçen sürede Ferruh Barlas, uzman zeytin mütehassısı olarak halkı bilinçlendirmek amacıyla kitapçıklar hazırlamıştı. Zeytin yetiştirmek ve zeytincilik ile ilgi bilgilendirmek amacıyla toplam 20-30 sayfa olarak basılmıştı. Zeytin haşaratının tanımlamış ve mücadelesine yer vermişti. Yaptığı gözlem neticesinde zeytincilerin birçoğunun zeytin sineği ve zeytin güvesini birbirine karıştırdığını hatta ikisini de aynı gördüklerini fark etmişti. Bu iki böcek için tedbir alınması için zeytin üreticileri tarafından iyi tanınarak, ayırt edilmesi gerektiğinden bahsetmişti. Zeytin sineği; zeytinin amansız düşmanı olmuştur. Bütün zeytinliklere saldırdığından verdiği zararlar zeytinler olgunlaşmadan yere düşmekteydi. Kurtlu olan zeytinlerden sofralık zeytin ve yemeklik yağ üretilememişti. Bir tek sinek 32,550 tane zeytini kurtlandırdığı tespitiyle sineğin verdiği zararın boyutunu somutlaştırmıştı. Sinek uygun hava şartlarında yaşarken şekerli ve tatlımsı maddelerle beslenerek kısa zamanda hemen olgunlaşıp üremişti. Son kuşağın pupları devrelerini yağhanelerde tamamladığı için yağhanelerin depoları, tavanları, bacalarının iyice süpürülerek toplanmış kurtlar öldürülmüştü. Arsenikli ilaç hazırlanarak Haziran ayında yabani ve aşılı zeytinliklere uygulanmış ve gerekli görüldüğünde tekrar ilaçlama yapılmıştı.

¹²⁷ R. Rıfat Bey (1928), *Zeytin Sineği Raporu*, Hamid Matbaası, İstanbul, s. 30.

Zeytin güvesi ise, sinek kadar hatta ondan daha çok zarar vermişti. Soğuk havalarda dahi zararlı olmuştu. Yaprğa ve taneye verdiği zararın daha fazlasını zeytin çiçeğine vermişti. Ekim ayında zeytin yapraklarının altında yumurta bırakarak Nisan ayına kadar yeşil yapraklarla beslenmiş ve Haziranda tırtıllardan kelebek olarak çıkmıştı. Tırtıllar meyvenin özünü yiyerek taneleri yere düşürmüştü. Toprağa düşen zeytinleri bırakan tırtıllar tekrar kozadan çıkarak zarar vermişlerdi. Aralıksız bu süreç neslinin devamı için sürmüştü.. Böylece yılda üç kuşak vermişti. Mücadelesi ise ancak birinci kuşak kelebeklerin öldürülmesi için Mart ayında geceleri karbit lamba yakılarak dallar sallanmış ve uçuşan kelebekler avlanarak mücadele edilmişti. Bu usulde en büyük risk yangın çıkması ya da amele gündeliğinin ucuz olduğu yerlerde, tırtılları çocukların zeytin yapraklarından toplaması olmuştu. İkinci kuşakta ise çiçek açmadan önce Haziran ayında kurşunlu arsenik karıştırılarak püskürtülmüştü. Bu ilaca kireç ve göztaşı da karıştırılarak bordu bulamacı adıyla Karaballık hastalığına karşı da kullanılmıştı. Üçüncü kuşak savaşta Eylül ayında yere düşen zeytinler çocuklara toplatılarak yağhanede taştta ezilmişti.¹²⁸

Cumhuriyetle birlikte zeytincilik zirai faaliyet olarak gündemde olmuştu. Devlet–vatandaş işbirliği amaçlanarak zeytin hastalıkları ve zararlılarla mücadelede devlet halkının yanında yer almıştı. Zeytin hastalıkları ve zararlılarla mücadele birlikleri kurularak çalışma esasları kanunlarla belirlenmişti. Devlet, birliklere bu hususta gerekli araç–gereç, görevli memurlar ve gerekli finansman kaynağını temin etmişti. Devletin desteğinin geriye dönüşü ise ülke ekonomisine yarar sağlamak şeklinde yani ödenecek vergi, ihraç edilen mallar ve karşılığında ülkeye girecek döviz olmuştu.¹²⁹ Bu planlamanın gerçekleşmesi için devlet fenni kuruluşların kurulması kararını vermişti. 15 Şubat 1931 tarihinde Bornova’da Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü kurulmuştu. Türkiye’nin tarih boyunca ithalat ve ihracat kapısı olan önemli bir liman kenti İzmir’de Garbi Anadolu Emraz Ve Haşarat Mücadele İstasyonu adıyla Nihat İyriboz tarafından kurulmuştu. Enstitü aynı zamanda memleketin farklı yerlerinde zirai mücadele araştırma enstitülerinde kurucusu olan bilim adamlarının yetiştiği yer olmuştu.¹³⁰ Kurulduktan sonra Ziraat Vekâletinin, Zirai İşleri Umum Müdürlüğü’ne bağlanmıştı.¹³¹ 1945 yılında "Bahçe Kùltürleri İstasyonu", 1950 yılında "Zeytincilik Enstitüsü" adını almıştı. İstasyon, 1963 senesinde “Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü” adını almıştı. İstasyonda tarım ürünlerinde bulunan zararlılar ve haşereye karşı savaş yolları

¹²⁸ F. Barlas (1937), *Zeytinliklerde Sinek ve Güve Kullanılan, Aletler*, Bursa Koza T.S.K. Birliğı, Bursa, s. 3-13.

¹²⁹ M. Pabuçcuoğlu (2006), *Cumhuriyetten Bu Yana Zeytinciliğimiz*, Burhaniye Ticaret Odası Yayını, s. 22.

¹³⁰ A. Tamer (2016), *Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Raporu*, T.C. Gıda Tarımı ve Hayvancılık Bakanlığı, İzmir, s. 3-8.

¹³¹ E. Üzümeri, *Zeytincilik İstasyonu, İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, s. 265-266.

araştırılmış, entomoloji konusunda da çalışmalar yapılmıştı.¹³² Haşereler konusunda burada yapılan çalışmalar uygulamaya konacaktır.

Ziraat Müdürlüğü sinekle mücadele etmek için bu mıntikalara memurlar göndermişti. Ağaçlara arsenikli mayi püskürtülmüş, sinekler zehirlenerek ölmüştü.¹³³ Bunun üzerine Ziraat Vekâleti de, meyve ve zeytinlere musallat olan haşaratın tetkiki için biri Türk ikisi Alman olmak üzere üç mütehassısı görevlendirmişti. Uzmanlar özellikle Bursa'da meyve ıslahı için ciddi bir çalışma yapmıştı. Haşarat uzmanı Dr. Mithat Ali Bey, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü uzmanlarından Dr. Fekstein ile nebatat uzmanı Dr Katte, Ayvalık ve Edremit zeytin bölgelerinde de inceleme yapmıştı. Ayrıca İzmir'de, incirlere arz olan haşaratı da inceleyerek rapor vermişlerdi. Yapılan mücadeleyi yalnız hükümetin yapmasının doğru olmadığını, üreticilerin bizzat kendilerinin sürekli yapmasını belirtmişlerdi.¹³⁴

Yalova'da 204,116 adet zeytin ağacı 2-3 kez meyve ağaçları gibi ilaçlanarak zeytin sineği mücadelesi yapılmıştı. Fen memurlarına motor bisiklet verilerek seyyar hale getirilmişlerdir. Bölgede her köye senede dört kez gitmek zorunluluğu getirilmişti. Memurlar, çiftçilerin bütün ihtiyaçlarıyla ilgilenerek, ziraat usullerini öğretmeleri kolaylaşmıştı.¹³⁵

Haşaratı biyolojik olarak tanımak kadar mücadele yöntemi, kullanılan maddeler de önemli olmuştu. Mücadelede kullanılan yağlar; katran ve beyaz ya da madeni yağlar olarak ifade edilmişti. Katran yağları meyve ağaçlarında sık kullanılmıştı. Nebati yakıcı özelliğinden dolayı soda, sabun vs ilave maddelerle emülsiyon halinde koşnilde ağaçlara püskürtülmüştü. Petrol, sabun içeriğiyle beyaz yağlar narenciye haşeresi ve koşnilde püskürtülerek kullanılırken katran yağı ile de karıştırılarak kullanılmıştı.

Arap sabunu da sulandırılıp içine petrol karıştırılmış ve öldürücü etkisi artırılarak kullanılmıştı. İspirto, krezol veya lizol, pamuk veya zeytinyağı karışımlarına arap sabunu eklenerek kullanılmıştı. Tütünden elde edilen nikotinin, renksiz kokusuz zehirli buharıyla da haşerat öldürülmüştü. Kullanım kolaylığından dolayı sık tercih edilmişti. Tütünün kırıntı ve tozu suda bekletilip suyuna arap sabunu karıştırılarak bulamaçla da haşerat öldürülmüştü¹³⁶

¹³² A. Tamer (2016) *Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü-Bornova Raporu*, T.C. Gıda Tarımı ve Hayvancılık Bakanlığı, İzmir, s. 3-8.

¹³³ Cumhuriyet Gazetesi (30.07.1932), *Zeytin Sinekleri İle Mücadele*, s. 2.

¹³⁴ Musa Bey (27.8.1932), *Meyve Ağaçları*, Cumhuriyet Gazetesi, s. 4.

¹³⁵ Cumhuriyet Gazetesi (30.11.1937), *Vilayet Ziraat İşleri* s. 2

¹³⁶ B. Alkan (1940), *Entomoloji, Ziraat Mücadele Kursu*, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Vekâleti Yayını, Ankara, s. 21-24.

Haşaratla mücadele edilmesi için doğru zamanın da tespiti önem kazanmıştı. Zeytin sineği özellikle Temmuz ve Ağustos aylarında mücadele edilip Eylül ayının başında bu mücadelenin sona ermesi hedeflenmişti. Mücadelede kullanılan zehirli ilaçların yağa geçmesi olasılığı da tartışmalarla kabul edilmişti. Bununla birlikte zeytin güvesinde organik fosfatlı ilaçlarla da mücadele yapılmıştı. İspanya gibi DDT'nin yer aldığı uçakla ilaçlama yapılması kararı da alınmıştı.¹³⁷

¹³⁷ . Aksu (1961), Haberler, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.4, s. 41.

İKİNCİ BÖLÜM

1923-1950 YILLARI ARASINDA MARMARA BÖLGESİ'NDEKİ ZEYTİNİN EKONOMİDEKİ YERİ

2.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Tartışmalar ve Kanunlarda Zeytinin Yeri

Osmanlı Devleti'nde ticaret daha çok gayrimüslimlerin elindeydi. Devletin çöküş döneminde, ticaretin önemi daha da artmış gayrimüslimler kazanç sağlamıştı. Tarım ve hayvancılık ise daha çok Müslümanların uğraştığı bir alandı. Anadolu'da yerleşik olan köylülerin, tek geçim kaynağı topraktı fakat gerekli olan reformlar dönemin koşullarından kaynaklı olarak yapılamamıştı. Savaşların yıllarca sürmesi, ziraatı oldukça zor bir hale getirmişti. Cumhuriyet, Osmanlı Devleti'nden dönemin şartlarının da etkisiyle ziraatı perişan ve harap olarak devralmıştı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, elverişsiz şartlar içinde bocalayan zor şartlar altında kalan çiftçiliği kaldırmak önemli ve zor iş olsa da en kalabalık nüfus bu alandan geçimini sağladığı için milli ekonominin temeli ziraate dayanmıştır. Cumhuriyetin, ziraat ve köy politikası bu şartlar içinde sağlam temel üzerinde yeniden şekillenmeliydi. Bunun için yapılacak olan işler planlanarak sıralandı.

Öncelikle memlekette sükûnet ve emniyet sağlanmış, akabinde ziraatın kalkınmasını zorlaştıran engeller ortadan kaldırılarak şartlar uygun hale getirilmiştir. Çiftçiye koruyacak kanunların kabul edilmesiyle başlanmış, her sene yapılan bütçe görüşmelerinde bu kanunlar gündeme gelmiştir. Özellikle aşâr vergisi kaldırılarak, vergiler düzenlenmiş, kara ve demir yollarının yapımı gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal Paşa, Anadolu coğrafyasının toprakların zenginliğinin farkında olan bir lider olarak tarımın gelişmesinin toplumun kalkınması demek olduğunun bilincindeydi. Bu nedenle ilk kalkınma hamlelerini de tarım üzerine planladı. Atatürk; *“On beşinci Cumhuriyet yılı, büyük ve planlı bir köy ve ziraat kalkınmasının hızlanmasının başlangıcı olmalıdır.”*¹³⁸ sözleriyle tarım alanında kalkınmanın önemine vurgu yapmıştır. Ziraat ve köy kalkınması hareketi, milli bir hareket olmuş, devlet ve halk bir hedefte birleşerek beraber çalışmıştır. Millî ekonomi politikasının amacı; milli iâşe, milli sanayi ve milli iktisadın gerçekleşmesidir. Özellikle memlekette üretilen ürünlerin, memlekette işlenmesine öncelik verilmiş ve bunun için de köylünün bilgisinin artırılması,

¹³⁸ *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış* (1956), Türkiye Ziraî Mahsulleri Birinci Köy Ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara, s. 304.

teknik seviyenin yükseltilmesi, teknik vasıtaların arttırılması ve bunların köylüye ulaştırılması hedeflenmiştir. Ziraat alanında kıyı şeridinde yetişen ve yaygın olan zeytin tarımı ise, kalkınma hareketinde en mühim tarım ürünlerinden biridir.

Osmanlı Devleti'nde zeytinlik bölgeleri olarak adlandırılan, Marmara, Ege ve Akdeniz kıyı şeridinde kendiliğinden yetişen zeytin, Cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve buna bağlı olarak da zeytin iaşesi, üretimi ve tüketimi önemini korumuştur.

Anadolu'da eski zamanlardan beri kıymetli bir ürün olan zeytin varlığıyla genç Cumhuriyet'te de feyizli bir harekete aracı olmuştur. İlk iş olarak zeytin ağacının mahsulü hususunda uzmanlaşmış farklı cinsler tespit edilmiştir. Şehir, yağ, susam veya Girit, iğri burun ve kara zeytin, ak zeytin, Edremit, Çoban İsa, domates, Midilli, kekre, memeli, memecik, iri kara, Tekir, Gülümbe, Rufakata, karaca, çakır, yerli kara, hurmayağ, tohum; devediş, tekke, deli, çilga, azman, yerli yeşil, sarı, düz, Aydın, boncuk gibi isimler almış zeytin çeşitleri vardır.¹³⁹

Zeytin, sofralarda tüketilmesinin yanında zeytinyağı olarak pek çok sahada tüketilmiştir. Zeytinin yağı, elektriğin olmadığı zamanlarda aydınlatmada, bilhassa yandığında ortama bıraktığı hoş kokusundan dolayı ibadethanelerde tercih edilmiştir. Osmanlılar, donanmada kızakların yağlanması ve saray hayvanlarının koşumlarının yağlanmasında kullanmışlardır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında motorlu araçlar yaygınlaşana kadar, atların koşumlarının yağlanmasında da zeytinyağı kullanılmıştır. Zeytin bitkisini bilen medeniyetlerde olduğu gibi, zeytinyağı yine sabun sanayinin hammaddesi olarak da kullanılmıştır.¹⁴⁰

Zeytin ticarete önemli olup, her dönem kazanç sağlanan bir tarım ürünü olmuştur. Zeytinin kerestesi; mobilyada, tanesi sofralarda, yağı yemeklerde, tıpta bazı hastalıklarda pomat olarak ve güzellik alanında kullanılırken, zeytinin küspesi; hayvan yemi, çekirdeği briket yapımında ve yakacak olarak kullanılmıştır. Asidik değeri yüksek olan yağı ve pirinası sabun olarak değerlendirilmiştir. Kısaca zeytinin hiçbir zerresi ziyan olmamış, her daim kazanç sağlanan bir ürün olmuştur. Türkiye zeytin tanesi ve zeytinyağını başka ülkelere de

¹³⁹ *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış* (1956), Türkiye Zirai Mahsulleri Birinci Köy Ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara, s. 42.

¹⁴⁰ F. Doğan (2007), *Osmanlı Devleti'nde Zeytinyağı (1800-1920)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 16.

ihracatını yapmıştır. Türkiye haricinde üretim ve ticaret sahasında öne çıkan devletler; İspanya, İtalya, Yunanistan, Amerika, Fransa, Portekiz'dir.¹⁴¹

Yeni kurulan ülkede pek çok mevzu hakkında tartışılıp karar alınırken tarım alanında, özellikle asırlar boyu üretilen ve birçok sahada tüketimi olan zeytin de yer almıştır. 1920'de Büyük Millet Meclisi görüşmelerinde, zeytin ve zeytinyağı üretimi ve tüketimi ile ilgili tartışmalar gündemde olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, toprak ve hürriyet bağımsızlığını tamamlayarak iktisadi bağımsızlık konusunda gerekli olan girişimler yapılmıştır. Bağımsızlığını tamamlayan Cumhuriyetin ithalat ve ihracat hususunda tutumu önemliydi. Bu konuda izlenen yol ve alınan kararlar Meclis tutanaklarına geçmiştir. Özellikle, ihracat rüsumu hakkında kanun lâyihası ve Muvazene-i Maliye ve İktisat encümenleri mazbatalarında¹⁴² ekonomik olarak tarım üretiminde zeytinin etkisi direkt ya da dolaylı olarak tartışılmış, gerekenlerin yapılması hakkında kararlar alınmıştır.

2.1.1. Belediye Vergilerinde Zeytin ve Zeytinyağı

Cumhuriyetin ilan edilmesinin akabinde devletin her bir kurumu oluşturularak, planlama ve izlenecek yol tartışmalarla kararlaştırılmıştır. Halk, Osmanlı Devletinde olduğu gibi vergisini vermeye devam etmiş ve tarım ürünlerinden âşar vergisi adıyla vergisini bir süre daha vermeye devam etmiştir. Fakat bu vergiyi halk, içinde bulunduğu şartlarda ödemekte zorlanmıştır. Bunun üzerine milletin yaşadığı bu sorun, Meclis'te görüşülmüş ve vekiller âşar vergisinin kaldırılması kararını alırken, devletin devamlılığı için yerine gelecek olan vergiyi nasıl ve nereden alınacağını da tartışmışlardır. Belediyelerin alacağı vergiler de bu bağlamda olup, Meclis'te sert tartışmalara sebep olmuştur. Geçimini zor sağlayan köylüden nasıl vergi alınacağı mevzu olunca, bazı mallar istisna olarak belirlenmiştir. Ticari alanda, alınacak vergilerin şartları belirlenirken, köylünün yetiştirdiği zeytinden vergi alınmazken, zeytinyağı çıkarılarak satışının yapılmasından vergi alınmasına karar verilmiştir. Zeytinyağında, kilo başından vergi alınması kararı alınmıştır. Tam olarak buğday gibi muamele görmemiştir. Yani istisnai ürünler arasında sayılmamıştır. Belediye Vergi ve Resimleri hakkında 1/423 numaralı kanun lâyihasındaki Duhuliye Vergisi'ne (ticari eşyanın ülkeye girişinde alınan vergi) göre; zeytinin karşılığı on parayken, her türlü şurup çeşidi olan Meşrubatların kilosunun bir kuruş olmasına karar verilmiştir. Zeytinyağı da bir kuruş olarak belirlenmiştir. Savaşın yeni çıkmış ve yıllarca âşar vergisi altında ezilen köylü bu vergilerle

¹⁴¹ F. Barlas (1937), *Zeytincilik Kanun ve Nizamnamesi Ticarette Zeytincilik*, Bursa Koza T:S:K:Birliği, Bursa c. 5, s. 3.

¹⁴² *TBMM Zabıt Ceridesi* (16.9.1336), Birleşim 66, c.1, s. 159.

yıpransa da, belediyenin kalkınmasında bu vergilerin katkısı olacağı düşünülmesine rağmen belediye vergisi konusunda, zeytin ve zeytinyağı Meclis'te tartışılmış ve istisnai mallar arasında olmayıp vergi alınması kararı alınmıştır. Bunun yanı sıra zeytinden de yapıldığını bildiğimiz âdi sabun ve sabun tozunun on para olmasının kabulüne dair Ahmet Hamdi Bey'in teklifini de, Meclis kabul etmemiştir.¹⁴³

2.1.2. Bütçe Görüşmelerinde Zeytin

Meclis tutanaklarında bazı milletvekili ve bakanların, tarım ve zeytin üzerine olan konuşmaları kayda geçmiştir. Bu tartışmalardan zeytinin, ülke kalkınmasındaki yeri ve önemi vurgulanmıştır. Zeytin üretimi, istihsalat ve ticari meta olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra mübadele ile Türkiye'ye gelenlerin geçimleri hususu da gündeme gelmiştir.

Rumeli'den mübadeleyle ve savaştan kaçan muhacirler Anadolu'ya gelmiştir. Bunun yanında askerler de, evlerine geri dönüp tek güvendikleri dayanak devlet olduğunu söyleyerek devlete sığınmışlardır. 27 Şubat 1924 tarihli bütçe kanun lahiyasında (1/296) bu grupların durumları ele alınmıştır. Emin Bey, 1924 tarihli bütçe kanun layihesinde Meclis tutanaklarına geçen bilgiler vermiştir. Bütün bu ahalinin yerleşmeleri için, gerekli paranın bütçeden ayrılması ve daha sonraki zamanda ise ihtiyaca istinaden geçimlerini sağlamak için üretime katılmalarını, ileriki süreçte istenen vekâletten, istenen bütçenin sağlanabileceğini savunmuştur. İktisat vekâletine aktarılacak olan bütçeyle, ihracat yapılarak ekonomik dengenin sağlanabileceğini iddia etmiştir. Bunu yapabilmek için de elde var olan tarımın desteklenmesini savunmuştur. Anadolu'ya daha önce yerleşen Türklerin hayvancılık kadar buğday, arpa, pirinç gibi zeytini de asırlarca bu topraklarda üretmiş olduğunu ve ülkede elde olan tarım ürünlerine ağırlık verilmesini, "Türkiye demek çiftçi demek, müstahsil sınıf demek..." cümlesinden hareketle başta alet edevatın temin edilmesiyle desteklenen tarım üretiminin canlanması gerektiğini savunmuştur. Emin Bey, tarımın önemini vurgulayarak ekonomik dengenin ihracat ile sağlanacağı fikrini beyan etmiştir.¹⁴⁴

Kastamonu Mebusu Halid Bey ise; Ziraat Vekâleti veya müstakil Ziraat Müdüriyet-i Umumisi kurulması hakkında 2/244 numaralı kanun teklifinde, Türkiye'nin bir ziraat memleketi olduğunu söyleyerek, senede yalnız Aşar ve Ağnam'dan 26 milyon lira gelirin olduğunu, gelir-gider konusunda yapılan incelemeler sonucunda ilk sırada ziraat geldiğini ifade etmiştir. Gelir-gider tablosunun ilk sırasında tarım gelmesine rağmen ziraatın, istenilen yön ve usulde gelişme gösteremediğini de ifade etmiştir. Üzüm, incir ile tütün hakkında da

¹⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi (26.2.1924), Birleşim 112, c. 6, s. 365-377.

¹⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi (27.2.1924), Birleşim 113, c.6, s. 432.

ardı kesilmeyen şikâyetler Meclis'te konuşma konuları arasında yer almıştır. Ayrıca Türkiye'nin zeytin varlığı açısından zengin olmasına rağmen Yunanistan'dan zeytin alındığını da belirtmiştir. Bu nedenle ülkemizde üretilen zeytinlerin devlet tarafından himaye edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Gelişmemiş zirai aletlerle birlikte fenni gübrelerden de yeteri kadar faydalanılmadığını, ithalatın ihracattan fazla olduğunu dengenin sağlanması için memlekette, ziraatın gelişmesiyle üretimin de artacağı düşüncesinde olduğunu belirtmiştir. Kastamonu Mebusu Halit Bey, aynı zamanda İktisat Vekâletine bağlı olan Ziraat ve Baytar Müdüriyet-i Umumileri ile Ziraat Bankası Müdüriyet-i Umumisi'ni bünyesinde var olacak Ziraat Vekâleti'nin oluşturulması teklifini yapmıştır. Ziraatla meşgul olan memlekette böyle bir oluşuma şimdiye kadar önem verilmemiş olduğunu belirterek, sürekli yaşanan harplerin, ziraatın gelişmesini olumsuz etkilediğini de sözlerine eklemiştir. İhraç edilen ürünlerde bir tarafa yönelme olmuş (üzüm, incir, koza ve yapağı gibi) fakat Marmara ve Akdeniz havzasında yetişen pamuk, tütün, zeytin ve zeytinyağı üretiminde geline nokadaki vaziyet düşüşe geçme durumunda olduğunu ifade etmiştir. Halit Bey, Meclis'te yaptığı bu tespiti, ziraat alanındaki gelişmelerde geri kalınmasının yanında zeytin üretime ve ihracatına yeteri kadar önem verilmediğini de vurgulamıştır.¹⁴⁵

Kastamonu Mebusu Halit Bey, ziraat gelirlerinin memleket için kıymetli bir kaynak olduğunu rakamlarla somut olarak ifade etmiştir. Ona göre; ziraatın gelişmesiyle üretim artar böylece ithalat-ihracat dengelemiş olur. Marmara bölgesinde başta zeytin ve zeytinyağı üretimi olmak üzere ziraat ürünlerine yeteri kadar önem verilmemiş olduğunu ifade ederek, ihracattaki payının da göz ardı edildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda Ziraat Vekâletinin bir çatı altında toplanarak, ziraatın gelişimindeki eksiliklerin tespiti, gerekli desteğin sağlanması ve denetimin yapılması önerisinde bulunmuştur. Böylece, devletin ziraat kanalından kalkınması hedeflenmiştir. Millî iktisadın ve milli servetin gelişmesi için gerekli olan fabrikaların kurulması bankaların desteği ve uzun vadelerle gerçekleşecekken, çiftçiye ziraat ihtiyaçları için sermayeyi menfaatleri az olduğu için bankaların desteklemek istemediğine dair tespitini ifade etmiştir. Bu konu da Halit Bey, “Ziraat Memleketinde borçlanma kolay ve hızlı olmalı ki ihtiyaç karşılansın” düşüncesinde olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁶

Meclis'te devlet tarafından zeytin üretiminde yapılan yanlış uygulamanın düzeltilmesi gerektiği konusunda tartışmalar devam etmiştir. Üretimde, çiftçiyi doğru bilgilendirme için uzmanlara ihtiyaç duyulduğu gündeme gelmiştir İzmir Mebusu Kâmil Bey'in, zeytin

¹⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi (05.03.1924), Birleşim 4, c. 7, s. 117-118.

¹⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi (15.3.1924), Birleşim 12, c.7, s. 475-480.

ağaçlarının fen dairesinde imar ve tımarı konusunda uzmanlıkları olanların bu konunun ustalıklarını halka öğretmesine dair talebi olmuştur.¹⁴⁷

Ayrıca, zeytin ve zeytinyağı ihracat ürünü olarak ele alındığında gerekli olan şartları taşıyan kaplarda tartışılmıştır. Yani zeytinyağı ve taneli emsal olan mahsullerin ihracatında kullanılan yeni varillerin adı geçen usule uygun olarak vergiden muaf olmasına dair kanun tasarısı görüşülmüştür.¹⁴⁸ Bu dönemlerin sonrasına tanık olanlar daha sonraki tarihlerde de nakillerde kap sıkıntısı olduğunu ifade etmiştir. Tüccarlara, zeytinler tahta fıçılarda satılmıştır. O dönemlerde Mudanya Limanı'na yanaşan İspanya, İtalya, Yunanistan gemileriyle yabancı tüccarlar pazardan dökme zeytinyağını alıp gemilerine naklederlermiş.¹⁴⁹ Devlet, ihracatta etken olan kap sıkıntısına çözüm olarak kullanılacak olan varilleri vergiden muaf tutarak desteklemiştir.

Ülkenin genel sorunları tartışılıp kararlar alınırken bir taraftan zeytin üreticisi devletler tarafından düzenlenen Zeytin Kongresi de takip edilmiştir. Bunun gerekli olup olmadığı Meclis'te gündeme gelmiştir. Kastamonu Mebusu Mehmet Fuat Bey'in Meclis'te Ziraat Vekâleti müdürlerinden bazılarının gereksiz seyahat ettiklerine dair sorusuna Ziraat Vekili Hasan Fehmi Bey cevaben; Ziraat Müsteşarı Süreyya Bey'in Avrupa'da Lozan Antlaşması sebebiyle bulunduğunu ve kimyager Nurettin Bey'in de ona refakat ettiğini açıklamıştır. Milletler nezdinde Afyon Kongresi ve İspanya'da zeytin hastalıkları için toplanan kongreye de başka memur göndermemek için bu iki kişinin ülkeyi temsil ettikleri ifade edilmiştir. Diğer memleketlerden heyetler katılırken Türkiye'den sadece iki memurun görevlendirildiğini, Süreyya Bey'in haşere uzmanı ve Nurettin Bey'in de kimyager olarak yer aldığını belirtmiştir.¹⁵⁰

2.1.3. Âşar Kanunu'nun İlgasında Zeytin

Savaştan çıkan yorgun Türk halkından Âşar gibi ağır gelen verginin toplanması Meclis'in gündeminde yer almıştır. Kaldırılması söz konusu olsa da devletin devamlılığı hususunda önemli bir etkisi olduğu kabul edilen vergiden vazgeçilememiştir. Varidat ve Âşar Kanununun müzakeresinde Maliye Vekili Mustafa Abdülhâlik Bey, seneden seneye arttırmanın yolunun bulunmasının mecbur olduğunu ve birçok yerde pamuk ve tütün arazisinin sürekli artırılmasını da ifade etmiştir. Bu ürünleri üreten yerlerin yiyeceğini komşu

¹⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi (30.3.1925), Birleşim 89, c. 16, s. 261.

¹⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi (19.4.1925), Birleşim 106, c. 18, s. 156.

¹⁴⁹ M*** D*** ile Görüşme (20.12.2019), Nilüfer/Bursa.

¹⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi (24.01.1925), Birleşim 40,c. 12, s. 292.

vilayetlerden temin etmek zorundalar. Hububatın bir taraftan bir tarafa naklinde hükümet alacağı onda bir miktarı daha kolay almıştır. İhracata giden ürünlerin meblağından ise senesinde altı milyona yakın öşür alınmıştır. En çok öşür alınanlar ise; zeytin, üzüm, pamuk, fındık ve incir olmuştur.¹⁵¹ Yurtiçi ve yurtdışı tarım ürünlerinin naklinden alınacak olan vergi kıyaslanarak tartışılmıştır.

Âşarın ilgasıyla yerine getirilecek olan vergi hakkında (1/505) numaralı kanun layihası ve kanunlar maliyesi ve denge maliyesi encümenlerinin kararlarında layihanın altıncı maddesinde öşrün, eskiden beri bazı özel talimatnamelere uygun olarak, fiyatı üzerinden istifade edilen zeytin, zeytinyağı, pamuk, üzüm, incir, fındık, afyon ve susam gibi mahsullerin fiyatlarının nasıl tayin edileceği ve adı geçen ürünlerin vergilendirilmesinin yerel üretim ve yerel seçilen ürünler arasındaki mesafeye göre belirlenerek nakliye masrafı hesaplanmıştır. Kavanin-i Maliye Encümeni, açık olmayan iki maddeyi ayırmayı uygun görmüştür. Altıncı maddedeki çeşitli mahsulün arasından pirincin ithal ve zeytinin ihraç edilmesinin nakliye ücretinin suistimale sebep olabileceği için yapılacak incelemelerle değişikliklerin Maliye Vekâletince gerekenin yapılması kararı alınmıştır. Öşür vergisi yerine Mahsulât-ı Araziye Vergisi Kanunu kabul edilmiştir. 6. Maddede ise “kuru üzüm, kuru incir, fındık, afyon, haşhaş, ipek, tütün, pamuk, susam, pirinç, palamut, meyankökü, zeytinyağının fiyatı her birinin çeşidine göre sevk olduğu istasyon, iskele mizan mahallerinde, değirmen fabrikada tayin olunur.” kararı alınmıştır.¹⁵² Fakat Trabzon mebusu Ahmet Muhtar Bey alınan kararı eleştirerek memlekette eşit bir şekilde herkesin faydalanacağı bir vergi olması gerektiğini savunmuştur. Hükümet Âşarın iptali sonrası onun yerine getirilecek olan kanunu kabul etmiştir. İhtiyaç dışı olan ve yerel tüketim olan mahsullerin öşür benzeri vergiden muaf tutulmasına rağmen zeytinyağı ürünlerinin bundan mahrum edilmesi önemli bir mesele olarak konuşulmuştur. Eskiden zeytinyağının âşarı tane üzerinden değerlendirilirken Encümen-i Âli tarafından yağ üzerinden vergi alınması kararı üreticileri oldukça zor durumda bırakmıştır.

Ziraat Encümeninin teklifi, âşarın iptal edilmesiyle gelecek olan vergide üzüm, incir, fındık, afyon, ipek ve tütünün satış değeri belirlenirken zeytinyağının fabrika ve masuralarda, %8 vergiye tabi olması kabul edilmiştir.¹⁵³

¹⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi (07.02.1925), Birleşim 49,c. 13/1, s.187-188.

¹⁵² TBMM Zabıt Ceridesi (10.02.1925), Birleşim 52,c. 13/1, s. 302-307.

¹⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi (15.02.1925), Birleşim 56,c. 14, s. 10.

Aşarın kaldırılmasıyla yerine gelecek olan vergi görüşülürken Karesi Mebusu Ali Şuuri Bey, “Zeytinyağı fabrika ve masaralarda¹⁵⁴ alınır.” maddesini eleştirmiştir. Zeytincilerden ma’saralarda tane olarak % 12,5 aşar alındığını, Karesi’nin zeytin mahsulü ve zeytinyağı hususundaki önemini, arazisinin zeytin ağaçlarına uygun olduğunu ifade etmiştir. Fakat bu verginin kabul edilmesiyle arazilerin boş kalmasına sebep olunacağını dile getirmiştir. Bölgede, bağcı veya incirci ürettiği meyveyi yaş ya da kuru şekilde tüketebilirken zeytin üreticisinin zeytini yaş olarak tüketemediğini, zeytin tanesinin işlem yapıldığında tüketildiğini ifade etmiştir. Zeytinin yaşından faydalanılmadığı gibi yağ yapılacak zeytinin de bekletilemeyeceğini ve tuzlandıktan sonra da yağının çıkarılamayacağını belirtmiştir. Bununla birlikte zeytinin yaş olmasından istifade edemedikleri gibi üzerine masara masrafı da eklendiğini ve Zeytinyağına vergi eklenince bunun çok da uygun bir karar olmadığını ifade etmiştir. Ali Bey, yanlış vergilendirmeye zeytin bölgesindeki ağaçların yetişmeme ihtimalini dile getirmiş ve dikkat edilmesi gereken ayrıntılar olduğunu söylemiştir.¹⁵⁵

Muhacirlerin bazılarının, tarımını geldikleri yerlerde yapmadıkları için meyveyi tanımadıklarından zeytin tarımını bilmediği, zeytin bölgelerinde rivayet edilmektedir. Hatta bölge halkı arasında bu bir şehir efsanesi olarak söylenegelmiştir. Zeytin fidanlarını, ağaçlarını gelen muhacirlerin söktükleri de iddia edilmiştir. Meclis tutanaklarında Aşar vergisinin kaldırılmasıyla ilgili görüşmelerde, zeytin mahsulüne ait yaşanan sorunlar görüşülürken bunun da bahsi geçmiştir. Karesi Mebusu Ali Bey’in de Meclis tutanaklarına geçen “*taşrada muhacirlerin zeytinden hoşaf yapmaya kalmışlar, yaş olarak yenmeyeceğini sonradan anlamışlar.*” cümlesi kayda geçmiştir.¹⁵⁶ 1926 yılında Saruhan Mebusu Yaşar Bey de Meclis tutanaklarına şu sözleri ile geçmiştir; “*Ayvalık ve Edremit bölgesinde yüzbinlerce ağaç var ve mübadillere verilmemiştir. Muhacirlere verilen zeytinlikler, zeytinyağını*

¹⁵⁴ zeytin sıkım yapılan yer

¹⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi (17.02.1925), Birleşim 58, c.14, s. 69-74.

¹⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi (17.02.1925), Birleşim 58, c.14, s. 69-74. Girit muhacirlerden olan emekli Ziraat Teknisyeni M*** D*** Bey ile 2019’da yaptığımız sohbette, Mübadele ile gelen göçmenler yine geldikleri yerlerdeki uğraşlarına göre mi yerleştirildi? Türkiye’ye katkıları ne oldu? Şeklindeki sorularımıza verdiği cevapta Bulgaristan’dan ilk gelen muhacirlerin zeytini tanımadıkları için zeytin fidelerini söktüğünü söyledi. “Zeytini acı erik zannetmişler” ifadesini kullanmıştı. Atatürk’ün, Girit’ten gelenlere, “siz adadan geldiniz ılıman iklim insanlarısınız sizi yine bu iklimdeki yerlere yerleştirelim” sözünü büyüklerinden dinlediğini söyledi. Muhacirlerin Adana, Mersin, İzmir, Yalova ve Mudanya gibi zeytinci bölgelere yerleştirildiklerini ve buralarda zeytin üretimine katkıları olduğunu da ifade etmişti. Özellikle Yunanistan’dan gelenler, geldikleri yerde sadece zeytin ve bağdan başka bir şey olmadığı için, zeytin mahsulünden iyi verim almayı bildiklerini, Türkiye’de de zamanında bu işi yine en iyi yapanların Rumlar olduğunu ifade etmiştir. M*** D*** ile Görüşme (20.12.2019), Nilüfer/Bursa.

sevmediklerinden ve hoşlanmadıklarından dolayı sökülerek başka yerlere yakacak gibi nakledilmiştir.”¹⁵⁷

Zeytinciliğin gelişmesi için halkın bilinçlenmesinin gerektiği ortaya çıkmış, sadece kanunlar çıkarılarak ya da vergiler esnetilerek, var olan ürünler artmadığı gibi sorunlara çözüm de olmamıştır.

2.1.4. Ziraat Vekâleti’nin Ayrılmasının Zeytin Üretimine Etkisi

Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik Bey (Kângırı), zeytinyağından alınan verginin, fabrikalarda alındığı zaman masrafı da eklenerek gerekli iskontonun yapıldığını, verginin indirildiğini ve vergide kolaylaştırmaya gidildiğini söylemiştir. Zeytinden vergi alınmayacağını, yağ çıkarılınca vergiye tabi olacağını belirtmiştir. Üçüncü maddeye ilave olarak zeytinyağı gibi haşhaş yağı, susam yağı ve tahinin de eklenmesini talep etmiştir. Zeytinyağı, ihracat yapılan bir madde olması vergiye tabi olması için bir gerekçe olarak bakılmıştır. Bütçenin geliri alınan vergiler ile sağlanmıştır.¹⁵⁸

Ziraat vekâleti, Cumhuriyet’in karakterine uygun yapıcı rolüyle, yol gösterici, yardımcı ve yaptırıcı rolünü de üstlenmiştir. Bunu da memurları, mektepleri, tecrübeleri, girişimleri ve vasıtaları köylere, köylünün emrine götürecek kısaca çalışmalar ve teşkilatlanmasıyla gerçekleştirmiştir. Bu yapılanmanın ağırlığı, köylerin lehine değişim olarak geri dönecektir.¹⁵⁹ Türkiye’de ziraat, halk için kurulmuş bir hizmet teşkilatı olarak organize olmuştur.

Zirai faaliyetler, İktisat vekâletine bağlı olduğunda aktarılan paranın ziraatin gelişimi için yetersiz kaldığı Meclis görüşmelerinde tartışılmıştır. Ziraat’e dayalı ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için ayrılmasının yerinde olacağı kararı verilmiştir. Devletin, tarım kalkınmasında yol gösterici ve yaptırıcı görevi için vekâletlerin ayrılmasıyla ilk adım atılmıştır. Bu vesileyle Ziraat Vekâleti’nin, ziraat adına yaptığı işler; ziraat mekteplerini açmak, zirai ilim müesseseleri oluşturmak, tohum ıslahı ve tohum istasyonları kurmak, fidanlıklar kurarak halka dağıtmak, haralar kurmak, nebat ve hayvan hastalıklarına karşı çalışmalar yapmak, ormancılık tedrisatı düzenlemek...şeklinde düzenlendiğinden bu alanlar sorumluluk alanı olmuştur. Bu girişimlerin gerçekleşmesi genel bütçeden Ziraat Vekâleti’ne aktarılan para ile gerçekleşmiştir. İktisat Vekâleti’nden, Ziraat Vekâleti’nin ayrılmasında

¹⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi (17.5.1926), Birleşim 101, c. 25, s. 223-230.

¹⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi (12.3.1925), Birleşim 76,c. 15, s. 412-421.

¹⁵⁹ *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış* (1956), Türkiye Zirai Mahsulleri Birinci Köy Ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, s.295.

Meclis'te farklı görüşler olmuştur. Ziraat Vekâleti bütçesinin görüşmelerinde Mehmet Fuat Bey, ziraat-siyaset ilişkisine değinmiştir. Ziraat Vekâleti'nin ayrılmadan müdürlük statüsünde devam etmesinin doğru olduğunu savunmuştur. Ziraat Vekâleti ve memlekette var olan ziraat eylemine dair kanâatini açıklamıştır. Vekâletin oluşumuyla birlikte ziraat faaliyetlerinde, memleketin ziraat hayatı siyasi mevzulara dahil olduğunu bunun da doğru olmadığını, Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi halinde idare edilirse daha faydalı ve verimli neticelere ulaşılabileceğini söylemiştir. Devletin bütçesinin israf edilemeyeceğini, fen ilminin ve sanatın siyasetle ilgisinin olmamasını savunmuştur. Ziraat Vekâleti'nin kuruluşu gibi vekillerinin de kurulduğundan beri değişmesini eleştirmiştir. Sanayinin gelişmemesini eleştirirken, ziraatın gelişmesinin gerekliliğini vurgulamıştır.¹⁶⁰

Ziraat Vekili Sabrî Bey (Saruhan), Ziraat Vekâleti'nin ayrılmasının zaruriyetini, zeytin üretimi ve sorunlarını göstererek anlatmıştır. Ziraattaki gelişimin hedefinin kısa vadede değil uzun vadeli olmasını, yalnızca vekâlete yüklenerek ziraai gelişimin gerçekleşemeyeceğini söylemiştir. Gelişimin, üreticilerin verimli, düzenli, tedbirli kişilerden oluşan çiftçilerin katılımıyla ve devletin memurunun çalışmasıyla olacağını ifade etmiştir. Bitkilerde gelişen hastalıklar incelendiğinde, bu sözlerini destekleyen kanıtlar bulunduğunu söylemiştir. Özellikle Bursa ve Balıkesir sahillerindeki zeytinliklerde hastalıkların tespit edilip, def edilmesinde bütçe ve araçların yetersiz olduğunu, bölge halkının da hastalıkla mücadelede yer almasının gerekli olduğunu göstermiştir. Teşkilatlanmanın yayılmasıyla, elde edilecek mahsulü verecek ağaçların yetişmesi hedeflenmiştir. Nebat ve hayvanlarda var olan hastalıklara önem verilmesini belirtmiştir.¹⁶¹ Meclisin bu birleşiminde bu konuya dair İzmir mebusu Kâmil Bey, zeytin ağaçlarının fen dairesinde imar ve tımarının, uzmanlarca halka öğretilmesi ve belletilmesi hakkındaki görüşünü sunmuştur.¹⁶²

İktisat Vekâleti'nden, Ziraat Vekâleti'nin ayrılması hususunda farklı görüşler olmuştur. Bu konunun gerekli olduğu Meclis tartışmalarında gündeme gelmiştir. Ziraat tarımın verimini artırmak için bu desteklenmiştir. Vekâletin ayrılmasıyla, tarımın kalkınmasında bunun önemi artmıştır. Fen ve ilim alanında çağı yakalamak hedeflendiği ve gelişim için gerekli olan finansal kaynak aktarılmasının önemli etkisi olacağı vurgulanmıştır. Tarım ve hayvancılık ile ilgili sorunlar ve çözümleri tek çatı altında toplanarak Meclis'te görev dağılımı yapılmıştır.

¹⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi (12.3.1925), Birleşim 76,c. 15, s. 412-421.

¹⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi (12.3.1925), Birleşim 76,c. 15, s. 412-421.

¹⁶² TBMM Zabıt Ceridesi (30.03.1925), Birleşim 89,c. 16, s. 261.

2.1.5. Mahsulât-ı Araziye Vergisi ve Zeytin

Zeytinden zeytinyağı elde edilmesiyle, geliri olan mahsul olarak vergi alınırken Mahsulât-ı Araziye vergisinin alınmasında sorun olmuştur. Karasi vekili Ali Şuuri Bey; mahsulât-ı araziye vergisinin tekrar alınmasından doğan güçlüklerin giderilmesi hususunda Maliye Vekâleti'ne ne gibi tedbirlerin kabul edildiğini sormuştur. Maliye Vekili Hasan Bey de, Mahsulât-ı araziye vergisinin iktisat hayatını olumsuz etkilediğini kabul etmemiştir. Hububatın nakledilecek yere sevkinde yerel ürün mü? yoksa nakille gelen ürün mü? olduğunu ayırma konusunda zorluk yaşandığını ifade etmiştir. Bu konuda tedbir alınması ihtiyacı için ilk iskele vergisini vermek yada ilk geçiş vergisinin alınmasıyla, geçiş vergi belgesi alınarak belli bir yerde maliye memuru gözetiminde tekrar vergi alınmaması için emir verildiğini söylemiştir. Böylece yerel ürünler ile ürünün gittiği yerlerin ürünleri arasında yanılma olmaması için iskele ve belli yerlerde geçiş ambarları tesisi gerekli görülmüştür. Zeytinyağı gibi ürünlerden mahsulât-ı araziye vergisi, üretildiği yerdeki yağhanelerden vergi alınmıştır. Bundan sonra sevk edilecek iskeleden geçerken tekrar ayrı bir uygulama yapılmasına gerek kalmamıştır. Fakat zeytinyağı yağhanelerin dışında da hazırlanmıştır. Mahsul sahibinin evinde de yağlar hazırlanıp özel kaplarda toplanmıştır. Bu yağlar da yüzde beş nispetinde olduğundan yanılma olmamıştır. Maliye Vekili Hasan Bey kendisinin de, zeytin ağaçlarının olduğunu ve zeytinyağcılık yaptığını söylemiştir. Azınlığı çok olamayanlarda yerel vergiye tabi tutulması için Maliye memurlarına emir verilmiştir. Alınan önlemlerle eksiklikler giderilmiş olsa da yeterli olmamıştır. Uygulamada çıkan zorluklara göre talimatname ve alınan kararlar kabul edilmiştir. Daha sonra da kanunlara uymayan verginin alınmasından dolayı, yapılan başvurularda bütçede düzenleme yapılarak alınan usulsüz vergilerin geri iadesi yapılması kararı da verilmiştir. Bunun üzerine Ali Şuuri Bey (Karesi), Hasan Bey'in 28 Eylül'de verdiği emre zıt olarak yaşanan bir olayı aktarmıştır. "Edremit'te, zeytinyağlarından hükümetçe 1926 yılı için fabrika ve binalarının Mahsulât-ı Arziye Vergisi peşin alındığı halde, İstanbul mağazalarından Avrupa'ya ve Anadolu'ya ihracı esnasında aynı vergi tekrar tahsil edilmiştir. Bununla birlikte stokta olan 1925 senesine ait ürüne de aşar vergisi verildiği halde tekrar aynı vergi alınmıştır. Kanun dışı bir uygulamaya maruz kalındığını tamamen zarar ve mağduriyetten dolayı yörenin iktisadi ve ticari gelişimine mâni olduğuna dair yetkili resmi kurumlara (İstanbul Defterdarlığı'na) gerekli başvurular yapılmıştır."¹⁶³ Mahsulât-ı Arziye Vergisi kabul edilmiş olsa da uygulanmasında bir takım aksaklıklar olmuştur.

¹⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi (28.11.1925), Birleşim 16, c. 19, s. 254-257.

2.1.6. Bütçe Görüşmelerinde Zeytin Hastalıkları ve Haşarat Mevzusu

Müdafaa-i Milliye Vekâleti, zeytin sineklerinin öldürülmesi için ayrılan bütçedeki parayı, hayvanları zarar gören ya da ölen köylüye aktardığından bütçeden haşaratın imhasına öncelik verilmemiştir. Bütçe görüşmelerinde zeytin haşaratı ile mücadeleyle öncelik verilirken, sonrasında buraya ayrılan bütçe başka yerlere aktarılmıştır.¹⁶⁴

Gümrük vergisinden muaf tutulacaklara dair, Başvekâlet tezkiresinde zeytinin ihrac edilirken kullanılacak olan ithal kapların usule uygun olması kararı alınmıştır. Böylece ihracatı teşvik ederek piyasada tutulan ürün olması hedeflenmek istenmiştir. Gümrükte, ihracatın teşviki için gerekli olan ithal kutu, şişe, varil gibi eşyaların istisna olarak vergilerinin muaf tutulup vergi alınmaması teklifi yapılmıştır.¹⁶⁵

1926 senesi Muvazene-i Umumiye Kanun lâyihası (1/734) ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatası ve Ziraat Vekâleti Bütçesi görüşmelerinde, Ziraat Vekâletine yöneltilen soruları, Ziraat Vekili cevaplamıştır. Ziraat Vekili olarak Sabri Bey (Saruhan), eleştirilere karşı ziraat memurlarını savunmuştur. Suriye üzerinden gelen çekirge sürülerinden etkilenen vilayetler olduğunu, memurların sayılarının yetersiz olmasına rağmen, mücadele edildiğini ve aynı zamanda zeytin, pamuk ve portakal hastalıklarına karşı mücadeleye devam edildiğini ifade etmiştir.

1926 yılı bütçe görüşmelerinde 615. Fasılın 3. Maddesine de vekillerden itiraz ve eleştiriler olmuştur. Saruhan Vekili Yaşar Bey, bu görüşmede bitkilerdeki hastalıklarla mücadelede kendisinin de yer aldığını belirterek bazı tespitlerde bulunmuştur. Yaşar Bey, aynı zamanda zeytincilik faaliyetiyle meşgul olarak geçimini sağlayan bir vekil ve bir üretici olarak sahada yaşanan sorunları Meclis'te ifade ederek birçok üreticinin de Meclis'te sesi olmuştur. Zeytin sineği için, iki senede yüz binlerce liranın sarf edilmesine rağmen başarı sağlanmadığını söyleyerek başarısızlığın nedenlerini sıralamıştır. Bu konuya dair, ülke çapında dağınık vaziyette otuz milyon zeytin ağacının olduğunu ve bunların etrafı duvarla çevrili bir bahçe halinde olmadığını önemli bir kısmının da dağlık arazide özellikle Aydın ve Karesi vilayetlerinde kayıt dışı ağaçların varlığından bahsetmiş, kendi haline bırakılan zeytinlikleri kimse sahiplenmediğini söylemiştir. Aynı zamanda Ayvalık ve Edremit bölgesinde yüzbinlerce ağaç olmasına rağmen mübadillere verilmediğini, Muhacirlere daha önceki senelerde verilen zeytinliklerden zeytini ve zeytinyağını elde etmeyi bilmediklerini, hoşlanmadıklarını gerekçe göstererek ağaçları söküp yakacak olarak kullananların olduğunu

¹⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi (25.03.1926), Birleşim 77, c. 23, s. 18.

¹⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi (03.04.1926), Birleşim 82, c. 24, s.19.

ifade etmiştir. Yaşar Bey, Meclis'te konu hakkında sürekli ziraat memurlarının çalışmalarının yetersiz kaldığını, zeytin mücadelesinde öncelikle zeytinliklerin, insanların tahribatından korunması gerektiğini tespitinden bahsetmiştir. Sinekle olan mücadele için de otuz milyon ağaç arasında tulumbalarla dolaşp, ağaçlara ilaç serpmenin hali hazırda uygulanan bir yöntem olmadığını ancak, zeytin yetiştiriciliğinin ziraatı gelişmiş olan Fransa, İtalya gibi bahçe duvarlarıyla çevrili, kayıtlı ve sahibi belli, zeytin bakımının yapılmasının mümkün olduğunu söylediğini ifade etmiştir. Türkiye'de fenni bir zeytinlik olmadığını ve zeytinlikler için bir şey yapılmadığını da sözlerine eklemiştir. Bir sene mahsul alınırken bir sene mahsulün alınmadığını, mahsulün olmadığı senede zeytinliğe dahi uğranılmadığını, mahsulün olduğu senede de ağaçtan zeytin alındığını fakat dalının dahi budanmadığını ifade etmiştir. Durum böyleyken ziraat memurlarının iş yaparken halkın gözünde iş yapmayan olarak küçük düşüğünü anlamadığını belirtmiştir. Otuz milyon ağaç üzerinde yapılan mücadelede iki yüz ağaç için senede yedi kilo pekmez, iki kilo arsenikietisut ve iki amelenin hesabı yapılarak birkaç milyon lira para tuttuğunu tespit ettiğini, zeytin sineklerini öldürmek için para verildiğini söylemiştir. Her ülkede ziraatın gelişmesi için ziraat kurumları, kurumsallaşmaya başlarlarken bizde ise bu tarihte böyle bir girişim yokken, 3-4 seneden beri faaliyette olan kuruluşlar kapatılmıştır. Yaşar Bey, zeytin sineğine ayrılacak olan paranın okullara aktarılmasını talep etmiştir. Ziraat okullarının, ziraatte etkili olan fenni ziraatı temsil edecek kişilerin yetişmesiyle gerçekleşeceğini iddia etmiş ve yetişmiş kişilerin propagandaları ve bilfiil şahsi girişimleri ile gerçek manada bir mücadelenin olacağına inandığını sözlerine eklemiştir.¹⁶⁶

Ziraat Vekili Sabri Bey (Saruhan)'ın Yaşar Bey'e cevabı zeytin mücadelesinde fayda sağlanmadığı iddiasına karşı zeytin mücadele sahalarından vekâlete teşekkür geldiği şeklinde olmuştur. Hatta vakti geldiğinde zaman geçirmeden mücadelenin yapılması için talep geldiğini ve mücadelenin kısmen idare edilemediğini bildirmiştir.¹⁶⁷

1926 yılı, Ticaret Vekaleti Bütçesi Ziraat Mektepleri faslında, Ziraat mektepleri masrafına dair görüşmelerde Yaşar Bey (Saruhan), geçen sene Halkalı Ziraat Mektebi uzmanları ve ustabaşı uzmanları namıyla 10 kişinin aileleriyle beraber getirtildiğini, harcırahlarıyla birlikte barınma ve geçimlerinin sağlanarak üç ay eksiksiz olarak harcırahları verildikten sonra da tazminatları verilerek geldikleri yerlere geri gönderildiklerini ifade etmiştir. Bu uzmanlarca Ankara Etlik'te bir laboratuvar kurdurulduğunu söylemiştir. Yaşar

¹⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi (17.5.1926), Birleşim 101, c. 25, s. 223-230.

¹⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi (17.5.1926), Birleşim 101, c. 25, s. 223-230.

Bey işte bu laboratuvarın İzmir gibi bir şehirde kurulsaydı çiftçilere gerekli kimyevi maddeler ithal edeceğinden daha faydalı faaliyet vereceğini, fakat iki senedir terk edilmiş halde olduğunu söylemiştir. Konuşmasının devamında Yaşar Bey,

“Zeytin memleketi olduğu halde fiçılarla zeytin ya da şişeler içerisinde çeşitli Yunan zeytinlerinin veya zeytinyağları memlekete giriyor. Pek çok yerde zeytinlerimizden yağ çıkaracak yağhane mevcut olmadığından zeytin çiftçileri yeteri derecede zeytinyağını üretemedikleri gibi bir kısım yağlar da israf ediliyor. Yağ posaları Yunanistan'a gidiyor. Yunanistan'da yağları çıkarıldıktan sonra tekrar Türkiye'ye geliyor. Türkiye'de sabun imalinde harcanyor. Yani memleketimizin posaları Yunanistan'a gidiyor ve orada yağ haline gelerek tekrar bize geliyor.”¹⁶⁸

İddiasını, gümrük istatistikleriyle ispatlamıştır. “Neden posalardan memleketimizde yağ çıkarılmasın?” diye de sormuştur. Bu meseleler, doğrudan ziraatı ilgilendirdiğini ve ziraatın, sanayi şubesiyle memleket için önemli bir servet kaynağı olduğunu belirtmiştir. Ziraat Vekâleti’nin, bitkilere musallat olan hastalıklar ve haşarat ile uğraşmasına Yaşar Bey anlam verememiştir. Çekirge ve bazı hastalıklarda olumlu neticeler alınmasına rağmen, zeytin sineği mücadelesini yetersiz kalmıştır. Bundan dolayı da okullara gerekli olan önemin verilmesini savunmuştur. 1932 senesinde bu girişimler ancak neticelenmiş, zeytin üretilen yerlerde pirinanın değerlendirilmesi için fabrikalar kurulmuştur. 1932’de Bursa Gemlik kaymakam ve Belediye reis vekili Gani Bey’in girişimiyle pirina fabrikası kurulmuş, zeytin çekirdeklerinden yağ çıkarılması ve böylece çekirdeklerinden de faydalanılmaya gidilmiştir.¹⁶⁹ Ziraatttan elde edilen mahsul sanayide işlenmeye başlamıştır.

Ali Rıza Bey (Mardin), bu konuyla ilgili olarak Yaşar Bey’i eleştirmiştir. Ziraat mektepleri faslı görüşlerine dair fikrini ve zeytin zararlıları ile mücadele meselesini, Gazi Paşa tarafından Meclis’in ilk açıldığından beri Ziraat Vekâletine ait olduğunu, olumlu bir netice alınarak takdir edildiğini hatırlatmış, Ziraat Vekâleti’nin özellikle zeytin ile ilgili mücadelesinde iftihar ettiğini ifade etmiştir. Yaşar Bey; Hükümetin en büyük vazifesinin halka rehber olması gerektiğini vurgulayarak Vekâleti eleştirmiş, Ziraat Vekâleti’nin, her sene ağaçların altına düşen, kurtlanan zeytinler için zeytincilere “Şöyle bir ilaç vardır. Bu tarzda şu ilacı tatbik edecek olursan, zeytinlerin kurtulacak! Tecrübe kabilinden olmak üzere daima Ziraat Vekâleti’nin memurlarının tecrübelerinden faydalanınız.” dediğini, ve Vekâletin

¹⁶⁸ Cumhuriyet Gazetesi (16.12.1932), *Zeytin Çekirdeklerinden Yağ Çıkarılacak*, s. 4.

¹⁶⁹ Cumhuriyet Gazetesi (16.12.1932), *Zeytin Çekirdeklerinden Yağ Çıkarılacak* s. 4.

rehber olarak yaptıklarını sıralamıştır. Bunun yanı sıra Saruhan Mebusu Yaşar Bey, zeytin ile ilgili mücadelemiz doğru değil dediği halde, diğer bir Saruhan Mebusu Sabri Bey ise çalışmaları takdirle karşıladığını ifade etmiştir. Ali Rıza Bey (Mardin); meselenin umumi olduğunu, halkın sorumluluğu kadar konuya özel bir kanunun gerekliliğini söylemiş ve Ziraat Vekâleti hakkında yöneltilmiş eleştirilerin birçoğunu kabul etmemiştir.¹⁷⁰

2.1.7. Zeytin Yağı Muamele Vergisi ve Evkaf Mahsulüne Dair Kararlar

Zeytinyağı ile vesair yağlardan muamele vergisi alınması lâzım geldiğine karar verilmiştir. Bu karar 1931-1932 senelerini de kapsamıştır. 1933 senesine kadar bu yağlar muamele vergisi kanununun ikinci maddesinin (d) fıkrasındaki (taksir) tabiri dahiline girmemiş, 1931 senesinden beri vergi alınmamıştır. Ayrıca bu gibi fabrikalar, dahilindeki teneke fabrikalarında imal edilen teneke kutulardan da muamele vergisi alınması kararı verilmiştir.¹⁷¹ İktisat Vekili Celal Bey, Bursa Ticaret Odası'nı ziyaretinde, Odanın başkanı ve azaları ile memleketi ilgilendiren bütün iktisadi meseleleri görüşmüştür. Oda reisi O*** N*** Bey; Muamele vergisinin tahakkuk tarzından dolayı memleket sanayisinin gelişimine engel olarak bakmıştır. On bin lira kadar muamele yapanların muafiyeti tabii rekabeti imkânsız bir hal alırken, faaliyetlerinin hacmi bu miktarı tecavüz edenler ayı ayrı mahallerde tesisatlarını taksimle yapmakta olduğunu ifade etmiştir.¹⁷²

2.2. Zeytin ve Zeytinyağı Piyasası

2.2.1. 1929 Ekonomik Buhranın Etkisi ve Sanayi Kongresi

1929 yılında Amerika'da başlayıp adeta domino etkisi ile dünya devletlerini derinden etkileyen ekonomik kriz, Türkiye'de de etkisini göstermiştir. Daha kuruluşundan 6 yıl geçmişken yeni devletin karşılaştığı bu Büyük Buhran, zeytin piyasasında da etkisini gösterecektir. Ekonomik buhranla piyasaları Avrupa'daki siyasi olaylar etkilemiş fakat kalıcı olmayıp bu dönemde siyaset harici ilişkiler devam etmiştir. Ticaret Odası, bu dönemde zeytinyağı piyasasının birden yükselmesinden dolayı spekülasyon ihtimaline karşı piyasa incelemesi yapmış ve netice olarak ilgililer tarafından mahsulün az ve stokların yetersiz, aynı zamanda üretim yerlerinden mal gelmemesiyle fiyatların birden yükseldiğini açıklamıştır.¹⁷³

1930'da Rusya'ya ihraç edilen zeytinyağında problem yaşanmış ve gümrük tarifesindeki düzenlemeden dolayı yurtdışından zeytinyağı getirilmiştir. Gelen zeytinyağı

¹⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi (19.5.1926), Birleşim 103, c.25, s.279-281.

¹⁷¹ Cumhuriyet Gazetesi (01.08.1933), *Zeytinyağlarından Muamele Vergisi Alınacak* s. 4.

¹⁷² Cumhuriyet Gazetesi (23 Kânunisanı 1933), *Sanayimiz İçin Verilecek Yeni ve Esaslı Kararlar*, s. 1-4.

¹⁷³ Akşam Gazetesi (26 Kânunusani 1930), *Muhtelif İhracat Maddelerinin Vaziyeti*, s. 3.

piyasada fazlalık olunca piyasada fiyat düşmüş ve üreticinin maliyetleri olumsuz etkilendiğinden zeytin üretiminin kârsız bir iş olması fikrinin gündeme gelmesi üretimden vazgeçilmesi söz konusu olmuştur. O dönemde sadece Ayvalık'ta 25 bin kişi zeytin üretimi yapmaktaydı. Tacirler bu yaşanan olumsuzluğa çözüm olarak Ankara'ya bir heyet göndermişlerdir. Zeytin tüccarlarının zeytinyağı hususunda Ankara'ya gönderdiği heyeti, Başvekâlet kabul etmiştir. Heyet, ellerindeki zeytinyağının sadece ordu, okul ve resmi kurumlar tarafından tercih edilmesini, yaşanan bu olumsuz durumdan bir çıkış yolu olarak göstermişlerdir. Bu görüşme sonunda ordu, okul ve resmi kurumlar tarafından zeytinyağının alınması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁴

1929'da dünyayı etkileyen ekonomik buhran Türkiye'yi de etkilemişti. Zeytin üretim ve fiyatları geçmiş senelerdeki stokların da etkisiyle düşmüştü. Dış piyasada, Rusya'ya ihraç edilmesinden yaşanan bir hareketlenme olmuş, perakendeciler zeytinyağını ucuz yağlarla karıştırdığından fiyatlarda düşme olmuştur. Zeytin üreticisi, Yunanistan'ın zeytin üretimi ve fiyat politikasını yakından takip etmiş, Türkiye'de Ayvalık, Edremit ve civarının zeytin mahsulü yağının fiyatı, kalitesi, rengi ve asit derecesine göre değişmiştir. Türkiye'de özellikle de evkaf ve emval mili idaresinde olan zeytinliklere bakılmamış, araşit (yer fıstığı) başta olmak üzere ihraç edilen yağlar zeytinyağları ile tağşiş edilmiş olduğu ve de özellikle yabancı yağların sabun yağı olarak kullanıldığı¹⁷⁵ yönünde haberler dönemin basınında dikkat çekmektedir.

Yeni kurulan devletin iktisadi manada önemli bir adım atmış ve İzmir İktisat Kongresi kendi kendine yeten, dönemin koşullarına uygun olan ekonomik kalkınmanın başlangıcı olmuştur. Ekonomik gelişmeyi sağlamak ve toplumsal refahı arttırmak için gerekli olan sanayileşme alanında girişimler olsa da Türkiye köklü bir tarım ülkesiydi. 1929 ekonomik buhranından etkilenen tüm ülkeler gibi Türkiye de farklı arayışlara yöneldi. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti öncülüğünde 1929 Ekonomik Kriz ve Türkiye'ye yansıyan olumsuz etkilerinden bertaraf etmek için Sanayi ve Ziraat Kongresi toplanmıştır. 1923-1930 yılları arasında sanayileşme ve tarımsal üretimde hedeflenen başarıyı sorgulayarak izlenecek yol belirlenmiştir.¹⁷⁶ 1930'da Ziraat Kongresi'nin düzenlendiği dönemde mevcut sorunlar tespit edilirken bir taraftan da bunlara çözüm yolları da tartışılmıştır. Kongrede alınan kararlar hükümet tarafından değerlendirilerek ekonomik politikaya yön verilmiştir.

¹⁷⁴ Cumhuriyet Gazetesi (27.01.1930), *Zeytinyağı Tüccarının Teşebbüsleri*, s. 2.

¹⁷⁵ Cumhuriyet Gazetesi (11.03.1930), *Zeytincilikte Buhran*, s. 5.

¹⁷⁶ D. Duman (2015), Türkiye'nin Sanayi Ve Tarım Politikasının Oluşturulmasında Birinci Sanayi Ve Birinci Ziraat Kongrelerinin Etkileri, *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 3(2), s. 132.

Kongrede fırıncılık, değirmencilik, ipekçilik, yağ ve sabun sanayi ve sanayi öğretim raporları da tartışılmıştır. Zeytinyağı üretiminin yaygın olması ve ihraç edilen yemeklik yağlara önem verilmesi gündem konusu olurken ¹⁷⁷ piyasada halkın en çokça tükettiği peynir ve zeytinin perakende satışlarında vurgunculuk görülmüş, ilgililer tarafından tatbikat yapılmıştır.¹⁷⁸

1931’de de ekonomik bunalımın etkisi devam etmiş, önceki senelerden zeytin ve zeytinyağı mahsullerine müşteri bulunamadığı için elde önemli bir miktar stok birikmiştir. Özellikle zeytincilikle meşgul olan Gemlik, Edremit, Ayvalık ve civarı üreticilerin durumu güçleştiğinden zeytin ve zeytinyağının tüketimi arttırılmak istenmiştir. Bunun üzerine İktisat Vekâleti, ordu ve okullarda vesair iâşesinin hükümet tarafından belirlenen müesseselerde daha fazla tercih edilerek tüketimde hedeflenen çözüm olabileceğinin vekâletlere tebliğ edilmesi için Başvekâletten izin istenmiştir.

Gümrük tarifesindeki düzenleme ile yurt dışından yağ getirilmesi, ihracatın azalması ya da sınırlı olması, stokların fazlalığı gibi etkenlerden dolayı piyasada zeytinyağı fiyatları durgunlaşmıştır. Araşit yağlar da piyasayı bozan bir başka faktör olmuştur. Ülkede zeytinyağı üretim miktarı fazlayken sabun imalatı için yurtdışından getirilen araşit yağlar kullanılmıştır. Milli iktisadın menfaati için araşit yağların ithalatında geri adım atılması gerektiği fikri gündeme gelmiştir.¹⁷⁹

1932’de perakende eşya ve gıda fiyatlarında geçmiş senelere kıyaslandığında düşüş görülmüştür. Zeytinyağının kalitesine bağlı olarak satış fiyatı azalmış sabunun da fiyatı düşmüştür. İktisadi buhranla birlikte halkın satın alım gücü azalmış, yurtdışından gelen ve fiyatları yükselten ithal mallar sınırlı olurken memlekette yetişen malların fiyatlarında bir değişiklik olmadığı hususunda bazı gazeteler doğru bilgi vermemiştir.¹⁸⁰

Bu dönemde çay konusunda yaşanan bir durum zeytin ve bazı mamuller için ilginç bir vaziyeğin oluşmasında etkili olmuştur. 1933’te gümrüklerden malların takas karşılığında ithaline izin verilirken çayın ülkeye geçişine de izin verilmiştir. Çaycılar kendi aralarında bir şirket kurarak gümrükte bulunan mallarını çıkarırken mukabilinde takas suretiyle Türk mallarını ihraç etmek şartıyla İktisat Vekâlet’inin sözleşmesi gereği gümrükten zeytinyağı, zeytin, palamut, üzüm ve incir gibi malları ihraç etmek şartıyla gümrükteki mallarını

¹⁷⁷ Cumhuriyet Gazetesi (28.04.1930), *Sanayi Kongresi*, s. 3.

¹⁷⁸ Cumhuriyet Gazetesi (26.02.1931), *Peynir ve Zeytin İhtikar*’ı s. 3

¹⁷⁹ Cumhuriyet Gazetesi (19.01.1932), *Piyasamız Ne Halde*, s. 5.

¹⁸⁰ Cumhuriyet Gazetesi (19.01.1932), *Piyasamız Ne Halde* s. 5.

çıkarmışlardır. Vekâlet, çay meselesinde yaşanan problemten sonra gümrükte bekleyen diğer malları tasfiyeye tâbi tutarak önemli bir karar almıştır. Türk gümrüklerine gelip ithal edilmeyerek gümrük depolarında ve antrepolarında duran bu malların takas yoluyla ülkeye ithal edilmesine izin vermiştir. İthal karşılığı olan bu mallara ülkeden ihraç edilecek olan ürün ve mamullerin ne olacağı hükümlerini de bildirmiştir. İlgililerin belirlenen zamanda İktisat Vekâleti 'ne ya da vilayet kaymakamlıklarına başvurmaları, ayrıca mallarının cins, miktar ve kıymetleri, geldikleri memlekette hangi gümrükte olduğunu bildirmeleri istenmiştir.¹⁸¹ Aynı senede takas eşyası olarak kahve, zeytin ve zeytinyağının takasıyla ithal edilmiştir. İktisat Vekâletince, Türk üretim ve imali hakkında, Hükümet takas eşyası olarak ithal edilenler arasına 1930'da ve önceki senelerde yer alan zeytin ve zeytinyağını da Türkiye Eşyası olarak pazarı olmayan memleketlere ihraç ederek karşılığında o memleketten muadil kıymette ecnebi eşyanın takasının yapılması ya da ithal edilmesine İktisat Vekâleti izin vermiştir. İlanda, talep edilen ihracat miktarı Vekâlet tarafından belirlenen sınırdan olması istenmiştir.¹⁸² Örneğin; 1933 senesinde Brezilya'dan kahve alınmış yerine de takas olarak zeytin ve tütün verilmesine dair antlaşma yapılmıştır.¹⁸³

Gümrükte yaşanan problemler ve çözümlerden, takasla ithalat ve ihracatı dengelenmeye çalışılmış, memlekette üretilen ürün ve imal edilen malların korunması gerektiği esası ortaya çıkmıştır. Bu ürünlerden biri de zeytin ve zeytinyağıdır. Zeytin üretimi ve ihracatını koruma kanunu için esaslar hazırlanarak, üretici ve tüccarlarla bu esaslar tartışılmıştır. Bölge İktisat Müdürü Necdet Bey Mudanya, Orhangazi zeytin üreticileri ve tüccarlarıyla belediyede toplanarak koruma kanunu hakkında istişarede bulunmuştur. Kanunla zeytin üretimi ve ihracatının kontrol altına alarak zeytinin dünya piyasasında yerini alması konusunda hemfikir olmuşlardır. Zeytinler, üreticinin lehine ebatlarına göre sınıflanırken tasnif edilmeyen malların piyasaya çıkmaması kararlaştırılmıştır. Tasnif ile fiyat farkının üreticiye kalması hesaplanmış hatta standart dışı olan malın piyasaya çıkması istenmemiştir. Özellikle tüccarın ya da üçüncü bir kişinin zeytinde yapacağı tağşişe mani olmak ve buna kalkışanların da cezalandırılması istenmiştir.¹⁸⁴

Bu kararların alınmasının akabinde Cumhuriyet Gazetesi'nde Mısır'a yapılan zeytin ihracatının Milli İktisat için önemi vurgulanmıştır. Mısır'a ihracatın artmasıyla ticaret adamlarının Türkiye'den ihtiyaçlarını karşılamaları ticari yoğunluğu arttırmış, iki ülkenin

181 Cumhuriyet Gazetesi (18 Kânunisanî 1933), *Gümrüklerdeki Çayın Da İthaline Müsaade Edildi*, s. 4.

182 Cumhuriyet Gazetesi, (01 Kânunisanî 1933), *İktisat Vekâleti'nde Türk Mahsulat ve Mamulatından*, s. 10.

183 Cumhuriyet Gazetesi, (22.06.1933), *Tütün ve Kahve Takası*, s. 4.

184 R. Süleyman (11.4.1933), *Zeytinciliğimizi Korumak İçin*, Cumhuriyet Gazetesi, , s. 5.

Ticaret Odaları bu iki ülke arasındaki menfaatlerin uyuşmasında rol almıştır. İki ülkede ticaretin gelişmesinde etkili olan dikkat çekici reklamlar ile kısa öz yazıların yer aldığı iktisadi içerikli bir dergi yayınlanmıştır. Mısır ile ticaret yapmak isteyen tacirlere bu mecmuayı takip etmeleri tavsiye edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Başkonsolosu Nizamettin Bey, bu dergide iki ülke arasında ticaretin gelişmesi konusunda fikirlerini anlattığı bir yazı kaleme almıştır. Nizamettin Bey bu yazısında, tüccar ve üreticilerin Mısır'a ihraç ettiği malların aynı nitelikte veya yakın kalitede Türkiye'den başka memleketlerde de üretildiğini göz önünde tutarak mallarını Mısır piyasasına en iyi şartlarla arz etmeye gayret etmelerini nasihat etmiştir. Ambalajı kötü, cinsi birbirine karışmış, Türk mallarıyla ticaretin yapılmamasını da tavsiye etmiştir. Türk Ticaret Odası iktisadi istihbarat için hazırlanmış malların, güvenli ve ucuz naklini deniz yolları idaresinin vapurlarıyla yapmıştır. Tüm bunlara rağmen Türk mallarının maliyet fiyatları yüksek olmasından ve az bir kâr ile gidilmek istenmediğinden ecnebi mallarla rekabet edememiştir. Nizamettin Bey'e göre, Türk tüccarları az işle çok kâr etmek istedikleri için bunu anlayamamışlardır. Diğer taraftan piyasada müşteriyi mala bağlamak, bir markaya alıştırmamanın faydalarını da tam olarak anlamış değillerdir. Bunu bir örnek ile açıklayan Nizamettin Bey, "bu sene zeytinlerimizle Mısır piyasasını tutmak mümkünken, burada rakiplerimizin kâfi miktarda mal arz edemediklerini haber alan zeytin tüccarları hemen fiyatları yükseltmişler ve böylece hem az mal satılmış, hem de fırsatı kaçırmışlardır" demiştir. Hâlbuki fiyatları arttırmamış olsalardı gelecek seneler için burada zeytinlere yeni müşteriler kazanılabilirdi. Yurt dışında bir ihraç kapısı temin ederek garantilemiş olacaktı.¹⁸⁵ Konsolosun ticari noksanlıklarını gösteren bu tetkikleri diğer ticari metalar için de geçerli olmuştur. Mısır'ın Türkiye'den alabileceği pek çok ürün vardır. Konsolosun tespitleri dikkate alınarak iki memleket arasındaki ticari bağlar kuvvetli ve gelişmeye uygun olarak değerlendirilmiştir.

25 Mart 1936 tarihinde kabul edilen kararname ile Türkiye'ye geçici kabul edilmek suretiyle ithali kabul edilmiş olan ham zeytinyağı ve pulpe d'olivesin ithal, ihraç ve kontrol meseleleri hakkında; zeytinyağı müstahsillerini zarara sokmamak ve herhangi bir kaçakçılığı önlemek için 1936 bütçesinde mülâhaza hanesine kaydedilmiş, muayyen zaman ve tarzlarda ithal, ihraç ve kontrolleri yapılmıştır. Pulpe d'olives, ham zeytinyağlarına %15 oranında çeşni vermek üzere karıştırılacağı ve sınırlı bir oranda ithal olunacağı için iç piyasa üzerinde tesiri yok gibidir. Bu kararname ile tayin edilen sürede ihraç olmadığı zaman ilgililer hakkında cezai işlem uygulanması kabul edilmiştir. Ham zeytinyağının ve Pulpe d'olivesin sınırlı

¹⁸⁵ Cumhuriyet Gazetesi (25.06.1934), *Türkiye Mısır Ticareti*, s. 4.

olarak kabul edilip ithaline izin verilmesindeki amaç; zeytinyağının tüketici piyasasının isteğine göre hazırlanması ve mahsulün az olduğu senelerde ecnebi müşterileri kaybetmemektir. Zeytin ve zeytinyağı müstahsilleriyle iç piyasanın bu karardan etkilenmemesi için gerekli her türlü tedbir alınmıştır.¹⁸⁶ Yeni kararname ile ithalât rejimi tamamen değişmiş, yasaklanan eşyalar yeni gümrük vergileri ile ithalatı serbest bırakılmıştır. Yerli sanayi korumak için birçok eşyanın gümrük vergisi artırılırken bazılarında ise indirime gidilmiştir. Vergisi arttırılan maddelerde vurgunculuk yapılamaması hedeflenmiştir. İthalin yasaklanmasından kurtulan maddeler arasında mahlût yağlar da (zeytinyağının başka yağlarla karıştırılması) yer almıştır.¹⁸⁷

İhraç mallar konusunu bilhassa kalite kriterleriyle ön planda olmaya başlamış ve bu konu üzerinde hassas bir şekilde durulmaya çalışılmıştır. Yeni Cumhuriyetin emekleme dönemi sonrasına denk gelen bu dönemlerde tarımda yenileşme amacıyla özellikle zeytin tarımında öğrenim görmesi için yurt dışına gönderilen Ferruh Barlas, Tarım Bakanlığına bağlı Mıntika Zeytincilik uzmanı olarak çalışmıştır. Barlas, eğitim ve deneyimlerini derleyerek zeytincilik konusunda bilgilendirme yaparak bu zamana kadar zeytin üzerine tartışmaları somutlaştırmıştır. Ticarete zeytin ve zeytinyağında aranan özellikleri 1937’de Zeytin Kanun ve Nizamnamesin’de tanımlamıştır. Barlas’a göre; zeytin tanelerinde aranan özellikler: renk, koku, tat, ağırlıktır. Ona göre, yeşil zeytin tane olarak Türkiye’de pek talep görmemektedir. İçine limon suyu ve kabuğu katılarak terbiye edilip sarartılmaktadır. Türkiye’de rağbet görmezken kehribar sarısı olarak Avrupa ve Amerika’da yüksek fiyattan satılmıştır. Yunanistan, ihraç ettiği zeytinlerde belli bir standart getirmiştir. Kiloda 120-130 tane olması, renginin tam yeşil ya da siyah olması, küf kokusu olmaması, delikli tane oranının az olması, salamura tuz oranın %8 olması gibi kriterler aramaktadır. Türkiye’de salamura zeytin tuz oranı %10 olduğundan Avrupa’da talep edilmemiştir. Ferruh Barlas çalışmasında, yeni varil kullanılması ve üzerindeki etikette zeytinin yetiştiği yeri, darası, miktarı gönderenin adı gibi eksiklikleri belirlemiştir. Zeytinyağında da; temiz sıkılmış, rengi berrak, kokusu kendine has ve tadı boğazı yakmayacak şekilde olmalıdır.¹⁸⁸ 1942 yılı 2/18542 sayılı kararnamede ise gıda maddelerinin ve umumi sıhhat ile ilgili eşya ve levazımın hususi özelliklerinde maddede zeytinyağının asit derecesi de belirlenerek dört sınıfa ayrılmıştır.

¹⁸⁶ Cumhuriyet Gazetesi (13.05.1936), *haber başlığı okunamamıştır*, s. 4.

¹⁸⁷ Cumhuriyet Gazetesi (15.07.1937), *Yeni İthalat Rejimi Başladıktan Sonra Resmi Arttırılan Maddelerde İhtikâr Yapılmayacak*, s. 7

¹⁸⁸ F. Barlas (1937) Zeytincilik Kanun ve Nizamnamesi, Ankara, s. 35.

2.2.2. İç ve Dış Piyasada Zeytin ve Zeytinyağı

2.2.2.1. İç Piyasada Zeytin ve Zeytinyağı

Ticaret Odası, Ege iktisadi mıntıkasında 1930 mahsul senesini zeytinyağı rekoltesi 34 milyon 821 bin kilo açıklamış. Var olan stoktaki zeytinyağı yeni mevsime kadar üreticilerin ihtiyacını karşılarken geri kalanı ya iç piyasada tüketilmiş ya da ihraç edilmiştir.¹⁸⁹

1931 senesinde Ayvalık zeytin mıntıkası olmasına rağmen zeytin ağaçlarının sayısını üreticiler, iskan idaresi, tapu dairesi fenni olarak bilmezken resmi kayıtlara göre 1931’de 4,500,000 kilo zeytinyağı, 20,000,000 kilo zeytin ve 1,500,000 kilo sabun üretilmiştir. Üretim masraflarına rağmen zeytinyağları İstanbul’da fiyat olarak pahalı satılmıştır. Üreticiler ucuza satarken tüketiciler pahalıya almış aradaki fiyat farkının kimlerin cebine girdiğini ise A. Fuat gazetedeki yazısında sormuştur¹⁹⁰

Balıkesir bölgesi ve civarında iktisadi durum incelenmiştir. Mevcut bankalar kredi hususunda yetersiz ve ticari işlemler yurt içiyle sınırlı kaldığından dünya piyasasına kapanmış dolayısıyla da çiftçiler zor durumda kalmıştır. Çiftçi sıkışık vaziyette olduğundan, kredi hususunda mevcut bankalar ve ticari işlemler yetersiz kalmıştır. Yurt dışına ticari açılım olmamış, satışlar dünya piyasasına kapanmıştır. Bölgede senede 20 milyon kilo zeytin, 4,5 milyon zeytinyağı üretim yapılırken vaziyetin kötü gitmesinden dolayı 2,5 milyon zaruri kredinin ancak dörtte biri bankalardan, geriye kalanı da yağ satışlarından karşılanarak faizlerle borçlanmaya gidilmiştir. Yağların bir kısmı geçmiş seneden stoklananlardı. Dünya genelinde üretim az olduğundan dolayı İtalya ve Yunanistan, Türkiye’den yağ satın almıştır. Ürün yeterli olduğundan elde bir buçuk milyon kilo yağ kalmış ve yağ satışına mecbur kalınmıştır. Büyük üreticiler yurt dışına açılıp müşterilerle iletişim kuramadığından dolayı spekülâtör aracılarn hilelerine maruz kalmıştır. Dünya rekoltelelerinden veya dünya piyasalarındaki hareketliliği haber verecek bir müessese olmadığı gibi Ticaret Odaları da yetersiz kalmıştır. Üretilen mallarda, piyasanın istediği nitelik ve ayrışma yapılmamıştır. Yağlar fenni şekilde üretilmemiş, suları iyi ayrılmamış özette zeytinler yağ çıkarılana kadar çürümüşür.¹⁹¹

189 Cumhuriyet Gazetesi (11.06.1931), *Zeytinyağı Mahsulümüz*, s. 4.

190 Cumhuriyet Gazetesi (18.03.1931), *Ayvalık’ta Zeytin ve Yağ İstihali Ne Kadar?*, s. 3.

191 Cumhuriyet Gazetesi (28.03.1931), *Zeytinyağları Bu Sene Niçin İyi Fiyatla Satılmadı?*, s. 2.

1932’de Ayvalık mıntıkasında 6-7 milyon kilo zeytin elde edilmiştir. Dünyada bu dönemde mahsulü az olduğundan zeytinlerin kıymeti artmış, geçmiş seneden kalan stok mal da sabun imalatında kullanılmıştır.¹⁹²

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1932 yılında hayat pahalılığını tespit etmek için 20 çeşitli vilayet merkezinden alınan 26 kalem gıda maddesinin perakende fiyatları ve mukayesesine dikkat edilerek fiyat tespitini düzenlemiştir. Bu maddeler arasında kullanımı zaruri olan zeytin ve zeytin yağı da yer almıştır.¹⁹³ Zeytin ve zeytinyağının kullanımının yaygınlığından dolayı geçim kriterlerinden sayılmıştır. Hatta iç piyasada kahve fiyatlarının 2,3 kuruş kadar artmasının sebebi orjin fiyatlarının yükselmesinden ileri gelmektedir. Kahve stoku azaldığı için piyasa hareketlenmesine rağmen zeytin, çay, şeker, pirinç ve sadeyağ fiyatlarında değişme olmamıştır.¹⁹⁴ Hayat pahalılığını belirlemek için pek çok hesap unsuru yer almıştır. Özellikle Yunus Nadi, Maliye ve İktisat Vekâleti’nin görevinin bu meseleyi ele alarak mercek altında incelemek olduğunu Cumhuriyet gazetesinde eleştirmiştir. Memleketin daha ucuz ve daha kolay yaşanır hale getirmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Eşya fiyatları arasında istihsalı mümkün bir oranda teminini ve korumayı gerekli görmüştür. Ziraatçi üreticiler aleyhinde olmasını savunmuş, köylüden yok pahasına alınan üründe, devletin vergi almasının yanı sıra aracılardan da üzerine ekleyerek ürünü tüketiciye satması hem üretici hem de tüketicileri mağdur etmiştir. Örneğin Gemlik’te yemeklik zeytin toptan 8-10 kuruşa, İstanbul da aynı zeytin 25-30 kuruştur ki aradaki fark çok büyüktür. Yunus Nadi, bu farkların hiç olmazsa yarısının üreticinin eline geçmesini savunmuştur. Özellikle de meyve ve sebze üreticilerinin içinden çıkamadıkları örümcek ağı halini almış durumuna değinmiştir. Nadi, bunların toptancılığı yapan kabzımalların adlarının, kabzımal değil meyve ve sebze müstahsillerinin Azrail’i manasında “kabzıcan” demeyi tercih ettiğini ifade etmiştir. Hayat pahalılığında eşya kıymetlerinin müstahsile yıkım denilecek çok ucuz fiyatlarda olduğu halde, tüketiciye de büyük fayda etmeyen bir hezeyan olduğunu, vergilerin hem üreticiyi hem de tüketiciyi aynı zamanda fiyatların çoğalmasından da olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Aracılar, devletin aldığı vergiye denk vergi almaktan geri kalmamışlardır¹⁹⁵

Marmara ve Ege bölgeleri zeytin üretiminde önemli yerlerdir ve ürünlerin nakli başta olmak üzere bir takım olumsuzluklar yaşanmış ve gazete haberlerine konu olmuştur. Marmara bölgesinde Mudanya zeytincilik faaliyetinde önemli üretim yerine sahip olurken limandan

192 Cumhuriyet Gazetesi (10.09.1932), *Zeytin Mahsulümüz*, s. 3.

193 Cumhuriyet Gazetesi (18.03.1933), *Bizde Hayat Pahalılığı*, s. 1.

194 Cumhuriyet Gazetesi (26.02.1934), *Piyasa Vaziyeti*, s. 2.

195 Y. Nadi (07.5.1934), Hayat Pahası ve Paramızın Kıymeti, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1

dolayı nakil ve ihracatın merkezi olarak da önemli olmuştur. Ürünlerin sevkinde yaşanan problemler piyasayı etkilemiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nde 1930'da Bursa muhabirlerinden Musa Bey'in haberinde; Mudanya telgrafhanesinde iki memur nöbet usulü görev yapmaktayken Bursa başmüdürlüğü mali bütçeden tasarruf olması için birini alınca diğer memur gece yarısına kadar telgraf kabul etmediğini yazmaktadır. Mudanya tüccarları feryat etmiştir. Birçok sayıda başvuru yapılmasına rağmen güneş batana kadar tek memurun görevine devam etmesi kararı alınmıştır. “Vilayetin en önemli kasabası, tek ihracat iskelesi var ve zeytin gibi değerli mahsulün merkezi olan bir kasabanın tavukların akşamdan sonra kümese çekilmesi gibi vaziyete girmesi kabul edilemez. Bu hal karşısında Mudanyalılar haklı görülmüş ve “yetkili makamların dikkatine”¹⁹⁶ diyerek gazete haberi yoluyla kasabının sesini duyurmak istemiştir.

Mudanya'nın konumu ve nakildeki önemine dair başka bir haber de 1934 Mart ayında çıkmıştır. Mudanya iskelesi ve vapur işletmesi ihracatta ve yolcu taşımada, İstanbul ile iletişimdeki yerine ilişkin Bursa Belediye Meclisi', İstanbul ile Mudanya arasında her gün muntazam ve seri vapur işletilmesi hakkında karar vermiştir. Mevsime has yaşanan kış şartlarından dolayı Yalova-Bursa karayolunun kapanmasıyla İstanbul-Bursa arasında iletişim kesilmiştir. Yalova yolu kapanınca yolculuk da nakliyat da sekteye uğramıştır. Günlük gazeteler dahi aksamış, her gün Mudanya-İstanbul arasında vapuru işleyememiştir. Vapurlar her gün işlemeyince devlet demir yolları idaresine geçen Mudanya-Bursa tren hattı, otobüs rekabetine rağmen bütün masraflarını çıkardıktan sonra geçen sene de binlerce lira merkeze para göndermiştir. Ticaret Odası istatistiklerinde Bursa-İstanbul arasında Mudanya yolunda senede 10 milyon kilodan fazla meyve ve sebze özellikle de zeytin, zeytinyağı taşınmıştır. Bundan başka kasaba ve köylerin oluşturduğu nüfusun ihtiyaçlarını karşılayan tüccar eşyalarının naklinde önemli bir yükü karşılamıştır. Yalova yolu uzun ve masraflı olduğundan nakliyat yapılmamış, bu nakliyatın Mudanya iskelesinden olması tabî ve zarurî olduğu hakkında halk hem fikir olup her gün buradan vapur işletilmesini talep etmiştir.¹⁹⁷ Yine bu bölgede zeytin üretiminde etkin olan Armutlu halkı da yetiştirdikleri zeytine yönelik nakliyat hususunda sorun yaşamıştır. Deniz ulaşımının kolay ve ekonomik olması tercih sebebi olsa da limanlarının önünden geçen Mudanya-İstanbul hattındaki vapurların haftada bir buraya

¹⁹⁶ Cumhuriyet Gazetesi (19.01.1930), *Mudanya Telgrafhanesi*, s. 4.

¹⁹⁷ Cumhuriyet Gazetesi (12.03.1934), *Mudanya İskelesinin Bugünkü Hali*, s. 3.

uğramalarına tepki vermişlerdir. Kış mahsulü olan zeytinin yalnız haftada bir defa çalışan vapurla sevkiyatında sorun yaşamışlardır.¹⁹⁸

Mudanya sakinleri yıllardan beri zeytinle anılan Mudanya'nın bazı imar değişiklikleriyle kıymetten düşmesi endişesini yaşamıştır. Mudanya meydanında büyük gemilerin yanaşabileceği demir iskele ve meydanına, tütünün deposu ve Bursa Maarif Okulu yapılmıştır. Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı yer ise Halk Fırkası'nın merkezi olmuştur. Belediye reisi ve mutemedinin bu binaya ait eşyaları toplayıp, döneme tanıklık eden gazetecilerin bildiklerini yazmalarını hatta imza edilirken kullanılan kalemin fırkaya gönderilmesini rica etmişlerdir. Fransa temsilcisi, konuşma anında filme alındığını ve gösteriminin de yapıldığını bildirmiştir.¹⁹⁹ Bu değişimle Mudanya'nın turizm ziyaretine açılan bir özelliğe sahip olmaya başlamasının zeytin üretimiyle ünlü vasfının geri planda kalacağına dair kaygı oluşturmuştur.

Tirilye, Mudanya'nın nahiyesi olarak en güzel zeytin mahsulünü de yetiştirmişti. Burası dünya harbinden evvel 1200 haneyken işgalin tahribi ve Rumların göç etmeleriyle 400 haneye düşmüştür. Meralarında milyonlarca zeytin ağacı vardı. Tirilyeliler 1932'de bütün bu zeytinliklere iyi bakarak tahminlerin üstünde zeytin almışlar. Bu bolluk dünya harbinden beri görülmemiştir Köylüler zeytinliklerini mahsullerini yurt dışına ihraç etmek için hükümete müracaat etmişler.²⁰⁰ Kasabadaki yağ fabrikaları ve yağhaneler, yeni zeytin mahsulünden elde edilen yağları Ankara ve İstanbul'a göndermişlerdi. Fiyatların düşmemesi üreticileri sevindirmiştir. Rusya eski bir alıcı olmasına rağmen uzun zaman zeytin gönderilmemiştir. Mahsulü, fiçilerin temizliğinden tadına, kokusuna dikkat ve özen gösterilerek Odessa'ya göndermişlerdir. Aynı şekilde Köstence'ye de zeytin gönderilmiştir. Zeytinlere ihracat kapısı bulmak, üreticilerin müşkülâtını gidermek ve isteklerini İktisat Vekili'ne iletmek için kasabanın Ticaret Odası Reisi Şevket Bey, Mudanya'dan Ahmet Nafi Bey ve Orhangazi'den Alâeddin Beyler yöreyi ve ihtiyaçlarını İktisat Vekili Celâl Bey'in bildiği ve bu konuda yardımcı olacağını düşünerek Ankara'ya gitmişlerdir.²⁰¹ Fazla miktarda olan zeytin ve zeytinyağına ihracat kapısı bulmak için Mudanya zeytinyağı fabrikası sahibi Nafi Bey ve Gemlik Ticaret Odası Reisi Şevket Beyleri Ankara'da İktisat Vekili Celal Bey kabul etmiştir.

198 R. Süleyman (07.02.1934), Armutçu'nun İhtiyaçları, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 5.

199 Cumhuriyet Gazetesi (12.07.1930), *Mudanya Belediye Reisinin Gazetecilerden Ricası* s. 2.

200 Cumhuriyet Gazetesi (01.10.1932), *Tirilye'nin Zeytin Mahsulü*, s. 4.

201 R. Süleyman (11.10.1932), Gemlik Zeytinciliği, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 4.

Vekil, Zeytinci heyetin istek ve şikâyetlerini dinlemiş gerekli olan girişimde bulunacağını söylemiştir. Heyet gördükleri alâkadan memnun kalmıştır.²⁰²

Bu dönemde zeytinyağı üreten çeşitli bölgelerdeki verilerden istihsalin iyi durumda olduğu tespit edilmiştir. Zeytinyağı rekoltesi Gemlik'te 550 bin, Orhangazi'de 4 milyon, Mudanya'da 250 bin kilo belirlenmiştir.²⁰³ İyi bir alıcı olan Rusya'ya zeytin ihracatı yapılmış, Rusya'ya 36 bin lira değerinde 250 ton zeytin gönderilmiştir.²⁰⁴

İhracatı yapılan ürünler aynı zamanda üretimi de olumlu ya da olumsuz yönde etkilemiştir. Marmara Bölgesinde olduğu gibi Ege bölgesinde de üretimle beraber ihracat ve ithalat yapılırken limanlarda sorun yaşanmıştır. Birinci Dünya Harbi'nden önce İzmir limanında ticaret vapurlarıyla sevk olan ürünler öncelikle arpa yer almıştır. Ege bölgesinde zirai verimli olan bağlar, incirlikler ve binlerce yıllık yabancı zeytinlikler aşılınca zamanla arpanın üretiminden ihracatına kadar yerini almışlardır. Bu ürünlerin gelişiminin arttırıldığı gibi arpanın da gelişiminin arttırılmasının ihmal edilmemesi gerektiğini 1933'de Cumhuriyet Gazetesi yazarı Zeki Doğanoglu eleştirel değerlendirmesini yapmıştır. Doğanoglu tek yöne eğilimle gelişimi doğru bulmamıştır.²⁰⁵ Doğanoglu, İzmir Limanı kadar Kuşadası üzerinden ticareti de değerlendirmiştir. Burada yetişen mahsullerden zeytin üretimine ihracat yolunu ele almıştır. Kuşadası iskelesine uğrayan ecnebi vapurlarla, yelkenli gemilerle Yunanistan, Adalar, İtalya ve diğer memleketlere ürün gönderildiğini, ihraç edilen ürünlerin en önemlilerinin zeytinyağı, pirina, tütün, hububat, sabun, pamuk çekirdeği, akdarı ve canlı hayvan olduğunu belirtmiştir. Yurt dışına gönderilen ürünlerden elde edilen paranın önceki senelere göre azaldığını ifade etmiştir.²⁰⁶

Gemlik'te 1934 senesi zeytin mahsulü çok iyi olup geçmiş senelere göre daha yüksek fiyatlarda satılmıştır. Zeytin mahsulü toplanarak yağhane ve fabrikalarda yağ çıkarılmıştır. Geçen senelere göre mevsim şartları da gözetilip kıyaslandığında zeytin ve yağ fiyatları yükselmiştir. İktisat Vekâleti 1933 senesinde 89,636 kilo, 1934'de ise 29,950 lira kıymetinde 25,3261 kilo zeytinin Rusya'ya sevki fiyatları düşmekten kurtarmıştır. Bu arada İç Anadolu'da da zeytin kullanılmaya başlanmıştır. Trenle nakli yapılırken uzaklık kavramı ortadan kalkmış, açılan fabrikaların adedinin çoğalmasa da bunda önemli etken olmuştur. O sene havaların kurak gitmesi zeytin rekoltesini geçen senelere oranla yüzde elli eksilse de

²⁰² Cumhuriyet Gazetesi (16.10.1932), *İktisat Vekili Zeytincileri Kabul Etti*, s. 4.

²⁰³ Cumhuriyet Gazetesi (09.03.1934), *Zeytinyağı Rekoltesi*, s. 4.

²⁰⁴ Cumhuriyet Gazetesi (16.04.1934), *Rusya'ya Zeytin İhracatı*, s. 5.

²⁰⁵ Z. Doğanoglu (10.12.1933), *Arpa İhracatımız*, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 4.

²⁰⁶ Z. Doğanoglu (09.12.1933), *Akdeniz Sahilinde Şirin Bir Kasaba: Kuşadası*, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 4.

zeytinliklere iyi bakılmış olduğundan taneler de çürük olmadığı için mahsul kendiliğinden dökülmemiş üç yüz bin kilo yağ elde edilmiştir. Gemlik'te zeytinler %80 fazlalık gösterdiğinden, çiğ mahsul de piyasada satılmaya başlanmıştır.²⁰⁷

1937'de bir önceki senede zeytin mahsulünün az olmasından dolayı zeytinyağı fiyatlarında bir yükselme olmuştur. Aynı zamanda piyasada mevcut sabunluk yağların fiyatları normal fiyatların üstüne çıkmıştır.²⁰⁸

1937 sonbaharında zeytin bölgelerinde mahsul temiz ve miktar olarak da bereketli olmuştur. Mudanya, Orhangazi, Gemlik ve Karacabey kazalarındaki zeytin rekoltesi tahmin edilmiştir. Mudanya 1,250,000 kilo, Orhangazi 2 milyon kilo, Gemlik 1,250,000 kilo, Karacabey 1,275 kilo, Bursa 50,000 kilo toplam olarak 4 milyon kiloyu geçmiştir.²⁰⁹ Orhangazi, Gemlik, Mudanya, Trilye ve civarında zeytin mahsulün bereketli olmasının yanında zeytin taneleri de olgun ve iridir, vilayetten 4 milyon kilo kadar zeytin alınmıştır.²¹⁰

Gemlikliler de, 1937'de Ömer Polatkan imzasıyla dertlerini mektupla Cumhuriyet Gazetesinde anlatmışlardır. Kazada yıllardır beklenen bol ve bereketli mahsul bu sene alınmış fakat bundan çiftçiler faydalanamamıştır. Eylül ve Ekim aylarında 6-7 kilo zeytinden bir kilo yağ alınırken zeytinin kilosunu fabrikalar 7 kuruştan almıştır. Bahsi geçen senede 3,5 kilo zeytin mahsulden bir kilo yağ elde edildiği halde zeytinin kilosunu fabrikalar 5 kuruştan almıştır. Zeytin ağaçlarından en iyisi 25 kilo zeytin verirken bir ağacın senelik masrafı 90 kuruş olunca çiftçinin eline kalan azalmıştır. Devlet büyüklerinin bu sorunla alakadar olarak çözüm bulmaları istenmiştir.²¹¹

Zeytin Borsası, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kongrelerinde de gündeme gelmiş ve genel sekreterliğin yol göstermesiyle de Ticaret Vekâleti 'ne Gemlik'te bir zeytin borsasının tesisi kurulması teklif edilmiştir. Bu teklif üzerine Vekâletle-Vilayet arasındaki görüşmelerde ilgililer tarafından çeşitli açılardan mesele ele alınarak incelenmiştir. Sonuç olarak Gemlik-20, Orhangazi-10, Mudanya-10 olmak üzere toplam olarak 40 milyon kilo yağlık ve salamuralık zeytin üretildiği tahmin edilerek 4 milyon liralık alım satımın yapıldığı tespit edilmiş. Orhangazi'nin coğrafi olarak Gemlik'e yakın olduğu için zeytin pazarı Gemlik'te tesis edilmiştir. Bu satışların büyük bir kısmı Gemlik'te olmasına rağmen Gemlik'te bir zeytin borsasının tesisi halinde formüllerine göre 16 bin liralık bir gelir temin edileceği ve gene

207 Cumhuriyet Gazetesi (17.11.1934), *Gemlik'te Zeytin Mahsulü Çok İyi*, s. 2.

208 Cumhuriyet Gazetesi (20.02.1937), *Zeytinyağ Fiyatları Yükseliyor*, s. 4.

209 Cumhuriyet Gazetesi (27.11.1937), *Bursa ve Havalisinde Zeytin Mahsulü*, s. 7.

210 Cumhuriyet Gazetesi (30.08.1937), *Marmara'da Zeytin Mahsulü*, s. 7.

211 Cumhuriyet Gazetesi (26.12.1937), *Gemlik'te Zeytin Fiyatları Çok Düşük*, s. 9.

yeterli bir kadro dahilinde 4820 liralık bir masrafla borsa işleri yönetilebilecekti. Bu gelir ve masraf her şartta daima garanti edilebilen bir miktar sayılabilir. Gemlik'te bir zeytin borsasının tesisinin gerekliliği kesinlikle sabit olmuştur düşüncesi ön plana çıkmıştır. Üreticinin mahsulünün kıymetlendirmesi ve tam ölçülü bir piyasa içinde satışının garantisi için açılması şartıyla gerçekleşeceği kararı verilmiştir.²¹²

1946 senesinde istihsal bölgelerinde zeytinyağı fiyatları düştüğü gözlenmiştir. Balıkesir Milletvekillerinden bazılarının katılımıyla Ayvalık'ta müstahsiller ile tacirlerin yaptıkları görüşmeler sonunda zeytinyağı işi yola girmiştir. 1946 senesinde mahsul iyi olduğundan genel zeytin ve zeytinyağı rekoltesi de iyi olmuştur. Son senelerde zeytinyağı rekoltesinde değişme gözlenmiş; 1941 yılı 70 bin, 1942 yılı 50 bin, 1943 yılı 24 bin, 1944 yılı 25 bin ton olmuştur. Buna karşılık 1941 ve 1942 yıllarında rekoltenin fazla ve fiyatlarının düşük olduğundan zeytinyağı istihlakı artmıştır. Özellikle 1942'de görülen kuraklıktan dolayı hayvan ve hayvansal ürünler başta yağ olmak üzere azalmış ve kısmen ucuzlaması, bu zamana kadar zeytinyağı tüketilmeyen bölgelerde halkın zeytinyağı tüketmesinde etkili olmuştur. 1946 senesine gelindiğinde ise en küçük Anadolu kasabasında dahi zeytinyağı kullanılmıştır. Ayıca makine yağı bulunmayan fabrikalarda makine yağı yerine çok ucuz olan zeytinyağı kullanılmış, Sabun fabrikalarının prina ve kolza yerine zeytinyağını bol bol istihlâk etmeleri o yılların büyük stoklarını eritmiş, dar gelirli ailelere hükümet zeytinyağı dağıtırsa bu düşme devam edebileceği düşünülmüştür.²¹³ Gümrük çıkış vergisinden istisna edilmesine rağmen 1946 senesinde zeytin ihracı olmamış, bunun sebebi; iç tüketimde zeytin fiyatlarının fazlaca yükselmesidir. Yükselen fiyatlardan ihracat yapılacak olan ülkelerin alım yapmak istemeyeceği düşünülmüştür.²¹⁴

1947 senesi zeytin mahsulü ve zeytinyağı çok olacağı düşünülmüştür. 60 bin ton yağ olacağı söylentilerine karşılık işi bilenler bu rakamın hayal olduğunu söylemişlerdir. Çok olacağına dair rivayetin amacı çıkan haberlerle zeytin ihracatına izin verilmesi olmuştur. Daha önceden birçok izinin verilmesi böyle başlamış, falanca kooperatifin elinde tüketilmeyen zeytinyağının var olup ihraç izni beklememesidir. Böyle bir şeyin yapılması demek millete pahalı zeytinyağı yedirmek demek olduğunu yazan gazete, bu haberle hükümeti bu konuda uyararak gıda ihracatına itiraz etmek istemiştir.²¹⁵

²¹² Cumhuriyet Gazetesi (17.07.1939), *Gemlik'te Bir Zeytin Borsasına Lüzum Var*, s. 5.

²¹³ Cumhuriyet Gazetesi (19.01.1946), *Zeytinyağ Fiyatları*, s. 2

²¹⁴ Cumhuriyet Gazetesi, (19.01.1946), *Zeytin İhracı Mümkün Değil*, s.3.

²¹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, (15.07.1947), *Dost Acı Söyler Sakın Ha!*, s. 3.

2.2.2.2. Dış Piyasada Zeytin ve Zeytinyağı

Cumhuriyet gazetesinde 1930 senesinde Halil Mithat Bey zeytin piyasasında ithalat ve ihracatı, geçmiş seneleri kıyaslayarak değerlendirmiştir. Halil Mithat Bey, 1929'da ihracat 155 milyon, ithalat 255 milyon olduğunu 1930 senesi mahsul iyi olduğu için ticaret piyasasındaki dengenin düzeleceğinin tahmin edildiğini yazmıştır. Bunu ise dört senelik ticaret istatistiğine göre değerlendirmiştir. 1926 senesi ithalat ise 234,699,735; 1927 senesi 211,398,315, 1928 senesi 223,531,775, 1929 senesi 255,988,665 lira olarak tespit etmiştir. İthalatın fazla olmasındaki etken; yeni gümrük kanununun uygulanması ve ithalat tüccarlarının fazla mal celp etmesinden ileri gelmektedir. İhracat, 1926 senesi 186,422,755, 1927 senesi 158,420,998, 1928 senesi 173,537,489, 1929 senesi 155,375,987 liradır. Geçmiş senelerde ihracatın az olması, doğa olaylarının sonucunda önemli ihracat ürünlerinin zarar görmesinden ileri gelmektedir. Ziraat ile meşgul olan memleketlerde bahsi geçen senelerde mahsulün iyi olmaması ve dünya piyasasındaki buhranın yaşanması da buna ek olarak sayılabilir. İhracatta rakip ülkeler bu senelerdeki rekolte derecesinde dünya piyasalarının ihtiyaç ve talebine göre faaliyetlerini belirlemiştir. İspanya'da zeytin mahsulü önceki seneden az olmuş, zeytin fiyatlarını yükseltmiştir. Yunanistan'da yaşanan su baskınında mahsuller zarar görmüştür. Türkiye'de ise ürünler bereketli olmuştur. Ticari piyasada dengenin sağlanması için dışarıya ürün satma arayışına gidilmiş, dünyada iktisadi durum için tarzın gelişmesi, dış ticarete etkili bir yaklaşım olmuştur.²¹⁶

İspanya, 1927 rekoltesinden daha fazla mahsul üretmiştir. 1924-1928 senelerinde İspanya'nın fazla üretimi ve diğer zeytinci memleketlerin iyi mahsul yetiştirmesi fiyatların düşmesine sebep olmuş, İspanya 1928 mahsulü ikinci derecedeki memleketlerin aksine eksik olmuştur.²¹⁷

1932'de zeytin, zeytinyağı üretimi az olduğundan zeytinyağı ihracatı da azalmıştır. Ayvalık ve Edremit civarındaki zeytinyağı üretimi yapan ticarethanelerde durgunlukla birlikte fabrikalarda işsizlik de yaşanmış, İzmir'de de yurt dışına yapılan zeytinyağı ihracatı azalmıştı.²¹⁸

Mahalleden nakledilen bir varil yağ 80 kuruşken, fabrika çıkışında %6 muamele vergisi ve şehre girerken de bir miktar okturva resmi, yükleme ve boşaltma vesairede önemli bir yekûn tuttuğundan nakliye ücretleri yükselmiştir. Nakliye ücretleri eklenince yağ fiyatları

²¹⁶ H. Mithat, Açıgımız (06.07.1930), 1929 Yılında İhracat 155, İthalat 255 Milyon., *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 4.

²¹⁷ Cumhuriyet Gazetesi (11.03.1930), *haber başlığı okunamamıştır*, s. 3-5.

²¹⁸ Cumhuriyet Gazetesi (19.01.1932), *Zeytinyağı İhracatı Azaldı* s. 6.

artmış ve yurt dışında dengiyle rekabet edememiştir. Türkiye zeytinyağları İtalya, Marsilya ve Mısır'a sevk edilmiştir. Türkiye'nin yeni mahsulü, İspanya'nın 1927'deki mahsulünden yüksektir. Fakat fiyatlarda 3 kânunisanî 1927'de Cenova'da Riviera'nın ekstra yağlarının 100 kilosu 110 litredir. Satın alınan miktarlar azalmış, 1929 rekoltesinin bereketli olduğu anlaşılması üzerine fiyatlar yeniden düşmüş, geçmiş senedeki Riviera yağları 490 litreye inmiştir. Yunanistan'da zeytinyağı ithalatı ağır gümrük vergisine tabi olduğundan İspanya'da yağları revaçta olmamıştır. Yunan mahsulü zeytinler özellikle ülkenin iç piyasasında tüketilmiştir. 1927 ve 1928 senelerinde Yunan ihracatı, üretimin ancak % 10 derecesindeyken zeytinyağının ihracat derecesi %18, Tunus'un % 77 ve Cezayir'in %27'dir. Bu memleketler düzgün bir teşkilatlanmaları olduğundan Yunanlardan daha başarılı olmuştur. Ayrıca bu zeytinci memleketler piyasaya çok iyi mal arz ettiklerinden tüketim derecesini, vakit ve zaman ile belirlemişlerdir. İspanya'da ihraç edilen nefis yağların özelliği mahsulüne özgüdür. İtalya, milli ihracat dairesi yetkilileri dış piyasa hareketlerini takip ederek yurt dışına kontrollü mal göndermişlerdir.²¹⁹

Zeytin üreticisi memleketlerin hemen hepsi 1929 Ekonomik Buhranı'nı yaşamıştır. Başlıca sebebi zeytin üretiminin son senelerde artması ve uluslararası dünya piyasasında büyük bir rekabetin yaşanması gösterilmiştir. Fransa'da zeytin ticareti yapan büyük bir firmanın tahminine göre hali hazırda dünya piyasasında geçen senelerden 360 Milyon kiloluk stok mahsul varlığıyla beraber 1929-1930 rekoltesinin 810 milyon kilo olarak hesaplamıştır. Senelik dünya üretiminin 650 milyon kilo olduğu kabul edilirse 520 milyon kilo fazla malın olduğu hesaplanmıştır. Üretici olan İspanya, Portekiz, İtalya, Yunanistan ve Türkiye zeytin piyasasında sorun yaşadıklarından buna ortak çözüm aramışlardır.²²⁰

Üretim her sene aynı yoğunlukta olmamıştır. İtalya ve İspanya ihracat ofisi 1932 senesi mahsulünün az olduğunu bildirmiş, İspanya'da zeytin rekoltesi az olduğu için Katalogne'da çiftçiler kendi ihtiyaçlarına yetecek derecede zeytinyağı üretmiştir. İtalya'da ise mahsul az ve cins olarak iyi değildir. Zeytinyağı piyasasında fiyatlar da yükselmiştir. İtalya ve İspanya, zeytin alakadarlarının toplantısında zeytinyağı fiyatlarının ilerleyen süreçte önemli miktarda artacağını tahmin etmişlerdir.²²¹

Bu dönemde ayrıca Balkan Devletleri arasında barış ve huzur olmasının bu ülkelerin menfaatine olduğu fikrinden yola çıkılmıştır. Özellikle Yunanistan gibi aynı coğrafyada

²¹⁹ Cumhuriyet Gazetesi (11.03.1930), *haber başlığı okunamamıştır* s. 2-5.

²²⁰ Cumhuriyet Gazetesi (11.03.1930), *haber başlığı okunamamıştır* , s. 5.

²²¹ Cumhuriyet Gazetesi (27.01.1932), *Zeytinyağı Faaliyeti Yükseliyor*, s. 3.

hayat süren Türkiye'nin anlaşması önem kazanmıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nde Yunus Nadi, Türk-Yunan ilişkilerini barış ve ticari bağlamda ele almıştır. Nadi; "*Balkan Anlaşmalarına Bir Ucundan Başlanamaz Mı?*" başlıklı yazısında, Türkiye-Yunanistan, aynı iklimde iki komşu memleketin aynı cinsten üretimleri üzerine yapacakları anlaşmalar iki tarafın hayır ve menfaatine az da olsa faydalı olacağı savıyla zeytin, üzüm ve tütün ürünlerini saymıştır. Bu ürünlerin satışında iki komşu ve dost memleket rekabet yerine neden işbirliği yapmasın diye yazmaktadır. Özellikle bu tarz işlerin anlaşmasında sadece satış ile değil de üretim ve ambalaj tarzında dahi birlikte yapılabileceği üzerinde durmuştur. İki tarafın da uygulanan kanunları karşılaştırarak ilmi bir ahenk içinde çalışılabileceğini, komisyon incelemelerinden iyi neticeler çıkarabileceklerini belirtmiştir. Bunun Balkan konferansının hedeflediği meselelerden olduğundan müzakereye başlanması için başlangıç olabileceğini iddia etmiştir.²²²

Olumsuz Hava koşulları diğer zeytin yetiştiren ülkeleri de etkilemiş, yurt içindeki rekolite fiyatları dünya piyasasına da yansımış. Ocak ayında yağan yağmurlarla Cezayir, Suriye ve Lübnan'da mahsuller zarara görmüş. Dünya zeytin rekolitesi, 1933 senesinde mahsulün iyi olmadığı haberini almıştır.²²³

İkinci Dünya savaşıyla tarım, ticaret, sanayi sektörleri sekteye uğramış. 1935'de savaşın başlamasıyla beraber Türkiye, dünya zeytinyağı ticaretinde önemli bir yerde olduğu öngörülmüş. İspanya'nın zeytin rekoltesi 200 milyon kilo ve buna bağlı olarak ihracatı da azalmış, İtalya'nın ürettiği yağı harp halinde olduğu için tamamen kendisinin tüketmesi beklenmiş. Bu verilere bağlı olarak dünya piyasasında iki büyük rakip bertaraf olduğundan Türkiye'de üretilen zeytinyağları iyi fiyatlarla alıcı bulmuş.²²⁴

Üreticiler, dünyadaki gelişmelerin piyasaya olan etkisinden faydalanmak için ihracatın serbest olmasını, fiyat teminatı ve iase garantisi vermişlerdir. İase Nezareti'yle zeytinyağı üreticileri arasında olan bir anlaşma üzerine zeytinyağının parkende satış kilosunun fiyatı belirlenmiş ve ihracat serbest bırakılmıştır. Üreticiler yeni mahsullerine ulaşınca kadar memleketin içeride ihtiyacı temin edeceklerini, hatta daha ucuza mal satabileceklerini hükümete temin etmişlerdir.²²⁵ Hava şartlarının olumsuz olmasıyla beraber hastalıklar da üretimi etkilemiştir. Zeytin üreticisi olan Yunanistan'ın bazı bölgelerinde zeytinyağı rekoltesi geçen seneden daha az olmuştur. 1937 senesi 120 milyon kilo olan rekoltesi bereketli

²²² Y. Nadi (02.02.1932), *Balkan Anlaşmalarına Ucundan Başlanamaz mı?*, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1-2.

²²³ *Cumhuriyet Gazetesi* (12.03.1933), *Dünya Zeytin Rekoltesi*, s. 5.

²²⁴ *Cumhuriyet Gazetesi* (18.10.1935), *Zeytinyağı Piyasası Yüksелеcek*, s. 5.

²²⁵ *Cumhuriyet Gazetesi* (24.08.1936), *Zeytinyağına Muayyen Bir Kıymet Takdir Edildi*, s. 3.

olmasına rağmen bu miktar azami bir verim olarak kabul edilmiştir. Zeytin böcekleri ve kuraklıktan dolayı bazı yerlerde %20 ve bazı yerlerde %25 oranında zeytinler bozulduğu için zeytin yağı bu dönemde daha az olmuştur.²²⁶

Türk ofis, zeytin ve zeytinyağı rekoltesinin tespitinde tahmini yapılamayan güney bölge haricinde genel zeytin rekoltesi yüksek olmuştur: 203,364 ton. Bunun 14,558 tonu yemeklik ve 188,806 tonu yağlık zeytin olmuştur. Yıllarca zeytin ve zeytinyağı rekoltesinde tam ve düzenli bir gerileme yaşanmıştır. 1935 yılında 35,000 ton olan zeytinyağı rekoltesi 1936'da 30,000 ton, 1934'de 25,000 ton, 1935'de 21,000 ton, 1937'de 18,000 ton kadar inmiştir. Akdeniz havzasında zeytin üreticisi olan Yunanistan ve İtalya'da mahsul düşük olurken İspanya'da rekolte fazla olmuştur. Fakat İspanya, iç savaş yaşandığından piyasadan çekilmiştir. Birbirini takip eden düşük rekolte senelerinin ardından sonra dünya zeytinyağı stokları tükenmiştir. O senenin rekoltesinin iyi fiyatlarla ve geçmiş senelerden daha çok ihracat yapılması beklenmiştir. Büyük üretici olan İspanya piyasaya dahil olmamış, İtalya ve Yunanistan'ın da rekoltesi fazla olsa da durumlarında belirsizlik hakim olduğu için Türkiye'nin ihracatta önü açılmıştır.²²⁷

2.3. Ticaret ve Dostluk Antlaşmalarında Zeytin ve Zeytinyağı

1932 yılı sonlarında Mudanya'nın Halk Fırkası Reisi Hacı Vasfi Bey, İktisat Vekâletine telgrafla müracaat etmiş, senelerce stoklanan zeytinlerin memleketin ekonomisini sarstığını ve zeytinin de ihracat malları arasına konulmasını rica etmiştir. İktisat Vekâleti bu ricayı kabul etmiş ve son takas mukavelesine bu rica dahil edilmiştir. Mudanya ve civarındaki halk, haberi sevinçle karşılamıştır.²²⁸ Zeytin üretiminde bereketli olduğu yıllarda zeytin ve zeytinyağının depolanmasında kap sıkıntısı olunca stok fazlası gündeme gelmiş, bu ürünler, ülkenin kahve gibi başka ihtiyaçlarının karşılanması için takas ürünü olarak değerlendirilmiştir. Böylece 1932'de İktisat Vekâleti bir mukavele imzalamış, 1930 ve daha önceki senelerde ülkede üretilen zeytin, zeytinyağı, incir, halı, tütün gibi mahsullerin ihracatına karşılık, memlekete kahve ithal edilmiştir. Mukaveleye göre kahve tacirleri, getirilecek olan kahveyi dünya piyasasındaki fiyat ve muamelelere göre çeşitli limanlarda doğrudan tüccarlara satışa sunmuş, Türkiye'ye, kahveyi ithal eden ülkelerin karşılığında alacağı eşyaların temini için İktisat Vekâleti'nin kabul ettiği tedbirler geçici nitelikli olmuştur.

²²⁹ Bu mukavele ile yurt dışına döviz verilmeden memleket ürünlerinin satın alınmasıyla

226 Tan gazetesi (26.11.1938), *Yunanistan'da Zeytinyağı Rekoltesi Az*, s. 2.

227 Cumhuriyet Gazetesi (11.12.1937), *Zeytin Rekoltemiz ve Yağcılığımız*, s. 5.

228 Cumhuriyet Gazetesi (23.10.1932), *Zeytinde Takasa Tabi*, s. 4.

229 Cumhuriyet Gazetesi (17.10.1932), *Kahve Alıp Mal Vereceğim*, s. 1.

ihracat amaçlanmıştır. Celal Bey, yapılan işin memleketin menfaatine olup endişelenecek bir durum olmadığını açıklamıştır.²³⁰

İktisat Vekâleti gazeteler vasıtası ile halka duyuru yapmıştır. Vekâletçe takas eşyası olarak kabul edilen ve ilan edilen eşyaların, ihracat kıymeti, takdirinin kıymet komisyonu tarafından tespit edilmesine karar verilmiştir. Takas eşyası olarak 1930 ya da daha evvelki senelerin “zeytinyağı, yumurta ve kuru meyve” mahsulünü ihraç etmek isteyenlerin, tekliflerini belirlenen süreye kadar İktisat Vekâleti’ne başvurarak mal çıkarması, istenmiştir.²³¹ Bu şekilde takas yoluyla yapılan anlaşmalar daha sonraki senelerde de uygulanmıştır. En çok da memlekette olmayan ürünlerden kahve ithalatında olmuştur. 1933 senesinde Brezilya’dan fazla kahve alarak buna karşılık zeytin ve tütün vermek üzere bir mukavele imzalanmıştır.²³²

2.3.1. Avrupa Ülkeleriyle Yapılan Antlaşmalarda Zeytin ve Zeytinyağı

Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle birlikte, farklı zamanlarda, farklı ülkelerle ve farklı nedenlere bağlı olarak birçok ülkeyle ticari anlaşmalar yapılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin, zabıt ceridelerindeki kayıtlar ve gazete arşivlerinden elde ettiğimiz verilere göre zeytin ve zeytinyağının ticaret anlaşmalarında ticari mal olarak ihracatı yapılmıştır. Anlaşmaların bir kısmı dostluğu pekiştirmek, bir kısmında takas maddesi olarak yapılmış olup takas maddesi olarak da zeytin ve zeytinyağı kullanılmıştır. Ülke sanayisinde ihtiyaç olan maddeler için anlaşmalar yapıldıkça, zeytin ve zeytinyağının üretiminden satışına kadar eksikliklerinin de farkına varılmıştır. Özellikle ihracatı yapılan ürün olan zeytin tanesinde ve zeytinyağının asit, tat, koku ve paketlenmesinde belli bir standart getirilmiştir. Getirilen standartlardan doğan farklılıklara göre de fiyat belirlenmiştir.

26 Ağustos 1926 tarihinde müzakere yapılan Türkiye-Bulgar Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması’nın metnine göre taraflarca, üretilen toprak mahsulleri ve sanayi ürünleri, devletin uzun vadeli borçları esas alınarak imzalanmıştır. Antlaşmaya bağlı olarak listede zeytinyağı da yer almıştır.²³³

Türkiye Cumhuriyeti ile Finlandiya arasında zeytinin de içinde bulunduğu bir antlaşma yapılmıştır.²³⁴ Finlandiya ile yapılan ticaret anlaşmasında sanayide gerekli olan tuz, ispirto gibi maddelerin fiyatlarının indirimli olmasıyla balık, peynir gibi zeytin üreticisi

230 Cumhuriyet Gazetesi (20.10.1932), *İktisat Vekilimiz Celal Bey Dün Şehrimize Geldi*, s. 1-4.

231 Cumhuriyet Gazetesi (26.06.1933), *İktisat Vekaletinden*, s.7.

232 Cumhuriyet Gazetesi (22.06.1933), *Tütün ve Kahve Takası*, s.4.

233 TBMM Zabıt Ceridesi (22.5.1928), Birleşim 80, c. 4, s. 27.

234 TBMM Zabıt Ceridesi (21.5.1927), Birleşim 70, c. 32, s. 304.

kuruluşlar da faydalanmıştır. Bu durum, Teşvik-i Sanayi Kanun’da sanayinin gelişmesi için Ticaret Vekâleti’nin teklifiyle kabul edilmiştir.²³⁵ Bu dönemde memlekette tuz sıkıntısı ve fiyatlarında sorun yaşanmış, buna istinaden tuz ithalatı yapılmıştır.

Türkiye - Letonya arasındaki ticaret sözleşmesi ise 24 madde olarak imzalanmıştır. İki ülke arasında dostluk bağlarının desteklenmesi ve iki ülke halkının iki memlekette de ikamet şartlarını tanzim ve iktisadî münasebetlerinin gelişmesi için anlaşma yapmaya karar verilmiş ve bu anlaşma içinde zeytin ihraç edilen ürün olarak yer almıştır.²³⁶

Ankara Hükümeti ve Hollanda Hükümeti arasında dostluğun pekişmesi ve iktisadi ilişkilerin gelişmesi için, 25 Temmuz 1928 tarihinde ticaret anlaşması imzalanmıştır. 18 maddelik anlaşmayı Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey imzalamıştır. 1924 yılında iki ülke arasındaki iktisadi ilişkinin gelişmesi için imzalanan ticaret anlaşmasında verilen sözlere ek olarak 1928 anlaşmasına fiçî içinde zeytinyağına dair hususlar eklenmiştir.²³⁷

1930’da Türkiye ile Fransa arasında Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi 28 madde olarak imzalanmıştır. İki memleket arasında ticarî takas yapmak istenmiş ve mevcut olan dostluk bağlarını güçlendirmek için anlaşma yapılmasına karar verilmiştir. Anlaşma metninde zeytin, zeytinyağı ve sabun yapımında kullanılacak olan zeytinyağı da yer almıştır.²³⁸

İspanya, zeytin üretiminde dünyada ilk sırada yer alırken 1928 ve sonraki senelerde peş peşe yaşanan doğa olaylarından dolayı üretiminde azalma olmuştur. İspanya çiftçileri, kendi ihtiyaçlarına yetecek kadar üretmiştir. İspanya’nın 1931’de mahsulü önemli miktarda azaldığından Madrid Ticaret Temsilciliğinin gönderdiği raporda İspanya’nın Türkiye’den zeytin alacağı bildirilmiştir.²³⁹ Bazı ticarethanelerin Türkiye’den zeytin alacağını haber vermiş, İsveç Sefareti Türkiye’de zeytin üretimi hakkında bilgi almıştır. Bununla ilgili çalışmalar yapıp İspanya’ya zeytin ihracı yapılmıştır.²⁴⁰

Rusya’ya hemen her dönem zeytin satışı yapılmış ve Rusya her dönem iyi bir alıcı olmuştur. Cumhuriyet Gazetesinin haberine göre; Rusya Türkiye’den altı partide 200 ton kadar 1929 ve 1931’de Gemlik ve Mudanya’da üretilen zeytin mahsulünü almıştır. Alınan

235 TBMM Zabıt Ceridesi (28.5.1927,) Birleşim 73, c.32, s. 616-617.

236 TBMM Zabıt Ceridesi (28.5.1929), Birleşim 71, c.12, s.113-129.

237 TBMM Zabıt Ceridesi (28.5.1929), Birleşim 71, c.12, s.112-126.

238 TBMM Zabıt Ceridesi (31.5.1930), Birleşim 66, c.19, s.278-297.

239 Cumhuriyet Gazetesi (13.03.1931), *İspanya Türkiye’den Zeytin Alacak*, s. 2.

240 Cumhuriyet Gazetesi (11.04.1931), *İsveç Zeytin Alacak*, s. 2.

zeytin ve zeytinyağının, Rusya’da yapılan muayenesi olumlu olduğundan ileriki zamanlarda satış devam etmiştir.²⁴¹

Türkiye-Bulgaristan ticaret müzakerelerinde ise, görevlendirilen Ticaret Umum Müdürü Nakil ve Şirketler Müdürü Cemal Ziya Bey, Ticaret Müdüriyeti’ni ziyaret etmiştir. Sofya müzakerelerinde Türkiye’de gerekli olan girişler için sayısal veriler alınmıştır. Türkiye-Bulgaristan arasındaki iktisadi münasebetlerini düzenleyen müzakereci heyet, kısa zamanda iyi bir anlaşma yapmıştır. Bu dönemde Bulgaristan’a en çok satılan ürün ve mallar arasında; zeytin tanesi ve zeytinyağı ilk sırada yer almıştır. Karşılığında Bulgaristan’dan küp şeker ithal edilmiştir. Bulgar Sefiri M. Antonof, Ankara’ya geldiğinde gazetecilere, iki memleketin ticarî ve siyasî ilişkileri için geçici mukavelelerin sona erdiğini ve yeni ticaret mukavelesi için müzakerelerde bulunduklarını ifade etmiştir. İki devlet arasında samimi dostluğu tazelemek için ticaret anlaşması teminat kabul edilmiş, yeni mukavele takasla olmuştur.²⁴² Fakat bu dönemde Bulgaristan’a ihracat ciddi oranda azalmış, en önemli sebebinin ise iktisadi buhranın Bulgaristan’daki etkisi ve ziraat ürünlerinin fiyatlarının değerini kaybederek Bulgar çiftçisinin satın alma gücü üzerinde meydana gelen tepkilerin olduğu düşünülmektedir. Kısaca iktisadî buhran, Bulgaristan’dan ithalatı azaltmıştır. Ayrıca milli sanayin gelişmesiyle imal edilen bazı ürünlerin yurt dışından gelmesine ihtiyaç kalmamıştır. Kontenjan rejimi çıkarılınca döviz durumunda alınan genel bazı tedbirlerle Bulgarlardan gelenler azalmıştır. Fakat Bulgaristan’a satılan maddelerde, pamuk satışı fazlaşmış, balık ve balmumu gibi maddelerin yarısından fazlasını Türkiye’den almıştır. Buna karşılık Bulgaristan, ihtiyacı olan zeytin tanesi ve zeytinyağlarının tamamını Yunanistan’dan almıştır. Bulgaristan, Türkiye’ye ithalinde kendi ürünlerini kolaylık gösterilecek olursa pamuk, yün, balmumu, balık, palamut ve deri gibi maddeleri alabileceğini belirtirken zeytin ve zeytinyağı bu mamuller arasında sayılmamıştır.²⁴³ Fakat 1939’a gelindiğinde Türkiye çeşitli memleketlere zeytin ihracatını yaparken Bulgaristan’a da göndermiştir.²⁴⁴

1932’de Türkiye, şeker ithalatı için verdiği kararlarda; şeker üreten ülkelere göre İktisat Vekâletince tespit edilen muadil kıymette Türk mahsulâtının, belirlenen günden itibaren o memlekete ihracatının mecburi olması kararını almıştır. Türkiye’de yaşanan şeker sorununa çözüm olarak kahvede olduğu gibi takas ticareti yapılmıştır. Şeker karşılığında

241 Cumhuriyet Gazetesi (10.10.1932), *Rusya Türkiye’den Zeytin Alıyor*, s. 4.

242 Cumhuriyet Gazetesi (21.06.1933), *Bulgaristanla Ticaret Mukavelesi*, s. 2.

243 H. Şükrü(24.6.1933), *Türk –Bulgar Ticareti*, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 4.

244 Cumhuriyet Gazetesi (28.12.1939), *Dünkü İhracat*, s. 5.

memlekette üretilenler satılmıştır.²⁴⁵ Fakat 1933'de Romanya, Yunanistan'dan zeytin ihraç ettiği için istatistiklere göre Türkiye'den Romanya'ya zeytin ihracatı azalmıştır.²⁴⁶ Bulgaristan'da olduğu gibi Romanya zeytin ihtiyacını Yunanistan'dan temin etmiştir.

1933'de Rusya ile Türk hükümeti arasında bir süredir yapılan iktisadi müzakereler sonunda hazırlanan ticari mukavele imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Anlaşmaya göre, Rusya Türkiye'den iki milyon liralık mal alacak buna mukabil Türkiye de Rusya'dan kontenjana bağlı olarak aynı miktarda mal almıştır. İthal edilen malların içinde zeytin de yer almış, karşılığında şeker ithal etmiştir.²⁴⁷ Akabinde Sovyet Hükümeti, beş yüz kilo zeytin satın alacağını Ticaret Odasına bildirmiş, Zeytinciler bu karara oldukça sevinmişlerdir.²⁴⁸ Bu zeytinlerin iki yüz bin kilosu Odesa'ya sevk edilmiş, yeni ve eski mahsulün her okkası üç kuruş fazlasına satılmaya başlanmıştır. Zeytinciler yurt dışına anlaşmayla gönderilen zeytinler gibi zeytinyağlarının da bu kapsama alınmasını hükümetten talep etmişlerdir.²⁴⁹ Bunun üzerine Türkiye ile Sovyet Rusya arasında 1934 tarihine kadar yürürlükte olacak yeni bir ticaret antlaşması imzalanmıştır. Buna göre Türkiye ticaret temsilciliği Rusya'ya 2.000.000 Türk lirası kıymetinde ihraç edilen maddeler arasında zeytin de yer almış.²⁵⁰

1936 senesinde zeytin fiyatları yükselirken, Romanya'nın zeytin alma talebi üzerine bazı tüccarlar, Romanya zeytin alıcıları ile temasa geçmiştir. Zeytinyağı piyasası rekoltesi az olduğundan, fiyatlar yükselmiş, ihracat mümkün olamamıştır. Bazı tüccarlar da var olan imkânlar çerçevesinde Japonya'ya zeytinyağı ihracatı için çalışmıştır.²⁵¹

Yeni Türk-Yunan ticari anlaşması büyük ve önemli bir iktisadi programla olmuştur. Ankara'da imzalanan ticaret anlaşması müzakeresini yürüten Yunanistan temsilcisi Fufas, Türkiye'de Cumhuriyet gazetesine röportaj vermiştir. Bu röportajda; *"Daha öncesinde Türk-Yunan ticareti yakın değildi. Türkiye'nin Yunanistan'a yaptığı ihracata mukabil Yunanistan ancak bunun yüzde beşini satabiliyordu. Bilahare Türkiye İktisat Vekili Celâl Bey'in Atina'da imzaladığı mukavele ile Yunanistan'a yaptığı ihracatın %30'u kadar Türkiye'ye mal satabiliyordu. Ankara'da yapılan mukavele ile bu fark Yunanistan lehine olmak üzere %45-50 ye çıkmıştır."* demiştir. Ankara'da anlaşma altı ay geçerli olacak şekilde imzalanmış, Hükümetler arasında dostluk fikrine dayalı olduğundan, pazarlık meselesi gündeme

245 Cumhuriyet Gazetesi (15.12.1932), *Hükümetin Şeker İthalatı İçin Verdiği Karar*, s. 6.

246 Cumhuriyet Gazetesi (21.06.1933), *Romanya'ya Zeytin İhracımız Azaldı*, s. 4.

247 Cumhuriyet Gazetesi (08.09.1933), *Ticari Anlaşma*, s. 4.

248 Cumhuriyet Gazetesi (23.11.1933), *Sovyetler Beş Yüz Bin Kilo Zeytin Alıyorlar*, s. 4.

249 Cumhuriyet Gazetesi (19.12.1933), *Gemlik'ten Bursa'ya İhrac Edilen Ürünleri*, s. 2.

250 Cumhuriyet Gazetesi (30.09.1934), *Sovyetlerle Yeni İtilaf*, s. 1.

251 Cumhuriyet Gazetesi (24.01.1936), *Zeytin Müşterileri*, s. 5.

alınmamıştır. Anlaşma gereği Türk ve Yunan ihracat malları karşılıklı uygun şartlarda ithal edilmiştir. Türkiye, ihracat yapılan mallarda yağ, zeytin tanesi yer almıştır. Ayrıca Türkiye-Yunanistan arasında ortak bir sanayi siyaseti takibi meselesi kararlaştırılmıştır. Buna göre örneğin Türkiye’de gelişmiş olan bir sanayinin, Yunanistan’da bulunmamasına yönelik anlaşmaya varılmıştır. Her iki memlekette aynı şekilde gelişmiş olan sanayi eşitlik hukukuna tâbi tutulacaktır. Bu suretle fabrikalar Türkiye ve Yunanistan halkının genel ihtiyacı, tüketimini arttıracak ve fazlasını da civardaki memleketlere satacaklardır. Diğer meselede müşterek bir ticaret siyaseti kabul edilmesidir. İki memlekette aynı şekilde üretilen ürünlerden zeytin, zeytinyağı, tütün, incir ve üzüm hariç memleketlerde aynı malın aynı kalitede satılması ve temsil edilmesi konusudur. Üçüncü önemli mesele ise iki hükümet arasında bir gümrük ortaklığı yapılması olmuştur. Bütün bu meselelerin görüşülmesi ve çözümü için Yunan İktisat Nazırı Pezmazoğlu, Ankara’ya gelmiş ve komisyon oluşturularak bu sorunlar incelenmiş iki hükümetin ticarete kendine faydalı bir yol bulması kararı çıkmıştır.²⁵² Bu anlaşma iki hükümet için önemli kabul edilmiştir. Aynı coğrafyaya, iklime ve aynı zirai ürünlere sahip ayrı memleketler olarak ticari sahada üretilen mahsuller ve sanayi alanında imali yapılan ürünler rekabet etmiştir. Fakat kendilerinin dışında aynı ürünleri üreten başka devletler de vardır ve bunlara karşı birlikte hareket etmek için anlaşmaya giderek işbirliği yapmışlardır. Anlaşma sadece malların karşılıklı alım satımı üzerine olmamış, satılan ürünlerde belli bir standart getirme kararı alınmıştır.

1937’de Türkiye ile Polonya arasında bir sene yürürlükte olan ticaret anlaşmasını vekiller heyeti onaylamıştır. Karşılıklı kontenjan miktarı belirlenen malların içinde zeytin ve zeytinyağı da yer almıştır.²⁵³

Türk-Roman ticaret müzakereleri neticesinde ihracat işinde anlaşma sağlanmış, Romanya’nın, petrol ve kereste vermesinin karşılığında Romanya’ya zeytin ihraç edilmiştir.²⁵⁴

Türkiye-Arjantin arasında ise ihracat serbestisi gelmiştir. Ancak miktar, Arjantin’in Türkiye’ye yapacağı ihracattan mütevellit kambiyo oranında olmuştur. Arjantin hükümeti, zeytinyağı, tütün ve kayıtsız zeytin, incir, üzüm ithal etmiştir.²⁵⁵

İkinci Dünya Savaşının yaşanmasıyla birlikte İhracat ve İthalatta tedbir alınmıştır. Türkiye’de hükümet halkın iâşesini karşılamayı öncelik verdiği için toprak mahsullerinin

252 Cumhuriyet Gazetesi (27.12.1933), *Yeni Türk ve Yunan Ticari Antlaşması*, s. 5.

253 Cumhuriyet Gazetesi (11.08.1937), *Türkiye-Polonya Ticaret Muahedesi*, s. 3.

254 Cumhuriyet Gazetesi (08.11.1939), *Müteferrik Türk –Rumen Ticaret Mütakereleri Devam Ediyor*, s. 2.

255 Cumhuriyet Gazetesi (19.12.1939), *Arjantinle Ticari Münasebetler*, s. 2.

ihracatına izin vermemiştir. Toprak mahsullerinden olan zeytinde ticari meta olarak izine tabi olmuştur. Zeytin tanesinin ihracatı düzenlenen ikinci listede yer alırken, zeytinyağını muhafaza edecek kap sıkıntısı ya da stoklamak için gerekli teknolojiye sahip olunmadığı için ihracatı birinci listede sayılmış ve serbest bırakılmıştır. İngiltere bu serbestlikten istifade ederek zeytinyağını satın almıştır. İngiltere daha önceki senelerde aktif zeytin ya da zeytinyağı alıcısı olmamış. İngiltere'nin zeytinyağını almasında harbin etkisi büyüktür. Bunda İngiliz Başvekili Chamberlaine'nin bu harbin iktisadi harp olarak değerlendirmesi etkilidir. Bu dönemde talep edilip alınan zeytinyağının savaş sanayinde kullanılması olasılığı söz konusu olmuş ve böylece Türkiye iç piyasasında zeytincilerde hareketlilik olmuştur.

1946 senesinde Türkiye'de iç piyasada sıkıntılar yaşanırken ihracat hususunda problemler de yaşanmıştır. Türkiye'de ihracat sınırlaması varken Romanya –Türkiye'den ticari talepte bulunmuştur. Bükreş, Türkiye'den zeytinin ithalatına müsaade etmiş, buna karşılık Romanya ise teneke, asfalt, haşarat öldürücü maddeler, madeni yağ, camı Türkiye'ye ihraç etmiştir.²⁵⁶ Romanya ile Türkiye arasında takas yollu ticaret yapılarak ihtiyaçlar karşılanmıştır. 1946 senesinde piyasa cari dengeyi sağlamak için 7 Eylül kararlarını almış, ihracatın artması ithalatın azalması hedeflenmiştir, fakat tam tersi yaşanmıştır.

2.3.2. Ortadoğu Ülkeleriyle Yapılan Antlaşmalarda Zeytin ve Zeytinyağı

Ortadoğu ülkeleri Akdeniz iklimine sahip olmasından dolayı ihtiyaç olmadığından Türkiye'nin buralara zeytin ihracatı daha kısıtlı miktarda olmuştur. Türkiye ve Suriye, Lübnan Hükümetlerinin yetkililerinden oluşan heyet arasında Ankara'da Suriye-Lübnan Gümrük anlaşma metni 1926'da imzalanmıştır. Hariciye Vekâletinin düzenlediği anlaşma İcrâ Vekâletince'de tasdiklenmiştir. Anlaşmanın 8. Maddesinde Suriye-Lübnan veya Türkiye ürünü olan zeytinyağlarının ithal edilmesinde ortak vergi uygulaması kabul edilmiştir.²⁵⁷

1932'de Filistin ve Suriye'de zeytin ve zeytinyağının çok az olacağı tahmin edilmiştir. Bu nedenle buradaki sabun imalatçıları hükümetlerine müracaat ederek zeytinyağından alınan ithal verginin azaltılmasını talep etmiştir. 1932'de Türkiye'de zeytin ve zeytinyağı mahsulü bereketli olduğu için Ticaret Odası ilgilileri Filistin ve Suriye'deki vaziyetten istifade etmeye çalışmışlardır.²⁵⁸

Mısır'da ise, dostluk adına anlaşmalar yapılırken beraberinde zeytin ve zeytinyağı talep etmiştir. 1932'de Türkiye'den Mısır'a, sevk edilen zeytinler beğenilmiş. Ancak fiçilerin

256 Cumhuriyet Gazetesi (01.02.1946), *Rumanya Bizden Ticari Taleplerde Bulunacak*, s. 3.

257 TBMM Zabıt Ceridesi (08.6.1926), Birleşim 116, c. 26, s. 11.

258 Cumhuriyet Gazetesi (02.11.1932), *Yeni Zeytinyağı Mahreci*, s. 4.

düzgün olmaması, standart bir kiloda olmaması, bütün zeytin cinslerinin karışık olması ve sevkiyatta kullanılan naylonun pahalı olması gibi sebeplerden Yunan zeytinleriyle rekabet etmek durumunda kalınmıştır. Yapılan bu tespitler ithalatta dikkat edilmesi gereken hususlar olmuştur.²⁵⁹ Mısır ile Türkiye arasındaki dostluğu pekiştiren iktisadi ilişkileri desteleyen bir anlaşma düzenlenmiştir. İskenderiye Türk Ticaret Odası İhracatı yapılan ürünler üzerinde inceleme yaparak çalışmasını rapor olarak ilgililere sunmuştur. Raporda; Türkiye'den Mısır'a gönderilen zeytin tanelerinin cinsi ve büyüklüğü seçilmemiş, ecnebi mallarının sürümüne âdeti hizmet etmiştir. Zeytinyağları temizlenmemiş, daha öncesinde başka bir sıvı konulmuş fiçılarla gönderildiğine de rastlanmıştır.²⁶⁰ İskenderiye Türk Ticaret Odasının hazırladığı rapor ticarete ithal edilen ürünler için önemli olmuştur. Türkiye'nin ihracata gönderdiği ürünlerden ticari anlayışını gün yüzüne çıkarmıştır. Bu gibi özensizlikler rekabet piyasasında tercih edilmeme sebebini açıklamış, eksiklik ya da hatalar tespit edilip ticaret mallarında olması gereken nüanslar belirlenmiştir. Mısır, 1938 Eylül ayında zeytinyağı almama kararı almıştır.²⁶¹

259 Cumhuriyet Gazetesi (22.11.1932), *Mısır'a Zeytin Sevkiyatı*, s. 4.

260 Cumhuriyet Gazetesi (10.07.1933), *Türkiye'nin Mısır İle Olan Ticaret Vaziyeti*, s. 4.

261 Yeni Sabah Gazetesi (13 Teşrinisani 1938), *Mısır Zeytinyağı İhracatımız*, 's. 2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE MARMARA BÖLGESİ'NDE ZEYTİN İLE İLGİLİ GELİŞMELER

3.1. Demokrat Parti Döneminde Zeytinciliğe Genel Bakış

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında iktidardaki hükümetin savaştan korunmak için aldığı tedbirlerle Türkiye ekonomisine olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuzluklar önlenmek istenmiş, fakat amaca ulaşamamıştır. Şehirlerde ihtiyaç maddeleri karaborsaya düşerken, kırsalda genç nüfus silahaltına alınması gibi bazı sebeplerle ekonomik sorunlar yaşanmıştır. Yaşananlar Demokrat Partinin kurularak iktidara gelmesine vesile olmuştur. Demokrat Parti, Liberalizm ve demokrasi esasına dayalı ekonomik politika iddiasıyla 1950'de seçimle iktidara gelmiş. Tarımda, kalkınmada önemli bir araç olarak görülmüştür. Uygun fiyata pazar politikası ve modern teknoloji halka ulaşmıştı. 1933 senesinde kurularak zeytincilik faaliyetinde önemli bir yere sahip olan ve 1939'da 3573 sayılı Zeytincilik Kanunu ile kimlik kazanan Zeytincilik Teşkilatı 1951 yılında sebepsiz yere kaldırılarak teşkilatın 18 yıllık çalışmasına son verilmiştir. D.P. iktidara gelene kadar Zeytincilik Teşkilatı, zeytin bakımından hastalık ve haşerelerle mücadelede aktif çalışmıştır. Demokrat parti iktidarının hâkim olduğu zamanda Demokrat Usulü gibi uygulamalar ya da partizan davranışlar halkın zeytin üretiminde olumsuz tavır almasında etkili olmuştur.

Türkiye'nin artan nüfusuna bağlı olarak gıda ve temel tüketim maddelerine ihtiyacı da artmıştı. Her sahada kullanılan yağın tüketimi artınca yurt içindeki nebati yağ üretimi, tüketimi karşılayamamış ve ithal edilmişti. Üretim ve tüketim arasındaki dengede olan açığı eldeki zeytinyağı üretimini artırılarak karşılanmak istenmişti. Mevcut zeytinliklerden elde edilen verimliliğin arttırılmasında eğitim, kanun tasarısı, sanayi, zirai, ticari ve iktisadi konularda finansman, üreticilerin organize olması özetle devlet üzerinden yükün azaltılarak sağlanmak istenmiştir. Ayrıca Zeytin Bank gibi bankanın tesisinin dizaynıda çözüm seçeneği olmuştu. Aynı zamanda 1950'den sonra yaşanan zeytinyağı ve nebati yağ sorunu Türkiye'nin sürekli gündeminde olmuştu. Soruna çözüm yolları aranmış. Başka zeytin üreticisi olan ülkelerin tutumları değerlendirilmiştir.

3.1.1. Demokrat Parti'nin Zeytincilik Konusundaki Tutumu

Zeytinin tarım ürünü olarak değerlendirilmesinde Demokrat Partinin iktidardaki uygulamalarını destekleyen kitleler gibi eleştirenler de olmuştur. Bursa'da yayınlanan Ant

Gazetesi Gemlik zeytincileri üzerinden DP'nin tutumunu eleştirirken Hâkimiyet gazetesi de destekleyen yazı ve haberlere gazetede yer vermiştir. Demokrat Partinin vaatlerini gerçekleştirmediği gazete vasıtasıyla duyurulmuş. “Mudanya D.P. Başkanlığı'nın Zeytin Hakkında Uydurması” başlığıyla yerel Ant Gazetesinde haber olmuştur. Gazetede; DP'nin 900,000 kilo zeytin alınacağı hakkında 1951'de yaptığı vaadini gerçekleştirmediğinin “ibretlik belgesi” tabiriyle sunulmuştur. Gazetenin, memleket davalarına karşı gösterdiği ilgiden cesaretlenen zeytinciler maruzatlarının gazetede yayınlanmasını istemiştir. 1951'de Mudanya meydanında hoparlörle duyuru yapılmıştır: “D.P. Başkanlığından: 900 000 kilo zeytinin askeriye yedirme işi katiyet kazanmıştır. 150,000 ve 90,000 kiloluk partilerin ihale emri gelmiştir. Diğer partilerin ihale emri ayrıca bildirilecektir. Zeytin müstahsilinin nazarına arz olunur.” Yeni rekolte, zeytinin idrak edilmek üzere olduğu sırada ilgililere gazeteyle bu durum haberdar edilmiştir.²⁶²

Bursa'da çıkan Hâkimiyet gazetesi ise Demokrat Parti'nin tutumunu desteklemiştir. Ziraat Odaları Kanun Layihası hazırlanmış. Ziraat Odaları Kanunu, ziraatta tam bir işbirliği sağlamak için, istihsal ve iş ahlakı bakımından önemli esasları kapsamış. D.P. hükümeti, Zirai tarım ülkesi olarak Türkiye'nin bu alanda gelişmesinin devamını sağlamaya önem vermiş. Ziraat Odaları Kanun tasarısını hazırlamış. Kanununun hazırlanmasının gerekçesi ise 1328'de hazırlanan ve dönemin ihtiyaçlarını karşılayamayan nizamname olduğu gerekçe olarak gösterilmiş. Ziraat odalarının, muasır medeniyet seviyesinde olması amaçlanmıştır. Ziraat odalarının, ziraatta iş ve meslek ahlakıyla dayanışmasını korumak, tarım işlerinin genel menfaatlere uygun şekilde gelişmesi, üretimin artması, mahsul kalitesinin yükselmesi ve çiftçi haklarını koruması devletin tarım program ve politikasının gerçekleşmesi için zaruri olduğu ileri sürülmüştür.²⁶³

1955'de Ant gazetesine Tirilye Belediye Başkanı mektup göndermiştir. Olay Tirilye'de sud kostik²⁶⁴ dağıtımı sırasında yaşanmıştır. Belediye Başkanı açıklamasına; “vatandaşa sudkostik dağıtımı, belediyenin asli vazifesi değildir.” diye başlamıştır. Ticaret Bakanlığı, belediyeyi bakanlıkça tahsis edilen sudkostiğin hakkaniyetli olarak dağıtılması için görevlendirmiştir. Belediyeye dağıtım için 15 gün süre verilmiştir. Sudkostik civar köylere dağıtılmış, sudkostik kimin için dağıtımı yapılmış, vatandaş sudkostik almaktan mahrum kalabilir mi? sorularının sonunda tamamen siyasi mülahazalarla gerçeğe zıt yazılmış

²⁶² Ant Gazetesi (26.10.1951), *haber başlığı okunamamıştır*, s. 1-3.

²⁶³ Hâkimiyet Gazetesi, (04.06.1953), *Ziraat Odaları Kanun Layihası Hazırladı*, s. 3

²⁶⁴ Sudkostik: kostik soda veya sudkostik olarak bilinir. NaOH formülüne sahiptir. Endüstride birçok kimyasal maddenin yapımında kullanılmış. Sabun, deterjan, yapay ipek, kâğıt endüstrisinde özellikle kullanılmış.

denilmiştir. D.P. Tirilye kurucusu ve parti mensubu olan bir vatandaşın mektubunda hakları olduğu halde sudkostik alamayan kimseler olduğundan bahsettiğini yazmıştır.²⁶⁵

Tirilye Belediye Başkanı'nın mektubunda, kasabada yıllardan beri zeytin üreticisi olduğu ve eskiden beri evlerinde kullanacakları sabunu kendileri imal ettiği yazmaktadır.. Sudkostik serbest piyasada bulunmadığından bu zaruri ihtiyacı karşılanmak, belediyenin asli vazifesi olmadığı halde halka hizmet etmek için Ticaret Vekâleti'nin kasabaya gönderdiği sudkostiğin tahsisini yaptığını ifade etmiştir. Gemlik Sun'i İpek Fabrikası'ndan alınması emredilen 2 ton sudkostik, kasabada hane başına 2-3 kilo olmak üzere ihtiyaç sahiplerine hoparlör ile duyurularak dağıtıldığını belirtmiştir. Başka nahiyelerden ve Mudanya kazasına bağlı zeytin müstahsili köylerden gelenlere de verildiğini söylemiştir. 30 Mart 1955'de başlayan dağıtım 13 Nisan 1955 tarihinde sona ermiştir. Bu sürede alamayan vatandaşlar da olmuştur.²⁶⁶ Sudkostik, dağıtımı olan bir madde olmadığından dolayı sudkostiğin karaborsaya düşmemesi için belediye görevli olmadığı halde bu işi üstlenmiştir.

Oldukça olaylı geçen sudkostik dağıtımından sonra Demokrat Parti iktidarında Marmara Bölgesinde yaşanan başka bir olay da gazetelerde "Demokrat Usulü" manşetiyle haber olmuştur. Yeni Ant Gazetesinde Şükrü Ersoy, zeytincinin kaderini anlatan bir yazı kaleme almıştır. Yazısında, senelerce emek vererek zeytin ağacını yetiştiren üreticinin acıklı hikâyesinden bahsetmiştir. Ona göre; üretici, her yıl zeytin alacağı mevsimi sabırsızlıkla beklemiştir. Zeytin meyvesini haşarattan koruyup ve hava koşullarından kollayarak almanın heyecanını yaşarken başka olumsuzluklarla da karşılaşmıştır. Üreticiler elde kalan mahsulün kıymetlenmesiyle malından para kazanacağından şüphe etmemiştir. Zeytin tam randımanlı olmasa da mal olarak, değerinde satışı yapılırsa işlerin yolunda gideceğine inanıldığı gibi kooperatife de güvenilmiştir. Tüccar, müstahsilin malını ucuz almaya kalkarsa şayet kooperatif, alıma müdahale ederek alış yapacağı ve fiyatları ayarlama rol alacağı beklenmişti. Bu kadar sıkı tedbirlerin ardından üretici endişe duymamıştı. Müstahsil zeytinin toplanmasıyla zamanında ürününü toplamaya başlamıştı. Zeytinin dip toplama zamanının ardından kooperatif hiçbir harekette bulunmamış. Sanki zeytin zamanı gelmemiş gibi tutum takınmıştır. Dip zeytin fiyatları, değerinde satılmamış. Tüccarlar mal almak için hazırlıklarını tamamlamışlar fakat kooperatiflerin idare heyetinde bir hareketlenme olmamıştı. Bununla birlikte müstahsil iyimser olmuştur. Demokrat olanlar işin müspet tarafını kendi mantıklarıyla düşünerek ortalıkta olan endişe havasını dağıtmaya çalışmışlardı. Demokrat Partili

²⁶⁵ Ant Gazetesi (17.04.1955), *Dedikosulu Sudkostik Tezvi'atı Hakkında*, s. 1-3.

²⁶⁶ Ant Gazetesi (17.04.1955), *Dedikosulu Sudkostik Tezvi'atı Hakkında*, s. 1-3.

mantıkçılar (nasıl olur, Hükümetimiz bir anda yirmi beş milyon lira tahsis etti. Zeytin ise Cumhurbaşkanı kendi köyü olan Umurbey’de bile yetişen bir mahsul olunca ona para vermemek veya müdahale alışı yaptırmamak nasıl oluyor da hatırıma geliyor. Buna imkân var mı? Düşüncelerine; bu sözlerin müfrit halkçıların çıkardığı düşüncesi olmuştur.) Partizanlığa örnek gösterilmiştir. Bu mantık köylülerin, kasabalıların da aklına yatmış. Yine de kooperatifin hareketsizliği müstahsili tedirgin etmiştir. Zeytin mahsulünün toplanma zamanında Mudanya’da bir karar alınmış. Zeytin mahsulünün satış yerinin kesinlikle yeni hal sitesinin peronunda borsa usulü yapılması kararlaştırılmıştır. Başka bir yerde zeytin almak satmak yasaklanmıştı. Bu kati emirin nerden geldiğine herkes şaşırılmıştı. Müstahsil bu emri soruşturmuş. Emir büyük yerden olup itaate mecbur tutulmuştu. Emiri Mudanya Belediye Başkanı Hancıoğlu Adnan Bey vermişti. Başkan, bir ara köylerdeki zeytin satışını men etmeye kalkışmıştı. Bu girişimine Demokrat Partili mantıkçılar telaşlansalar da mahsul, halde yok pahasına satışı yapılmıştır. Buna rağmen kooperatifte bir hareketlenme olmamış. Tüccar insafına göre satın almıştı. Köylüler üç saatlik yoldan merkeple zeytinini getirmiş ve sıraya girerek kart almıştı. Mudanyalılar erken geldiğinde köylüler öğleden sonraya kalmıştı. Mahsulünü zor zahmet ezan vaktinde satarak gece soğukta bin bir güçlükte köyüne dönmeye mecbur kalmıştı. Bu yeni usule, Hancıoğlu Adnan’ın usulü denmiştir. Bu yeni usulden şikâyetçi olan köylüler, Demokrasi usulüne akıl erdirememiştir. İki saatlik yerden zeytin getiren köylüler malını satamayınca ezan saatinde hayvanına geri yükleyerek götürmüştü. Türkiye’nin kalkınmakta olan halkına bu reva görülmüştü.²⁶⁷ Ersoy, Borsa usulünün satışlarının ilginç tarafına da değinmişti. Belediye Başkanı, Belediyenin işini bırakarak tüccar sıfatıyla zeytin satın almış. Başkanın istediği zamanda borsa satışları başlamış ya da tatil etmişti. Halk zeytinini getirmiş kartını almış, sırasına girmiş fakat borsa açılmamıştı. Müstahsile, neyi beklediğinin açıklaması yapılmamıştır. Belediye zabıta komiseri de yeni usul borsa satışında yer almış müzayedeyi açmış, yönlendirmişti. Ayrıca Müzayedede; Belediye bahçıvanı, Belediye mezar bekçisi, Belediyenin yeni aldığı ve sıfatının ne olduğu bilinmeyen yeni memuru da yer almıştı. Tüccarlar ve Belediye Başkanı zeytin alımı yapmıştır. Tüm bu olup bitene Kooperatif sessiz kalmıştı. Halk, bu sessizliğe tepki vermiş, sorgulamıştır. Demokrat Parti mantıkçıları bu durum karşısında mantıklı bir açıklama yapamamışlardı. Çare olarak ortalıkta kooperatifin mal alacağına dair bazı blöf hareketler yapılmıştı. Kooperatif mal aldığını ilan ederek paranın %25 peşin ödeyeceğini açıklamıştır. Tüccarlar gibi Kooperatiflerde üreticiden zeytin almış, fakat aldıkları zeytin bedelinin %25’ni ödemişti. Bu

²⁶⁷ Ş. Ersoy (11.12.1959), Zeytincinin Kaderi, *Yeni Ant Gazetesi*, s. 2-3.

ödemedi müstahsil olumsuz etkilenmiş borçlarını ödemekte zorlanmış, şikâyetçi olmuştur. Şikâyetler üzerine Ziraat Bankası, 25 milyon lirayı müstahsile ödenmesi için kooperatife vermiş, fakat zeytinin bedeli yine ödenmemişti. Kooperatifin cevabı; “zeytinler peyderpey satıldıkça kalan alacakların parası ödenecek” olmuştu. Üreticinin şikâyetleri kooperatif de huzursuzluk yaratmış. Kooperatifin tutumunu onaylamayan Marmara Zeytin Kooperatifleri Birliği Başkanı ve aynı zamanda Gemlik 72.’nolu Zeytin Kooperatifi Başkanı olan Osman Gürsoy iki görevinden de istifa etmiş yerine Orhangazi Belediye Reisi Hüsni Tozkoparan gelmiştir. Ürününün bedelini tam alamayan üretici malını İstanbul’a götürerek yok pahasına satmıştır. Gemlik ve Mudanya’da alınan zeytinin fiyatı Orhangazi’de daha fazla fiyata satılmıştı.²⁶⁸ Bu hareket tüccarların lehine olsa da kooperatif mal almıyor algısı silinmek istenmiştir. Köylünün mahsulünü toplamak için harcayacağı para kooperatifti alacağından daha fazla olmuştur. Yani yevmiye ücreti, satış yapılan mahsulün getirisinden fazla olmuştur. Kooperatif mal alımı yapsa da malını kooperatife satan olmamıştır. Köylü malını yine ölü fiyata tüccara satmıştı. Kooperatif başkanı Mehmet Yılanlı’nın açıklama yapması beklenmiş. Seçim zamanında köylünün karşısına geçerek zeytin alımını değerinde sattırmak için uğraştığını söyleyip söyleyemeyeceği merak edilmişti.²⁶⁹

Zeytin piyasasındaki problemlerde adli soruşturma ve cezalarda yaşanmıştır. Milli Koruma Kanununa muhalefetten mahkemeye verilen sanık Belediye Reisi avukatı müvekkilinin suçsuz olduğu, mensup olduğu partinin gayretiyle Zirai donatımının mümessilliğini aldığını savunmuştur. İznik Belediye Reisi Hüseyin Darcan ile Meclis Azası Selim Meriç ihtikâr (vurgunculuk) suçuyla Milli Koruma Kanuna göre Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanmıştı. İznik Belediye Reisine yüklenen suç; Zirai Donatım Tarafından müstahsile dağıtılacak olan kükürtlerin çuvalını 16.30 liradan satması gerekirken faturası gelmeden 17 liradan üreticiye dağıtması olmuştu Reisin ifadesinde, kaymakam ile aralarının açık olduğundan dolayı mahkemeye sevk edildiğini, faturası gelmemiş olan kükürtlerin Ziraat memurunun izniyle dağıtıldığını söylemiştir. Avukatı ise müvekkilinin suçsuz olduğunu mensup olduğu partinin gayretiyle Belediye reisinin faydalanması için zirai donatım mümessilliğinin verildiğini söylemiş ve bazı müdafaa şahitleri de göstermiştir.²⁷⁰

Memlekette bu yaşananların yanında yurtdışı piyasası da önemli hal almıştır.1958’de Avrupa Ekonomik Topluluğu’na (Batı Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) Türkiye ikinci ortak üyesi olmuştu. Yunanistan birinci ortak üye olup başarılı

²⁶⁸ Yeni Ant Gazetesi (11.12.1959), s. 1-4.

²⁶⁹ Ş. Ersoy (12.12.1959) Zeytincinin Kaderi, *Yeni Ant Gazetesi*, s. 2.

²⁷⁰ Yeni Ant Gazetesi (30.3.1957), s.1-4.

gelişmelerle “esas üyelik” durumuna gelmiştir. Yunanistan’la kıyaslandığında Türkiye “hazırlık dönemi” geçirmiş, Yunanistan’a bu hazırlık dönemi verilmemiştir. Türkiye’ye parasal yardım yapılarak ekonomik durumu güçlendirilmişti. Ortak Pazar ülkeleri, bu dönemde Türkiye’den dört ürünü (tütün, üzüm, incir, fındık) düşük tarifieden ithal etmişlerdir. Ürünlerin bu süreçte her yıl kontenjanı artmış, Türkiye dış ticaretini bir miktar geliştirmişti. Türkiye, dış ticaretinde İktisadi Kalkınma Tesisi ve AET esas üyeliğine geçişine dair ön çalışma yaparak rapor hazırlamıştır. Türkiye’nin belirlenen bu maddeler dışında ihracat yapabileceği ürünler var mı? Sorusunun cevabı aranmıştır. Dört yüzden fazla malın ihraç edilmesine rağmen envanter verilerine göre ülkenin az mal grubunda güçlü olduğu tespit edilmişti. Zeytinyağı dışında da hiçbir mahsulün istihsal şartları karşısında, tarife kontenjanının talep edilmesine elverişli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İhracatta gelir sağlamak için Zeytinyağı pazarında yer almak ve piyasada rekabet etmek gerekmişti.²⁷¹ Yapılan tespitlerin ardından nelerin yapılması gerektiğine dair kongre düzenlenmesi kararı alınmıştır.1958’de İzmir’de Nebati yağ kongresi toplanmış. Türkiye’de yemeklik yağ tüketiminin 130 000 ton olduğu, bunun 45 000 tonu zeytinyağı ve 15 000 tonun da nebati yağla karşılandığı açıklanmıştı. Aradaki üretim-tüketim açığına birde nüfus artışı eklenince açık daha da artmıştır. Türkiye bir taraftan Müşterek Pazara girmek istediğinden dolayı üretimini arttırmak için üretime teşvik edici tedbirler alması gerekmişti. Diğer taraftan da, Demokrat Parti’nin iktidarda olduğu sürede zeytin ve zeytinyağı hakkında aldığı kararlar, müstahsilin ürettiğinden kazandığı verimliliği arttırmadaki çabası ve cesaretini kırmıştı. Kredi tehdidinden tüccar üzerine düşeni yapamamış, fiyatlar düşüncede istihsal azalmıştır. Keyfi fiyatların uygulanması, zeytinyağından sabun yapılması ve nebati yağların zeytinyağıyla karıştırılarak piyasaya arz edilmesi, zeytinyağının niteliklerinin bozulması, gayri meşru rekabet olması, gibi sebeplerden dolayı da dünya piyasasında Türk zeytinyağının değeri sarsılmıştı. Bunun üzerine araştırma yapılması için Zeytincilik Enstitülerinin sayısı arttırmak, ziraat usullerini ıslah ederek verimli ve kaliteli zeytin ve zeytinyağı elde etmek hedeflenmiştir. Hükümet, halkın temel ihtiyacını karşılayınca tüketim pazarına da ve Müşterek pazarına da girmiş olacaktı. Gelişimin sağlanması için zirai kalkınma programında zeytincilik faaliyetinin gelişimine de yer verilmiştir. Üretime teşvik edilerek iktisadi kalkınma amaçlanmıştır.²⁷²

²⁷¹ S. Aksu (1967), Ortak Pazar İlişkileri Ve Sürüm Kolaylığı İstenen İhraç Maddelerinin Başında Zeytinyağı Geliyor, *Zeytin Dergisi*, Ayvalık Zeytin Ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, 3(29),s. 327-328.

²⁷² M. Özyiğit (1960), Müşterek Pazarda Türkiye Zeytinciliğimiz, *Zeytin Dergisi*, Ayvalık Zeytin Ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, 1(2) s. 7-9.

Avrupa Ekonomik topluluğunda ki ülkeler Yunanistan, Türkiye gibi yeni gelişmekte olan ekonomik destek olmak için parasal yardım etmiştir. Yardım yapılan ülkelere, Zirai yardımların olumlu neticeleri kadar olumsuz neticeleri zirai tedbirler kapsamında değerlendirilmişti. Bazı memleketlere yapılan yardımlardan ziraatla uğraşanlar memnun kalmıştır. Nakdi ya da zirai mahsul fiyatları üzerinden yardım yapılması gerekli ve faydalı olarak değerlendirilmiş. Genel olarak çiftçilere yapılan yardımlar çiftçiler tarafından olumlu karşılanırken olumsuzluklarda yaşanmıştı. Fiyatlar yükselmiş tüketim azalmıştı. Tüketicinin talebi, üretim sahalarını etkilemiş. Sun'i olarak memleketin zirai ürün ihracatı düşünce dünya ticaretinde diğer memleketlerin aleyhine kurallar doğmuştu. Ziraatta yardım tedbirleri meselesini incelemek ve başka çözüm yolları için FAO²⁷³ teşkilatı küçük bir uzman heyeti görevlendirmiştir. Heyetin yaptığı incelemelerde, çeşitli ülkelerin zirai politikalarına faydalı etkisi olurken, neden böyle bir yardım tedbiri kullanıldığı da sorgulanmıştır. Hava şartlarının iyi gitmediği senelerde mahsul verimliliği olumsuz etkilendiği için yardım yerini bulmuştu. Yardım talebi, fiyat değişmelerini azaltmak için düşünülürken fiyat sigortası şeklinde çiftçiye fazla zarardan da kurtarmak istenmiştir. Yiyecek maddelerine talep, istihsalin çok ya da az olmasına göre değişmezken üretimin talebe göre fazla olması fiyatların düşmesinde etkili olmuştur. Yardım tedbirinde memleketin iç üretimini arttırarak ithalatı azalmak, hayat standardını düzeltmek istenmiş. Çiftçilerin gelirinin diğer iş sahalarında olduğu gibi aynı hizaya getirerek, şehirlere göçü önlemek amaçlanmıştır. FAO raporlarında, bunları incelemiştir.

İhracat yapan bir ülke, yüksek pirim seviyesini korudukça ihracatını da, fiyat bakımından desteklemeye mecbur kalmıştır. Böylece de, iktisadi kuvvetine bağlı olarak zayıf rakiplerine karşı kesin avantajlı duruma geçmiş. Yüksek pirim seviyeleri aynı zamanda büyük stok miktarlarının gelişmesine yararken, yüksek fiyatlarla üretimi kamçılanmış yüksek fiyatlarda tüketimi azaltmıştır.

FAO'nun gönderdiği heyet, ziraatta çalışanların daha verimli olması için bu sahadaki insan gücünün yavaş yavaş endüstriye aktarılmaya çalışıldığını yani küçük çaplı çiftliklerin daha büyük ve ekonomik ünitelere dönüşmesini de raporlamıştır. Bazı ülkelerde toplumsal, iktisadi ve siyasal nedenlerden dolayı zirai halk ve çiftçiler aynı konumda tutulmak

²⁷³ **FAO:** Gıda ve Tarım Örgütü (GTÖ; *Food and Agriculture Organization, FAO*), açlığa karşı beslenme şartlarının iyileştirmek için 1943'te kuruldu. 1946'da Birleşmiş Milletler'in bünyesinde kurulan uzman örgüt. Hükümet ve teknik kuruluşların tarımı, ormancılığı ve balıkçılığı geliştirme projelerine aracı ve yardımcı olur. Bu konularda ülkelere teknik yardımlar sağlar. Eğitsel projeler geliştirerek, araştırmalar yapar ve seminerler verir. Dünyadaki tarımsal ürünlerin üretimi, tüketimi, ticareti ve depolanması, tabii kaynakların geliştirilmesine danışmanlık yapar.

istenmiştir. Heyet, gereken sanayi merkezlerinin zirai sahalara yerleştirilmesini çiftçinin tarlasından ve ziraattan ayrılmamasını tavsiye etmiştir. Yani üretici köylü yerinde kalacak sanayi üretim yerine kurulacaktı. Zeytinin üretim yerinde kalarak zeytin sanayinin yetiştiği yerde kurulması gibi... Sanayi ve zirai olarak zeytinyağı üretiminde yaşanan problemlerin incelenmesi de referans olarak değerlendirmişti. Heyet, zeytinyağının üretiminde fiyatların desteklenmesi ve devlet tarafından kontrol edilmesi, tüketicinin de fiyat politikalarından etkilenmesi izlenimini yapmıştı. İhracatçı bir ülkenin iktisadi dengesini korumak için zirai yardımların olumlu ve olumsuz değerlendirilmiştir.²⁷⁴ Müşterek Pazara girmek istenince eldeki zeytinlikler ve zeytincilik faaliyeti de bu çerçevede ele alınmıştır. Fakat Milli Koruma Kanunuyla başlayan zeytin tarımında ki aksaklıklar ilerleyen zamanda da devam etmiştir.

Yardımlar yapılsın ya da yapılsın Türkiye’de var olan zeytin ve yetiştirme potansiyeli tespit edilmesi gerekmişti.1950’deki zeytin ağaçlarının sayısının 1960’da arttığını istatistik kurumu tespit etmiştir. Zeytinciliğin gelişiminin açıklanmasında veriler değerlendirilmiştir.1939 ve 1942 senelerinde zeytin ortalamanın altına düşmüş.1951-54 arasında zeytin ağaçlarının ne kadarının dikme (henüz mahsul vermeyen ağaç) ve ne kadarının mahsuldar olduğunun tespitinin yapılmadığı hatalı bulunmuştu. 15 senelik süredeki eski mahsul miktarı bulunamamıştır. Bu sürede ağaç adedi arttığı halde üretimin paralel olarak az olması önceki senelerdeki verim ve üretimiyle ilk evrenin altında kalmıştır. Ağaç sayısı oranında alınan verim değerlendirildiğinde, müstahsilin ilgisi kadar hükümetin alacağı tedbirlerde öne çıkmıştır. Bu verilerin açıklaması ise: bu sene aralığındaki hükümetin İkinci dünya harbinde aldığı tedbirlerin hatalı olduğu gerekçe gösterilmiştir. Özellikle zeytinyağı üzerine koyduğu vergiler mahsulün azalmasını etkilemiştir. Verim azalmış, ihtiyaç çoğalmış, darlık hissedilince de karaborsa yaşanmış netice olarak milli ahlakta bozulmuştur. Alınan karalarla, verilen zararların hemen düzeltilemediği gibi üretimde yarı yarıya düşmüştür. Ağaçlar bakımsız kalmış, müstahsil vergileri ödeyemeyecek hale gelmiş, halk fakirleşmişti. 2.Dünya savaşının sonunda dünya piyasalarındaki darlık ve talep sonucunda fiyatlar yükselmiş, müstahsil üretmeye başlamıştır. Fakat ağaçlara bakım yapılmadığından hemen ürün alınamamış, aradan zamanın geçmesi gerekmişti.1956 Milli Koruma Kanunu’na bağlı olarak hükümetin aldığı kararlar ve zorla uygulanan düşük fiyatlar mahsulü azaltmıştı. Bunu telafi etmek için zeytini bakımı metotlarıyla ıslah edilmiş, üreticinin bilgisi ve çabası arttırılmıştır. Diğer taraftan hükümetin fiyat politikasını belirlemesi, Ziraat Vekâletinin üretimi ve piyasa hareketlerini takip etmesi, Ziraat ve Ticaret Vekâletlerinin koordinasyonla

²⁷⁴ T. Madra(1960), Zirai Yardım Tedbirleri, *Zeytin Dergisi*, Ayvalık Zeytin Ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, 1(2)s. 41-43.

hareket etmesi gerektiği de ortaya çıkmıştır. Hükümet, istikrarlı yağ politikasını belirlediğinde yurtiçinde yağ iâşesini karşılarken yurtdışına yapılan ticaret dengesini de sağlamış olacaktı. Uzun seneler sürecektir olan milli servet ve gelir kaynağı da oluşturulacaktı. Aynı zamanda pirina sanayide ambalaj ve makine sanayi, sabun sanayi ve ticaretini de geliştirerek yeni faaliyet sahaları da açılacaktı. Böylece halk istihdam edeceğinden dolayı köyden kente göçlerde engellenmiş olacaktı.²⁷⁵

Yaşan bu sıkıntılarda çözüm noktalarından birisi zeytin ıslahıydı. Zeytin ağacının bakımının dikkatli ve devamlı olmasının gerektiği konusunda müstahsil aradan geçen zamanda yetersiz kalmış ya da uygun şekilde yapmamıştı. Geçimini zeytin yetiştirerek sağlayan Körfez Bölgesi²⁷⁶ müstahsili, bakımdaki yardım istekleri bazı zamanlarda abartılı bulunmuştu. Bazı sebeplerden dolayı bakım olmadığı gibi zeytinciliğin gelişimi için alınması gereken tedbirlerin başında zihniyetin değişmesi gerektiği de ortaya çıkmıştı. Zeytin ağacının kendi keline mahsul verdiği kanaati tam olarak değişmemiştir. Dağlarda olan bakımsız deliceler zeytinlik olarak kabul edilmediğinden iktisadi kıymette değildi. Üretim, üreticinin kontrolünde olmalıydı. Zeytin mahsulü hakkından düşüncenin değişmesinin yanında ziraat ve ticaret siyasetinin de koordinasyonlu düzenlenmesi gerekiyordu. Ziraat Vekâleti zeytin faaliyetlerinin gelişimi için çalışmış, fakat ticari aşamada yanlış fiyat politikalarında problem yaşandığı da kabul edilmiştir. Bu tespitlerin temelinde; Türkiye’de ki zeytinlik işletmelerinin, aile işletmeleri tipinde olması gösterilmişti. Bu tip işletmelerde belli bir ağaç ve bunların bakımını kendileri yapmış, işçiyle toplatılmıştır. Geçimini bu yönden temin eden aile işletmesi için zeytincilik entansif ziraat²⁷⁷ işletmesi konumunda olmuştur. Üretici, verimli mahsul alabilmek için insan gücünü kullanmış, makineli modern tarım yapmamıştır. Zeytincilikte aile işletmelerinin, özellikle gelişimi için bu işletmelerin uzmanlaşması ve rasyonalizasyonu olmuştur. İtalya, İspanya gibi zeytin üreticisi memleketlerde fenni usul uyguladığı için verimleri artmıştı. Türkiye’de ise zeytin yetiştiren bölgeler arasında kıyaslandığında, geleneklere ve uzun tecrübelerle bağlı olarak fenni uygulama olmadan Körfez Bölgesindeki zeytinlikler diğer zeytinliklere göre bakımlı olduğu görülmüştür. Bölgedeki farkları ise üreticilerin farklı ağırlıkta zeytin elde etmesiydi. Bu farklılığın ana nedeni bilgisizlik değil de bakım masraflarının yüksek olduğu tespiti edilmiştir. Masraflar yüksek

²⁷⁵ M. Özyiğit (1960), Memleketimiz Zeytinyağı İstatistikleri Üzerine Bazı İncelemeler, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağcılar Cemiyeti Ziraî Yayınları, 2(1), s. 5-12.

²⁷⁶ Körfez Bölgesi; Edremit, Havran, Burhaniye ve Ayvalık hattı olup buralarda zeytincilik tek geçim kaynağı olmuş.

²⁷⁷ Entansif ziraat: Yoğun tarım. En yüksek verimin alınabileceği şekilde uygulanan tarım metodudur. Modern tarım sistem ve teknikleri kullanılır. Teknik ve bilimsel tüm önlemler alınır.

olunca üretici tecrübesine dayalı olarak kendi yöntemlerini uygulamış. Farklılığın minimuma indirmek için zeytincilik teşkilatını güçlendirmek, enstitülerin ve uzmanların çoğaltılmak, bunları üreticilere ulaştırmakla sağlanmak istenmiştir. Körfez Bölgesinin dışında zeytin yetişen yerlerden edinilen istatistik rakamlarda ürünler ortalama verimin altında olduğu da tespit edilmiştir. Fakat bahsi geçen bölgelerde zeytincilik ikinci sırada yer almıştı. Zeytin ürünü üzüm, incir, pamuk, tütün gibi zirai ürünlerden sonra geldiği için gerekli ilgi gösterilmemiş dolayısıyla zeytin verimi düşmüştür. Buradalar da zeytinin diğer mahsuller kadar önemli gelir kaynağı olduğu fikri kabullendirilerek tedbirlerin alınması gerekmiştir. Zeytinyağı fabrikalarının büyük bir kısmı Ege Bölgesinde faaliyet gösterirken Körfez Bölgesinde üretim potansiyeline oranla yağhanelerin sayısı ihtiyacı karşılayamadığı gerçeği de ortaya çıkmıştır. Körfez Bölgesinde, toplanan zeytinler tâsir işlemini beklerken çürüyerek niteliğini kaybetmiştir. Ayrıca tâsir işlemi de ilkel şartlarda yapılmıştır. Toplama zamanının belirlenemediğinden zeytinler çürümüş hatta kolay yağ çıkması için zeytinler toprağa gömülmüştür. Zeytinleri insan ya da hayvan gücüyle ezerek yağı çıkarılmış. Bu şekilde elde edilen yağ, verimliliğini ve niteliğini yitirmiştir. Niteliği bozulan zeytinyağının asit derecesi arttığı için yemeklik olarak tüketilememiş ancak sabun sanayinde kullanılmıştır. Tasirhanelerin bu bölgede çoğaltılınca bu sorunlarda yaşanmayacak, milli servet kurtarılacaktı. Zeytin üretmek, zeytinyağını imal etmek zirai olarak başarılı görünse de ticari sahada karşılığı olmamıştır.

Zeytin üreticisi ülkelerde hükümetler zeytinyağının üretimi kadar satışında da koruyucu tedbirler almıştır. Türkiye’de özellikle 2. Dünya savaşı ve sonrasında zeytinyağının değişken fiyatları ve istihsal masraflarının yüksek olmasıyla müstahsilin üretimi sekteye uğramış. Zeytin fiyatlarında istikrarsızlıkla iktisadi sorun yaşanmıştı. İstikrar politikasına geçilip serbest ticaret usulü uygulanınca ithal edilen sabunluk ve yemeklik nebati yağlar piyasaya arz edilmiş fakat zeytinyağı fiyatlarının etkilenmesi dikkate alınmamıştır. Bu ürünlerin piyasaya arz edilirken gerekli düzenleme yapılmamış. Mevcut olan gıda maddeleri mevzuatına da uyulmamıştır. Resmi Devlet Teşekküllerine, küpe yağ adı altında mağşuş yağ(karışık yağ) sattırma iznini vererek fırsatçılara örnek olunmuştu. Sonuç olarak, zeytinyağı adıyla tağşış yağ satılmış. Türkiye’de zeytinyağı etiketiyle satılan yağların büyük bir kısmı tağşış yağ olduğu için tüketici aldatılmıştır. Zeytin üreticileri, mağşuş yağlarla rekabet edememiş, zeytine öldürücü darbeyi almıştı. Yardım yoluyla yapılan nebati ve hayvansal yağ ithalatını takip edip fiyatları belirlenmeliydi. Zeytinyağı ile nebati yağ fiyatları yakın seyretmesine rağmen 1957’de Hükümet asgari ölçülerle tespit ettiği sabit fiyatların altına

düşmüştü. Tüm bu yaşananlardan sonra zeytincilik faaliyetinin gelişimi gerilemiş. Gereken tedbirler alınmadığı için zeytincilik faaliyetinde gerilemeyle üretimde düşmüştür. Müşterek Pazara girmesi Türkiye'nin kalkınmasında önemli olup bundan faydalanması içinde ekonominin temelini ziraî üretim kadar geliştirilmesine bağlı olmuştur. Araştırma yapılmadan kalkınmanın, diğer mahsullerin ekilmesine gerek olmadığı düşünülerek milli servet statüsünde zeytin ve zeytinyağının üretimiyle olması hedeflenmişti. Düşünceni sebebi; zeytinyağının, dünya piyasalarında aranan mal olduğundan ithalatçı ülkeler talep etmişti. Fakat bu hedefe ulaşmak için Türkiye'nin, taşıması men etmek konusunda, mevzuatın uygulamasında ve yaptırımında yetersiz kalmıştır. Kalkınması için zeytinyağını himaye ederek ihracatını teşvik etmeliydi.²⁷⁸

3.1.2. Demokrat Parti Döneminde Zeytin Ağaçları İle İlgili Gelişmeler

1942'de teşebbüs edilip 1949'da Tarım Bakanlığından alınan bütün teknik vasıtalarla istihsal safhasına geçen Gemlik Zeytin Fidanlığı, zeytincilerin fidan ihtiyacını kısmen karşılamıştır. Bursa-Kocaeli bölgesinde görevli Ziraat Uzmanı Ferruh Barlas'ın girişimleriyle kurulan fidanlık gelecek senelerde de zeytincilere faydalı olmuştur.²⁷⁹

1950'de Tarım Bakanlığı, otuz milyon ehli zeytin ağaçlarına mukabil sadece Antalya civarında doksan milyon delice olduğu ve bunları da aşıl原因 halka verildiğini açıklamıştır. Zeytinin Marmara Bölgesinin de dışında yetişmesi buradaki zeytinin yetişmesini veya verilen ehemmiyeti etkilemişti. Uzun bir süre yabancı zeytinlerin aşıl原因 için köylüler teşvik edilmiş, hatta tarım memurları bunun nasıl yapılacağını da bölgeleri gezerek köylüye uygulamalı anlatmıştır. Köylüler, müracaat ederek aşıladıkları ağaçların tapusunu almış. Fakat zamanla bu arazilerde zeytinlikler kurmuş sonrasında ağaçlar kesilmişti. Bunun sonucunda, yapılan incelemelerde zeytinliklerin yeni sahiplerinin büyük ölçüde payları olduğu tespit edilmiştir. Ağaçların özellikle köklerini burgulayarak yeni tarlalar kurmak için yapıldığının sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'de, 1937'den 1946'ya kadar on senelik zeytin ortalaması bakıldığında her sene zeytinyağı istihsalinin 40 bin ton iken yalnızca Antalya civarında ki yabancı zeytin ağaçlarının aşıl原因ıyla 160 bin tona çıkması hedeflense de milli bir servet yüz üstü terk edilmiştir. Anlaşılan, köylü aşıl原因 diye beklenirse hiç bu hedeflere ulaşamayacağı da anlaşılmıştı. Devlet ile ortak bir şirket kurularak ya da imkân olmazsa bizzat devletin tesis edeceği bir teşekkül vasıtasıyla delice aşılatmak, bunların meyve verir

²⁷⁸ Özkul Akın (1960), Zeytinciliğin Korunması ve İnkişafı İçin Alınması Gereken Tedbirler, *Zeytin Dergisi*, Ayvalık Zeytin Ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Ziraî Yayınları, s. 28-32.

²⁷⁹ Ant Gazetesi, (26.03.1950), *haber başlığı yoktur* s. 2.

hale gelmesi, yapılan masraf ve kâr almak suretiyle köylüye devretmek doğru yol olarak görülmüştü. İşin önemi ve memlekete katkısı düşünüldüğünde her geçen senenin memlekette milyonlara mal olduğu kabul edilmiştir. İstihsalde kısa bir zamanda bu kadar büyük bir gelişmenin olmasına imkânsız bakılmıştı. Ama Antalya civarının geçmişi değerlendirildiğinde Akdeniz sahasının en büyük zeytinyağı üretim sahası olarak Romalılar zamanında yağın mermer oluklardan sahile indirilip doğrudan doğruya sarnıç gemilerine akıtıldığı düşünüldünce, buranın önemli bir zeytin potansiyeli olduğu ortaya çıkıyordu. Diğer zeytin istihsal bölgelerinde milyonlarca delice varken bunlara hizmet beklemişti.²⁸⁰ Öncelik diğer zeytin yetişen bölgelere odaklanılmıştı.

Delicelerin aşılınması, bakımı, eğitimi ve kontrolü gibi faaliyetlerin yapılması tek çatı altında toplanmak istenmişti. Ziraat Teşkilatı, ziraat öğretmenliği, ziraat mücadele teşkilatı ve zeytin bakım fen memur çalışanları, Tarım Bakanlık'ı teknik ziraat iş talimatı gereğince birleştirilmiş. Ziraat Teknisyeni unvanıyla tek başlıkta toplanmıştır. Yeni Teknik Ziraat Teşkilatına göre ilçenin bütün köyleri gruplanarak belirlenen bölge merkezlerinde çalışma kararı alınmış. Tarım Bakanlığının emriyle, Arap çiftliği köyündeki yabani zeytinlikler ziraat teşkilatınca parselajlanmış. Deliceler aşılınarak köylüye dağıtım ve imarı yapılmıştır.²⁸¹

Ant Gazetesinde ki ilanda; Karacabey'de Devlet yabani zeytinliği 3573 sayılı kanun ve tüzüğü hükümlerine göre imar ve ihya etmek isteyenlere dağıtılacağını, dilekçeyle kaymakamlığa başvuru yapılmasını duyurmuştur.²⁸² Yabani zeytinliklerin aşılınıp ehlileştirilmesiyle köylünün mahsul aldığı ağaç sayısı artmıştı. Bursa Geçit köyünde ki gibi köyde zeytincilik eskiden beri yapılırken gelişmiş ağaç sayıları arttırılmıştır. Bunu sayısal olarak 30-40 yıl evvelki zeytin ağacı sayısının 500'den, 1955'de 2,500 ağaca çıktığı tespit edilmiştir.²⁸³Yapılan iyileştirme çalışmalarının olumlu neticesinin ispatıydı.

Delicelerin aşılınmasının yanında verimli, iklim ve coğrafyaya uyumlu zeytin yetiştirmek içinde fidanlıklar kurulmuştur. Bu fidanların halka dağıtımı yapılmış. 1954'de vilayettin emrine Yalova Üretme Çiftliği, Arifiye Fidanlığı, İzmir Bornova Zeytincilik istasyonundan toplam 114 bin 964 adet zeytin, elma, armut fidanı tahsis edilmişti.²⁸⁴Fidan dağıtımının pozitif neticesine bağlı olarak dağıtımı yaygınlaştırılmış, fidanlık tesisi çoğaltılmıştır. Ziraat Vekâleti özellikle zeytincilik faaliyetlerinde aktif olan Marmara

280 Milliyet Gazetesi (17.04.1951), *Şehir Haberleri*, s.3.

281 Hâkimiyet Gazetesi (22.10.1952), *Haberler*, s. 4.

282 Ant Gazetesi (21.02.1953), *Bursa Zeytincilik Mühassıslığından*, s. 4.

283 Hâkimiyet Gazetesi (22.8.1955), *Şehir Haberleri* s. 2.

284 Hâkimiyet Gazetesi (26.12.1954), *Zeytine Dair*, s. 1-3.

Bölgesinde fidanlık tesisine ihtiyacına binaen zeytin fidanlığı tesisinin açılması kararını hızlandırmıştır. Vekâlet yetkilileri 3,5 milyon zeytin ağacı olan Bursa Bölgesinde zeytinciliğin gelişmesi için fidanlık faaliyetine zorunlu olduğu kanısına varmıştır. Yeni zeytinliklerin tesisine elverişli olan on binlerce dönüm arazinin verimli hale gelmesiyle birlikte zeytin ve zeytinyağı üretiminin artışı hedeflenmişti. İzmir-Bornova'daki fidanlık ile Yalova Baltacı fidanlığından elde edilen fidanlar, Bursa'nın yıllık ihtiyacının ancak onda birini karşılamıştır. Yeniden zeytinlik kurulduğu zaman fidan temini konusunda sıkıntı yaşanmıştı. Yumru ve piçlerden meydana getirilerek aşılana ya da dağlardan sökülerek getirilen deliceleri aşılama suretiyle temin edilen zeytin fidanlarıyla ihtiyaç karşılanmaya çalışılmıştır. Asırlık zeytin ağaçlarının yerine geçen aşılı fidanların dikilerek de yaşlı zeytinlikler giderek gençleştirilmişti. Bunun sonucunda istihsal artınca, her yıl on binlerce aşılı zeytin fidanına ihtiyaç duyulmuştu. Geniş arazisiyle Orhangazi, zeytinlik fidanlığı tesisine uygun görülmüş. Bursalılar, Marmara Bölgesi'nin zeytinciliğinin kalkınması için bu ihtiyacın karşılanmasını istemişlerdi.²⁸⁵ Marmara Bölgesinde ki zeytin üzerinde ayrıca durulmuştu. Ticari olarak farklı bir kıymete sahipti. Diğer zeytin yetişen bölgelerden farklı olarak sofralık türü şeklinde bilinen salamuraya uygun zeytin yetişen yerd. Marmara Denizi'nin güneyinde özellikle Bursa civarında siyah zeytin cinsi üretilmiştir. Siyah zeytin fiçı veya beton havuzlarda salamura yapılmıştır. Bölgede özellikle Bursa vilayeti bu konuda öncü olmuştur. 1959'da Marmara Bölgesi zeytin ağacı miktarıyla Türkiye ortalamasının %12'ini karşılamıştır. Bursa'nın kazaları Gemlik, Mudanya ve Orhangazi zeytincilikte önemli merkez olmuştur. 1956-1959 seneleri arasında ki verilere göre bölgede üretim ortalamasının %55'i salamuralığa ayrılmasıyla da önemi açığa çıkmıştır. Bu sene aralığındaki istatistik verilerine göre az mahsul alınan senelerde salamuralığa ayrılan miktar azalırken çok mahsul alınan senelerde yükselmiştir. Önceki sene verilerinde Marmara Bölgesi, ülkenin total üretiminin %13,5'ini karşılarken 1959'da Marmara Bölgesi zeytin üretiminde Türkiye'nin %20'ni üretmiştir. Diğer bölgelerin mahsulü az olduğunda yağ istihsalini ve piyasaya az yağ arzını etkilemiş fakat, Marmara Bölgesindeki mahsulün az ya da çok olması siyah zeytin salamurasının genel piyasada darlık ya da bolluğuna sebep olmamıştır. Zeytin salamura yapıldığından ve bu şekilde zeytin uzun süreli saklandığından çok ürün elde edilen mahsul az ürünün olduğu senenin açığını kapatmıştır. Zeytin kapta durdukça kıymetlendiğinden az

285 Hâkimiyet Gazetesi (13.08.1956), *Şehir Haberleri*, s.1-3.

senelerin yerini doldurmuştu.1959 senesi hariç olmak üzere çiftli senelerde zeytin mahsulünün bol olduğu da tespit edilmiştir.²⁸⁶

Yapılan araştırmalarda dikkat çeken başka bir tespitte bölgedeki zeytin ağaçlarının meyilli arazide tesis edilmiş olmasıydı. Meyilli arazide zeytinlikler kurulurken ya da sonrasında suyu ve toprağın korunmasında tedbir alınmamıştı. Toprağın yanlış işlenmesiyle erozyon her sene katlanarak zeytin ağacı turplarının meydana çıkmasına sebep olmuş ve ağaca zarar vermiştir. Marmara Bölgesinde, meyilli sırtlardaki ağaçlar toprak azlığı ve yaz dönemi kuraklığından dolayı bölgesel verim farklılığı gözlenmiş. Mudanya ve Gemlik kazaları eğimli arazi olduğundan dolayı verim azalırken, düzlük arazideki İznik ve Orhangazi kazalarında verim artmıştı. Farklılıklar tespit edilerek alınacak tedbirlerde belirlenmiştir. Sulama ve özellikle budama işine dikkat edilmesi gündeme gelmiştir. Bölgede yazın denizden serin ve rutubet içeren şimal rüzgârları ağaçlara canlılık sağlarken kışında rüzgârların etkisiyle zeytin ağaçlarının gövdelerinde yanıklar meydana getirerek olumsuz etkilemiştir. Bölgedeki iklim kuşağına uygun ve %80 oranında salamura çeşidi olan Trilye türü zeytin ağaçları yaygın olarak yetişmiş. Piyasada, salamura siyah zeytin Trilye ve Çelebi olarak adlandırılan salamura yeşil zeytin satışı yapılmıştır. Müstahsil hasattan sonunda ya da yeteri kadar kap sağladıktan sonra salamura satışını yapmıştır. Bölgeden ortalama her sene Romanya ve Bulgaristan’a salamura siyah zeytin ihracatı yapılırken aynı zamanda bölgede yetişen zeytin salamuralık olduğundan tane olarak üretilmiştir. Zeytin haşaratları da yine zeytin yetişen yerlerde önemli bir sorun olmuş, yaptığı tahribattan dolayı salamura yapılamamıştır.²⁸⁷

Vilayet, zeytinlilerin çoğalmasi ve ticaret amacıyla her çeşit fide, fidan yetiştirmek işini iktisadi hayatta önemli rol aldığından 6968 sayılı zirai mücadele ve zirai karantina kanunuyla ilgili maddeleri gereğince bazı şartlara ve kayıtlara tabi tutmuştu. Kanunun 18. Maddesinde “*Fidan, fide, çelik, tohum, yumru, soğan vs. gibi çoğaltmada kullanılan her türlü nebat yetiştiriciliğini ticari maksatla yapacakların, evvel emirde yetiştirme yerlerini müsaadesi istihsale ve bu teşkilatın lüzum göstereceği her türlü tedbirleri vaktinde almaya mecburdurlar.*” denilmiştir. Kanuna göre yetiştirmeyi yapacak çiftçilerin yerlerini muayene ettirerek bu mevzuda gerekli bilgileri almak üzere vilayet Teknik Ziraat Müdürlüğüne başvurmuşlardı.²⁸⁸ Devlet, zeytin fide ve fidanlığının tesisinin kuruluşunu belli esaslara bağlı olarak izin vermiş. Zeytin yetiştiren müstahsilin zarar etmemesi, zeytin üretiminin sekteye

286 S. Aksu (1961), Marmara Bölgesi Zeytinciliği, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c. 4, s. 27-31.

287 S. Aksu (1961), agm, *Zeytin Meslek Dergisi*, s. 27-31.

288 Hâkimiyet Gazetesi (19.02.1958), *Şehir Haberleri* s. 2.

uğramaması için tedbir almıştır. Zeytinciliğin gelişimi için müstahsile ağaç temin etmek amacıyla Vilayet, Ziraat Mücadele Müdürlüğü Gemlik Tuzla Çiftliği arazisinde 1000 dönümlük bir sahayı zeytin fidanlığı haline getirmeye karar vermiştir.²⁸⁹

1956'da Mehmet Kantar Hâkimiyet Gazetesi'nde Marmara Bölgesindeki zeytin fidanı davasını değerlendirmiş: *"Zeytin geçmişte olduğu gibi gelecekte de zirai iktisat da yer alacağı açıktır. Zeytin ağacı bitki olarak kendine has karakteriyle diğer meyvelerden ayrılmış ve özelliklerinden dolayı kıymetli olmuştur. Tanesinden salamura, yağından yakıt olarak faydalanılmış, bakımını vaktinde yapınca da düzenli mahsul vermiştir. Haşere ve mantar zararlarına karşı yapılan mücadeleyle de verimlilik artarken zeytin ve mamullerinin kalitesi ve fiyatı artmıştır."* Mehmet Kantar, ekolojisi itibari ile zeytinin dünyanın belli yerlerinde yetişmesine de dikkat çekerek Türkiye'de yetişmesini, Allah'ın lütfu olarak görmüştür. *Zeytin faaliyetinin daha geniş alana yaymak varken başka ürün neden yetiştirilsin?* Sorusuna cevap aramıştır. Zeytin uzun vadeli bir ürünken zamanla dededen hatta babadan kalma olmaktan çıkmış. Yaşlı bir insana bile diktiği zeytinin mahsulünü yedirmesi mümkün olmuştu. *"Zeytin deden kalmadır."* Söylemi asıl anlamı değişerek, mecâzi anlamda uzun ömürlü olduğu anlatılmak istenmiştir. Böyle kıymetli bir nimetin Marmara Bölgesi başta olmak üzere yurttta çoğaltmak, ıslah etmek zaruri olmuştu. Zeytin yetiştiremeyen memleketler başka meyveleri yetiştirmiş. Yetiştirilemeyen yerlere ithal etmiştir. Zeytin yetiştirmekteki zorluğu çekmemişlerdi. Zeytinin kıymetini, tüketimi ile üretimi arasındaki oranı somutlaştırmış. Zeytin, ziraatın en kıymetli dövizini olarak bakılmıştır. Çekirdekten yetişen yabancı zeytinler, Akdeniz ve Ege civarının, aynı iklim ve coğrafi şartlarda, ideal zeytin üretimi için uygun yerler olmuştu. Marmara Bölgesi diğer yerlere göre farklı olarak zeytin üretme ve bakımıyla kültürel tedbirlere ihtiyacı olmuştur. Üretimde gecikmeye, bakımda ihmale gelmemiştir. Marmara Bölgesinde zeytin üretimi incelenince alınacak tedbirler: Dal, kök güçlendirmek, dip sürgünleri dikmek veya kör gözlü kök yumruları gömmek şeklinde sıralanmıştı. Bu usullerle çabuk mahsul alınmıştı. Fakat yüzeysel kökler işlenirken zarar görme olasılığı olmuş. Köklerin kesildiği ağaçlarda yaralar açılmış, ağacın, kötü vasıflarını taşımasından dolayı bir ağaçtan, bir ile ikiden fazla elde edilememişti. Mahsurlu ve yeterli olmayan bir üretim usulü olmuştur. İkinci yol olarak tohumlama yapılmış. Çanakkale, Tekirdağ, Bandırma, Karacabey, Mudanya, İzmit, Kocaeli civarı Yabancı zeytinlik sahası bulunsa da, bölgede zeytin olabilecek saha delicelerle doldurulamamıştı. Yabancı zeytinlerin çoğu kartlaşmış olduğu için yerinde aşılama zorlaşmıştır. Mevcut ağaçların olduğu sahada

289 Hâkimiyet Gazetesi (23.4.1959), *Şehir Haberleri* s.1-3.

yeni zeytinlikleri tesis edilirken diğer taraftan çekirdekten zeytin fidanı elde edilmiştir. İzmir Zeytincilik Enstitüsü,1950’de Gemlik fidanlığından 5000 ağaç kapasitesiyle Marmara Bölgesi’nin ilk zeytin çöğürm elde edilmişti.1951’de tesis Yalova deneme ve üretme Çiftliğine nakledilmiş.1955 ve 1956’da bu fidanlar dağıtılmıştır. Rakamlardan edinilen tecrübeyle bölgede zeytin fidanı yetiştirilebileceği sonucuna ulaşılmış. Fakat üretilen fidanlar ihtiyacı karşılayamamıştı. Zeytin fidanı yetiştirmek sermaye, yatırım, tecrübe ve zaman almıştır. Özel teşebbüs, uzun vadeli ve deneyim eksikliğinden dolayı riskli olan zeytin fidanı yetiştirme işine sermaye yatırmaktan çekinmişti. İşletme, zeytin yetiştirmeyi bilen, tohum hazırlayan, aşılama yapan teknisyene ve ustaya yardımcı işçiyle birlikte fidanlık için gerekli iklim, su ve toprağı uygun yer seçerek yatırım yapmıştı. Üretime geçen tesis, bağlı bulunduğu idareye yük olmaktan çıkarak ammeye hizmet ederek kârlı duruma geçmesi hedeflenmiştir. Mevcut ağaçlardan bazıları yanlış bakım, hastalıklar ve diğer zararlılardan dolayı miadını doldurarak verimden düşmüştür. Yurt dışından fidan getirtilse de zaman ve mesafeden dolayı tehlikeye girmişti. Türkiye’de yapılması mümkün bir iş olduğundan yurt dışına döviz vererek almak da uygun görülmemiştir. Boş yerler doldurulmadığı gibi verimden düşen ağaçların yerlerine gecikme olmadan hızlı bir şekilde dolmasını halk beklemişti.²⁹⁰ Kantar zeytin fidanı yetiştirilmesinin memleket için zaruri olduğunun gerekçelerini açıklayarak eleştirmiştir.

1958’de Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı kurulmuş.(OECE). Dâhil olan ülkelerin işbirliği yapması amaçlanmıştı. Hedeflerinde; üretimi arttırmak sınai ve zirai teçhizatlarını geliştirerek modernleşmek, aralarında mübadeleyi arttırmak, işçi gücünden faydalanmak gibi amaçları içermiştir. Teşkilatın, Avrupa Prodüktivite Ajanlığı, Sardunya kalkınma projesini uygulamakla görevli ziraat uzmanı M.Roger Marcelli’nin “*Sardunya Zeytinciliği*” adıyla, Seneghe’de ki çalışmasını anlatan broşürü 1960’da yayınlamıştır. Proje;1957’de Sardunya Adasında iktisadi gelişme hususunda yerel idarenin hazırladığı, numune mıntıkanın tesis edilmesiyle başlamıştır. Projeye yerel idare, uzmanlar ve halk katılmış. Ziraat uzmanları bu bölgede önemli mesele olan zeytinciliğin gelişimi üzerinde durmuştu. İyi bir teknikle mevcut olan servetten nasıl daha fazla istifade edilebileceği ve ihmal edilmesinin sebeplerini araştırmış, çözüm yolları sorgulanmıştı.²⁹¹ Avrupa’da zeytinciliğin gelişimi hakkında yapılan araştırmalar Türkiye’de yakından takip edilmiş. Akdeniz’deki zeytinci memleketlerle Türkiye’nin zeytin üretimi kıyaslandığında zeytin ağaçlarının mahsul verimliliği senelik istatistik rakamlarıyla düşük olduğu tespit edilmişti. Verimliliği etkileyen sebeplerden

290 M. Kantar (28.10.1956), Marmara Bölgesinin Zeytin Fidanı Dâvası, *Hâkimiyet Gazetesi*, s. 2-3.

291 M. Roger Marcelli (1961), Sardunya Adasında Zeytincilik, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalı Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.7, s. 5-16.

bakımsızlık ilk sırada yer almıştır. Bakımsızlığa bağlı olarak hastalıklar, haşere zararları ve yaşlılık etkilemişti. Bu verilere bağlı olarak Tarım bakanlığı 1959'da durum değerlendirmesi için komisyon kurmuş. Komisyon, zeytinlikleri inceleyerek rapor hazırlamıştı. Raporda; ağaçların bakımsızlığından dolayı canlılığı azalmış, haşere ve hastalıklarla tahrip olmuş. Bu durum sürekli olduğunda zeytin ağaçlarının kuruyacağına işaret edilmiştir. Zeytin müstahsiline, uzun vadeli demonstrasla zeytinliklerde yapılması gerekenlerin neler ve nasıl olacağının gösterilmesini komisyon tavsiye etmiştir. Tarım Bakanlığı tavsiyeleri yerinde bulmuştu. Zeytinlikler seçilerek, tahsisatları yapılmış ve faaliyete geçirilmiştir. 1959-1960 demonstrasyon zeytinlikleri için ekip belirlenmiş. Yapılan çalışmalar sonunda olumlu sonuç alınmıştı. Müstahsil, kurumaya yüz tutmuş olan zeytinliklerin bakımlı durumunu görüp nasıl olduğunu yakından takip etmiştir. Üreticilerin ilgisine binaen Tarım Bakanlığı Ege Bölgesinde 26 demonstrasyon zeytinliğinin 4-5 sene aktif çalışmasına karar vermişti.²⁹² Demonstrasyon zeytinlikler üreticilere örnek olmasının yanında ağaç sayısını arttırmadaki yaşanan sorunlara da çözüm bulmuşlar. Üreticiler, zeytin ağaçlarıyla uğraşmalarına rağmen yanlış ya da eksik bilgidan dolayı istedikleri sonuca ulaşmamışlardı. Ağaç çoğaltmada kullanılan deliceleri zamanla istenilen çapta bulmakta zorlaşmıştı. Kanırtmak ya da yumru kullanıldığında gövdeye zarar verdiği için zeytin fidanından zeytinlik tesis etmek daha verimli olmuştu. Ağaçlarda da demonstrasyonda olduğu gibi daha rasyonel bakım uygulandığında hedefe ulaşılmıştı. Türkiye'de, Zeytin fidanı ile zeytinlik tesis etmek de bu süreçte yaygınlaşmıştır.²⁹³

1958 yılında Zeytincilik Enstitüsü, Zirai Mücadele Enstitüsü, Bölge Mücadele Reisliği, İzmir ve Aydın Teknik Ziraat Müdürlüklerinin müşterek çalışmış. Zeytincilik faaliyetlerinin yapıldığı yerlerde demonstrasyon (gösterilmek) amacıyla ele alınan en bakımsız ve hastalıklı zeytinliklerin, bakım ve mücadele işleri usulüne uygun şekilde yapılmıştır. Bu göstermelik zeytinlikler, zeytin müstahsilin üzerinde olumlu olmuştu.1961 senesinde bu kuruluşlar Ege Bölgesi başta olmak üzere uygulanmaya başlaması hakkındaki hazırlanan protokol Bakanlığın onayına sunulmuştur. Araştırma, deneme ve demonstrasyon yapılabilmesi için bitki hakkında meyvesinden köküne kadar her ayrıntının teknik bilgisine sahip olmak istenmiş, bu sahada çalışanların var olan bilgileri kurslarla pekiştirilmiştir. Zeytin ağacı uzun ömürlü bitki olduğundan bu çalışmalar bir hayli zor olmuştur. Zeytin ağacının

292 S. Aksu (1961), Demonstrasyon Zeytinlikler, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.5, s. 30-31.

293 M. Kantar (1961), Zeytin Fidanın Özellikleri, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.4, s. 42.

bakım tedbirlerine karşı göstereceği reaksiyon kısa bir sürede olmayacağından değerlendirme hemen yapılamamıştır. Zeytincilik faaliyetinde gelişmiş olan İtalya ve İspanya’da dahi tatminkâr çalışmalar yapılmamıştı. Deneme, araştırma için tespit edilen Zeytinliklerin belirlenen bazı şartlar aranmıştı. Daha önceki senelerde girişimler olmuş fakat bazı özellikler belirlenemediği gibi maddi ve fikri müzaheretle bulunmadığından netice alınamamıştır.²⁹⁴

Delicelerin aşılmasının yanında gübrelemede zeytinin verimliliğini etkilemiş.1952’de zirai üretimi % 20 arttıracak gübreleme programı hazırlanmıştır. Hükümet zirai üretimi arttırmak için özellikle sunî gübreleme metodu üzerinde çalışmalar yoğunlaştırılmış, geniş ölçüde program uygulamıştır. Tarım Bakanlığı, zirai kalkınmanın temel unsuru olan kimyevi gübreleme konusunda müstahsili teşvik etmek amacıyla, Avrupa ürünü kimyevi gübre ithalini arttırmıştır. 1952 yılında Türkiye Zirai Donatım Kurumu tarafından kredi yoluyla 10 bin ton gübre çiftçiye, dağıtılmış. Bu sunî gübreden 20 bin tonda ithal edilmiştir.²⁹⁵ Gübrelemede toprağın ihtiyacı minareli tespit etmek için analizde yapılmıştır. Ziraat Vekâleti, zeytin, şeftali ve diğer meyve ağaçları, hububat ve sebzeler için uygun olan toprak ve gübre araştırma enstitüsünün raporları ve ziraat uzmanlarınca gerekli tavsiye ve tarifiyle bu analizler yapılmıştı.²⁹⁶ Gübre uygulanan zeytinlerdeki farklılık zaman içinde yakından takip edilmiştir. Vilayet Teknik Ziraat Müdürlüğünce Gemlik, Orhangazi, İznik ve Mudanya kazaları zeytinliklerinde 1956 senesinde yapılan kimyevi gübre denemeleri olumlu netice vermiş ve hasat sonunda gübrelenen ağaçlardan alınan mahsul ile gübrelenmeyen ağaçların mahsulün miktar ve kalite olarak üstünlüğü üreticiler tarafından da gözlenmiştir.²⁹⁷ O*** N*** Dağ ile yaptığımız söyleşide gübrelemenin mahsuldeki yerini vurgulayan anısını aktarmıştır. *“Hulusi Bey diye bir ziraat teknisyeni, müdürü vardı. Akşam olduğunda köy kahvehanelerine giderek anlatırdı ama baktı ki baş edemiyor. Bizim milletimiz görmeden tatmin olmuyor. Diye düşünüp en sonunda kendisi bir zeytinlik alıp tımarını ilaçlamasını yaptı gerekli olan ne varsa uyguladı. Zeytin sezonu geldiğinde Hulusi Beyin, zeytinleri dalları sarkıtacak şekilde mahsul alırken yandaki tarlada bir şey yoktu. Bunu görmesine rağmen halkın tepkisi, hepsi tutarsa zeytin ufak olur bir kısmı da dökülürse daha kalite zeytin olur diye söylediler. Hulusi Bey’in tarım politikasını gören akli erenler ilaçlama ve gübrelemeye başladı.”* Bazı üreticiler için ikna olurken bazıları ikna olmamıştır. İlaçlamanın gübrelemenin yanında toprağın analizinin de yapılması bir o kadar önemli,

294 K. Çeçen (1960), Zeytinliklerde (Araştırma),(Deneme) ve (demonstrasyon) Üzerine Görüşlerimiz, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, c.3, s. 38-41.

295 Hâkimiyet Gazetesi (21.09.1952), *Şehir Haberleri* s 3.

296 Yeni Ant Gazetesi (09.02.1954), *Memleket Haberleri* s.3.

297 Yeni Ant Gazetesi (10.02.1957), *Zeytinyağ Geldi*, s. 1.

yetiştirilecek olan ürünün hangi çeşit olacağı hangi gübreye hangi minerale ihtiyacının olduğunun tespit edilmesi gerekmiştir. Hulusi Bey aynı zamanda yaptığı girişimle bölgede demonstrasyon yani örnek zeytinlikte dizayn etmiştir.

Gübreleme gibi ilaçlamada burada önemli olmuştur. İlaçlamada toprağın analizi yapılarak belirlenmeliydi. O**** Bey yaşadığı anısını aktardı. *“Aydın bölgesinde zeytin alırken boş bir zamanımızda Koçarlı tarafında Cincin köyüne gittik. Köy kahvesinde hoşbeş sohbetten ben, Hulusi Bey ve yaptıklarından bahsettim. Zeytinlerin budanması ilaçlanması, gübrenmesini tavsiye ettim fakat köyden biri dedi ki “sen karışma Allah verir bereketini” dedi. Köylüler budama ilaçlama, toprak analizi ve gübreleme yapmıyorlar, aynı zamanda cahillik kadar toprağın analizini yaptıracak parada yoktu.”*²⁹⁸

Ziraat teknisyeni olarak görev yapan M**** Bey’de zeytin verimli olması için ilaçlamada köylüyü ya da üreticiyi ikna etmek için; *Köylerde örnek bahçeleri ilaçlamışlar. Köyün ileri geleni, sözü geçen kişilerle irtibata geçip köylü davet edildi. Örnek bahçelerde 100 ağacı ziraatçılar ilaçlandı. Köylü, ilaçlanmış ve ilaçlanmamış olan ağaçların farkını görünce, gübreleme, budamayı da gerekli görerek yaptı. Haşereleri ilaçlamada Yalova Araştırma Enstitüsü, Bursa Bölgesinde zeytin sineğini araştırmak için yer talep etti. Burada tuzaklar kurarak araştırma yaptı. Bölge de Kumyaka ılıman havaya sahip olmasından dolayı (mikrokliman bir iklime sahipti) Zeytin sineğinin ilk çıktığı yerd, burada çeşitli tuzaklar asıldı. Çok fazla zeytin sineği çektiği için zeytinleri vurduğundan ilaçlama yapıldı. Zeytin sineğiyle mücadele yapılmayınca zeytin alınamadığı gibi yağ çıksa da asit derecesi yüksek olduğu için bu faaliyetleri üreticiler takip etmiş, katılmışlardır.*²⁹⁹

3.1.3. Demokrat Parti Döneminde Sabun Sanayi

3.1.3.1. Sabun Hammaddesi; Zeytinyağı Ve Don Yağı

Sabunluk yağlar, zeytinin sıkımıyla elde edilen pirinadan yapıldığı gibi asit derecesi yüksek sofralarda kullanılmayan yağlardan da imal edilmiştir. Zeytin toplandığında bekletilince de asit derecesi yüksek yağ elde edilmiş ve bu yağ sabun sanayinde kullanılmıştı. Milli Koruma Kanunu uygulanınca zirai ürünlerin ihracat yasağı listesinde zeytinyağı da yer almıştı. İhracatı yapılmadığından dolayı zeytinyağı piyasada bollaşmıştı. Zeytin ve Zeytinyağının depolanmasındaki yaşanan olumsuzluklardan dolayı bu yasak uygulanamamıştır. Millî Koruma Kanunundaki esneklikle zeytinyağının ihracatına izin

298 O**** N**** D****, ile Görüşme (20.03.2019), Bursa

299 M**** D**** İle Görüşme (28.12.2019), Bursa

verilmiş. Piyasadaki yağların büyük bir kısmı ihraç edilmişti. Sabunluk yağlarda ihraç edilince fiyatlar düşmüştü. Tüccarlar, fiyatların daha da düşeceğini düşünerek fazla mal almamıştı. Zeytinyağının toptan fiyatı düşünce, perakende yağ fiyatları da düşmüştü.³⁰⁰ Eldeki yağlara ihracat serbestliğiyle satılınca memleket içinde yağ sıkıntısı başlamıştı. Ancak 1952’de zeytinyağı piyasaya arz edilince fiyatlarda rahatlama olmuştur. Bu sabun fiyatlarına da yansımıştı. Ayvalık, Edremit gibi istihsal bölgelerinde fiyat gerilemesi olmuştu.³⁰¹ Fakat 1953’de Marmara Bölgesi’nde zeytin ağaçlarında daha öncesinde görülmemiş bir zeytin hastalığı görülünce ürün alınamamıştı. Piyasada, Zeytin ve Zeytinyağı az olunca fiyatı da artmış dolayısıyla sorun yaşanmıştır. Zeytin hastalığının tespit edilip mücadelenin yapılmasına kadar bu durum devam etmiş. Sabun fiyatları da zeytinyağı fiyatlarının artmasına bağlı olarak artmıştı.³⁰² Piyasada zeytinyağı kıtlığı yaşanınca karaborsaya düşmüştü. Zeytinyağına başka yağlar karıştırılıp mahlût yağ olarak satılmış. Sabun imalatı için kullanılacak olan yağlar, yemeklik yağ olarak ya da diğer nebati yağlarla karıştırılarak, piyasada sofralarda tüketilen yağ şeklinde satılmıştı. 1955’e gelindiğinde başka bir sorunla karşılaşmış. Pamuklu bit hasaratı zeytin üretimini etkilemişti. Aynı zamanda hava koşullarına bağlı olarak ilaçlamada yaşanan aksaklıklar, zeytinlerin kalitesini olumsuz etkilediğinden zeytinler dipten dökülmüş. Ağaçtan toplanan zeytinlerden elde edilen zeytinyağının fiyatı da yüksek olmuştu. Zeytinyağının asit derecesi yüksek olunca sabun imalinde kullanılmış. Yağ piyasasında tüketime sunulan zeytinyağı içerikli mahlût yağlar sabun sanayini de etkilemiştir. Ayrıca sabun sanayinde kullanılan kostik, piyasada bulunmadığı içinde imalatçılar çok güç durumda kalmışlardı. Tüm bu yaşananlar sabun fiyatlarını aniden yükseltmişti.³⁰³ Ticaret vekâleti çözüm olarak zeytincilikle meşgul olan yerlere sudkostik dağıtım kararını almıştı. Mudanya’da Belediye kostik dağıtımını yapmış. Parti üyesi olan kişiler, dağıtımda kayırmacılığın olduğunu iddia etmişler. Haberi olmayan ya da ulaşamayan köylüler olmuştu. Ticaret Odası daha önceden sanayicilerin sudkostik ihtiyacını karşılarken, dağıtımını durdurunca bu ihtiyaç karşılanamamıştı. Bunun üzerine bazı sabun fabrikaları kapanmış, bazıları da kapanma noktasına gelmişti.³⁰⁴ Unilever şirketinin, İngiliz ortağı aynı zamanda sabun firması olmasına rağmen Türkiye’de yağ piyasasına margarinle girmiş, zeytinyağının üretimini ve tüketimini etkilemiştir. Dolaylı olarak sabun imalatı yapan sabun sanayini de etkilemiştir. Sabun sanayinde yaşanan yağ sorununa çözüm olarak don

³⁰⁰ Ant Gazetesi (06.01.1950), *haber başlığı okunamamıştır*, s. 2.

³⁰¹ Milliyet Gazetesi (24.11.1952), *Şehir Haberleri*, s. 2.

³⁰² Ant Gazetesi (27.06.1953), *Yağların Kontrolüne Dair Şikayet*, s. 3.

³⁰³ Ant Gazetesi (26.01.1955), *haber başlığı okunamamıştır*, s. 1.

³⁰⁴ Hâkimiyet Gazetesi (08.12.1956), *Şehir Haberleri*, s. 3.

yağından sabun üretimi yapılmıştır. Zeytin müstahsillerinden evlerinde kendi sabunlarını üretirken sudkostiğe ulaşamadığından dolayı sabun imal edememiştir.

O*** N*** Bey, zeytin müstahsilinin yağhanelere yağ yapılması için topladığı gibi getirmediğini zeytini biriktirdiğini ve biriken zeytininde kokuştuğunu, çürüdüğünü ve bununda sabunluk yapımında kullanıldığını aktardı. O dönemde “*Hacı Şakir ve Ömer Muharrem, büyük firmalardı, her Allah’ın günü 30-35 ton sabun dökerlerdi ve vesikayla İstanbul’da satarlardı. Amerikalılar gelip don yağ verelim dediler, Türkler ise para verip de biz don yağdan sabun yapmayız, Zeytinyağından kendimiz yapıyoruz. Cevabına karşılık Amerikalılar, hayvan yağının yenmediğini sanayide kullanıldığını, üretim fazlası olanını parasız vereceklerini söylemişler. Et-Balık Kurumu vasıtasıyla don yağın dağıtımı yapıldı. Zeytinyağından yapılan sabundan daha ucuza geldiği için talepte edildi. Don yağından yapılan sabundan alınan randıman daha fazla oldu. Zeytinyağından 1,800 gr sabun çıkarken, 1.900 gr çıktı ve parası da ucuz ve arz-talebi karşıladı. Böyle 3-4 sene kadar üretimden sonra Türk lirası karşılığından parası verildi. Birkaç sene sonunda dolar ile satın alındı. Bugün hala sabun sanayinde don yağ kullanılıyor. Mudanya’da Ağustos Kurusu olarak tabir edilen Ağustos ayında zeytin ağaçlarımızın dibe dökülen zeytinler toplanmış ya da işçiye toplatılmış. Toplanan zeytinin satışından yevmiye masrafı çıkınca toplamaya değer yani kar diye bakılırdı.. Fakat sabun yapımında don yağı kullanılmaya başlayınca ve de yemeklik olarak kullanılmayan zeytinyağı para etmemiş.*” O*** Bey yaşadıklarını aktardı.1950’den sonra sabun sanayinde zeytinyağını ve sabunu yaşadıklarıyla özetleyerek değerlendirdi.³⁰⁵

3.1.3.2. Sabun İmalatında Zeytinyağının Yasaklanması

Ege Bölgesi Sanayi Odası, sudkostik ve solvey dağıtımının yanında Amerika’dan ithal edilen don yağlarını sabun firmalarına dağıtmıştır. Dağıtılan 1945 ton hayvansal iç yağının sabun sanayinde kullanılmasıyla sabun kalitesinin yükselmesi maliyetinin ucuzlaması gibi önemli sonuçları olmuş. Beraberinde zeytinyağı tasarruf edilerek ihracatıyla memlekette önemli miktarda döviz temin edileceği de kaydedilmiştir.³⁰⁶ Küçük çaplı müstahsilin kendi imkânlarıyla yaptığı sabunlarda son bulmuş, zorunlu olarak piyasaya sürülen sabunu tüketilmiştir.

Sabun imalatında don yağının kullanılması devlet makamları tarafından da resmileşmiş. Ticaret Bakanlığı, Zeytinyağının gereken değerini koruması için sabun yapımında zeytinyağı kullanılmaması kararını almıştı. Karara göre sabun imalatında

³⁰⁵ O*** N*** D***İle Görüşme, 20.03.2019, Bursa.

³⁰⁶ Hâkimiyet Gazetesi (20.12.1956), *Şehir Haberleri*, s. 2.

kullanılmak üzere don yağı ile 10 bin ton kilo pamuk yağı memlekete gelmiştir.³⁰⁷ Sabun imalatında zeytinyağı kullanılması men edilip yerine don yağının kullanılması yürürlüğe girmişti. Kanunu İcra Vekilleri Heyeti' de kabul etmiş. Fabrikatör ve imalatçıların bağlı oldukları Ticaret ve Sanayi Odaları aracılığıyla sabun imalatında kullanmak üzere gerekli miktarda don yağı tahsisi ve dağıtımı yapılmış. Sabun imalatında zeytinyağı kullanılması Milli Koruma Kanunun 4648 sayılı kanunun 21. Maddesine uygun olarak men edilmiştir. Fabrika, imalathane ve depolarda sabun imalatı için elinde yağ bulunduranların cins ve miktarlarını, kanunun yayınlanmasından sonra bulundukları mahallin mülkiye amirine beyan etmeleri mecburi olmuştu.³⁰⁸

Zeytinyağına dair alınan karardan Marmara Bölgesi de etkilenmişti. Sabun imalatında 1957 tarihinden itibaren zeytinyağı kullanılması yasaklanması, İcra Vekilleri Heyeti kararnamesiyle sabun imalinde don yağı kullanılması kararını alması, gazete vasıtasıyla halka duyurulmuştu. Fabrika, imalathaneler ve depolarda sabun imalatı için zeytinyağı bulunduran şahısların 2 günde bunları cins ve miktarlarını bulundukları yerin mülki amirlerine bildirmeleri, bildirmeyenlerinde milli koruma mahkemelerine verilecekleri ilan edilmiştir.³⁰⁹ Türkiye'de sabun imalatında kullanılan zeytinyağı yerine don yağı ithalatı başlasa da Amerika'dan donyağı bir süre gelmemişti. Ayvalık'ta sabunluk yağ stokları eridiği gibi hükümet zeytinyağından sabun imal edilmesini de yasaklayınca, sabuncular zor duruma düşmüştü. Fabrikalar faaliyetlerine ara vermiş, ithal ürünün gelmesi zaman aldığından kapanma tehlikesi yaşanmıştı. Sabuncular piyasada ciddi bir sabun sıkıntısı yaşanacağını belirtmişlerdi.³¹⁰

Don yağını sabun sanayinde kullanarak zeytinyağı ve sabun piyasası rahatlatmak istenmişti. Fakat, asit derecesi yüksek olan zeytinyağının iç piyasada tüketilmesi ya da ihracatının yapılması zeytinyağının kalitesini düşürmüştü. Bu doğrudan talebin azalmasına sebep olmuştur. Dolaylı olarak ekonomik sıkıntılarda yaşanmaya başlayınca, sabun imalatında zeytinyağı kullanımı serbest bırakılması kararı alınmış. 11.3.1957 tarihli ve 478769 sayılı kararname ile yürürlüğe konulan sabun imalatında zeytinyağı kullanılması men'i ve bunun yerine don yağının kullanılması hakkındaki hükmün yürürlükten kaldırılması kararı İcra vekilleri heyetince kararlaştırılarak yürürlüğe girmiştir.³¹¹ Hâkimiyet Gazetesi; sabun imalinde Zeytinyağı kullanılması hakkındaki K/1077 sayılı karar icra vekilleri heyetinin son

³⁰⁷ Yeni Ant Gazetesi (23.11.1956), *Memleket Haberleri*, s. 3.

³⁰⁸ Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (02.03.1957), 30-18-01-02_145-116-20.

³⁰⁹ Hâkimiyet Gazetesi (15.03.1957), *Sabun Don Yağı İle İmal Edilecek*, 1.

³¹⁰ Yeni Ant Gazetesi (19.06.1958), *Amerika'dan Yağ ve Peynir Geldi*, s. 3.

³¹¹ Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (04.01.1959), 30-18-1-2_141-114-17.

kararı ile kaldırılması haberini vermiştir. Zeytinyağının bu suretle sabun imalatında kullanılması serbestisinin geri dönmesi vilayet içinde, yağa ihtiyacı olan imalathaneleri rahatlatmıştı.³¹²

3.1.4. Zeytin Haşeratı İle Mücadele

Zeytin yetiştiriciliğinde haşaratla mücadele önceki zamanlarda ki gibi yine bu süreçte de devam etmiştir. Haşarat ve mücadelenin ne zaman, nasıl yapılacağı, hangi ilaçların kullanılacağı gazeteler vasıtasıyla halk bilgilendirilmiştir. Tarım Bakanlığının aldığı kararlar ve uygulamalar döneminde en hızlı ve etkili yol gazeteler olmuştur.

Zeytin yetişen yerlerdeki gelişmeler yine gazetelerde haber olmuştu. Ayvacık ve dokuz köyünde zeytinlere arız olan haşaratın imhası için halk yetkililere müracaat etmiş. Tarım Bakanlığı mücadele ekiplerini göndermiş ve haşarat tahrip edilmiş. Haşarata maruz kalan 3000 zeytin ağacının bheboren mahlûtu ile yıkanmıştır.³¹³

1951 Haziranında Gemlik'te zeytinlerde görülen güveyle mücadele edilmiş. Mudanya'da da zeytinlere arız olan sineklere karşı ilaç hazırlanarak mücadele edilmişti.³¹⁴ İlaçlama işi hava şartlarına ya da gözleme göre belirlenerek kademeli olarak yapılmıştır. Zeytin sineğine karşı İl Ziraat Müdürlüğü'ne verilen 150 ton ilaç, zeytin bölgelerine dağıtılmış. Gemlik ve Mudanya'da 9 milyon zeytin ağacı ilaçlanmıştı. Mudanya ve Gemlik'te memurların eşliğinde ilaçlama yapılırken aynı zamanda ilaç ve pulverizetörde halka dağıtılmıştır. Ziraat mücadelesinde, zeytinlerin ilaçlanmasında zeytinlik sahiplerinin bu işle yakından ilgilenmeleri kendi menfaatleri içindi.³¹⁵ Öncelikle Bursa'nın üç ilçesi Orhangazi, Gemlik, Mudanya'da 3 milyon zeytin ağacına uygulanan ilaçlamanın verimli olması için bölgenin tamamında uygulanması planlanmıştı.³¹⁶ Hâkimiyet Gazetesi zeytin ile ilgili olarak olumlu haberler verirken Ant Gazetesinde bu konuda olumsuz yönde haber vermiştir. Ant Gazetesine göre; aradan geçen kısa sürede Bursa Bölgesinde zeytinliklerde görülen hastalıklarla, havaların kötü gitmesi mahsulü olumsuz etkilemişti. İlgililer bunu açıklamakta geciktiklerinden dolayı bu üreticinin aleyhine olmuştur.³¹⁷ Gemlik, Mudanya ve Orhangazi zeytinliklere arız olan sinek mücadelesinin birinci devresinde 3 milyon ağaç ilaçlanmış. İkinci devre ilaçlama yapılmasının ardından üçüncü devre ilaçlamanın sonunda

³¹² Hâkimiyet Gazetesi (19.02.1959), *Zeytinyağı İle Sabun İmal Edilebilecek*, s. 2.

³¹³ Ant Gazetesi (05.07.1950), *haber başlığı okunamamıştır*, s. 1.

³¹⁴ Hâkimiyet Gazetesi (24.06.1951), *haber başlığı okunamamıştır*, s. 2.

³¹⁵ Hâkimiyet Gazetesi, (10.07.1951), *Zeytin ve Çekirge Mücadelesi*, s. 2.

³¹⁶ Hâkimiyet Gazetesi, (14.07.1951), *Karasinek Mücadelesi Başladı*, s. 2.

³¹⁷ Ant Gazetesi (30.07.1951), *Bu Seneki Zeytin Mahsulümüz İyi Değil*, s. 2.

ancak sinek mücadelesi sona ermişti.³¹⁸ 1951 senesinin temmuz ayında zeytin sineğinin yanında çekirgeyle de savaşılmıştır. Orhangazi, Gemlik, Yenişehir ve Karacabey'deki arazilerde çekirge mücadelesi yapılmış. Mücadelenin verimli olması için Bursa Bölgesinin tamamı temizlenmişti.

1951'de Avrupa devletleri, iktisadî işbirliği hususunda inceleme yapma kararı vermiş, kurulacak heyete Türk Eksperi de çağırılmıştır. Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilatı, zirai haşarat mücadelesinde uçaklardan faydalanma konusunda ziraat memleketlerinde, inceleme yapmak üzere Tarım Bakanlığı heyete, bir Türk Eksperinin de katılmasını onaylamıştır.³¹⁹

1952 Ant Gazetesinde Gemlik, Orhangazi, Mudanya ve İznik ilçelerinde yaklaşık 9 milyon zeytin ağacına birinci kuşak zeytin güvesi savaşı yapılmıştı. Ziraat Mücadelesi Müdürlüğü, kullanılacak olan motorlu tulumba, ilaç ve teknisyenleri zeytinliklere göndermiş. Müdürlüğün gönderdiği teknisyenlerle birlikte müstahsilin özellikle, uygulamayla alakadar olmaları ve uygulama yapmaları planlanmıştır.³²⁰ O*** N*** D**'in anlatışında; *Devlet ziraat teknisyeni ve ilaç motoruyla ilaçlama yapmıştı. Devlet bunun karşılığın da müstahsile yevmiye verdi. Köylünün eşeğini ya da atını da kullandığında da ayrıca yevmiye verdi. Köylü o yevmiyeyi alabilmek için ilacı alıp dereye dökmüş yine de yevmiyesini almıştı.*³²¹ devletin teşvikinden bahsetti.

1952'de Marmara Bölgesi Edremit Körfezi'nde zeytinliklere arız olan Kaliforiz haşeresiyle mücadele edilmişti.³²² Marmara Bölgesinde zeytin sineği ve güvesine karşı mücadele arttırılarak sıkı tedbirler alınmıştı. Zirai ve hayvan ürünlerinden elde edilen ve senelik 5 milyar lirayı bulan Milli Gelirin bir milyarının, ziyana uğramasına sebep olan hastalıklarla mücadelede kullanılması kararı alınmıştır.³²³ Etkin çalışmanın sonunda 1952'de zeytin sineği mücadelesi başarıyla sonuçlanmış. Erdek, Bandırma ve Ayvalık kazalarında yapılan zeytin sineği mücadelesinde sona gelindiğinde müstahsil memnun kalmıştır.³²⁴

Cemal Tanışman, Ziraat Teknik Müdürüyken edindiği mesleki tecrübeden yola çıkarak zirai mücadelenin değerini anlatan yazısı 1952'de Hâkimiyet Gazetesinde yayınlanmıştır. Tanışman;

³¹⁸ Hâkimiyet Gazetesi (03.08.1951), *Üç Milyon Zeytin Ağacı İlaçlandı*, s. 2.

³¹⁹ Hâkimiyet Gazetesi (16.11.1951), *Ziraatta Haşaratla Mücadele*, s. 3.

³²⁰ Ant Gazetesi (23.02.1952), *haber başlığı silik*, s. 1-3.

³²¹ O*** N*** D** İle Görüşme (20.03.2019), Bursa.

³²² Hâkimiyet Gazetesi (22.04.1952), *Yurttan Haberler/Edremit'te*, s. 2.

³²³ Hâkimiyet Gazetesi (21.05.1952), *Zeytin Sineği İle Güvesine Karşı Sıkı Mücadele*, s. 1.

³²⁴ Hâkimiyet Gazetesi (27.07.1952), *Yurttan Haberler/Ayvalık'ta*, s. 2.

Gün geçtikçe çiftçilik kazançlı olup değer kazandı. Ekim sahası arttığı için standart ve bol mahsul yetiştirmek mümkün oldu. Ziraat şubelerinin çoğunda ileri tekniğe uygun her türlü toprak mahsulü arttırılarak, ucuza mal edildi. Bu gelişimlerle iktisat ve ziraat temelleri atıldı. Haşeratların verdiği zarardan dolayı mahsulün bazen %25'i elde edildi. Kültür arazisinin genişletilmesi, gübreleme, elit tohum ve makineli tarım önemli olurken mücadele işi öncelikli oldu. Devlet tarafından organize edilen mücadeleyi, sınırlı sayıda ve yerde çiftçiler yaptı. Devlet, mücadeleyi özellikle zeytin, bağ, meyve ve bunun gibi yaygın, geniş sahaları işgal eden sahalarda yaptı. Haşerelerin cinsine göre mücadele zamanı sınırlı günlerde yapılırken hızlı ilaçlamanın zorunluluğu da başarının yüzde oranını düşürmüştü. Yapılan masraflar kıyaslandığında mücadele iktisadî olmamış. Zeytin, bağ, meyve zararlıları mücadelesinde müstahsile kredi yardımı yapmak, malzeme ve vasıta temin etmek, rehberlik etmek, yapılan ilaçlamayı teknik bakımdan kontrol etmek ve başarı tedbirleri almak gerekti. İlaçlama yapılmamasından dolayı olan zarar, kazanılmış olan paranın azalmasına sebep oldu. Mücadele masrafları yavaş yavaş azalınca fazla mahsul alınmış, verimlilik artışıyla ilaçlama masrafları da azalmış. Mücadele Enstitüsü ve İstasyonlar açıldı, teknik bilgiler arttı, malzemeler çoğaldı. Güçlü Ziraat Mücadele Teşkilatı çiftçinin zirai sahada daima yardımına hazır olarak öğretici oldu”

diye yazmıştır. Tanışman, tarım bölgelerinde ziraat üretimi arttırmanın yolunun ancak mücadeleye önem ve öncelik vermekle gerçekleşeceğini savunmuştur.³²⁵

Haşaratla mücadelenin önemi 1952’de Hâkimiyet Gazetesi haberinde, devlet ve müstahsil tarafından anlaşıldığı somutlaşmıştır. Balıkesir Vilayeti Ayvalık, Burhaniye, Edremit, Erdek ve Edincik mıntıkasındaki ağaçlarda sinek ve güve mücadelesinin sonucu zeytin üretimi verimli olmuştu.³²⁶ Ege Bölgesi’nde zeytin üretiminin artması için Tarım Bakanlığı’nın aldığı tedbirler olumlu sonuçlanmış. Üretilen 16 milyon kilo tane zeytine denk gelen 28 kiloluk bir üretim tahmin edilmişti.10 seneden beri zeytin ağaçlarındaki hastalıklardan dolayı mahsul alamayan Ayvalık ve civarındaki köylerde mücadele yapılırca iyi zeytin mahsulü alınmıştır.³²⁷

1953 senesinin başında havaların gayri tabii gitmesinden dolayı kuytu yerlerde zeytin güvesi görülmüş. Ziraat Teknik Müdürlüğü genel mücadele yapmıştı.³²⁸ Kış ayı devam ederken 1953’de kar yağmamış, havalar sıcak geçmiş dolayısıyla zeytin güve haşeresi da vaktinden önce görülmüştü. Gemlik ve Umurbey’de güve, filizlerin kalelerinden çıkmış.

³²⁵ C. Tanışman (17.10.1952), Zirai Mücadelenin Değeri, *Hâkimiyet Gazetesi*, s. 3.

³²⁶ Hâkimiyet Gazetesi (27.10.1952), *Yurttan Haberler/Balıkesir’de*, s. 3.

³²⁷ Hâkimiyet Gazetesi (31.10.1952), *Ege Zeytin İstihsalinin Artmasına Çalışıyor*, s. 2.

³²⁸ Hâkimiyet Gazetesi (15.02.1953), *Zeytin Güvesi İle Mücadele*, s. 2.

Gemlik ziraat teknisyeni ve Bursa mücadele uzmanlarının yaptığı incelemede Armutlu ve civarında da haşerelerin kısmen kalelerinden çıktığı tespit edilmişti. Gemlik ve civarındaki zeytinliklerde güve ve haşeratla mücadele yapılmıştı.³²⁹Eş zamanlı Burhaniye'deki zeytinliklerde de güve mücadelesi yapılmış. Tarım Vekâleti;30 motorlu olmak üzere 230 pülverizatör ve 12 ton ilaç kullanmış.³³⁰Balıkesir, Ayvalık, Edremit, Burhaniye, Bandırma ve Erdek'te 7 milyon zeytin ağacı güve mücadelesinde ilaçlanmıştır.³³¹Geçmiş yılların tecrübesine istinaden zeytin haşaratı, müstahsil ve Ziraat Teknik Müdürlüğü tarafından 1953'de yakından takip edilmiş. Gemlik, Orhangazi, İznik, Mudanya, Karacabey ve merkez ilçelerde yaklaşık 3 milyon zeytin ağacına zarar veren haşaratla mücadeleye 25 gün önce başlamak istenmişti. Ama havaların birden soğumasından dolayı yapılmamıştı. Akabinde don olayı yaşanınca, güve tırtılları soğuk havada galerilerini terk ettiğinden %50'sinin imha olduğu tahmin edilmiş. Fakat havanın birden ısınmasıyla tırtıllar görülmüştü. Güve tırtıllarının aktif olduğu yerlerde 1300 tazyikli sırt ve 100 motorlu pülverizatörle mücadele edilmişti.³³²Bursa Teknik Ziraat Müdürlüğü tarafından, vilayet sınırları içinde 2 milyon üçyüzbin zeytin ağacını zeytin güvesi haşeresine karşı ilaçlanmıştır. Güvenin ardından Gemlik, Kurşunlu köyündeki zeytinliklerde başka bir zeytin hastalığı Fumajine karşı mücadele başlamıştı.³³³Genel olarak zeytin güvesi mücadelesinde bazı bölgelerde ilaçlama etkili olmamış. Çukurda kalan arazilerde, çiçek mevsimindeki zeytinliklerde güve mücadelesi kademeli yapılmıştı.³³⁴Zeytinliklerde ilaçlama, hava koşulları takip edilerek ve zeytinler gözlenerek yapılmalıydı. Teknik Ziraat ekiplerinin nezareti altında yapılan haşarat savaşı eğitim başarısızlığından dolayı on binlerce lira değerinde zeytin mahsulü tahrip olmuştur. Müstahsillerin, Bakanlık'a şikâyetleri üzerine Adapazarı, Balıkesir, İzmir Mücadele Savaş İstasyonlarından uzmanlar şehre gelmiş. Yapılan yerel incelemeler sonunda uzmanlar açıklama yapmıştı. Havaların olumsuz muhalefetinden dolayı eldeki ilaçların fayda sağlamadığını ve D.D.T. ile önüne geçilebileceğini fakat Bakanlıkta D.D.T. bulunmadığından bir sonraki sene D.D.T ile savaş yapılacağı açıklanmıştır. Müstahsiller, mücadelenin tamamen devlet tarafından yapılmasını istemişler. Balıkesir ve İzmir milletvekilleri müstahsillerin talebini bakanlığa kabul ettirmişti. Müstahsiller yinede kış aylarının şiddetli geçmesi ve haşaratın ölmesi için dua etmişlerdi.³³⁵İzmir Teknik Ziraat Müdürlüğü uzmanı, Adapazarı

³²⁹ Ant Gazetesi (06.03.1953), *Haberler*, s. 1-4.

³³⁰ Hâkimiyet Gazetesi (08.03.1953), *Yurttan Haberler/Burhaniye'de*, s. 2.

³³¹ Hâkimiyet Gazetesi (18.03.1953), *Yurttan Haberler/Balıkesi'de*, s. 2.

³³² Hâkimiyet Gazetesi (26.03.1953), *Zeytin Güvesi Mücadelesi*, s. 2.

³³³ Hâkimiyet Gazetesi (23.04.1953), *Zeytin Ağaçları İlaçlandı*, s. 2.

³³⁴ Hâkimiyet Gazetesi (16.05.1953), *Zeytin Güvesi Mücadelesi*, s. 2.

³³⁵ Ant Gazetesi (27.06.1953), *Zeytin Güvesi*, s. 1.

İstasyon uzmanı ve Bursa Mücadele uzmanı, Mudanya ve Gemlik zeytinliklerindeki zeytin güvesine karşı yapılan mücadeleyi yerinde incelenmişti.³³⁶ 1953 senesi Marmara Bölgesinde hava şartlarının değişimiyle birlikte zeytinliklerde birtakım problemlerde görülmüştü. Özellikle zeytinciler haşeratla mücadele ilaçlamasında sorun yaşamıştır.

1953 senesinde köylü zeytin ağaçlarında bu zamana kadar hiç görmediği, Temmuz ayında fark ettiği bir sorunla karşılaşmış. Gemlik, Kurşunlu köyünden köylüler Hâkimiyet Gazetesine sorunlarını anlatan mektup yazmış. Yazıda önemli bir noktayı dile getirmişlerdi. Üç seneden beri Gemlik Körfezi sahilinde bulunan ve Kurşunlu köyünden başlayarak yavaş yavaş civardaki köylerde daha önce karşılaşılmayan hastalık görülmüştü. Hastalık, zeytin ağaçlarının kabukları ve dallarında görülen siyahlaşma, gövdeden dallara hatta filizlere doğru ilerleyerek bütün ağacı simsiyah yapmıştı. Hastalanan ağaç mahsul yapmadığı gibi filiz dahi sürmemişti. Bu hastalık üç senedir, özellikle ilkbaharda yayıldığı görülmüştü. Bu sorun için üç sene Gemlik ve Bursa Tarım Mücadele memurlarına müracaat edilmiş. Fakat mahalline memur dahi gönderilmediği gibi hiçbir mücadelede yapılmamıştı. Hastalığa karşı yapılacak mücadele kullanılacak ilaç hakkında dahi üreticilere bilgi verilmemiş, hatta hastalık teşhis edilmemiştir. Memlekette sayılı gıda maddesi ve milli servet olan bu asırlık ağaçların mahvına devletin ve milletin göz yummasına ihtimal verilmemesi için ilgililerin dikkatini çekmek istenmişti.³³⁷ Gemlik Kurşunlu köyünde, zeytin müstahsili İbrahim Taşkeser gazete vasıtasıyla bu konudaki şikâyetini duyurmak istemişti. Zeytin yetiştiren diğer vilayetlerde, zeytine arz olan haşeratla mücadele için ekipler kurulmuş. Tarım Vekâleti hızlıca zirai mücadele faaliyetini yapmıştı. 1953 senesinin başından Eylül ayı sonuna kadar farklı haşeratlara karşı mücadele için ilaçlama yapılmıştı. Zeytin sineği ve diğer sorunlar için yapılan mücadelede 3.544.380 adet zeytin ağacı ilaçlanmıştır.³³⁸

Nedim Ökmen; *Tarım Vekâlet'inin, zirai mücadelede yaptığı çalışmayı ziraatta önemli ve en büyük gelişme olarak değerlendirmiş. Bu konuda müstahsillerin, devlet teşkilatına gösterdikleri güven ve yardımları sayesinde başarılı olunduğunu belirtmiş. Vekâlet, zeytinliklerde görülen zeytin güvesi ve sineği mücadelesine önem vermiş. 16 milyon kadar zeytin ağacını bu zararlılara karşı ilaçlamış. Ziraat mahsullerinde görülen hastalık ve haşeratla mücadelenin geçen yıllara göre kıyaslandığında 1950 ve sonrasında daha geniş ve yaygın bir şekilde mücadele ederek başarı sağlandığını vurgulamış.*³³⁹ Ökmen'in tespitlerini

³³⁶ Ant Gazetesi (30.06.1953), *Haberler*, s. 2.

³³⁷ Hâkimiyet Gazetesi (03.07.1953), *Zeytin Ağaçlarını Kemiren Bir Dert*, s. 3.

³³⁸ Hâkimiyet Gazetesi (06.10.1953), *Yurdumuzda Zirai Mücadele Faaliyeti*, s. 2.

³³⁹ N. Ökmen (08.02.1954), *Ziraatta Büyük Gelişmeler*, *Hâkimiyet Gazetesi*, s. 2.

sonraki yıllara ait gazete haberleri de desteklemiştir. Gemlik Tarım Mücadele Bölgesi içindeki bir milyon iki yüz bin zeytin ağacı üzerinde yapılan “zeytin güvesi” mücadelesinde olumlu netice alınmıştır. Yeni tertip D.D.T mahlûl haşerenin krizalit haline gelmeden önlenmesi sağlamış. Havaaların uygun olmasıyla beraber ağaçlar gelişme göstermiş ve rekolte artmıştır.³⁴⁰

Emekli Ziraat Teknisyeni M*** D***,1954’den sonra Devlet, zeytin haşaratı olan zeytin sineği, güvesi, Karakoşnil mücadelesinin başladığını bundan öncesinde mücadelenin yok denecek kadar az olduğunu söyledi. Önceden, zeytin haşaratına karşı beyaz yağ ile mücadele yapılmış. Beyaz yağ olarak madeni yağın sulandırılması şeklinde ağaca uygulanmış. Zeytin yaprağı mum tabakası ile kaplanınca haşarat larva bırakamamış havasız kalan haşarat yok olmuştur.³⁴¹

1954’de devlet bedava DDT dağıtmış. Köylü, hatta kadın çoraplarına koyarak dallara asmış ya da elle atmış. Ardından atovizörler çıkınca ilacı rahat atmaya başlamışlar. Devlet, İlaç ve ilaçlama motorlarıyla üreticilerin tarlalarında yaptıkları ilaçlamadaki işçiliğinin parasını vermiş. Devlet, üreticiyi destekleyerek tarıma önem vermişti. İlaçlamanın uygulanması kadar toprak analizi yapıp gübre desteğini de vermiştir.³⁴²

M*** Bey’in anlattığına göre köylü, üzerine düşeni yapmadığı da olmuş hatta inanmamışta. Almanya’dan gelen holdir motorlarıyla devlet köylüye ilaçlama yaptırmış. Bahsi geçen zamanda M*** Bey puantör olarak çalışmış tanık olduğu hadiselerde; *“bazıları gidiyordu ilaç attım deyip ilaçları derelere döküyordu. O zamanlar da öküzleri ölenler oldu, hatta yaşlı amca “bu bir şey yapmaz “diyerek içti ertesi günü öldü. Bunlara da şahit oldum.”* demiştir.³⁴³

Marmara Bölgesi gibi Milas zeytinliklerinde zeytin haşarat ve hastalıkları görüldüğünden mahsul almakta sorun yaşanmış. Bunun üzerine Tarım Bakanlığı inceleme yapmış bazı hastalıkların mahsulün azalmasına sebep olduğu tespit edilmiş. Milas’ta zeytin hastalıkları istasyonunun kurulmasına karar vermiştir.³⁴⁴

1953’de yaşananlardan sonra üreticiler hasatlık ve haşarelere karşı mücadelenin devlet tarafından yapılması istekleri üzerine Ziraat Vekâleti, Gemlik Bölgesi’nde zeytin güvesi

³⁴⁰ Hâkimiyet Gazetesi (15.05.1954), *Gemlik’te Zirai Mücadele*, s. 2.

³⁴¹ M*** D*** İle Görüşme (28.12.2019), Bursa.

³⁴² O*** N*** D*** İle Görüşme (20.03. 2019), Bursa

³⁴³ M*** D*** İle Görüşme, (28.12.2019), Bursa

³⁴⁴ N. Yurtoğlu (2019), Türkiye Cumhuriyeti’nde Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi ile Ticareti Üzerine Tarihsel Bir Bakış (1923-1960), *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4(1), s. 497.

mücadelesini yapmıştır. Mücadelede 45,000 lira kullanılarak 800.000 ağaç ilaçlanmasına müstahsil memnun olmuştur.³⁴⁵ 1955’de zeytin güvesine karşı yapılan mücadelede köyün bütün zeytin ağaçları İznik kazası Ziraat Teşkilatının gösterdiği düzenli faaliyetiyle ilaçlanmış. Kazaya bağlı köy heyetleri, hükümete ve Ziraat Teşkilatı’na teşekkür etmiştir.³⁴⁶

1955’te zeytinliklerin olduğu yerlerde pamuklu bite de rastlanmıştı. Pamuklu bitin yapacağı zararın önüne geçmek için ekipler çalışmış. Ziraat Vekâleti, Marmara’daki zeytinliklerde görülen bu haşaratla mücadeleyi hızlandırmak için zeytin üretim bölgelerine mücadele ekiplerini takviye etmiştir. Kabuklu bit özellikle havaların yağışlı gittiği ilkbahar mevsiminde mücadele edilmesi gereken haşarat olarak zeytin üretimini olumsuz etkilemişti. Pamuklu bit, yağışlı geçen kış ve ilkbahar aylarından sonra çiçek zamanı kuraklık başladığında görülmüştür. Zeytin çiçekleri, beyaz pamuk yığınlarına dönüşerek çiçeklerinin dökülmesine dolayısıyla mahsulün azalmasına sebep olmuştur. Zeytin istihali olan bölgelerde Teknik Ziraat Teşkilatları özellikle bu konuda görevlendirilmiş. Mücadele ilacı zehirli olduğu için hayvanlara, sebzelere ve meyvelere zarar verdiğinden dolayı ilaçlama yapılacak sahalarda gerekli koruyucu tedbirlerde alınmıştı.³⁴⁷ Aynı zamanda Vilayet Teknik Ziraat Müdürlüğü, zeytin tanelerini kurtlandırarak zeytin kalitesini olumsuz etkileyen hatta mahsulün dökülmesine sebep olan zeytin sineğine karşıda mücadele yapmış. Gemlik, Orhangazi, İznik ve Mudanya’da 600 pülverizatör ve 750 amele görevlendirilmiştir.³⁴⁸ Vilayet Teknik Ziraat Müdürlüğünde, Ziraat Müdürü başkanlığında toplantı yapılmış. Gemlik, Orhangazi, İznik ön planda değerlendirilmişti.³⁴⁹ Teknik Ziraat Müdürü, çoğalan zeytin güvesine karşı mücadele hakkında açıklanan önemli kararları Vilayette kabul etmiştir.³⁵⁰

1953’de hava şartlarının etkisiyle birlikte ilaçlamada yaşanan sorun ve ardından Gemlik Körfezinde daha önce müstahsilin görmediği, Tarım Mücadele memurların teşhis edemediği zeytin hastalığı ve sonraki senede pamuklu bit görülmüştü. Tüm bu olumsuz gelişmelerden sonra Marmara Bölgesi’nde zeytin üretiminde zirai mücadele daha da önemli olmuş. Zirai Mücadele Kongresinin toplanması kararı verilmiştir. Ziraat Bakanı’nın ve 72 Ziraat Mücadele Uzmanının katılımıyla 6.Türkiye Zirai Mücadele Kongresi Komisyonu Bursa’da toplanarak kongrenin işleyiş planlaması yapılmıştır. Kongreye Bursa Valisi, Ziraat Bakanlığı Umum Müdürü, Bakanlık temsilcileri, Ankara Üniversitesi Profesörlerinden bir

³⁴⁵ Hâkimiyet Gazetesi (30.03.1955), *haber başlığı siliktir*, s. 2.

³⁴⁶ Hâkimiyet Gazetesi (06.04.1955), *haber başlığı silinmiş*, s. 2.

³⁴⁷ Ant Gazetesi (13.04.1955), *Haberler*, s. 1-3.

³⁴⁸ Hâkimiyet Gazetesi (28.07.1955), *haber başlığı yoktur*, s. 2.

³⁴⁹ Hâkimiyet Gazetesi (22.12.1955), *Şehir Haberleri*, s. 1-3.

³⁵⁰ Yeni Ant Gazetesi (30.12.1955), *Zeytin Güvesi Mücadelesi İçin Alınan Kararlar*, s. 1.

grupta katılmıştı.³⁵¹6. Zirai Mücadele Kongresinde, komisyonun gündemi Vilayette olan zararlı mücadele olmuştu. Kongre 8 gün sürmüş, Türkiye'nin çeşitli illerinden Zirai Mücadele Enstitüleri temsilcileri katılmıştı. Ziraatın gelişimi için önemli kararlar alınmış, verimli geçmiştir. Entomoloji komisyonu rapor düzenlemiş, delegeler söz alıp fikirlerini beyan etmiştir.³⁵²1957 yılında yapılacak olan araştırmalar hakkında konuşmaların ve 6. Zirai Mücadelesi Kongresi Entomoloji ve Fitopatoloji Komisyonunda çalışacak olan delegele seçimi de yapılmıştır.1957'de yapılması planlanan araştırmalar belirlenmişti.³⁵³ Fitopatoloji komisyonunun çalışmalarına ait raporlar incelenmiş ve tartışılmıştı. Kongrede yayın işleri, ilaç komitesi çalışmaları, Zirai Araştırmalar Kurumu ve Mücadele Enstitülerinin işbirliği halinde çalışmalarının hususları, milletler arası nebatî koruma organizasyonları müzakeresi ve tetkiki yapılmıştı.³⁵⁴ Kongrede, Biyolojik araştırma sonuçları da değerlendirilmişti. Mücadele metotları bulunamayan zararlıların mücadele usullerinin araştırılması veya mevcut mücadele metotlarının daha etkili olması gerektiği kabul edilmiştir. Devlet mücadelesini gerektiren zararlılara karşı geniş ölçüde mücadele yapılmadan önce deneme mahiyetinde tatbikat yapılması öngörülmüştü. Hangi mevzulara has yapıldığı, sebepleri, devletin mücadeleyi değerli göstermesi ve bunu halkın anlaması görüşülmüş. Çeşitli hastalık ve zararlı haşereler tartışılmış. Netice olarak ziraatın gelişmesi için önemli kararlar alınmıştır.³⁵⁵

1956'da İzmir Zeytincilik Uzmanı Nazım Kılıç, İspanya'da Zeytin sineğiyle mücadele usulünü Ziraat Mecmuasında anlatmış. Sinek avlayan şişelerin içine suda eritilmiş fosfat amonyak koyularak haziran ayı itibariyle ağaçlara asılmış, belli aralıklarla şişelerin içindeki mayı değiştirilerek yeniden doldurulmuş ve sezon boyunca bu döngü devam ederek mücadele edilmiştir.³⁵⁶

Vilayet Teknik Ziraat Müdürlüğü'nce her yıl yapılan zeytin güvesi, sineği gibi haşeratlara karşı mücadele 1957 de daha geniş çaplı olarak yapılmıştır. Vekâlet bu iş için 167,600 lira tahsis ederek 27 ton D.D.T. dağıtmıştır. Güve faaliyetleri yakından takip edilerek güvede %50 den fazla çıkış olunca hemen mücadeleye başlanması kararı verilmiş. Mücadelede 51 teknik eleman gözetiminde, 90 motorlu pülverizatör, 50 arabalı pülverizatör ve 500 sırt pülverizatör kullanılmıştır.³⁵⁷Zeytin bölgelerinde, Teknik Ziraat Müdürlüğü memurları toprak hafriyatı, gübreleme, budama, zeytin hasadı gibi konularında üreticiye bilgi

³⁵¹ Yeni Ant Gazetesi (18.12.1956) *Zirai Mücadele Kongresi Açıldı*, s. 1-4.

³⁵² Yeni Ant Gazetesi (27.12.1956), *Ziraat Kongresi Sona Erdi*, s. 1-4.

³⁵³ Yeni Ant Gazetesi (21.12.1956), *Zeytinyağ Stoku*, s. 1-4.

³⁵⁴ Hâkimiyet Gazetesi (28.12.1956), *Zirai Mücadele Kongresinin Dünkü Çalışmaları*, s. 2.

³⁵⁵ Yeni Ant Gazetesi (22.12.1956), *Memleket Haberleri*, s. 4.

³⁵⁶ N. Kılıç (1956), İspanya'da Zeytin Sineği ile Mücadele Usulü, *Türkiye Ziraat Mecmuası*, (33), s. 30.

³⁵⁷ Yeni Ant Gazetesi (30.3.1957), *İznik Belediye Başkanı Yargılanıyor*, s. 1.

vermek için köylerde kurslar vermiştir. Kimyevi gübrenin ürüne ve ağaçların gelişimine etkisi gösterilmişti. 3537 sayılı Zeytincilik Kanununa dayalı Karacabey ve İznik kazasında bazı köylerde yabancı zeytinlikler müstahsile dağıtılmıştır.³⁵⁸

1958’de Teknik Ziraat Müdürlüğü ve ziraat teknisyenleri; geniş bir alanda tahribat yapan zeytin haşaratıyla mücadele için hazırlanan program çerçevesinde özellikle haşaratın yayılmadan imha edilmesi amaçlanarak mücadelede edilmiştir.³⁵⁹ Enstitüsü tarafından tarihi belirlenen mücadeleye 58 teknik eleman 121 motorlu ve 39 arabalı olmak üzere 345 sırt pülverizör kullanılmış. Vekâlet, Teknik Ziraat Müdürlüğünce planlanan sahada sarf edilmek üzere 145 bin lira ve 23 bin kilo DDT göndermişti.³⁶⁰ Ziraat Vekâleti, Zirai Donatım Kurumu ajanlıklarına, zeytin müstahsiline pülverizatör satılmasını da bildirmiştir.³⁶¹

Zeytin güve mücadelesinde birinci safha ilaçlama hava şartlarının yağışlı olduğu için yapılamamış. Mücadele Enstitüsü tarafından ikinci safhanın yapılması uygun bulunarak Vilayet Teknik Ziraat Müdürlüğü güve mücadelesi yapılmıştır.³⁶² Fakat havalar yağışlı olunca ağaçlara uygulanan ilaçlar yağmur suyuyla toprağa akmış. Zamanın da uygulanması gereken ilaçlama yapılamadığından daha sonraki ilaçlamalarda etkili olmamıştı. İznik, Orhangazi ve Mudanya kazalarında zeytinlikler zarar görmüş. Genç dalların suyunu emerek ağacın kurumasına sebep olan haşarata karşı ancak haşaratın bulunduğu dalları kesmek ya da yakmak suretiyle ağaçlar kurtarılmıştı. Teknik Ziraat Müdürlüğü tarafından mücadele için bölgeler tespit edilip, ziraat memurları üreticiye kesimlerin nasıl yapılacağını göstermiştir.³⁶³

Teknik Ziraat Müdürlüğü Teşkilatı Mudanya, İznik, Gemlik kazaları ve merkezde zeytin mücadelesi programına başlamıştı. Fakat zeytin kadar gelir getiren ipekte, ipek böceğinin besini dut ağaçları ve tırtıllar, zeytin güvesine karşı yapılacak olan ilaçlamadan zarar göreceği için Orhangazi ilçesinde ilaçlama ertelenmiştir.³⁶⁴ Zeytinliklere yapılan haşarat ilaçlarının geniş sahada etkili olduğundan diğer canlılara zarar vermemesi için inceleme ve düzenleme yapılmıştı. Orhangazi’de yapılan gözlem neticesinde ipek böceği kozaya başladığı için bu senede ertelemeye gerek kalmamıştı. Fakat Teknik Ziraat Müdürlüğüne müracaat edenlere ilaçlama vaktinin geçtiğinden dolayı mücadelenin yapılamayacağı bildirilmiş. Zeytin

³⁵⁸ Yeni Ant Gazetesi (07.04.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

³⁵⁹ Hâkimiyet Gazetesi (06.03.1958), *İzmir’de Zeytin Güvesi İle Mücadeleye Başlandı*, s. 4.

³⁶⁰ Hâkimiyet Gazetesi (16.03.1958), *Zeytin Güvesi Mücadelesi Yakında Başlıyor*, s. 2.

³⁶¹ Hâkimiyet Gazetesi (09.01.1958), *Müstahsile Pulvarizatör Verilecek*, s. 2.

³⁶² Hâkimiyet Gazetesi (16.04.1958), *Zeytin Mücadelesinin Ancak İkinci Safhası Yapılabilecek*, s. 2.

³⁶³ Yeni Ant Gazetesi (24.05.1958), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

³⁶⁴ Hâkimiyet Gazetesi (01.06.1958), *Dört Kazada Zeytin Güvesi Mücadelesi Başlıyor*, s. 2.

güvesinin, zeytinlere zarar verdiğiine dair şikâyet edilmişti.³⁶⁵ Orhangazi’de bütün zeytinlikleri sinek sarmış, daneleri kemirmişti. Kazada mücadele yapılmadığından halk mağdur olmuştu. Gerekli tedbir alınmadığı takdirde ilçede mahsul alınmayacağı zeytinlerin mahvolacağı bildirilmiştir.³⁶⁶

Ziraat Vekâleti; iş sahalarında artan hizmetini çiftçilere hızlı ulaştırmak için Vekâlete bağlı teşkilatlar arasında koordinasyonun sağlamak amacıyla Ankara’da toplantı yapmıştır. Toplantıda, Bursa Vilayetini ilgilendiren meseleler ve çözüm şekillerinin belirlenmesi de gündem konusu olmuştu. Toplantıya Bursa Ziraat Vekâletine bağlı teşekkül ve müessese müdürleri katılmış. Görüşmeler sonucunda sorunların çözüm yolları da tespit edilmiştir.³⁶⁷

Ziraat Vekâleti, Bursa zeytinciliğine önem verdiğiinden mücadelenin esaslarını ve verimliliği arttırmak için çalışma yapmış. İlgili uzmanların yaptığı incelemelerin sonuçları üreticilere aktarılmıştı. Vilayette İznik, Gemlik, Orhangazi ve Mudanya’da zeytin haşeresi ile mücadelenin yılda 4 defa yapılması gerektiği hususunda hem fikir olunmuştur. Raporda; bunun sebepleri açıklanarak Ziraat Vekiline gönderilmiştir.³⁶⁸ Toplantıda alınan kararlara istinaden zirai mücadele hazırlıkları tamamlanarak hava şartları uygun olduğunda Mudanya, İznik, Orhangazi ve Gemlik bölgelerinde uygulanmış. Uygulama sırasında kullanılmak üzere ordudan da telsizle teçhizatı olan iki vasıtada istenmiştir.³⁶⁹ Marmara bölgesinde ki zeytinliklerde zeytin sineği kadar zeytin güvesi de zarar vermiş. Özellikle 1950 yıllarında zeytin güvesinden dolayı zeytinliklerde sorunlar yaşanmış, verimliliği etkilemiştir. Hava şartlarına bağlı olarak ortaya çıkması ve ilaçlama zamanlarının tespit edilmesi önem kazandığından Bölge Ziraat Müdürlüğü haşaratı araştırarak tedbir almıştır.

Gıda ve beslenmede önemli yere sahip olan zeytincilik bölge halkının da başlıca geçim kaynağı olarak aile ekonomisinde rol almış. Mahsule musallat olan zeytin güvesi haşeresine karşı mücadele devlet genelinde 1959’da Ziraat Vekâletinin programına almıştır. Bursa Valisi yakından takip etmişti. Vilayet genelinde, zeytin sahalarında 4.000.000 mevcut olan zeytin ağacının tamamen ilaçlanarak güve tahribatının önüne geçmek için maddi ve manevi bütün imkânlar seferber edilmiştir. Bölge Ziraat Uzmanı, Adapazarı Enstitüsü Uzmanı, Vilayet Zirai Mücadele Müdürü ve diğer ziraat memurları da dâhil olmuştur. Folidol E.605 ilacı, Mudanya ve Gemlik kazalarının tamamı ve İznik Boyalıca köyünde güve daha yaprak içindeyken

³⁶⁵ Hâkimiyet Gazetesi (12.06.1958), *Orhan Gazi Zeytinlikleri İlaçlanamıyor*, s.2.

³⁶⁶ Hâkimiyet Gazetesi (27.06.1958), *Orhan Gazi Zeytinliklerini Sinek Sardı*, s.2.

³⁶⁷ Hâkimiyet Gazetesi (14.03.1959), *Şehir Haberleri*, s.2.

³⁶⁸ Hâkimiyet Gazetesi (16.03.1959), *Zeytinciliğe Ait Bir Rapor Hazırlanıyor*, s.1.

³⁶⁹ Hâkimiyet Gazetesi (20.03.1959), *Zirai Mücadele Hazırlıkları*, s.1-4.

uygulanmıştı. Mudanya’da 23 memur, 6 makinist, 106 motorlu ve 200 sırt pülverizatörü, Gemlik’te 18 memur, 6 makinist, 111 motorlu ve 250 sırt pülverizatörü kullanılarak yapılan mücadele masraflarını teşkilat karşılamıştır. Vilayet merkezi, Orhangazi ve İznik’te ise güvenin yapraktan çıkışına takiben D.D.T kullanılmıştır.³⁷⁰ Haşereye karşı Folidor 605 ile yapılacak yaprak içi mücadele bittikten sonra DDT ile de yaprak üstü ilaçlamada yapılmıştır. 1959’da haşaratla mücadele geniş ve başarılı bir şekilde yapılmasıyla zeytin üreticilerinin menfaatlerini koruyarak, milli servete önemli bir katkı sağlamak istenmiştir.³⁷¹ Hedeflendiği gibi mücadelede Gemlik’te 1 milyon 342 bin 442 ağaçta zeytin güvesi ilaçlaması yapılarak 201 bin 251 lira harcanmıştı. Mudanya’da 1 milyon 152 bin 286 ağaç ilaçlanmış, 160 bin 430 lira harcanmıştır.³⁷² Genel toplam olarak 1959’da merkez, Mudanya, Gemlik, Orhangazi ve İznik zeytinlik sahalarında Ziraat Vekâletince açılan güve mücadelesinde 591,700 lira harcanarak 4.100.000 adet zeytin ağacı ilaçlanmıştır.³⁷³

Bütün bu tedbir ve yapılan uygulamalara rağmen 1959’da Bursa zeytin mahsulü başka bir tehlike ile karşı karşıya kalınmıştı. Havaalar yağışlı olunca rutubet miktarı yükselmiş bundan dolayı da zeytin çiçeklerini pamuçak haşeresi istilâ etmiştir. Çiçek dökümüne sebep olan bu haşarat, bütün zeytin bölgelerinde kendisini yaygın olarak göstermiş. Çiçekte olan zeytin mahsulün yok olması tehlikesiyle karşılaşmıştır. Bazı bölgelerde zeytin güvesi haşaratı da görülmüştü. Her iki haşere ile vaktinde ve etkili şekilde mücadele edilmediği takdirde Bursa’da zeytin mahsulü tamamen yok olmaya mahkûm kalması söz konusu olmuştur.³⁷⁴

Mudanya müstahsili zeytin güvesinden şikâyet edince ilgililer gerekli girişimlerde bulunmuş. “*Zirai Güve Mücadelesi*” adı altında aylarca çalışılmış, ancak gelişi güzel ilaçlama yapıldığından ağaçlar zarar görmüştür. Hatta yaprakları yiyen hayvanlarda zehirlenerek ölmeye başlamıştı. Ayrıca zeytin ağaçları arasında bulunan dut ağaçlarını ilaç etkilediği için yaprakları yiyen ipek böcekleri de zehirlenmiştir. Zirai koordinasyon Heyeti, yaşanan sorunları ve güve mücadelesinde çözüm yolu bulunması taleplerini vekâlete iletmış. Konuyla ilgili kararların alınması için toplantı yapılmıştır. D.D.T. ile ilaçlamanın zararlı olduğundan

³⁷⁰ Hâkimiyet Gazetesi (26.03.1959), *Zeytin Güvesi Mücadelesi Bugün Başlıyor*, s. 2.

³⁷¹ Hâkimiyet Gazetesi (27.03.1959), *Zirai Mücadele Bugün Başladı*, s. 1.

³⁷² Hâkimiyet Gazetesi (16.04.1959), *İki Buçuk Milyondan Fazla Ağaç İlaçlandı*, s. 1-4.

³⁷³ Hâkimiyet Gazetesi (26.4.1959), *Mücadele: Dört Milyon Yüz Bin Ağaç İlaçlandı*, s. 1.

³⁷⁴ Yeni Ant Gazetesi (05.06.1959), *Zeytin Mahsulü Büyük Bir Tehlike İle Karşı Karşıya*, s. 1-4.

yapılmayacağı ve mücadeleyi halkın kendisi yapacağı haberleri alınmıştı.³⁷⁵ O dönemde ilaçlama DDT ile yapılmış. İlacın kanserojen etkisinin olduğu bilinmemişti.

Bursa’da zeytinciliğin yapıldığı Gemli, Mudanya, Orhangazi, İznik ve Merkez kazalarında Ziraat Vekâleti Mücadele Müdürlüğü tarafından zeytin sineğine karşı Devlet Mücadelesi hazırlıklarında 500 motorlu pülverizatör ve 80 ton Basudin ilacını mahallere dağıtmış. İlgili uzmanlar zeytin sineğinin durumundaki gelişmeler konusunda gerekli kontrolü yapmıştır.³⁷⁶

Zeytinde güve mücadelesinin akabinde zeytin sineğine karşı mücadele de başlamıştı. Haşarata karşı Ziraat Vekâleti, Zirai Mücadele Müdürlüğü vasıtasıyla mücadelede kullanılacak gerekli ilaç, makine ve ekipmanları temin etmiştir. İlgili uzmanlar tarafından zeytinlikler sürekli olarak kontrol altında tutularak taneleri vuruşları yani tanedeki lekeler takip edilmişti. Yağmurun yağmasıyla havalar ısınmış, sıcaklar artmış. Mudanya’nın bazı bölgelerinde de zeytin sineği çıktığı gözlenmişti. Bundan dolayı Mudanya menzil olarak mücadeleye başlanmıştır. Mücadelede Bazudin emisyon ilacı %2 oranında kullanılmış. İlaç, zeytin sineği larvalarından zeytin tanesinin etine girenler yani içerdekileri ve ağaç dışında barınan sinekleri öldürmüştür. İlacın etki süresi 25-30 gün kadar olunca, bu sürede yeniden çıkıp zarar veren zeytin sineklerine karşı zeytin tanesinin kurtlanması önlemek hedeflenmişti. Zeytin müstahsili, bu mücadeleyi yakından takip edip, ağaçlara ilaç Pulverize edilirken her tarafının ilaçla yıkanmasına ve ilaçlanmadık ağaç kalmamasına dikkat etmişti. Zirai mücadele teşkilatına yardım ederek, zeytinler kurtlanmadan kaplık zeytin ve asidi olmayan zeytinyağı elde etmek istenmiştir.³⁷⁷ Çalışmalar Mudanya, Orhangazi, İznik, Gemlik ve merkez ilçelerde 5 milyon 200 bin zeytin ağacına zarar veren zeytin sineği haşaratına karşı pülverizatör ve ilaçlama elemanları, uzmanların talimatıyla mücadele yapılan sahalara gitmiş. Fakat 1959’da havaların ilk zamanlarda kurak ve soğuk olmasından dolayı haşere zarar verecek duruma geçmemiştir. Mudanya 47 810 ve Gemlik 74 000 zeytin ağacında %10 oranında zeytin sineği vuruğu tane ve haşarata rastlanmıştı. Bu zeytin ağaçlarına 1677 kilo ilaç kullanılarak ilaçlanmıştı. Diğer zeytin ağaçlarının ilaçlanmasını gerektirecek bir durum olmadığı için ancak zeytinlerde %50 oranında kararına görüldüğünde yapılacak olan ilaçlamanın faydadan daha çok zehirleme etkisi yapacağı fikrine varılarak mücadeleye son verilmiştir. Zeytin müstahsillerinin, haşarat tahribatına endişelenmemeleri telkin edilmiştir.³⁷⁸

³⁷⁵ Yeni Ant Gazetesi (30.07.1959), *Memleket Haberleri* s. 2.

³⁷⁶ Hâkimiyet Gazetesi (20.08.1959), *Şehir Haberleri*, s. 2.

³⁷⁷ Hâkimiyet Gazetesi (02.10.1959), *Şehir Haberleri*, s. 2.

³⁷⁸ Yeni Ant Gazetesi (20.10.1959), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

1954'den 1961'e kadar devlet ilaç ve alet temin ederek mücadele etmiştir. Sonraki süreçte ise devlet yardımı desteklemiş, ilacını vererek yapılması gerekeni ve zamanını söyleyerek yönlendirmiştir.

1960 senesine gelindiğinde dahi ilaçlamanın gerekliliği köylü tarafından tam kabul edilememiştir. Ziraat Teknisyeni olarak Tarım Bakanlığında görevli M*** D***; ilk görev yeri olan Trabzon'da; Fındık kurduna karşı körüklerle ilaçlamaya gittiğinde köylüler taş yağmuruna tutmuşlar. Köylü kadınlar “Allah'ın yavruları Allah'ın böceğini siz mi öldüreceksiniz gidin.” şeklinde tepkilerle karşılaşmış. Ardından Jandarmayla köye gidip ilaçlama yapmış. Köylülere verilen ilaçları köylü derelere dökmüş. Zeytin haşaratında yaşadığı başka bir anısında da Gündoğdu köyünden bahsetti; zeytin sineği çıkınca mücadele başlatmak üzere yanlarına birkaç kişiyi alarak köye gitmişler. Köy halkını da toplayarak vuruğu başlamış olan bir bahçeye gidip 10 kadar ağacı ilaçlamışlar kalan ağaçları da müstahsile gösterdikleri gibi yapmaları için bırakarak ilaçlamamışlar. İlaçladıkları ağaçlardan verim alınırken diğer ağaçlardan verim alınmamış. Köylü ardından “abi sen haklısın” diyerek ilaçlamaya başlamışlar. Başında inanmamışlar sonra neticeyi görünce ikna olmuşlar.³⁷⁹

Bir sene içinde farklı zamanlarda farklı haşaratlarla mücadele yapılmıştır. Zeytin sineği zeytin yağlandıktan sonra (özellikle eylül-ekim aylarında), zeytin güvesi üç nesil verişine (mart-mayıs sonu haziran başı, temmuz) göre yapılmıştır. Bu tespitleri ise seks tuzaklarına yapışan haşaratın miktarına bakarak ilaçlama yapılmıştır. Karakoşnil ise haziran sonunda meyve olduktan sonra yapılmıştır. Karakoşnil, kabuklu bit olup kabuğunun altında pek çok larva taşımış. Ağacın öz suyuna nüfus ederek mantar sarmış ve ağacı karartmış. Karakoşnil, ılıman iklimde kış sıcaklığının olduğu yerlerde görülmüştür. Sene içerisinde haşaratla mücadele sürekli devam ederken bölgedeki diğer çevre zeytinliklerde de yapılmıştır. Japonların bulduğu bir ilaçla, ilk Akdeniz Bölgesinde narenciye ağaçlarında uygulanmış, ardından bu ilaç zeytinde görülen karakoşnile karşıda kullanılmış ilk uygulamasıyla verim alınmıştır. Haşarat mücadelesinde beyaz yağ olarak tanımlanan madeni bir yağ kullanılarak da yapılmıştır. Yağ tabakası ağacı kaplayarak havasız bırakmış, haşaratı öldürmüştür.³⁸⁰

Zeytin haşereleriyle mücadele Tarım Bakanlığı tarafından zeytinliklerin yoğun olduğu bölgelerde 1954-1962 yılları arasında yapılmıştır. 1962'den sonra üreticinin bu konuda yeteri kadar eğitildiği gerekçesiyle Tarım Bakanlığı'na yapılan uygulamalı mücadeleye son verilmişti. Fakat zeytinin özelliğine dikkat edilmeden karar alınmış. Zeytin ağaçlarının m²

³⁷⁹ M*** D*** İle Röportaj (20.12.2019), Nilüfer/Bursa.

³⁸⁰ M*** D*** İle Röportaj (20.12.2019), Nilüfer/Bursa.

başına sayısı İtalya, İspanya gibi yerlerden az, seyrek ve dağınık olduğundan dolayı mücadele paralel olarak zor yapılmıştır. Zeytinler dağlık arazide yetiştiğinden dolayı pamuk ve tütünde olduğu gibi uçakla ilaçlama yapılamamış ya da büyük ağaçlara ilaçlamanın güçlü motorlarla püskürtülerek yapılması gerekmiştir. Müstahsil uçak ve güçlü motorlara ulaşamamıştı. Ayrıca dağlık arazide sulama ve nakil problemleri de yaşanmıştır. Bunlar zeytinciliğin gelişmesini sekteye uğratmıştır. Zeytin, ihracatta önemli kalemken üretici, başta haşaratla mücadele olmak üzere problemlerini kendi imkânlarıyla aşmadığından zeytincilik faaliyetinde devletin desteği zaruri olmuştur.³⁸¹

Uçakla ilaçlama yapıldığında özellikle düzlük alanlarda ilacın ulaşacağı saha geniş olduğundan verim alınmıştır. Fakat zeytinliklerin eğilimli olduğu yerlerde istenilen verim alınamamıştır. Nuri Bey uçakla ilaçlama yapıldığı zamanı anlattı; *“ilaçlama havanın şartlarına bağlı olarak değişiyordu. Yağmur çiselediğinde topraktaki larvalar takoz sineği olarak çıkar. Bu sinek 200-250 tane yumurta bırakır. Sinek, öyle akıllı hayvandır ki yumurtasını bir yere toplu bırakmaz, daha önce yumurta bırakılmamış zeytine bırakır. Sağlam zeytin bulmalı çünkü bıraktığı yumurta büyümesi için beslenmesi şart. Pupa, kurt, sinek bir sirkülasyon halindedir. Zeytini toplayana kadar mücadele etmen gerekir. Yoksa ürün alınmaz. Mücadelesi de toplu olmalı yoksa komşu zeytinlikteki sinek, mücadele yapılan zeytinliğe geliyor. Toplu mücadelede de bütün arazi uçakla ilaçlanması gerekir.”* sözleriyle haşarat mücadelesinin müstahsillerin ortaklaşa yapmasını da vurguladı.³⁸²

Geçmiş senelerde bu hastalıklar ve haşaratlar vardı. Köylüler sorunlarına çözüm yollarını da zamanla bulmuştu. Mesela, tütünü kaynatıp suyunu ağaca serperek yaprak bitini öldürmüşlerdi.³⁸³ Zeytin sineği tatlı bir maddeye döl verdiğinden zeytinliklere incir ağacı ya da üzüm asması dikmek gibi zeytin sineğine şekerli meyve tuzak kurmuşlardı. Aynı zamanda incir meyvesinin olması için sineğe de ihtiyacı vardı. *“Aydın’ın dağlarından yağ ovalarından bal akar.”* Ege atasözü de adeta bunun özeti gibidir.

Haşaratlara karşı, 1954’de motorlarla DDT atılırken, 1962 den sonra uçaklarla DDT atılmış. Uçakla yapılan ilaçlama doğru bir uygulama olmamıştır. Bölgenin arazi yapısının dağlık olmasından dolayı devlet, yine kendi eliyle bu uygulamayı sonlandırmıştır. DDT’nin de zararlı olduğu anlaşıldıktan sonra bir müddet uygulamış ve ardından tarım ilacını

³⁸¹ 1966-67 Mahsul Yılında Zeytin Sineğinin Meydana Getirdiği Zarara Ait Rapor (1967), Ayvalık Zeytin Ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, s. 351-353.

³⁸² O*** N*** D** İle Görüşme (20.03.2019), Bursa

³⁸³ M*** D*** İle Röportaj (20.12.2019), Nilüfer/Bursa.

değiştirmiştir. Körfezde zeytin sineğine karşı uçakla yapılan toz ilaçlamadan verim alınsa da zeytinliklerin toplu ilaçlanması gerekmiştir.³⁸⁴

Zeytinliklerin bakımı kadar haşaratla mücadelenin sonuçları da verimlilikte önemli olmuştur. Zeytin haşeratının zeytine yaptığı zararda: Zeytin tanesinin et kısmında galeri açarak beslenirken, etli kısmı azalmıştı. Galerinin etrafında küf mantarı üreyerek yağ asitlerini parçalamış ve verimini düşürmüştür. Yağ oluşumunu tamamlamayan taneler yere düşünce normal yağ oluşmamıştır. Hastalık ve haşaridan etkilenen zeytinler, zamansız düşmüş tanelerin toplanması, nakli ve yağhanelerde işlenmesi de ayrı bir sorun olmuştur. Yetersiz ve ilkel koşullardaki yağhanelerde bekleyen zeytinler çürümüş, sıkılamamıştır. Erken dökülen zeytinler yağışlara maruz kaldığından sürüklenmiş ya da çürüyerek zayi olmuştur. Zeytin hastalık ve haşaratından dolayı mahsul az alınmış, verim düşmüş ya da kalitesi bozulmuştur. Mücadelede ilaçlama zamanı, ilaç oranı ve hangi hastalığa ya da zararlıya karşı etkili olan ilacın ne olduğunun tespit edilmesi önemli olmuştur. Bunun için Tarım Bakanlığı'n da Zirai Mücadele Teşkilatı ön plana çıkmıştır.

Zeytin Sineği (*dacus Oleae*):1955, 1961, 1966 senelerinde %90-100 oranında zeytinlere zarar vermiştir. Zeytinler çürümüş yere dökülmüş, zeytinyağından verim alınamadığı gibi kalitesi de düşmüş sabunluk yağ olmuştur. Karadeniz ve Ege Bölgesinde uygun iklimdeki fundalıklarda tatlı besinlerle beslenen ve sinek şeklinde yaşarken Marmara Bölgesinde pup olarak toprakta, salamurhaneler de görülmüştü. Puplara karşı tuzak şişeler kurulmuş, gününde toplanan mahsul yağhanelerde sıkılmış, motorlu pülverizatörlerle ilaçlama yapılmıştır. Zeytin güvesi de zarar vermiş, Larva (tırtıl) safhasında ağaçtan beslenirken, meyvenin içine girip meyveyi dökerek zarar vermiştir. Mücadelesi, uçakla ya da yer aletleriyle ilaçlama yapılmıştı. Zeytin Pamuklu Biti: baharı kurak olan ya da ara sıra yağışlı, güneşli yıllarda zararlı olmuş. Devamlı yağışlarda görülmemiş. Taban ve sık dikilmiş hava almayan zeytinliklerde de zararı çok olmuştur. Pamuklu bit, zeytin ağacının çiçeklerinin öz sularını soğurduğu için meyve olmamıştı. Bitin çıkardığı pamuklar birbirine dolanarak kümecikler oluşturarak yapışkan bir madde halini almıştır. Havadaki bazı mantarlarında bulaşmasıyla siyah renkli Fumajin olmuş. Ağaçlar tek tek ilaçlanmıştır. Filiz Kıran: sahil zeytinliklerinde zararlı olmuştur. Yazıcı böcekler olarak da bilinir. Ağaç dallarında açtığı kanallardan beslenmiş, mahsul verecek olan tomurcukları tahrip etmiştir. Dallar budanarak yakılması ya da ilaçlaması yapılmıştır. Ağaç sarı kurdu: odun kısmında larvalar şeklinde yaşamıştır. Zeytin ağaçlarını zayıflatarak verimini düşürmüştür. Dallar zarar gördüğünden

³⁸⁴ M*** D*** İle Röportaj (20.12.2019), Nilüfer/Bursa.

kırılmış, ağaç üzerinde askıda kalmış ve yaprakları solmuştur. Larvalar, dalların ve gövdenin odun kısmında tahribat yapmıştır. Kurumuş dallar budanıp yakılarak ya da ilaçlama yapılarak mücadele edilmiştir. Zeytin kanseri: bulaşıcı olup mahsulde kayıplara neden olmuştur. Don çatlaklarından sonra zeytin dallarında ya da gövdelerinde çeşitli büyüklükte ur ve siğiller olmuştur. Bakteri yağmurlu rutubetli havalarda urların yüzeyine çıkmış. Yağmur suları, rüzgâr, böcek ve kuşlar vasıtası gibi çeşitli sebeplerden açılmış olan yara yerlerine taşınmıştır. Mücadelesi ise öncelikli olarak don olayının yaşandığı yerlere dikkatli zeytinlik dikilmiştir. Suyu tutan topraklarda zeytin dikiminin yapılmaması ya da fazla suyu kurutma hendekleri açılması da bir çözüm olmuştur. Kanserli ağaçlardan aşı yapılmamalı yani zeytinlik tesis edilmemeliydi. Vuruklara neden olan sırkla toplama yapılmamalı ya da budama yapılması yapınca dallar yakılmalıydı. Budanan yerlere nebati katran sürmek, budama aletlerini temizlemek, hasat ve budama sonunda bordo bulamacı yapılması hastalığın yayılmasını önleyen tedbirler olmuştur. Halkalı leke hastalığı: yaprakların üstünde mantarlar halka şeklinde lekeler görülmüştür. Yaprakları dökülünce meyve ve sürgünler beslenememiş. Hava ve toprağın fazla nemli olması ve sıcaklık-soğukluk etkili olurken rüzgârlarda, yayılmasını sağlamış. Kuytu, su tutan yerlerde zeytinliklerde görülürken, hava ve güneşlenme sağlanması da mücadelede etkili olmuştur.³⁸⁵

Zeytin Meslek Dergisinde Osman Arı, zeytin faaliyetlerin de haşaratlar ve hastalıklardan dolayı yaşanan sorunlarla mücadelede devletin rolünü eleştirmiştir. Zirai mücadelenin, hükümetlerin izledikleri siyasi eğilimlerine göre şekillendiğini savunmuştur. Zirai mücadelede kesin fikirler ve kararlar doğrultusunda yapılmamış, politikaya alet olmuştur. Oy için verimsiz olan zirai işlere çaba ve para harcanmış, buda müstahsili tembelliğe alıştırmıştı. Devlet, müstahsile yol gösterici olarak mücadeleyi yapmaya bizzat teşvik etmek, yapılan işleri kontrol etmek, piyasada ilaç ve alet temin etmek görevi olmasını savunmuştur. Aynı zamanda mücadelelerin devlet eliyle olmasının gerektirdiği sebeplerden de bahsetmiş. Zeytin ağaçlarında kanser olarak adlandırılan hastalık ve zeytin haşaratlarının, mahsulün bir yıllık değil geleceğini etkileyen bulaşıcı, tehlikeli bakteri hastalıkları olduğunu ve mücadelenin önemini vurgulamıştır. Bu etkenler uzun yıllar üreticiyi ve Tarım Bakanlığını meşgul etmiş. 1958’de Zirai Mücadele Kongresinde bu sorunlar gündeme gelmiştir. Ege Bölgesinde iki kaza dışında bölgenin tamamında bu hastalık gözlenmişti. Mücadelesin de bir hayli emek verilmiş, masraflı olmuştur. Devlet maddi, teknik ve uzman personel desteği sağlamış, üretici sonucun hemen alınmasını beklenmiş. Müstahsil, emek ve masraf sarf

³⁸⁵ S. Aksu (1967), Zeytin Hastalık ve Zararlıları ve Mücadelesi, *Zeytin Meslek Dergisi*, Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, 3(30), s. 385-399.

etmediği için devletin yaptığı mücadelenin önemini de kavrayamamıştır. Mücadele esaslarını içeren bir program hazırlanarak heyet oluşturulmuştu. Halkın yapması gerekenler hakkında devlet öğretici, örnek olucu ve düzenleyici rolünü alarak sınırlarını koruması gerektiği kanısına varmış. Devlet, piyasada gerekli alet ve ilaçlarını temin etmeli ve üreticilerden mücadeleyi uygulamayanlara gerekli cezai yaptırımları uygulamalıydı. Devlet bakımı da içine alan öğretici ve gösterici rolüne göre küçük sahalarda çalışmalar düzenlemeliydi.³⁸⁶

3.2. Demokrat Parti Döneminde Ekonomide Zeytin Ve Zeytinyağının Yeri

3.2.1. Zeytin Mahsulünün Yıllara Göre Dağılımı

Bursa ve çevresinde 1950 senesi zeytin mahsulünün geçmiş senelere göre daha bol olmuş. Bu bolluk zeytinyağı fiyatlarını da etkilemiştir.³⁸⁷

Toplanan zeytinlerin ihraç edilmesinde belli bir standart uygulamasının etkisi tespit edilmişti. Zeytinde bir standart getirilmesi kararı, 1939 Zeytincilik Kanun ve Nizamnamesinde kabul edilmiş, 1942 senesinde de 2/18542 sayılı kanun olarak memlekette uygulanmıştır. Devlet destekli özel teşebbüslerde, kabul edilen kanunları uygulamıştı. Bursa'da Koza Birliği öncü olarak standardize yapmak için bir makine getirtirmişti. Mudanya'dan 180 ton yağlık zeytin, Gemlik'ten 850 ton yağlık zeytin ve 230 ton kaplık zeytin satın almıştı. Zeytin tanelerinin sınıflanması için, Koza Birliği İtalya'dan Triol makinası satın almıştır. Türkiye'de ilk defa bu iş için kullanılacak olan Triol'un sonucunun faydalı olacağı kanısına varılmıştır.³⁸⁸

1951'de hava koşulları zeytin mahsulünü olumsuz etkilemişti. Bursa Bölgesindeki zeytinlere arız olan hastalıkla beraber hava muhalefetinin yaşanması zeytin mahsulünün durumu köylüyü düşündürmüştü. Ant gazetesi, ilgililerin bunu açıklamakta geciktiklerini iddia etmişti.³⁸⁹ Hâkimiyet Gazetesi'nin aradan geçen kısa bir sürede, Gemlik ve Mudanya'dan gelen haberlerde zeytin mahsulünün geçen seneye göre daha iyi olacağının ümit edildiği haberini yayınlamıştı. Aynı zamanda zeytin bölgelerinde yapılan zeytin sineği ve güvesiyle mücadelenin olumlu etkisi olacağına tahmin edilmiş. 4 milyon zeytin ağacının ilaçlandığı, ikinci ve üçüncü devre sonunda ilaçlanmamış ağaç kalmayacağı duyurulmuştu.³⁹⁰

³⁸⁶ O. Arı (1961), Zirai Mücadeleyi Esas İtibariyle Devlet Mi Yoksa Müstahsil Mi Yapmalıdır?, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, 4(2), s. 32-35.

³⁸⁷ Ant Gazetesi (21.07.1950), *Haberler*, s. 2.

³⁸⁸ Hâkimiyet Gazetesi (04.01.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

³⁸⁹ Ant Gazetesi (30.07.1951), *Bu Seneki Zeytin Mahsulümüz İyi Değil*, s. 2.

³⁹⁰ Hâkimiyet Gazetesi (11.08.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Bursa’da yayınlanan iki yerel gazete aynı konuda kısa sürede değişken haber vermiştir. 1955’de Bursa Vilayeti, zeytin bölgelerinde zeytin hasadı sona erdiğinde sonraki hasada dair hazırlık yapılmıştı. Devlet desteği ve öncülüğünde, teknik olarak hasat tamamlanınca zeytinliklerde toprağın işlenmesi, budama ve çeşitli gübreleme işleri de başlamıştır. Hava şartlarının iyi gitmesi ve gerekli olan bakım uygulanınca zeytin mahsulü müstahsilin lehine bereketli olmuştur.³⁹¹ Vilayet Teknik Ziraat Müdürlüğü’nün açıkladığı resmi rakamlarda senelere göre zeytin üretiminde düşme kaydedilmiş. İstatistik rakamlarına göre; 1950’de 3.278.479 ağaçtan 32,905 ton zeytin üretilmiş.1955’de 3.527.881 ağaçtan 9,462 ton zeytin elde edilmiştir.1950’ye göre 1955 yılında ağaç miktarında artış olmasına rağmen üretimde düşüşün sebeplerini Vilayet Teknik Müdürü Niyazi Kuraloğlu açıklamıştır. Kuraloğlu’na göre hava şartlarının uygun olmaması ve meyvenin bağlanamadığından dolayı mahsul azalırken, zeytin güvesinin görülmesi de üretimi düşürmüştü.³⁹²

1956’da bölgeye yağan yağmurlardan dolayı mahsulün bol olacağı düşünülmüş. Bu yağmurların mahsulü besleyerek verimli olacağı beklense de zeytin fiyatı tahmin edilememiştir.³⁹³ 1957’de zeytinin bol olmasına rağmen fiyatlarda hiçbir değişme olmamıştır.³⁹⁴ Zeytinde kaliteyi ve verimliliği arttırmak için devlet zeytin yarışmasını düzenlemiştir. 1958 yılında Teknik Ziraat Müdürlüğü zeytincilik teşvik müsabakasının İznik’te yapılmasını ve yarışmada iyi bakılan, fenni şekilde zeytin yetiştiren zeytinlik sahiplerine hediye verilmesi kararı verildi. Zeytinlikler, jüri tarafından yerinde incelenerek dereceleri tespit edilmiş, derece alanlara zirai hediyeler ve takdirname verilmiştir.³⁹⁵1937’de Tirilye’de zeytin hasadı bol olunca halk zeytin bayramını kutlamıştı fakat müsabaka yapılmamıştı.

1959 yılında zeytinlik tesis ve bakım müsabakası Mudanya’da yapılmış. Vilayette çiftçilerin iyi ve kaliteli standart ürün yetiştirmelerini teşvik etmek ve mahsullerini kıymetlendirmek için Teknik Ziraat Teşkilatının yıllık çalışma programında yer verilmişti. Müsabaka,1939-1954 yılları arasında tesis edilmiş olan zeytinlikler üzerinde düzenlenmişti. Vilayetten 187 çiftçi katılmış, Jüri heyeti katılan çiftçilerin zeytinliklerinin tespitini yapmıştır.³⁹⁶

³⁹¹ Ant Gazetesi (19.01.1955), *Haberler*, s. 2.

³⁹²Yeni Ant Gazetesi (11.05.1956), *Zeytin Güvesi İçin Ücret Verilmedi*, s. 1-2.

³⁹³ Hâkimiyet Gazetesi (12.10.1956), *Şehir Haberleri*, s. 2.

³⁹⁴ Hâkimiyet Gazetesi (10.01.1957), *Şehir Haberleri* s. 3.

³⁹⁵ Hâkimiyet Gazetesi (16.02.1958), *Şehir Haberleri*, s. 2.

³⁹⁶ Yeni Ant Gazetesi (23.10.1959), *Memleket Haberleri*, s. 2-3.

Mehmet Kantar'ın³⁹⁷ 1958'de zeytin ağacından her yıl mahsul almayı değerlendirdiği yazısı Hâkimiyet Gazetesinde yayınlanmıştır. Kantar'a göre; gelenek ve göreneklerin yerini bütün dünyada teknik bilgi ve yeni buluşlar almış. Türkiye'nin bunları takip edip ayak uydurmakta da zorunlu kalmıştır. Yeniliklerin yaşandığı sahalardan biriside zeytin üretiminde olmuştur. Zeytin ağacı da diğer meyvelerde olduğu gibi bir sene ürün alırken diğer sene ürün alınamayabiliyordu. Ziraat tekniğinde buna periyodisite veya alternans olarak adlandırılmıştı. Birçok bölgede zeytinciler bu olayın önüne geçilmez, çaresiz dert olarak bakmıştı. Zeytincilik yapılan bölgelerde de bu döngü kabullenilmişti. Sulanan, gübrelenen özetle iyi bakılan zeytinlikler hemen hemen her yıl az veya çok farklarla ürün almıştı. İmkânların olmaması veya tabii sebeplerden dolayı zeytin sulanmadığında ya da gübrelenmediğinde ne yapmalı sorusuna Mehmet Kantar cevap aramıştır. Yurt dışında bu konularda yapılan uygulamaları incelemiş. Yılların arasındaki verimlilik farkını azaltmak için araştırma yapmıştır. Ülkede Zeytinciliğin getirisinin artması için bu olayın aşılması gerektiğini benimsemiştir. Öncelikle zeytin, bir yıl ürünü çok verirken öteki yıl neden ürünü az verdiğini ele almıştır. Genç mahsul, dallarda oluşurken meyve gözleri senenin mahsulüyle birlikte bir sonraki yılın mahsulünü de hazırladığını, bu ürünün ağacın kuvveti oranında, onu ve toprağı somurduğunu ve gelecek yılın mahsulü bakımından ağacı zayıf düşürdüğünü tespit etmiştir. Ayrıca mahsulün bol olduğu senede zeytinin sıklıkla toplanmasında sırıgın sürgünlere darbelemesine sebep olup gelecek yılın ürününe de zararı verdiği kanısına varmıştır. Ağacın öncelikli olarak bütün kuvvetini kendini yaşatmaya, aksamının gelişimine sarf ederek gelecek yılın mahsulünü hazırlamaktan feragat ettiğini tespit etmiştir. Sırık tahribatından kurtulan meyve gözlerinin ya çiçeklenme esnasında çiçek silkilmesi ya da henüz tutan danelerin sökülmesi suretiyle ağacın fizyolojik düzenini regüle etmiştir. Siyah kaplık veya yağlık zeytinlerde ise mahsulün bol olduğu yıllarda ağaç üzerinde ne kadar çok meyve kalırsa, ağacı da o kadar yormuş, gelecek yılın verimini zayıf düşürmüştür. Zeytin yeşil salamuralığa elverişli ise bu yolda kıymetlendirmeye gidilerek ağacın fazla yorulmasına fırsat verilmeden azami büyüklüğü aldığı ve yeşilden hafif sarı renge döneceği esnada toplanmalıydı. Periyodisiteyi önlemek için dal seyretmeleri yapılmalı, meyveyi besleyecek olan bir kısım yapraklar telef olacak ki hiçbir faydalı netice alınmaz. Bol mahsul zamanında çiçek seyreltmenin ertesi yılın mahsulüne faydalı olacağını gözlemiştir. Bu işin maliyeti önemli olup, hormonlar ile çiçek seyreltme

³⁹⁷ Marmara Bölgesi başta olmak üzere zeytin yetiştirilen bölgelerde Zeytin Baba olarak bilinir. 1951 senesinde Marmara Bölgesinde ilk defa çekirdek zeytin Fidanı yetiştirmiş. Gemlik'te çimlendirip Yalova'da aşılamış ve üretime geçmiş. Civardaki çiftçinin ihtiyacını karşılamış. Bornova Zeytincilik Enstitüsünde ilk kez gövdesiz zeytin fidanı yetiştirerek üretimini yaygınlaştırmış. Zeytincilik hususunda ki çalışmalarından dolayı öncü ve öğretici olmuştur. bkz. O. Tuna (1966), Marmara Zeytinciliğinin Babası Mehmet Kantar (Zeytinci baba), *Tarım Orman Köy Dergisi*, S.107, s. 59.

henüz yaygınlaşmamıştı. İş gücünün ucuz olduğu yerlerde çiçek seyreltme yapılması, işin maliyetinin hesaplanmasını tavsiye etmiştir. Tane tattuktan sonra altı haftada meyve seyreltmenin gelecek yılın mahsul verimini etkilediğini vurgulamıştır. Güve, mahsulün bir kısmını dökse de bu dökülmenin tesadüfı olması istenilen zamana isabet etmesi faydalı olduğu anlamında olmamıştı. El ile çiçek ve meyve seyreltmede dikkat edilecek nokta yaprakları tahrip etmeden dane ve çiçeklerin üçte birini almak. Bu iş için harcanacak paranın o yıl seyrelen mahsulün iri olacağı sebebiyle pahalıya satılınca, hasat daha ucuza gelmiş. Gelecek yılda alınan mahsulle bu ameliyenin kârı olduğunu savunmuştur.³⁹⁸

1958 senesinde Mehmet Kantar'ın verimliği seneye yaymak için yaptığı tespitler uygulanmaya başlanmıştı.1959'da zeytin üretimini arttırmak için seferberlik başlamıştı. Bursa Bölgesinde zeytinciliğin gelişerek 20 yılda üretimi arttırıp, 150 milyon kilo mahsul almak için Ziraat Vekâleti yeni kararlar almıştı. Türkiye'de ilk defa hususi teşebbüs erbabından İzmirli Yahya Kerim Onart bu iş için memur edilmişti. Gemlik, Mudanya, İznik ve Orhangazi'de incelemeler yapmış. Mahalli iş erbabı ve zeytin müstahsilleri ile toplantı düzenlemişti. Bu konudaki görüşler toplanıp rapor olarak Vekâlete sunulmuştur. Rapora göre; Bursa'nın bu dört kazasında 20 yıl içinde üretimin arttırılması konusunda alınması gereken tedbirler sıralamış. Vali, Y. Kerim Onart, Ziraat Müdürü ve teknik elemanların katılımıyla yapılan toplantıda bölgede yapılacak olan mücadelede zeytincilik için alınacak tedbirler gözden geçirilmiştir. Kerim Onat'ın açıklamalarının esasında mücadele yapılması kararı verilmişti. Bu kararın ardından Teknik Ziraat Müdürlüğüne bağlı uzmanlık tarafından yürütülen mücadele işlerinin vilayette önemli olduğu ve İstanbul Bölge Mücadele Reisliğine bağlı olan Mücadele Müdürlüğü tarafından bu işlerin müdürlük vasıtası ile yürütülmesi Ziraat Vekâletince kararlaştırılmıştır. 1 Mart 1959 tarihinden itibaren resmen kurulmuş bulunan Vilayet Mücadele Müdürlüğüne Teknik teşkilatın eski Mücadele uzmanı Mehmet Özeren tayin edilmiştir.³⁹⁹

II. Dünya Savaşından önce dünya nüfusuna göre yağlı madde üretiminin kişi başı tüketim oranı nüfus artışına ve milletlerin refahının artışına bağlı olarak tüketimle birlikte üretimde artmıştı. İstatistiklere göre en büyük artış Amerika'da olmuştu. ABD, harpten sonra dünyada olabilecek yağ darlığını görerek öncesinde önlemek için tedbiri de almıştır. Yağ üretimini iki misline çıkarmış. En büyük tüketici pazarının Avrupa olduğunu öngörerek üretimi arttırmıştı. Afrika ve Asya kıtalarının üretimi geride kalmıştı. Amerika özellikle soya

³⁹⁸ M. Kantar (23.04.1958), Zeytin Ağaçlarından Her Yıl Mahsul Alma Mevzusunda Çalışmalar, *Hâkimiyet Gazetesi*, s. 2.

³⁹⁹ Hâkimiyet Gazetesi (12.03.1959), *Şehir Haberleri*, s. 1-4.

yağının üretimini hayvan yemi elde etmek ve bu konuda ihtiyacı karşılamak içinde teşvik etmişti. Hayvan yemi büyük bir sanayi halini almıştı. Fabrikalardan aylık üretim fazlası olunca da ihracata başlamıştı. 480 sayılı kanunla ihtiyacı olup da dolarla ödeyemeyen ülkelere yardım maksadıyla fazlalığını da eritmiştir. Pamuk ve yer fıstığı gibi yağlar artmış, özellikle mayi yemeklik yağlardaki fazla olan istihsal, talebi karşılamıştı. Nüfusa ve refah seviyesine bağlı olarak gelişmiş olan memleketlerde nüfus başına yağ tüketimi %1,5 artarken, geri kalmış memleketlerde bu oran %4,5 olmuş. Bu artış oranları kıstas alınarak değerlendirilmişti. Her sene arttırmak için tedbir alınması gerekmiştir.⁴⁰⁰

İkinci Dünya savaşından sonra Dünya yağ istihsalinde ithalatçı olan Amerika Birleşik Devleti, ihracatçı ülke statüsüne geçmiştir. Üretici olan ülkelerin nüfus artışıyla birlikte üretimi de artmıştı. Nebati yağ olan soya yağı ve hayvani yağ olan domuz iç yağı olmak üzere iki kalemden büyük artış olmuştu. Keten yağı ve tereyağı ihracatı azalırken nebati yağ yerine margarin tüketilmeye başlanmıştı. Kuraklık veya farklı sebeplerden dolayı tüketilen yağ fiyatlarının yükselmesi de tüketimin gerekçesi olmuştu. ABD dünya pazarını takip ederek planlı programlı stratejisiyle dünyanın ihtiyacını karşılayan üretimi yapmıştır. Türkiye, müstahsil olan diğer ülkelerin yağ ihracatındaki çeşitliliği ve pazar payını inceleyerek ticaret stratejisini belirlemeliydi. Dünya zeytinyağı ticaretinde müstahsil olan Türkiye'nin de olmasından dolayı bunu değerlendirmesi gerekliydi. Savaş öncesi, zeytinyağı üretiminde İspanya en büyük ihracatçı olurken 1959 üretimiyle Tunus yer almıştı. Kurak seneler yaşanınca rekolite düşmüş ve ithalatçı konuma gelmişti. Yunanistan ve Portekiz'de aynı seviyede ihracat yapmıştı. İç tüketimi arttığından ihracatını sınırlamış. Akdeniz'de zeytin üreten ülkelerin üretimleri yetersiz olunca satın almak zorunda kalmış, ithalatçı olmuşlardı. İtalya ve Fransa zeytin ithalatında ilk sırada yer almışlardı. Türkiye'nin bu veriler ışığında üretimini gerek iç piyasada gerekse dış ticarete ihracatını koruması için üretimini attırması gerekmiştir.⁴⁰¹

Muhip Özyiğit, İtalya 1952-60 yıllarındaki zeytin ve zeytinyağı rekolitesini değerlendirmiş. Elde edilen mahsulle zeytinyağı verimliliğini ele almıştır. İtalya taşşışın önüne geçmek için 1960'da taşşışı men eden kanun çıkarmıştı. Böylece Hükümet zeytinciliği himaye ederek zeytinyağı fiyatlarını düşürmemiş, nebati yağ imalatına muamele vergisi uygulamıştı. Zeytinyağı fiyatını korurken aynı cins yağların arasındaki fiyat farkı azalmıştı.

⁴⁰⁰ M. Özyiğit (1961), Dünya Yağ İstihsal ve İstihlaki, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, c.4, s. 22-26.

⁴⁰¹ M. Özyiğit (1961), Dünya Yağ Ticareti, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.5, s. 17-22.

Halkı, zeytinyağını kullanmaya teşvik etmek istemiştir. İtalya’da üretim maliyeti yüksek olmasına rağmen hükümet zeytinciliğe teşvik etmek için tedbir almıştı. İspanya’da ise liberasyona doğru gidilmiş önceki cari azami fiyat hadleri kaldırılmıştır. Zeytinciliği kontrol etmek için zeytinciye bakım ve geçim temini sağlamak amacıyla mahalli meclisler kurulmuştu. Kuruluşlar yerel verimliliği ön planda tutarak asgari satış fiyatı tespiti yapmıştı. Portekiz’de zeytincilik okulu tesis edilmiş. Kooperatifleşme oluşumları çoğalmıştır. Yugoslavya ve Fransa’da ise zeytinyağı üretimini artırmak için hükümet zeytinlikleri gençleştirmeye teşvik ve sürdürmek üzere müstahsili desteklemiştir. Bu yönde plan ve program hazırlayarak uygulamıştı. Cezayir’in de devamlı ve önemli zirai üretimi zeytin olmasına rağmen gerekli gelişim ve değişim yapılmamıştır. Cezayir Devlet Planlama dairesince zeytinciliklerin bakımı kadar dikim sahasının genişletilmesi düşünülmüştür. Özetle her memleket iktisadi durumunu düzeltmek için planlı çalışmalara başlamıştı. Türkiye’de de bunun gibi planlama teşkilatı gerekli görülmüş. Bundan dolayı Ziraat Vekâletinde Türkiye Milli Zeytincilik Komitesi Karma Komisyonu tarafından hazırlanan 10 senelik zeytincilik gelişim plan ve programının uygulanması gerektiği vurgusu yapılmış. Millet ve Hükümetin birlikte hareket etmesiyle kalkınmanın sağlanacağı, alınacak kararlar ve uygulanacak kanunlar da komisyonun fikrinin alınması hedeflenmiştir.⁴⁰²

Bornova Zeytincilik Enstitüsü Uzmanı Kemal Çeçen 1961’de Türkiye’de zeytinciliği değerlendirmiştir. Türkiye’de zeytin ağacı sayımının resmi istatistiki rakamlarını vermiş. Koruma ücreti, vergi miktarına etkisi ve planlı çalışmalara temel olmasından dolayı ağaç sayımının net rakamlarla yapılmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Devletin planlı-programlı olarak zeytincilik alanında çalışması için envanterleri bilinmeliydi. Zeytinliklerin vergilenmesi için ağaç sayısının değeri yanlış bulunmuştu. Değerlendirmesinde; her ağacın seneden seneye verdiği mahsul pek çok faktöre bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini de göz ardı etmemiştir. Ekim ayı içinde yapılacak olan tahminlere bağlı olarak vergileme yapılması fikrini de savunmuştur. Türkiye’nin nüfusunun gün geçtikçe artmasına bağlı olarak tüketilecek olan yağ miktarını da ele almıştı. Zeytinyağı üreticisi olan diğer komşu ülkelerden başta Yunanistan’a olmak üzere üretim ve tüketim dengesinde açık olduğunu ifade etmiştir. Yıllık nebati yağ açığının Amerikan yardımlarıyla kapandığını fakat ilerleyen senelerde hayat standardının yükselişi de eklenerek bu açığın kapanmasında sorunlar yaşanacağını öngörmüştü. Planlı ve Programlı çalışarak ve gerekli tedbirlerin alarak ileriki zamanda olası bir yağ buhranın önlenebileceğini de öngörmüştü. Çözüm yolunu, üreticinin hatasız kültür

⁴⁰² M. Özyiğit (1961), Dış Haberler, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.5, s. 36.

tedbirlerini uygulayarak mevcut mahsuldar zeytin ağaçlarının verimliliğini arttırmaktı. Bunun içinde Devletin, zeytin yetiştirmeye uygun olan sahaları Kooperatiflerle ve fertlerle yeni plantasyonlara geçerek yapılabileceğini savunmuştur. Zeytin ağacından ürün alınmasını uzun vadeli bir yatırım olduğunu, aradan zaman geçmesi gerektiğini ve hatta önceki senelerde bu tesisler oluşturulsaydı verimli zeytinlere sahip olunacağını, yağ sıkıntısının yaşanmayacağını da dile getirmiştir.⁴⁰³

3.2.2. Zeytin Ticareti İle İlgili Faaliyetler

İkinci Dünya Harbinin başlamasıyla mevcut olan hükümet yetkilileri Türkiye'yi korumak için ithalat ve ihracata sınırlama getirmişti. Savaşın seyrine bağlı olarak alınan kararlardan biride Milli Koruma Kanunu olmuştu. Fakat memleketin ihtiyaçlarına binaen bazı esnemelerle Milli Koruma Kanununda değişiklikler yapılmıştı. Zeytin ve Zeytinyağı uygulanan bu kararlardan etkilenmiştir.1950'de, Hükümetin, zeytinyağı ihracatı yasağını kaldırmasıyla yağ tüccarları yeniden harekete geçmişti. Alınan karardan memnun olan tacirler, sabun imalatında kullanılan zeytinyağının yurt dışına satılabileceğine mümkün olarak görmüş. Kokulu ve lüks sabun imalatından vazgeçerek yurt dışına zeytinyağı satışını yapmışlardı. Bursa tacirleri zeytinyağını satmakta çekinerek, bakanlığın bu durumu dikkatle incelemesini istemişlerdi.⁴⁰⁴

Milli Koruma Kanunu'ndan sonra ihracatı serbest bırakılan bazı maddeler arasında zeytinyağı da yer almıştır. Ticaret Bakanlığı tarafından verilen haber piyasaya yansımış. Ankara'da ki toptancılar istihsal merkezlerine temsilci göndererek ya da telgrafla-telefonla önemli siparişler vermiştir. İhracata izin verilmesiyle bazı fırsatçıların bundan istifade etmelerine karşı fiyatların yükselmemesi için gereken tedbirlerin alınmasını talep etmişler.⁴⁰⁵ İhracat izinin fiyatları yükseltmemesi için tedbir alınmasını istenmiştir.⁴⁰⁶

Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı zeytinyağı ihracına izin verince müstahsil ve tüccarların elindeki stoklarının ve yeni rekolteyle 50 milyon kiloyu bulduğu haberini vermiş. İhracat kararının alınması müstahsilleri memnun ederken tüccarlar endişelenmiştir. Tüccarın elinde bulunan stoklardan dolayı da, ihracat izniyle piyasada fiyatlar artınca bazı spekülasyonlarda yaşanmıştı.⁴⁰⁷

⁴⁰³ K. Çeçen (1961), Türkiye'de Zeytincilik, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytin Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.7, s. 37-38.

⁴⁰⁴ Ant Gazetesi (18.01.1950), *Haberler*, s. 2.

⁴⁰⁵ Ant Gazetesi (16.09.1950), *başlık yok*, s. 4.

⁴⁰⁶ Ant Gazetesi (21.09.1950), *Haberler*, s. 2.

⁴⁰⁷ Ant Gazetesi (22.09.1950), *Haberler*, s. 2.

Zeytinyağı ihracatına izin verilmesiyle şehirde zeytinyağı fiyatlarında ani bir yükselme ve beraberinde piyasada istikrarsızlık görölse de ayçiçeği üretiminin fazla olması, zeytinyağı fiyatlarının yükselmesine mani olmuştur. Fakat ilgiler, bakanlığın bazı kararları almasını talep etmişti.⁴⁰⁸

1951 senesinde Tarış Genel Müdürü (İzmir, Üzüm, Pamuk ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifi) kooperatifin elinde bulunan malların ihracatının yapılmasına dair araştırmak için Paris'e gitmiştir. Almanya'ya geniş ölçüde ihracat yapılabileceğini düşünüp Almanya'ya geçerek temaslarda bulunmuştur.⁴⁰⁹

Zeytinyağı fiyatları düşük olunca fabrikalar zeytin almamış, yüksek maliyetli mahsullerde çürüme tehlikesi yaşanmıştı. Diğer taraftan zeytin bakımı ve üretimi yıldan yıla artmıştı. Bu hedeflenen bir çalışmayken dönemin içinde bulunduğu koşullarda zeytin rekoltesi için tehlikeli olmuş, müstahsil ümitsizliğe düşmüştü. Kocaeli müstahsilleri, diğer yağlara göre daima mağdur durumda kalan zeytinyağının değerlendirilmesini, üreticinin korunmasının ve zeytinciliğin gelişmesinin ancak ihracatın serbest bırakılmasıyla olacağı kanaatini Başbakan Adnan Menderes'e iletmiştir.⁴¹⁰ Bir başka zeytin üretim yeri; Aydın Vilayeti Koçarlı'da ki zeytin müstahsilleri zeytinyağının ihracatının serbest bırakılması için Başbakanlık'a hitaben yazı göndermişti. Başbakanlık'ın cevabı; 1950/51 mevsim başından sayılan eylül ayında, dış ticaret rejimine göre zeytinyağı ihracatı kontenjanı belirlenmiş. İhracata ayrılan 4,000 tonluk zeytinyağının 2,300 ton ecnebi memleketlere sevkinin olduğu, geriye kalan 1,700 tona 3,300 ton daha ilave edilerek 5,000 ton zeytinyağının anlaşmalı ve anlaşma olmayan memleketlere serbest dövizle veya Türk hesabında geçerli olan sterlinle ihracatına izin verilmiştir, şeklinde olmuştu. Tespit edilen ihraç miktarı ileriki sürede yeni bir kontenjan verilmeyeceği anlamında olmamıştı. İhracatın devamlılığını sağlayacak usullere başvurulabileceği de eklenmişti. İç tüketicinin serbest olmadığı için kontenjan sistemi içinde kalınmasının zaruri olduğu belirtilmişti.⁴¹¹

Bursa vilayetinden zeytin ihracatı için yapılan teklifler olumsuz olmuştu. Başka ülkelerden yapılan tekliflerde ise zeytinlerin sandığa doldurulması koşuluyla istenmişti. Bu hususu göz önünde bulunduran Zeytin Kooperatifi, Avrupa'ya bir zeytin eleme makinesi sipariş etmiş. Makinenin Mudanya'da montajı yapılarak faaliyete geçmişti. Akabinde

⁴⁰⁸ Ant Gazetesi (29.09.1950), *Haberler*, s. 2.

⁴⁰⁹ Milliyet Gazetesi (23.03.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴¹⁰ Başkanlık Cumhuriyet Devlet Arşivi (03.04.1951), 030/01 /76/ 479 /13,.

⁴¹¹ Başkanlık Cumhuriyet Devlet Arşivi (06.04.1951), 030/01/76/479/13,.

İtalya'ya uygun fiyattan zeytin ithal edilmiş.⁴¹² Bern Elçiliği Ticari Müşavirleri, Bursa Ticaret Odasından salamura, siyah ve yeşil zeytinden talep etmişti.⁴¹³ Kanada'dan da zeytinyağı talebi olmuştu. Ottawa Ticaret Ataşeliğinden, çeşitli memleketlerden 525 bin dolar kıymetinde 1.736.000 litrelik zeytinyağı ithal edeceğini bildirilmişti. İhracatçıların Ataşelikle iletişime geçerek mal satışını yapılabilecekleri ilan edilmişti. İthal zeytinyağının rafine ve natürel olmak üzere iki şekilde talep edilmiştir.⁴¹⁴

1951'de ki hasadından zeytinyağı rekoltesi 50,000 tonun üstünde olup 12,000 tonda stokta zeytinyağı olsa da beraberinde diğer nebatî yağların rekolteleri de yüksekti. İhracatı yapılacak olan yağlı tohumlar ile ihracatı yapılacak olan zeytinyağı arasında rekabet olmuş. Bu fiyatların yükselmesine sebep olacağı uyarısı yapılmıştı.⁴¹⁵

Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, tebliğ edilene göre zeytinyağını mer'i ihracat hükümleri dâhilinde ve lisanslarının ilgili Birlikler tarafından verilmek suretiyle, kontenjana tabi tutulmaksızın ihracatına müsaade edilmiştir.⁴¹⁶ Haberinin ardından, Romanya ve Arap memleketlerine de zeytin ihracatı yapılmış. Mahsul rekoltesinin ortalaması iyi olduğundan yurt içi ve yurt dışı satışlarda iyi olmuş. Fakat tüketimin büyük bir kısmı yurt içinde olmuştu.⁴¹⁷ 1953 senesinde yabancı memleketlerden zeytinyağına talep olunca piyasa canlanmış ve fiyatlar yükselmişti.⁴¹⁸ Balıkesir vilayetindeki zeytin istihsal bölgelerinde kampanya başlatılmış, fakat bu kez de üretim yerlerinde kap sıkıntısı yaşanmıştı.⁴¹⁹ Zeytinyağının elde edilmesinde de sorunlar ve eksiklikler olmuştu. İstanbul zeytinyağı imalatçıları, Ticaret ve Sanayi Odasına müracaat ederek zeytinyağı yapımında kullanılan sıkıştırma makinalarının kolayca ithal edilebilmesi için aracılık yapmasını istemişti. Zeytinyağcılar, bu sahada sanayinin gelişimi için sıkıştırma makinelerine ihtiyaç olduğu konusunda hemfikir idi.⁴²⁰ Zeytinyağının elde edilmesindeki sorunlarını ve çözümlerini, 1959'da Doç. Dr. Kemal Tosun'da eleştirmişti. Yeni Ant Gazetesinde Zeytinciliğin Sınaî Veçhesi başlığıyla kaleme aldığı yazısında zeytinyağının sanayide kullanılmasını değerlendirmiştir. Amerika Ziraat Bakanlığı'nın yayınladığı son mahsul raporunda; zeytinin belli başlı yetiştigi Akdeniz Bölgesinde 1 milyon tonu aşan bir istihsal olmuştur. Rapora göre; 1959 senesi

⁴¹² Hâkimiyet Gazetesi (18.04.1951), *İtalya Şehrimizden Zeytin İstiyor*, s. 1-4.

⁴¹³ Ant Gazetesi (13.04.1951), *başlık silik*, s. 2.

⁴¹⁴ Milliyet Gazetesi, (11.06.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴¹⁵ Milliyet Gazetesi (12.09.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴¹⁶ Hâkimiyet Gazetesi (04.10.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴¹⁷ Ant Gazetesi (01.12.1951), *Haberler*, s. 2.

⁴¹⁸ Milliyet Gazetesi (16.12.1953), *Şehir Haberleri*, s. 6.

⁴¹⁹ Hâkimiyet Gazetesi (04.03.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴²⁰ Milliyet Gazetesi (30.7.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

ortalama mahsulün bol olduğu yıl olarak tespit edilmiştir. Türkiye, 85.000 ton zeytinyağıyla bölgenin lideri olmuştu. Zeytin ve zeytinyağı, Akdeniz ülkesi olan Türkiye için döviz kaynağı olarak değeri tartışılmazken bundan faydalanamamıştır. 1959'da Ege Bölgesinde iyi, kaliteli zeytinyağı üretimi yapılmamıştı. İzmir'de zeytinlerin hastalıklı olmasından dolayı 1,5 asitlik zeytinyağı elde edilmemişti. Asit derecesi yüksek olduğundan kalitesi de düşmüştü. Zeytinyağının kalitesinin düşük olmasından dolayı zirai ve sınaî olmak üzere iki sahada değerlendirilmişti. Zeytinin toplanması zirai safha olurken fabrikada işlenmesi ise sınaî safhası olup kalite devreye girmiştir. Zeytin toplandığı gibi en kısa zamanda işlenmesi gerekirken teknik sebeplerden dolayı fabrikada bekletilmesi ya da zeytinlerin depolarda küflenmişti. Zeytinler öğütülmeden önce çamur, toprak, dal, yaprak gibi yabancı maddelerden arındırılmalı hatta diplere düşen kaba dip olanlar yıkanmalıydı. Torba, baskı, her türlü kaplar, binalar her türlü kokudan ve pislikten arındırılmaydı. Yağın sudan ve içindeki yabancı maddelerden ayrılması modern separatör ve santrifüj makinelerinde yapılmalıydı. Donanımı olmayan fabrikalarda yağ dinlendirilerek yapılmalıydı. Yağlar, içi sırlı küpler veya içi kalaylı kaplarda korunmalıydı. Türkiye'de zeytinler fabrika safhasında bunlardan uzak, zeytinler ya çuvallarda yığın halinde günlerce bekletilmiş ve küflenmişti. Yabancı maddelerden ayrışmadan öğütülmüştü. Fabrikaların depoları, kapları ve bunları imal eden işçilerin temizliği gibi meselelerin bilinci oluşmamıştı. Teknik olarak bu sayılan şartlara sahip fabrikalar yok denecek kadar azken, olanda dinlendirme, aktarma, süzme gibi yağın koku ve asidini etkileyen işlerde de gerekli özen gösterilmemişti. Zeytinyağının kendine has kokusunda yabancı kokular olmadan nefaseti, vitamini ve kalorisini zengin, yağ üretilmemişti. Zeytinciliğin Türkiye'de sınaî safhası verimliliğinin yanında miktar ve kalite olarak da körfez bölgesi eleştirilmiştir. Hayvan ve insan gücüyle çalışan sistem azalsa da, bu kâr ile çalışan fabrika sayısında ve kalitesinde bir gelişme olmamıştı. İtalya, İspanya, Yunanistan, Fransa, Portekiz ve Tunus'ta yeni gelişmelerle yağ verimliliği ve kalitesinde artış olmuş. Özellikle zeytinyağında verimlilik, ilmi esaslar dâhilin de muazzam gelişmeler olmuştu. Türkiye'deki tesisler 30-40 yıllık olup bu tesislerden yüksek randıman beklenmemiştir. Modern tekniklerle yenilenmesi konusunda hiçbir girişime rastlanmamıştı. Konuyla alakadar makamlar mevcut mevzuatı uygulamayı ihmal etmişti. Zeytinciliğin ıslahı ve yabancıların aşılınması hakkındaki kanunun ve ekindeki nizamnamede dikkate değer hükümlerde, nizamnamenin "34.toplanan zeytinler yüksekliği 50 cm geçen yığın ve çuvallarda istiflenerek bekletilmesi yasaklanmıştı. 35. yağ sıkımhanelere getirilen taze zeytinler en kısa zamanda işlenmeli, 36. Harici sebeplerle dökülen dip zeytinler hasatta toplanan zeytinlerle karıştırılmamalı, beraber sıkılmamalı ya da yağları tağşiş edilmemeli, 38.yağların sudan ayrılması için kullanılan kaplar pas tutmayan,

kalaylı çinko ve benzeri olmalı hatta naklini de hayvan tulumları ve pas tutan kaplarla yapılmamalı, 40. Tasirhane ve sofralık salamura zeytin ihzar edilen zeytin depolarının her sene badanası yapılmalı.” Maddeleri yer almıştı. Nizamnamenin beşinci bölümünde bu hükümleri yerine getirmeyenlere bazı yaptırım cezaları uygulanacağından da bahsedilmişti. Zeytinciliğin sınaî safhasında alınacak tedbirlerle, randıman ve kalite bakımından da önemli olmuştur. Milli mahsulün iç ve dış piyasada konumunu güçlendirmiş. Bu tedbirlerin alınmasıyla zeytinyağı kalite ve fiyat yönünden dünya pazarında rekabet edebilecek statüsüyle, döviz kaynağı ihtiyacını karşılaması, hükümet ve iş adamları tarafından dikkate alınmış.⁴²¹

3.2.2.1. ABD’nin Yağ Piyasasına Girmesi

İkinci Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında Amerikan Çiftçisinin zirai istihallerini arttırmayı teşvik etmek için, yeni sahaların ekilmesi, modern teknik ve makinaların ziraata girmesiyle üretimini artmıştı. Fiyatlar düşüncede, ekim sahalarına sınırlama getirilmek istenmişti. Bu defada üretilen fazla malların stokları artmıştı. Amerikan halkının ihtiyaç fazlası ürünlerin serbest dövizle satamayınca, geri kalmış dost ülkelere yerli para karşılığında verilmesi önerisi sunulmuştu. 1954’de Amerikan Kongresi’nde P.L.480 kanunu kabul edilmiş. Kanunla; Amerika stok fazlası zirai ürünler sayılmış, hangi şartlarda geri kalmış dost ülkelere verileceği kararlaştırılmıştı. Bahsi geçen ülkeler bu ürünlerden ne kadar miktarını istediğini beyan ederek Amerika ile anlaşma yapmıştı. Türkiye’de bu kanuna göre bazı senelerde bu sayılı ürünleri talep etmiş. Buğday, pirinç, soya yağı, pamukyağı ve don yağı ürünlerini ithal etmiştir. Türkiye, soya ve pamuk yağının ithalatına da kota koymuştu. Stok fazlası alınan ürünlerin parasının %60’ı ülkelerin kalkınmasının planlanmasında kullanılmıştı. Bu kanuna göre Türkiye nebati yağ ve don yağ ithalinde Amerika ile karşılıklı APA içi ve dışı memleketlere belirlenen zeytinyağından fazla ihraç ettiği takdirde ihracattan aldığı fazla dövizini ithal ettiği nebati yağ karşılığında Amerika’ya vermesi maddesi yer almıştı. Türkiye’nin her döneminde ihracat listesinde zeytin ve zeytinyağı da yer almıştır. ABD ile yapılan ticaret anlaşmasının da zeytinyağı ihracatı dolaylı olarak etkilenmiştir. Anlaşma gereğince belli bir miktarın üstündeki ihracat fazlası olarak belirlenen zeytinyağının geliri nebati yağ karşılığında istenmiştir. 1965’de zeytinyağı ihracatı anlaşma rakamını geçmiş ve Amerikalılar soya yağını dolar karşılığında vermek istemiş. Ticaret Bakanlığı’nın incelemeleri sonucunda fesih kararını vermiştir. Karar bazı piyasalarda ve yağ firmaları arasında olumlu karşılanmış, margarin fabrikalarında soya yerine pamuk ve ayçiçek yağı

⁴²¹ K. Tosun (16.02.1959), Zeytinciliğimiz Sınaî Veçhesi, *Yeni Ant Gazetesi*, s. 2-3.

kullanılması ve bu yağlarında, değerindeki fiyatlarla satılması kararlaştırılmıştı. Zeytincilik bölgelerinde ithal yağlar piyasadan çekilince zeytinyağı tüketimi artacağını bununda fiyatını etkileyeceği beklenmiştir.⁴²²

1954'de hesaplandığı gibi olmamıştı. Yaşanan zeytinyağı sıkıntısından tanzim satışı yapılmış olmasına rağmen zeytinyağı fiyatların yükselmişti. Yükselişi önlemek piyasada istikrarı sağlamak için ilgililer yeniden bazı kararlar almıştı. Yunanistan'dan zeytinyağı ithal edilmesi dahi mevzubahis olmuştu.⁴²³ Her iki memleket arasında son kez imzalanan geçici ticaret anlaşmasına ait protokol ilgililere tebliğ edilmiş. Anlaşmaya göre Romanya'ya zeytin ihraç edilmişti.⁴²⁴ Aynı zamanda Japonya ile Türkiye arasında ki ticari görüşmeler yapılmış. Bazı Japon firmalar Türkiye'den zeytinyağı satın almak için ilgili makamlar ile teşebbüse geçmişti.⁴²⁵

3.2.2.2 Akdeniz Zeytin Üreticisi Ülkeler ve Zeytin Kongresi

İkinci dünya savaşının ardından özellikle yağ üretim sahasında ABD'nin dönemin ihtiyaçlarına binaen planlı ve hızlı kalkınması zeytinyağı üreticisi olan ülkeleri olumsuz etkilemişti. Bunun üzerine Türkiye'nin de dâhil olduğu Akdeniz Zeytin üretici müstahsili ülkeler bir çatı altında toplanma kararı almıştır.

Dünya zeytin üreten ülkeler Madrid'de toplanmıştı. Zeytin Kongresinin sonunda zeytinyağı istihsalinin ve satışının kontrol edilmesi için bir birlik kurulması kararlaştırılmıştı. Sekiz Akdeniz ülkesindeki zeytin yetiştiricileri, zeytinyağı istihsalinin ve satışının kontrol edilmesi için bir birlik kurulmasını hükümetlerden talep edilmesi kararını vermişti. Zeytin yetiştiricilerinin katıldığı üç gün süren kongrede ortak kararlar alınmıştı. Kongreye; Türkiye, Mısır, Yunanistan, İtalya, Lübnan, Portekiz, İspanya ve Suriye katılmıştı. Zeytin yetiştiricileri Dünya zeytinyağı piyasasının müstakar(düzenli, dengeli) bir hale getirilmesi için bir fon kurulmasını Hükümetlerden talep etmiştir.⁴²⁶

1954 'de Akdeniz havzasında zeytin istihsalinin fazla olacağı bildirilmişti. Özellikle İspanya, Türkiye ve Tunus'ta bu seneki rekolte çok yüksek olacağı, yapılan hesaplara göre Akdeniz havzasında yeni rekoltenin 1 milyon tonu geçeceği ve Türkiye'nin 70-80 000 ton

⁴²² S. Aksu (1965), Nebati yağ Anlaşması Feshedildi, *Zeytin Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, İstanbul, Nisan, 3(21), s. 15-17.

⁴²³ Milliyet Gazetesi (27.01.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴²⁴ Milliyet Gazetesi (12.02.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴²⁵ Milliyet Gazetesi (14.02.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴²⁶ Milliyet Gazetesi (27.03.1954), *Şehir Haberleri*, s. 3.

üretimi karşılayacağı tahmin edilmişti.⁴²⁷ Yunanistan başta olmak diğer ülkelerin zeytin rekoltesini Türkiye'yi yakından takip etmiştir. Yunanistan'da 124,000 ton zeytinyağı istihsalı ve 39,000 ton tane zeytin mahsulü almış. Bu sene genel olarak az verimli sene olarak kabul edilmişti.⁴²⁸ Zeytinyağı istihsal bölgesi olan Akdeniz Havzasının zeytin mahsulü rekolitesine ait bilgilerin yer aldığı rapor hazırlanmıştı. Raporda, Akdeniz Havzasının 1954 yılındaki toplam ürün olarak tahmin edilen 760 000 tonunun, önceki yılların rekolitesinde %60'na tekabül etmiş. Veriler, son yılların en düşük mahsulünün 1954 yılında elde edildiğini göstermişti. Bölgedeki üretici ülkelerden İtalya 220 000 ton ile ilk sırada yer alırken İspanya, Yunanistan, Türkiye sırayı takip etmişti. Türkiye'de 60 000 ton zeytin mahsulü alınmıştı. Genel olarak, üretici ülkelerdeki zeytin mahsulünün düşük olmasının sebebi bölgede havaların uygun olmamasıydı, özellikle İspanya'da don olayının yaşanmıştı.⁴²⁹

Zeytinyağı ihracatı her daim önemli olmuştu. Üzerinde çalışmalar yapılmıştı. 1957'de Ticaret Bakanlığı ve Ankara Odalar Birliği'nin bu konuda etüt çalışması yaparak toplantı düzenlemişti. Toplantıya İstanbul, İzmir, Ayvalık, Edremit, Mersin ve Gaziantep Oda ve Borsalarının temsilcileri katılmıştı. Zeytinyağının ihracatı toplantının gündem konusu olmuştu. Türkiye'de ki zeytinyağına başta İtalya olmak üzere, Arap Devletleri ve Fransa talip olmuş. Bu ülkeler başta olmak üzere zeytinyağının ihracatı yapılınca memlekete döviz girmesi planlanmış. Bundan dolayı Ziraat Bakanlığı zeytinciliğin gelişmesi için çalışma yapmıştı. Özellikle güney bölgelerde ki yabani zeytin ağaçlarının ıslahını yaparak yıllık zeytinyağı istihsalini 3 katına çıkarmak yani zeytinyağı rekolitesini arttırmak istenmiştir.⁴³⁰ Böylece dış piyasada, Türkiye'de ki zeytinyağı talep edildiği içinde ihracatla memlekete döviz girdisi hedeflenmişti. Bununla ilgili olarak Amerikan Ziraat Bakanlığı Müşaviri Mc. Segman, Büyük Elçi Müsteşarıyla Bursa'ya gelmiş. Sanayi ve Ticaret Odası ve tüccarlarla görüşmüştü. Yapılan temaslarda Amerika, Türkiye'den önemli miktarda zeytinyağı almıştı.⁴³¹ Tarış Pamuk Birliği ve Çukobirlik'in 1957-1959 senesine ait, elinde mevcut olan mahsulün ihracat malı olarak satışını yapmıştı. Bu birlikler tarafından satışı tescil ettirilen belli başlı maddelerin arasında önceki yıllarda yer almıştı. Yeni ithalat rejiminden sonra ihracatta durgunluk olmuştu.⁴³²

⁴²⁷ Milliyet Gazetesi (08.07.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴²⁸ Milliyet Gazetesi (26.07.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴²⁹ Ant Gazetesi (12.03.1955), *başlık okunmuyor*, s. 1-3.

⁴³⁰ Yeni Ant Gazetesi (21.01.1957), *Memleket Haberleri*, s. 3.

⁴³¹ Hâkimiyet Gazetesi (05.03.1957), *Şehir Haberleri*, s.3.

⁴³² Hâkimiyet Gazetesi (05.03.1959), *Şehir Haberleri*, s.4.

Dünyada 1959 senesinde zeytin üretimi 1.100.000 ton civarındayken Avrupa'da 1958 yılına göre istihsal %30 oranında düşmüştü. Akdeniz ülkelerinin hemen hepsinde Tunus hariç zeytin üretiminde artış olmuştu. 1959 yılında ihracatçı memleketlerin disponibilitesi⁴³³, iç ve dış piyasa için ortalama geçmemişti. 1958'de geniş disponibilitelere rağmen milletler arası zeytinyağı ticaretinde önemli bir sıkışma olmuştu. Buna sebep; İspanya ihracatında ki istisnai azalma ve İtalya'nın ithalat ihtiyaçlarının düşük olması gösterilmişti. Bu gerileme Tunus ile olan ticaretteki yoğunluk ve yeni bir ithalatçı olarak ortaya çıkan İspanya'nın yaptığı alışlara rağmen karşılanamamıştı. 1959 yılı ticaret hacmi, kısmen Tunus'un önemli ihraç fazlalığı ve İtalya, İspanya ve Portekiz üretim açıklarından dolayı artmıştı. Zeytin üreticisi ülkeler 1958'de ihtiyacının önemli miktarını diğer yağlar ve yağlı tohumlardan ithal etmişti. Bu 1959 senesinde de bu devam etmiş. 1960 yılı içinde rekoliteye bağlı olarak, zeytinyağı ticaretinde yeni bir sıkışmayı da beraberinde getirmişti. 1958-1959 devresinin gelişimi ve 1960 perspektifleri zeytin üretimi ve tüketiminde uzun vadeli eğilimler belirmişti. Dünya zeytin üretiminde her beş yılda bir zeytinyağı rekolitesin de lehte ve aleyhte istisnai olarak bir tarafa meyil olmuş. Bu istikrarsızlık tüketiciyi bu yağın yerine başka yağlara alıştırmıştı. Araşit, soya ve pamuk yağlarının kullanılmasında önemli artışlar bunun somut göstergesi olmuştu. Zeytinyağı stokları hakkında net bir bilgi vermek imkânsız olurken, 1960 yılından devir olacak stoklar önemsiz olurken bir sürüm söz konusu olmayacağı da tahmin edilmişti. Zeytinyağı fiyatları, Akdeniz piyasasında değişken olup bu fark mallar arasında gözlenmişti. 1958'de Akdeniz ülkelerinde fiyatlarda istikrar gözlenmiş, 1959 da ise istikrar yeniden değişmişti. Gelecekte zeytinyağına karşı talebin seyri tüketim toplamına bağlı olduğu kadar zeytinyağının diğer yağlarla değişme hızı da etkili olmuştu. Türkiye'nin zeytinyağı ihracatında 10 yıllık rakamlar incelendiğinde kuvvetli senelerin 1951 ile 1953 seneleri olduğu görülmüştür. 1960 senesinde Türkiye'nin ihracatçı memleketler arasında sayılması imkânsız olmuştu. Türkiye'de bazı zamanlarda kötü rekoltenin olmasıyla zeytinyağının iç piyasalara dahi yetmediği göz önünde tutulunca bu maddenin üretiminin teşvik edilmesi gerektiği fikrine varılmıştır.⁴³⁴

3.2.3. Zeytinyağı Piyasasını Etkileyen Faktörler

Zeytinyağı dünya piyasasında en pahalı bitkisel yağ olup üretimi çoğunlukla Akdeniz Bölgesinde yapılmıştır. Akdeniz ülkelerinde en fazla tüketilen yağ olurken dünyada tüketimi de yayılmıştır. Fakat üretici olan ülkeler zamanla diğer ucuz yağları daha fazla tüketmiş, zeytinyağını dışarıya ihraç etmiştir. Ortak Pazar zeytinyağı ihracatının büyük bir kısmını

⁴³³ Disponibilite; piyasanın likiditesini etkileyen bir para politikası aracı

⁴³⁴ Hâkimiyet Gazetesi (29.01.1960), *Şehir Haberleri*, s. 2.

(%80'i) kendi içinde temin ettiğinden, ortak bir koruma politikası takip etmesi ve Türkiye'nin bu sahada tesislerini arttırarak, küçük ambalajlar içinde zeytinyağını pazarlamasıyla yurtdışındaki talebini arttırırsa zeytinyağı daha karlı bir sektör olabilirdi⁴³⁵

Zeytinyağının üretiminde, yağlık zeytinlerin hasadından işlenmesine kadar bozulmadan muhafaza edilmesi önemli olmuştu Zeytinyağının diğer nebati yağlardan farkı; natürel olarak yemeklik tüketimini sağlayan fiziki ve kimyevi yapısındaki organoleptik özelliği olmuştur. Zeytinin, yağ olarak işlenmesinde kullanılan değişik fabrikasyon sistemlerin ortak yanı zeytinyağının üstün olan vasfının korunması önemli olmuştu. Fabrikasyon işleminin ilkel ya da modern olması, zeytinin ve zeytinyağının muhafaza usulü veya usule uygun işlenmesi esası kaliteli yağ elde etmeyi etkilemişti. Zeytin tanelerinin bekletilmeden işlenmesi, normal olgunluk zamanında toplanması vasıflı yağ elde etmenin ilk şartı olmuştur. Olgunlaşmamış taneden elde edilen yağa ait derecesi yüksek olup tadını ve kokusunu kaybetmiştir. Hasat işlemi de, işlenme safhası kadar önemli olmuştur. Sırıkla toplamak dal kırılmasına sebep olduğundan geç hasat beklenmiş iyice olgunlaşan taneler kolayca yere düşmüş fakat bu defada yağın kalitesi azalmıştır. Normal olgunlukta elle toplanıp bekletilmeden işlendiğinde ise yağın kalitesi arttırmıştır.⁴³⁶

Yemeklik zeytinyağlarında fiyat yükselmesinin başlıca sebebi; zeytinin geçmiş seneye göre 45 bin ton kadar az olmasıydı. Ayrıca yağın asit derecesinin yüksek olması da kaliteyi düşürmüş ve spekülative mahiyette ki faaliyetler artmıştı. Memlekette zeytinyağı tüketimi de artmıştı. Sabunluk zeytinyağı fiyatları 1953-1954 mevsiminde aynı nitelikteki yağların ortalama fiyatına göre bu türdeki yağlarda ve yemeklik yağlardaki oranlarda bir yükseliş olmamıştı. Zeytinyağı rekoltesinin kalite bakımından düşmesi demek yemekliğe ve rafineye elverişli yağların az, sabunluk yağlar ise çoğalmıştı. Türkiye de üretilen zeytinyağlarının rekolteye göre ortalama %30 u yemeklik ve rafineye kullanılmaya elverişsizdi. Yapılan incelemelerden rekolte de havaların uygun olmaması sonucunda, fevkalâde bir hal olarak bu oran %40'a çıkmıştır. Diğer nebati yağlar; ayçiçeği, pamuk ve susam yağlarının 1955 yılında üretim miktarı önceki senelerden fazla olmuştu. Bu yağlar zeytinyağı tüketen geniş halk kitlesinin ihtiyacını karşılamamış, yemeklik zeytinyağı üretiminde ki boşluğu da dolduramamıştı. Yemeklik zeytinyağı fiyatlarının yükselmesine karşı ilk tedbir olarak, Amerika'dan yağ getirtilmişti. Kararlaştırılan 12 bin ton pamuk yağının Milli Müdafaaya 5

⁴³⁵ S. Aksu (1967), Zeytincilik Çalışmaları, *Zeytin Meslek Dergisi*, Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, 3(30), s. 365.

⁴³⁶ İ. Yenicesu (1961), İyi Bir Zeytinyağı Elde Edilmesinde Dikkat Edilecek Hususlar, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, 5(7), s. 17-24

bin tonunun tahsisi yapılmış ve geriye kalan 7 bin tonun bir kısmı, rafine ettirilmek suretiyle halkın yemeklik ihtiyacını karşılamak üzere piyasaya arzı için hazırlanmış. Bu iktisadî tedbirin yanında zeytinyağı nebati yağlarla karıştırılmıştır.⁴³⁷

1950'de Marmara Bölgesinde yemeklik zeytinyağı üretimi olmadığından Ege Bölgesi üretim bölgelerinde zeytinyağı fiyatlarının yükselmesine sebep olmuştur.⁴³⁸

Bursa'dan zeytinyağı alan bazı tüccarların yağ ile birlikte tartılan tenekenin de bedelini zeytinyağı ile ödenmesi fiyatın yükselmesine ve maliyet olarak zarar edilmesinden dolayı teneke farkının düşürmek istenmişti.⁴³⁹

Milli Koruma Kanun uygulanmasıyla birlikte pek çok ürün gibi zeytinyağında karaborsaya düşmüştü. Üretimde yaşanan aksaklıklar gibi Milli Koruma Kanunu kötü niyetli kişiler tarafından kullanıldığından dolayı memleket genelinde lüks sayılmayan zeytinyağı sıkıntısı yaşanmıştı. 1945 Milli Koruma Kanunlarında belirtildiği üzere yağın niteliğinin kayıt altına alınarak belgelenmesi şartına rağmen hilekârlıklar yapılmıştı. Her türlü nebati ve hayvansal yağın karıştırılması yasaklanmasına rağmen 1950'de gazete haberinde piyasada satılan zeytinyağların bazılarının halis zeytinyağı etiketiyle satılan mahlût yağlar olduğu anlaşılmıştı. Bunları satanlar hakkında zabıt tutularak gereken işlem yapılmıştı.⁴⁴⁰ Caydırıcı işlemler yapılmıştır. Marmara Bölgesinde yemeklik zeytinyağı üretimi yaygın olmadığından zeytinyağı fiyatları yüksekken Mudanya'da zeytinyağı piyasası düşmeye başlamıştı. Yağlık zeytin fiyatlarının düşmesi bu işlerle uğraşanları zor duruma düşürmüştü.⁴⁴¹ Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı, memlekette zeytin ve nebati yağlar konusunda alınacak tedbirler ve kararları tespit etmek için bir heyet toplamıştı. Olumlu bir ticaret politikası tesis etmek için Ticaret Bakanlığı bünyesinde büyük, küçük, orta müstahsil, ziraat işçisi, ticaret odaları, ihracatçı birlikler, fabrikatörler, sanayi birlikleri, ilgili bakanlıklar, devlet teşekkülleri ve kooperatif temsilcilerinin katıldığı kongre yapılmıştır.⁴⁴² 1951 sene başında bir süredir durgun giden zeytinyağı piyasası hareketlenmiş, zeytinyağı piyasasında fiyatlar yükselmiş. İstihsal bölgelerinden gelen mallar alıcı bularak satılmıştı. Zeytinyağı fiyatları yükselirken sabunluk yağ fiyatları ve diğer nebati yağ fiyatları da artmıştı.⁴⁴³ Şehirlerde yağ fiyatları (zeytinyağı,

⁴³⁷ Başkanlık Cumhuriyet Devlet Arşivi, 30-18-1-2_141-114-17.

⁴³⁸ Ant Gazetesi (15.01.1950), *Haberler*, s. 2.

⁴³⁹ Ant Gazetesi (15.3.1950), *Yağ Tüccarları*, s. 1.

⁴⁴⁰ Ant Gazetesi (01.8.1950), *Haberler*, s. 2.

⁴⁴¹ Hâkimiyet Gazetesi (11.10.1950), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁴² Hâkimiyet Gazetesi (15.10.1950), *başlık kısmı silik*, s. 1.

⁴⁴³ Milliyet Gazetesi (13.01.1951), *Şehir Haberleri* s. 2.

nebatî yağ ve sadeyağ) yükselmesini rekolte⁴⁴⁴ fiyatlarının az olması sebep olmuştu. Zeytin rekoltesi gibi diğer yağlık tohumlarda rekolte geçen yıla oranla % 40 düşmüştü. Diğer istihsal ülkelerdeki durumda Türkiye’de ki gibi aynı durumdaydı. Bütün tüketici olan ülkelerin taleplerine karşı üretici memleketlerde fiyatlar yükselmişti. Yükseliş kendini toptan fiyatlarda gösterirken perakende satışa tam yansımamıştı. Türkiye’de zeytinyağı fiyatlarının yükselmesinin diğer bir sebebi de, hükümet önemli miktarda zeytinyağı ihracatına izin vermişti. Rekoltesi az ve dünya piyasasında aranan bir malın ihracatına izin verme kararı, iç piyasayı doğrudan etkilemişti.⁴⁴⁵ Zeytinyağı ve diğer yağlarda yurtiçi satışında fiyatların yükselmesine sebep olmuştu. Bu yükselişi fırsata çevirmek isteyen tüccarlarda olmuştu. Piyasaya arz olan yağın çokluğu diğer yağın fiyatının düşmesine sebep olmuştu. Uzun süre yağ fiyatlarının yüksek olmasından dolayı bu yükselişin devam edeceği umuduyla depolarda tutulan Trabzon yağları piyasaya sürülmüştü. Piyasaya arz olan yağlar, toptan piyasalarına yansıyınca zeytinyağının fiyatı düşmüştü.⁴⁴⁶ Zeytinyağı piyasasında ki, 5 asitli yağlar (160-162 kuruş) daha da düşmüştü. Zeytinyağı piyasasının bu durumu müstahsilleri zor duruma düşürmüştü. Ayvalıklı üreticiler devletten yardım talep etmiştir. Müstahsiller özellikle ihracatta, yerinde karar alınarak istikrarlı hareket edilmesinde ısrar etmişti. İhracat şekline ve alınan kararın uygulanmasında üreticiler memnun olmamıştı.⁴⁴⁷ Zeytinyağı piyasasında durgunluğun devam etmesi ve 5 asitli zeytinyağının satışının yapılmasından dolayı müstahsiller zor duruma düşmüştür.⁴⁴⁸ 1951 senesi zeytin istihsalı verimli olurken, tüccar ve müstahsilin elinde, geçen seneden mahsul olduğundan fiyatlar istihsal bölgelerinde düşmüştü. Birçok yerde zeytinyağı bulunamazken perakende fiyatlar, toptan fiyatların üstünde olmuştu. Toptan fiyatlardaki ucuzluk perakendeye yansımamıştır.⁴⁴⁹

1951’de Anadolu’nun büyük bir kısmını etkileyen yağışlar olmuş. Ege Bölgesinde yetişen mahsuller daha çok etkilenmiştir. Şiddetli yağmurlarda, Ege Bölgesindeki zeytin ve tütün ürünleri büyük zarar görmüş. Sadece burada uğranılan zarar tahmini olarak 5 milyon lira hesaplanmıştı.⁴⁵⁰ Ege Bölgesini, meteorolojik hava koşulları olumsuz etkilerken Mudanya’da zeytin mahsulü bereketli olmuştu. Rekolte, 15 milyon kilo civarında tahmin edilmişti.⁴⁵¹ Zeytinyağı da, 50-55 bin ton tahmini olarak hesaplanmış. Geçmiş senelere kıyasla rekoltenin

⁴⁴⁴ Rekolte: Tarımda bir yılda elde edilen herhangi bir ürünün toplamı.

⁴⁴⁵ Milliyet Gazetesi (29.01.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁴⁶ Milliyet Gazetesi (12.03.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁴⁷ Milliyet Gazetesi (22.05.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁴⁸ Ant Gazetesi (23.05.1951), *Haberler*, s. 2.

⁴⁴⁹ Ant Gazetesi (31.05.1951), *Haberler*, s. 2.

⁴⁵⁰ Milliyet Gazetesi (16.06.1951), *Şiddetli Yağmurlar Yurtta Geniş Ölçüde Tahribat Yaptı*, s. 1-3.

⁴⁵¹ Milliyet Gazetesi (02.07.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

4000 ton kadar eksik olmasına rağmen 1950'den olan stokların 15 bin tonla eklenmesiyle memleketin ihtiyacını fazlasıyla karşılayacağı hatta bir miktarının da ihraç edileceği ilgililerce tespit edilmiştir.⁴⁵²

Washington Ticaret Ataşeliğinden ilgililere gelen raporda dünya zeytinyağı durumu hakkında malumat verilmiştir. Raporda, Akdeniz Bölgesi zeytin müstahsili memleketlerde 1950-1951 zeytinyağı istihsalinin 590,300 tona baliğ olacağı, bu miktarın da geçen seneki rekolteye nazaran %50 oranında eksik tahmin edilmişti. Akdeniz Bölgesinde zeytinyağı istihsalinin yaklaşık %80'ni İspanya, İtalya, Yunanistan ve Portekiz sağlamıştır. Bu memleketlerde rekolte azlığının sebepleri; bazı bölgelerde kuraklık ve böcek salgınları olmuştu. Bu sene çeşitli memleketlerin elde edebileceği zeytinyağı rekoltesi tahmini olarak İtalya 175 bin ton, İspanya 175 bin ton, Türkiye 50 bin ton, Tunus 44 bin ton, Yunanistan 42 bin ton, Cezayir 20 bin ton, Libya 8 500 ton, Lübnan 4 400 ton, Türkiye'de zeytinyağı istihsalı geçmiş senelere oranla fazla olacağı tahmin edilmiş.⁴⁵³ İstihsal fazla olsa da, zeytinyağı piyasasında durgunluğun devam etmesi beklenirken fiyatlar yükselmeye başlamış. İtalya ve Fransa, Türkiye'de ki fiyatlarla mal almış.⁴⁵⁴

Zeytin piyasasındaki uygulamalarla hareketlenmişti. İlgililerin ifadelerine göre, istihlâk mevsimi olmasından dolayı zeytin fiyatlarında yükselme olmuştu. Toplanan mahsul az olduğu için salamura yapılacak zeytinde az olmuştu. Tirilye'de zeytin fiyatları yükselirken Erdek ve Edincik zeytin fiyatları da yükselmişti.⁴⁵⁵ Toplanan zeytin mahsulünün az ya da çok olmasına bağlı olarak zeytin, zeytinyağı veya salamuralık zeytin şeklinde değerlendirilmişti.

1952'de zeytin istihsal bölgelerinde özellikle Ege ve Marmara'da mahsul bereketli olmuştu. Ayvalık, Edremit ve Havran bölgelerinde yeni senenin rekoltesi fazla olmuştu.⁴⁵⁶ Marmara Bölgesinde zeytin rekoltesi 40 milyon kilo alınmış. Şehrin Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği; Gemlik, Mudanya ve Erdek ilçelerinden 2,5 milyon kilo kaplık zeytin satın almıştı.⁴⁵⁷ Bursa Bölgesi'nde zeytinyağı rekoltesi bir milyon beş yüz kilo olduğu tespit edilmiş. Bu rakam sadece yemeklik yağa aitmiş.⁴⁵⁸

1953 senesinde zeytinyağı rekoltesi 50-55 000 ton olup geçen yıla oranla %40 fazla alınmıştı. Fiyatlar, Avrupa fiyatları ile aynı seviyede olduğundan ihracatı gündeme

⁴⁵² Milliyet Gazetesi (14.07.1951), *Şehir Haberler*, s. 3.

⁴⁵³ Milliyet Gazetesi (28.06.1951), *Şehir Haberler*, s. 2.

⁴⁵⁴ Milliyet Gazetesi (20.9.1951), *Şehir Haberler*, s. 2.

⁴⁵⁵ Hâkimiyet Gazetesi (14.11.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁵⁶ Milliyet Gazetesi (20.07.1952), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁵⁷ Hâkimiyet Gazetesi (16.01.1953), *Marmara Bölgesi Zeytin Rekoltesi*, s. 1.

⁴⁵⁸ Hâkimiyet Gazetesi (12.02.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

gelmemiştir, piyasada genel bir durgunluk gözlenmiştir. Zeytin üretimi ise geçen seneye göre 35-40 milyon kilo fazla olmuştur. Sabun fiyatı da geçen seneye göre düşmüştür.⁴⁵⁹ Mahsul bol olsa da taşıma yapılmıştır. Devletin, vatandaşın sağlığına istinaden taşıma olan yağları yasaklamasını halkta haklı bulmuş desteklemiştir. Belediyelerin yaptığı kontrollerini teftiş etmiş, eleştirilmiştir. Ant Gazetesi, halkın yiyeceği her türlü gıda ile alakalı yayın yapacağını beyan etmiştir. Bazı mahalle bakkallarının hatta seyyar satıcıların Belediye memurlarının gözleri önünde müşterisine karışık yağ sattığının haberini yayınlamıştır. Herkes tarafından bilinen, Urfa yağına pamuk yağının karıştırıldığı, derecesi 5 olan asitli zeytinyağını 3. Kalite diye satılmıştır. Pek çok kişi yağ meselesi üzerinde hassasiyetle durmuştur. Devlet, yağ hususunda kanun çıkararak karışık yağ satılmasına müsaade etmiş. Satılan yağların özelliklerinin ve fiyatlarının halka bildirilmesinin şartı da getirilmiştir. Belediye tarafından bu gıda maddelerinin kanun gereği kontrol edilmesine rağmen belediyenin bu konu ile alakadar olmadığından yakınılmıştır. Belediye'nin bu hususa dikkat etmesi istenmiştir.⁴⁶⁰

1953 senesinde ilgili makamlar, zeytinyağı rekoltesinin geçen seneye göre daha fazla olduğunu açıklamışlar. Açıklanan miktar bu zamana kadar üretim oranına göre rekordur. Artışta, zeytinlere son yıllarda yapılan haşaratla mücadelenin rolü, iyi bakım ve hava şartlarının iyi olması etkili olmuştur.⁴⁶¹ Rekolte fiyatları düşük olduğu için fabrikalar siparişleri kabul etmemiştir. Zeytinyağı fiyatları 30 kuruş artmasıyla perakende fiyatı da yükselmiştir. Bu fiyatların değişmesiyle zeytinyağı buhranının başlamasının ilk belirtisi olmuştur.⁴⁶²

1953 senesi mahsulü bereketli olmuş. Zeytinyağına iç ve dış piyasada talep edilmiştir. Zeytinyağı ithal etmek için yurt dışındaki müracaatlara olumlu yanıt verilmiştir. Diğer taraftan hileli zeytinyağı satışının yapıldığı ihbarı üzerine de tahkikat yapılmıştır. Sonuç olarak; piyasaya, ayçiçeği ve susam yağı karıştırılmış zeytinyağlarının sürüldüğü hatta Trakya bölgesinden zeytinyağına karıştırmak için nebatî yağ alındığı ortaya çıkmıştır.⁴⁶³ Tüketiciler gazete vasıtasıyla hileli yağlara tepki vermiştir. Belediyeler kanun gereği kontrolleri sıklaştırmıştır. Zabıta Müdürlüğü mahalle aralarında hileli zeytinyağı satıcıları ile mücadele etmiştir. Seyyar olarak rafine yağ zeytinyağı diye satan bu kişilerin sayısı arttığından belediye bunlardan hemen her gün birini yakalamıştır.⁴⁶⁴

⁴⁵⁹ Hâkimiyet Gazetesi (22.03.1953), *Şehir Haberleri*, s. 3.

⁴⁶⁰ Ant Gazetesi (05.5.1953), *başlık okunmuyor*, s. 1-4.

⁴⁶¹ Hâkimiyet Gazetesi (11.06.1953), *Zeytinyağı Rekoltesi Rekor Teşkil Ediyor*, s. 1.

⁴⁶² Ant Gazetesi (27.6.1953), *başlık silik*, s. 3.

⁴⁶³ Milliyet Gazetesi (02.7.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁶⁴ Hâkimiyet Gazetesi (01.9.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Belediye Zabıta Müdürlüğü mahalle arasında çiçek yağını zeytinyağı diye satan iki satıcı hakkında işlem yapmış, yağlara el koymuştur.⁴⁶⁵Tahlil sonucunda bozuk yağ satarak halkı aldatan 11 seyyar satıcı tespit edilmiş. Müddei-İ Umumiliğe (savcılığa) verilmiştir. Belediye zabıtası, bazı vilayetlerden Bursa vilayetine gelerek halka hileli ve karışık yağ satan seyyar satıcıların takibine başlamıştı. Çeşitli tarihlerde yemeklik yağ olarak karışık yağ satan kişiler hakkında tekrar takibat yapılmıştı. Yağları bozuk çıkan satıcılar, gıda maddeleri tüzüğüne 709. maddesi gereğince haklarında muamele yapılması için Müddei-İ Umumiliğe verilmiştir. Tahliller neticesinde bozuk olduğu anlaşılan yağların bulunduğu kaplar mühürlenerek mahkeme sonuna kadar Belediye ambarında muhafaza altına alınmıştı. Yağları tahlil edilen şahıslar hakkında aynı suçtan kanuni işlem yapılmıştı. Müddei-İ Umumilik'te bu konuda tahkikat etmiştir. Seyyar satıcılara yapılan muamele, kanuni yetkilere dayanarak ve usul dairesinde yapılmıştı. Muhafaza altına alınan yağlar da mahkeme sonuna kadar sahiplerine iade edilmemesinin kanuna uygun olduğu ilgiler tarafından beyan edilmiştir.⁴⁶⁶Belediye zabıtasının mahallelerde ki kontrollerinde bazı şahısların halka, neden yapıldığı dahi anlaşılamayan yağları zeytinyağı diye sattıkları da tespit edilmişti. Adaletle teslim edilen zatlar yapılan yargılama sonucunda hapis cezası almıştır.⁴⁶⁷

1953'de Ayvalık'ta zeytin mahsulünün birinci dipler ve ardından kaba dipler toplanarak daldan mahsul toplanmış. Bu senede normalin üstünde bir verim alınmıştır. Özellikle Ayvalık Bölgesi'nin dışındaki yerlerde zeytinin az olduğundan dolayı Ayvalık mıntıkası zeytinyağlarına rağbet edilmiştir. İstanbul'dan tüccarlar sipariş vermişti.⁴⁶⁸Yabancı memleketlerden gelen tekliflere olumlu sonuç verilmemiştir. Zeytinyağı piyasasında durgunluk yaşanmıştı. Edremit ve Ayvalık'ta 1,5 asitli yağ 228-230 kuruş ve 2,5 asitli yağ 216-218 kuruştan satılmıştı.⁴⁶⁹ 1953 senenin mahsulü geçen senelere göre dip, kaba ve dal üstünden toplanan zeytinlerden verim alınmıştı. Rekoltenin fazla olmasının, zeytin ve zeytinyağı fiyatlarına etkisinin olumlu olacağı düşünülerek İstanbul şehrinde yağ ticareti yapan firmaların temsilcileri; Ayvalık, Edremit, İzmir ve Aydın bölgelerine anlaşma yapmak için gitmiştir.⁴⁷⁰Fakat Marmara Bölgesindeki zeytin mahsulü geçen senelere göre daha az

⁴⁶⁵ Hâkimiyet Gazetesi (01.10.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁶⁶ Hâkimiyet Gazetesi (21.10.1953), *Hileli ve Karışık Yağ Satanlarla Mücadele*, s. 1-4

⁴⁶⁷ Hâkimiyet Gazetesi (21.10.1953), *Hileli ve Karışık Yağ Satanlarla Mücadele*, s. 1-4.

⁴⁶⁸ Milliyet Gazetesi (22.10.1953), *Şehir Haberleri*, s. 3.

⁴⁶⁹ Milliyet Gazetesi (30.10.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁷⁰ Milliyet Gazetesi (15.11.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

olmuştur. Zeytin fiyatlarını etkilemiştir. Nebati yağlarda da fiyat farkı olmuş. Borsada çiçek yağında yer almıştır.⁴⁷¹

3.2.3.1. Zeytinyağı Tanzim Satışı

1954 senesi zeytinyağı rekoltesi geçen seneye göre düşmüş. İstanbul şehrine az mal gelmiş. Ayvalık ve Edremit ‘ten gelen 1,5 asitli yağlar ve ekstra yağlar toptan fiyatlarında müşteri bulmuş.⁴⁷² Bazı gıda maddelerinin fiyatları yükselmiş. Vali ve Belediye Reisi; gıda maddelerinden yaş meyve ve sebzenin fiyatlarında artış olmadığı, kış sebzelerinde hava şartlarının soğuk olmasından dolayı bostana, bahçeye girilemediğinden cüzi bir artış olduğunu açıklamış. Fakat zeytinyağı ve sabun fiyatlarında artışın olduğunu ve özellikle bu artışın üzerinde durulmuş. Zeytinyağı fiyatının artışında, önceki seneden olan stokun 1954 senesi üretimine denk olması hatta az mahsul alınması etkili olmuş. Aynı zamanda sabunluk yağının geçen seneye göre daha az olduğundan sabun fiyatlarında yükselme olmuş. Bu durum karşısında Ekonomi ve Ticaret Vekâleti ile temasa geçilmiş. Zeytinyağı üreticilerinden kurulan Tariş kooperatifinden, tanzim satışı yapmak için zeytinyağı tahsis edilmiş. Bu girişimle İstanbul’da yağ fiyatlarını etkileyerek düşmesi hedeflenmiş. Mevcut olan yağ, 600 bin liralık tahsisatından istifade etmek suretiyle satın alınmış. Rekoltenin az olmasından faydalanmak için, haksız menfaat sağlamaya çalışan tüccar ve esnafa, zeytinyağı ve sabunda azami fiyat belirlemek veya mevcut stoklarına Milli Koruma Ahkâmına dayalı olarak el koymak gibi yaptırımlar uygulanması kararlaştırılmıştır.⁴⁷³

Sabun ve zeytinyağındaki pahalılık gündem meselesi olmuş Pahalılığın sun’i olduğu, fazla kazanç hırsıyla hareket eden bazı spekülâtorler tarafından yaratıldığı kesin olarak tespit edilmiş. Tariş Kooperatifleri Birliği İdare Meclis Reisi, durumu incelemek için İstanbul’a gelmiş. İzmir’de ki Tariş Birliği, İstanbul Belediyesi vasıtasıyla piyasaya yüklü miktarda zeytinyağını eski fiyatlar üzerinden vermeyi kabul etmiş. Tariş kooperatifi İdare Meclisi, şehirde zeytinyağı tanzim satışları yapılması için Belediye emrine 35 bin kilo zeytinyağı vermiş. Belediye, yağların şehre gelmesiyle tanzim satışını yapmış. Sıhî Murakabe Şubesi memurları, piyasada olan teneke kutu veya şişedeki zeytinyağının etiketinde halkı yanıltıcı resim ve ifadeler bulunduğunu tespit etmiş. Bu işi yapanlara kanuni muamele uygulanmış. Ekstra pamuk ve çiçek yağı içeren teneke ve şişe etiketlerine zeytin dalı veya çekirdeği resminin yapıldığı, üzerine de büyük harflerle halis Ekstra zeytinyağı veya sabunları

⁴⁷¹ Hâkimiyet Gazetesi (30.11.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁷² Milliyet Gazetesi (01.01.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁷³ Milliyet Gazetesi (06.01.1954), *Şehir Haberleri*, s. 7.

yazılmıştır. Fakat kutunun görülemeyecek yerinde ufak harflerle rafine çiçek yağı veya K.Ç rumuzu yazıldığı belirlenmiştir. Bu şekilde hareket eden 4 firmaya ceza yazılmıştır.⁴⁷⁴

Zeytinyağı tanzim satışında yaşanan aksaklardan istenilen çözümü sağlanamamış. Piyasada yaşanan spekülasyon fiyat artışlarına çözüm olarak İstanbul Belediye İktisat Müdürü Ferruh İter, Amerika'da ki süper market ve self servis sistemini araştırarak bu sistemin öncüsü Migros Kurucusu Gottlieb Duttweiler ile diyaloga geçmiştir. Çözüm arayışı ve teşkilatlanma için İsviçre'nin (migros) teşkilatı kurucusu Gottlieb Duttweiler uçakla İstanbul'a gelmiştir. Gottlieb Duttweiler ve yetkililerin yaptığı inceleme sonucunda tanzim satışına yeni bir biçim verilmesi raporlanmıştır Aynı sürede zeytinyağı tanzim satışları yapılmış ve zeytinyağına rağbet olmuştur. Şehrin çeşitli yerlerinde yağların tanzim satışı, mevcut stoklar dikkate alınarak ikişer litre olarak yapılmıştır.⁴⁷⁵ İlerleyen sürede de Belediye tarafından Tarım Satış Kooperatifinin yardımıyla yapılan zeytinyağı tanzim satışları devam etmiş. 1-1,5 asitlik ekstra zeytinyağı 275 kuruştan satılmıştır. Tanzim satış yerlerinde 2 ile 3 ton zeytinyağı satılmış.15 günlük süreçte yaklaşık 30 bin kiloya yakın zeytinyağı satışı yapılmıştır. Durumu değerlendiren Belediye, Tarış kooperatifiyle temasa geçerek yeniden zeytinyağı getirmek için teşebbüse geçmiş.10 bin kilo daha zeytinyağı getirtilmiştir.⁴⁷⁶Başta zeytinyağı olmak üzere gıda maddelerinde görülen pahalılık bütün tedbirlere rağmen devam etmiştir. Özellikle zeytinyağı fiyatlarının ucuzlaması ve piyasada istikrarı sağlamak için başlanan tanzim satışları bu pahalılığa faydası olmamış. Fakat tüketiciler ihtiyaç maddelerine ulaşmıştır. Zeytinyağı tacirlerinin spekülasyon hareketleri neticesinde yüksek fiyatlar devam etmiştir.⁴⁷⁷

Dünya zeytinyağı piyasası da yakından takip edilmiştir. Yeni yılda dünya zeytinyağı rekoltesine ait ilk tahminler ilgililere gelmiş. Müstahsil memleketlerin başında 280 bin ton ile İspanya liste başında gelirken, Türkiye ise 35 bin tonla 6. Sırada yer almış.⁴⁷⁸Dünya zeytinyağı rekoltesi açıklanınca zeytin ticareti ve fiyatları etkilenmiş. Zeytinyağı fiyatlarında bir miktar gerileme gözlenmiş. İstihlak mevsimine girilmediğinden piyasa durgunken Ayvalık ve Edremit ürünü olan ekstra ekstra yağların fiyatları toptanda kilosu 290 lira, ekstraların 280 lira ve sabunlarında 230 kuruştan müşteri bulmuş.⁴⁷⁹ Büyük şehirlerde zeytinyağı fiyatlarında düşme olmamış. Belediye İktisat Müdürlüğü tarafından zeytinyağı tanzim satışlarına devam

⁴⁷⁴ Milliyet Gazetesi (09.01.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁷⁵ Milliyet Gazetesi (17.01.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁷⁶ Milliyet Gazetesi (02.02.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁷⁷ Milliyet Gazetesi (07.02.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁷⁸ Milliyet Gazetesi, (13.02.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁷⁹ Milliyet Gazetesi (24.02.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

edilmiş. Tanzim satış yerlerinde satılan yağlar tahlile gönderilmiştir. Niteliği analiz edilmiş. Piyasada 320 kuruştan satılan yağ, tanzim satış yerinde ise 270 kuruştan satılmıştır.⁴⁸⁰ Belediyenin yaptığı zeytinyağı tanzim satışı ve bazı yiyecek kooperatiflerinin Belediye gibi 265-270 kuruştan zeytinyağı satmalarıyla piyasada ancak rahatlama olmuştur.⁴⁸¹ Tanzim satış yerlerinde uygun fiyata satılan zeytinyağı piyasada rekabete sebep olunca yağ fiyatlarında gerileme gözlenmiştir. Fakat bu fiyat düşmeleri kalıcı değil anlık olmuştur. Yağ fiyatları devamlı olarak yükselişte olmuş, özellikle zeytinyağında görülmemiş seviyeye ulaşmıştır. İlerleyen sürede bu artışın devam edeceği hatta zeytinyağı kilosunun 4 liraya kadar çıkacağı haberleri piyasaya düşmüştür. Hileli ve Mahlût yağ satışları artmış. Belediye, bunun üzerine denetlemelerine hız vermiştir. 11 bakkal, karışık yağ satarak yağ gıda maddeleri talimatnamesine karşı hareket etmek suçundan adliyeye sevk etmiştir.⁴⁸² İstanbul piyasasından Anadolu'ya yüklü miktarda mal çekilmesinin zeytinyağı fiyatlarının sürekli artmasına sebep olduğu da gerekçe gösterilmiştir. Sabun imalatında kullanılacak olan asit derecesi yüksek zeytinyağının toptan fiyatı artınca sabunluk yağ bulunamadığından dolayı sabun fiyatı da artmıştır.⁴⁸³ Zeytinyağındaki yükseliş görülmemiş bir seviyeye çıkmıştır. Toptan ekstra zeytinyağları 340 kuruş muamele görürken, ekstra yemeklik zeytinyağı perakende de 4 liradan satılmıştır. Genellikle çeşitli nebati yağların karışımı olan yağlar daha ucuza satılmış. Sabun imalatında kullanılan zeytinyağı başka yağlarla karıştırıldığından zaman zaman piyasada sabunluk yağda kalmamıştır. Var olanında perakende fiyatı 250 kuruşa kadar satılmıştı.⁴⁸⁴ Zeytin hasadının başlamasıyla birlikte zeytinyağı piyasasında hareketlenme görülmüştü. Yeni mahsulün piyasaya çıkmasıyla birlikte, elinde stokları olan tüccar ve esnaf zeytinyağı fiyatları düştüğü için elindeki üründen zarar etmemek amacıyla mallarını nakitte çevirmek için zeytinyağlarını satmıştı. Yeni mahsul zeytinyağı piyasaya sürülünce, rekoltenin gecikeceği düşünülerek fazla miktarda zeytinyağı stoku olan tacir ve esnaf, mallarını piyasaya çıkarmıştı. Toptan satılan ekstra ekstra zeytinyağı düşmüştü.⁴⁸⁵ Zeytinyağı fiyatlarının düşmesiyle birlikte nebati yağ ve sabun fiyatlarında gerileme olmuş. Piyasaya bol miktarda mal arz edilince fiyatlar düşmüştü.⁴⁸⁶ Fakat büyük şehirlerde İstanbul başta olmak üzere aradan geçen kısa sürede zeytinyağı sorunu tekrar yaşanmıştı. İstanbul Belediyesi yağ sıkıntısında çözüm arayışına gitmişti. İstanbul Belediyesi,

⁴⁸⁰ Milliyet Gazetesi (05.03.1954), *Zeytin İstihali*, s. 6.

⁴⁸¹ Milliyet Gazetesi (09.03.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁸² Milliyet Gazetesi (21.06.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁸³ Milliyet Gazetesi (22.06.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁸⁴ Ant Gazetesi (05.07.1954), *Nebati Yağlar*, s. 1.

⁴⁸⁵ Milliyet Gazetesi (08.09.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁸⁶ Milliyet Gazetesi (15.09.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Tariş Kooperatifiyle anlaşmıştır. Bu yöredeki zeytinyağları, İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlere, hatta Ege Bölgesinde geçen yıla ait zeytinyağı mahsulünün tamamı satılmıştı. Yeni sezonda üretilen zeytinyağlarının bir kısmı da piyasaya sevk edilmişti.⁴⁸⁷İlgili makamların verdiği bilgilerde 1954 senesi zeytinyağı rekoltesi %50 artmıştı. Ürün bolluğundan dolayı İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde zeytinyağı fiyatlarının düşeceği umut edilmişti.⁴⁸⁸Fakat zeytin mahsulü iyi olmasına rağmen zeytinyağı fiyatları daha da artmıştı. Bazı bakkalların eski fiyatlardan satış yapmasını ise bariz istikrarsızlığın olmasına ve doğrudan doğruya kontrollerin yapılmamasına bağlı olduğu gerekçesi olmuştur.⁴⁸⁹

1954 senesinde başlayan zeytin hasadından sonra zeytinyağı rekoltesinin 75 bin ton gibi yüksek bir rakama ulaşacağı tahmin edilmişti. İlgililer istihsal fazlalığı karşısında, ihraç imkânlarını aramıştı. Üretimden 10-15 bin tonluk miktarın fiyatlara etki etmeksizin ihraç edilmesini hedeflenmiştir.⁴⁹⁰

1954'de zeytin hasadı iyi olsa da 1955 yılının başında zeytinyağı piyasasında spekülâtif hareketlerde pek fazla bir değişim olmamıştı. Pazaryeri esnafından zeytinyağı numuneleri alınarak kimyahaneye gönderilen ve 2 esnafa ait tahlil sonucunda ayçiçek yağı olduğu tespit edilmişti. Mühürlenlen 12 teneke ve başka bir esnafa ait 35 kilo çiçek yağına el konulmuş, satanlar hakkında tatbikat yapılmak üzere müddei-i umumiliğe(savcılığa) tevdi edilmişti.⁴⁹¹Zeytin ve mamulleri fiyatları yükselmiş. Bursa'da gıda maddelerinin satış fiyatlarında bir yükselme tespit edilmişti. Bu fiyat artışları, özellikle Kâr Hadleri Kararnamesine tabi olmayan maddelerinde olmuştu. Fiyat zamları zeytin, zeytinyağı, tursil helva gibi maddeler üzerinde olmuştu. Zeytinyağında ki fiyatların artması, zeytinyağından elde edilen mamul maddeleri de etkilemişti.⁴⁹²

Belediye zabıtalrı, Mudanya ve köylerinden, şehirde çeşitli bakkallardan numune alarak Belediye laboratuvarına tahlil için göndermişti.⁴⁹³

Başta İstanbul olmak büyük kentlerde nüfus ve gıda fiyatları artmıştı. Belediyeler başta yağ olmak üzere temel gıda kontrolünü ve kentin yağ iâşesini temin etmekte güçlük yaşamıştı. Piyasada, tağşış yağların satışı yapılmış ya da var olan yağlar karaborsaya düşmüş, halk ulaşamamıştı. Yaşanan bu sorunlara İstanbul Belediyesi çözüm arayışında İsviçre

⁴⁸⁷ Milliyet Gazetesi (07.11.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁸⁸ Milliyet Gazetesi (20.11.1954), *Şehir Haberleri*, s. 7.

⁴⁸⁹ Ant Gazetesi (22.12.1954), *Haberler*, s. 2.

⁴⁹⁰ Hâkimiyet Gazetesi (31.12.1954), *Zeytinyağ Bu Sene Çok Fazla*, s. 1.

⁴⁹¹ Hâkimiyet Gazetesi (11.01.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁹² Ant Gazetesi (31.01.1955), *Haberler*, s. 1-3.

⁴⁹³ Hâkimiyet Gazetesi (14.04.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Migros'a benzer bir organizasyon kurma kararı almıştı. 1925 tarihinde İsviçre'de kurulan Migros kurucusu 1954'de Türkiye gelmişti. Migros kurucusu ve işletmecileriyle İstanbul Belediyesi iletişime geçip gerekli alt yapı çalışmalarını yapmıştı. Bazı özel şirketler ve kişilerle birlikte İstanbul Belediyesi'nin ortaklığıyla Migros Türk Anonim Şirketini kurmuştu. Vekiller Heyeti bu kuruluşu onaylamıştı. Başta zeytinyağı olmak üzere Gıda ve ihtiyaç maddeleri ucuz, sağlığa uygun ve kaliteli olarak belediye kontrolünde halka satışa sunulmuştu. Migros, önce seyyar satış kamyonlarıyla belli yerlerde ve saatlerde gezerek satış yapmıştır. Migros-Türk şirketinin zamanla sabit satış yerleri açılmıştı. Migros-Türk Şirketi'nin kuruluşuyla birlikte zeytinyağı piyasasında olduğu gibi önemli ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının denetlenmesi amaçlanmıştır. Belediyenin desteğiyle piyasa fiyatlarının tekelci yapısı kırılarak rekabet ortamının oluşturulması hedeflenmişti. Migros-Türk Şirketi zeytinyağı satmak için teşebbüse geçmiş bazı semtlerde seyyar mağazalarda en iyi cins yağları piyasadan daha ucuza satmıştı.⁴⁹⁴

1955'in son aylarında zeytin hasadıyla sezon başlamıştı. Fakat zeytinyağı ve sabun fiyatları dikkat çekecek şekilde yükselmesi üzerine tedbir alınmıştı. Belediye bir kısım gıda maddeleri başta olmak üzere narh koymak istemişti. Gerekli görülen maddeler arasında özellikle zeytinyağı, sabun, patates gibi maddelere narh uygulanmıştı. Bu maddelerin satışının, geçmiş senede olduğu gibi anormal derecede bir artış göstermemesine karşı narhın uygulanması zaruri olarak ilgililer tarafından tespit edilmişti. Belediye ve Kaymakamlıklara bağlı denetleyen görevliler pazar yerlerinin kontrolünü sıklaştırmıştı. Teftişlerde malların alış ve satış fiyatları üzerinde durulmuş, normal kâr haddinden fazla satış yapanlar cezalandırılmıştı.⁴⁹⁵

İstanbul Belediyesi, tanzim satışlarında hedefe ulaşamamıştı. Narh uygulayarak halka ucuz mal sağlayabilmek için alternatif yollar ve çözümler aramıştı. Yarı toptan satış mantığıyla Migros'un piyasada olmasıyla fiyatların artışının önüne geçileceği planlanmıştı. Ferruh İlder'in girişimiyle Migros Türk Anonim Şirketi İsviçre-Türk Ortaklığı İstanbul Belediyesi ve özel müteşebbislerin girişimi ve sonrasında kooperatif olması hedeflenerek kurulmuştu. Türkiye'de bu süreçte yaşanan fiyatların düzenleyici ve uzlaştırıcı rol alması amaçlanmıştı. Tekelci piyasada rekabet ortamı oluşturmak istenmişti. Aynı zamanda zeytinyağı başta olmak üzere bazı ürünlerin pazarlanmasından paketlenmesine, içerik ve naklinde yaşanan sorunlara kadar kontrol altına alınmıştı. Migros-Türk Şirketinde, zeytinyağı

⁴⁹⁴ Milliyet Gazetesi (09.11.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁴⁹⁵ Milliyet Gazetesi (11.11.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

ve nebati yağ satışı yapılmıştı. Toprak Mahsulleri Ofisinden bol miktarda yağ satın alınmıştı. Zamanla Migros seyyar satış kamyonlarının sayısı arttırılmak istenmiş fakat bazı sebeplerden dolayı yapılamamıştı. Kamyon satışı olmadıkça, Migros satışlarının yetersiz kalacağı anlaşılmıştı.⁴⁹⁶

Migros, Türkiye’de ki satışlarında Şirket olarak İsviçre’ye 300,000 adet şişe sipariş vermişti. Şişelerle birlikte, pompalı tulumalarda getirilmiş. Tulumalar, şişelere zeytinyağının doldurulmasında kullanılmıştı Sipariş edilen bu şişelerle yağ satışı yapılmıştı. Migros’un satacağı yağın asidi 0,5-1 dereceli olup piyasadan daha ucuz satılması planlanmıştı.⁴⁹⁷

Amerika Birleşik Devletlerinden ithal edilen 70 000 tonluk pamuk yağıyla, zeytinyağından Mahlut yağ(karışık) elde edilmişti. Yurt dışından pamuk imaline yarayan araşit veya kokos yağı ithal ederek rekolteden dolayı gelişen “zeytinyağı” krizi önlemek istenmişti. Ege’de yağın yağmurlar “tepe zeytini” denilen ve en az asitli yemek yağı olan zeytinlerin büyük bir kısmını dökmüştü. Dolayısıyla yemeklik zeytin yağı istihali de azalmıştı. Kalan ürünler asit derecesi 4,5 ten fazla olan ve tamamı sanayide kullanılacak olan mahsuldü. Geçmiş seneden artan zeytinyağı, mahsulle tekrar rafine edilerek az asitli bir hale getirilmişti. Türkiye’nin 20-35 bin ton civarında yemeklik zeytinyağı elde edileceği hesabı yapılmıştı. Senelik yemeklik zeytinyağı üretimi 40-50 bin ton arasında olduğu hesabı yapılmıştı. Üç şartın gerçekleştiği için Türkiye’de zeytinyağı krizinin yaşanması beklenmişti:

1) Sanayide kullanılacak zeytinyağının, rafine edilerek yemeklik zeytinyağı haline geleceğinden dolayı, sabun fiyatlarından herhangi bir yükselmeyi önlemek için yurt dışından bu suretle kokos veya araşit yağı ithal etmek.

2) pamuk yağını zeytinyağı ile mahlût haline getirmek

3)fiyatlarda ki yükselme talepte bir gerilemeye sebep olacak ve tüketim (istihlâk) azalacak.

İktisat ve Ticaret Vekâleti tarafından bu ihtimalde alınacak tedbirler karşısında zeytinyağı fiyatları ortalama beş liranın üzerinde kalmıştır.⁴⁹⁸

Belediye, sipariş ettiği şişelerden zeytinyağına ve ithal edilen yağların tanzim satışlarına başlamıştır. İktisat ve Ticaret Vekâleti, şehrin ihtiyacı için Vilayet emrine bol

⁴⁹⁶ Milliyet Gazetesi (18.11.1955), *Şehir Haberler*, s. 2.

⁴⁹⁷ Milliyet Gazetesi (19.11.1955), *Migros İsviçre’ye Üç Yüz Bin Adet Şişe Ismarladı*, s. 2.

⁴⁹⁸ Milliyet Gazetesi (19.11.1955), *Migros İsviçre’ye Üç Yüz Bin Adet Şişe Ismarladı*, s. 2.

miktarda zeytinyağı tahsis etmişti. Vekâlet ayrıca 500,000'i Belediye 1,000,000 kilosu da Migros Türk Şirket emrinde olmak üzere 1,500 ton Nebatî yağda İstanbul'a sevk etmişti. Zeytinyağı tacir, toptancı ve perakendeci temsilcileri, Vali ve Belediye Reisi Vekilinin başkanlığında toplanmıştı. Toplantıda yağ fiyatlarının arttırılması mevzusu görüşülerek, fiyatların istikrarlı olması için Validen bir müddet istemişlerdir.⁴⁹⁹

İktisat ve Ticaret Vekâleti, yağ ve sabunlar için yeni kâr hadlerini belirlemiştir. Zeytinyağı, pirina yağı, Ayçiçek yağı, susamyağı, pamuk yağı, haşhaş yağı, rapiska (kanola) yağı ve margarinler için %10 imalat kârı, %5 birinci toptancı kârı, %5 ikinci toptancı kârı ve %10 perakendeci kârı tespit edilmiştir Tuvalet sabunları ve tıbbî sabunlar hariç olmak üzere, yumuşak ve katı sabunlar için %10 imalatçı kârı, %7,5 birinci toptancı ve %7,5 ikinci toptancı kârı ve %15 de perakendeci kârı belirlenmiş, yürürlüğe girmiştir.⁵⁰⁰

Belediye, zeytinyağı tanzim satışlarında eksiklerini tamamlamış satışların eski yerlerinde yapılması kararını vermişti. Daha önceden kaldırılan tanzim satış yerleri tekrar açılmıştı. Migros Türk-Şirketi de aynı amaçla teşebbüse girişmiş sipariş edilen şişelerle zeytin yağı satışı yapılmıştı. Vilayetlerde yapılan hazırlıklarda memurlar ile askeri ve sivil emeklilere taksitle erzak satılmıştı. Satışlar, Belediye ile Memurlar Kooperatifi tarafından ortak olarak yapılması kararı verilmişti.⁵⁰¹

Belediye Reis muavinine göre sun'î fiyat yükselişi kısmen önlenmiş, zeytinyağı ve nebatî yağ fiyatları %10-%20 oranında düşmüştü. Piyasa da kontroller devam ederse gıda maddelerinde ucuzlamanın devam edeceği öngörülmüştü. Kontrollerde 605 esnaf teftiş edilmiş.33 esnaf cezalandırılmıştır.⁵⁰² Netice olarak; Bakkallar, etiketlerde alış-satış fiyatlarını zeytinyağı kalitesinin belirtmeleri gerektiği kararlaştırılmıştır. Zeytinyağı piyasasında görülen aşırı fiyatların artmasında hükümet, bu maddeyi kâr ahdinde bağlandığını önceden bildirmiştir. Bu kararın ardından Belediye İktisat müdürlüğü murakıpları piyasayı sıkı bir şekilde kontrol yapmıştır.⁵⁰³

İstanbul Belediyesi ve İzmir Tariş şirketi arasında varılan anlaşmayla şehre bol miktarda yağ sevkiyatı yapılmıştır. İzmir den bir kimyager ve 2 denetleyicinin katılımıyla İstanbul Belediye heyeti, yağların sevkiyatında görevlendirilmiş, anlaşmaya göre ilk olarak

⁴⁹⁹ Milliyet Gazetesi (25.11.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁵⁰⁰ Milliyet Gazetesi (27.11.1955), *Şehir Haberleri*, s. 7.

⁵⁰¹ Milliyet Gazetesi (28.11.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁵⁰² Milliyet Gazetesi (01.12.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁵⁰³ Hâkimiyet Gazetesi (02.12.1955), *Zeytinyağ Piyasası*, s. 1.

165,000 bin ton yağ getirilmiş ve çeşitli yerlerde tanzim satışında piyasadan ucuz satışı yapılmıştır.⁵⁰⁴

Peyâmi Safa, Milliyet Gazete köşesindeki yazısında; Genç bir iktisatçının “Bu seneki zeytinyağı istihsalinde %60 eksiklik vardır. Fakat yükselişini önlemek için şiddetli kontrol lâzım.” demiştir. “Yeni İktisat ve Ticaret Vekilimiz kim olacaksa, onun kulağına İktisat ilim ve tecrübesinin takacağı küpe şu olacak: Buhran ekonomilerinin prensibi üretimi çoğaltmak ve tüketimi üretim seviyesinde tutmak için gerekirse vesikaya bağlayarak kısıtlamaktır. Bunun dışında çare arayanlar, ilim ve tecrübe hudutlarının dışında dolaşır ve boşuna yorulur.”⁵⁰⁵

Fiyatların artışına mani olmak için Belediye tarafından piyasaya çıkarılan zeytinyağlarının düşük kalitede olduğu söylentisi üzerine durumu incelemek için vilayette bir toplantı yapılmıştı. Vali Gökay, Belediye Sağlık Müdürü, Hıfzıssıhha Enstitüsü Müdürü, Sıhhi Murakabe Şubesi Müdürü Ve Hıfzıssıhha Enstitüsü Kimya Şefi toplantıya katılmıştı. Yetkililer bu toplantıda yaptıkları incelemede, Belediyenin sattığı zeytinyağlarının %99,40 saf olduğunu ve rafine edilmiş yağlarda E vitaminin harap olmadığını anlatmış. Piyasada satılan iyi kalite yağların aynı nitelikte olduğu açıklanmıştı. Vakıfların zeytinliklerinden elde edilen çok iyi nitelikte yağların bir kısmı, İstanbul’a tahsisi yapılarak iki kiloluk orijinal tenekelerde ucuz fiyata satılmıştı.⁵⁰⁶

3.2.3.2. Yağ Piyasasında Vita Ve Sana Yağının Zeytinyağı Satışına Etkisi

Türkiye’de ihracat ve ithalatın serbestleşmesiyle ekonomik anlamda Unilever şirketi yabancı yatırımcı olmuştu. Unilever şirketinin yağ sahasında İstanbul’da 1952 faaliyete başlamıştı.⁵⁰⁷ İstanbul’da yapılan tüketicilerin kullandığı yağın piyasa araştırması yapılmıştı. Aynı zamanda satışa sunulacak olan yağın ismine de anket yapılmıştı. Vita ve Sana⁵⁰⁸ iki Latince köklü isim üzerinde durulmuş ve piyasaya sürülmüştü. İkinci Dünya Savaşının akabinde memlekette ekonomik sıkıntıların yaşandığı sürede, yağın ucuz ve ulaşılabilir olması dolayısıyla tüketici tarafından tercih edilmişti. Zeytinyağında ithalat yasağının olması üretimine mani olmuştu. Piyasada az ve fiyatının da pahalı olması margarinin tercih edilmesine vesile olmuştu. Margarinlerin satışının artması, talep edilmesi için piyasada

⁵⁰⁴ Milliyet Gazetesi (02.12.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁵⁰⁵ P. Safa (06.12.1955), Günün Kahramanı: Zeytinyağı! , *Milliyet Gazetesi*, s. 2.

⁵⁰⁶ Milliyet Gazetesi (21.12.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁵⁰⁷ Vita yağı 1952 senesinde yabancı yatırım Unilever Türkiye’deki ilk yatırımcı olarak İstanbul’da fabrikasını kurarak başlamıştır. Unilever adı; Hollanda merkezli margarin üreticisi ve İngiliz sabun şirketi Lever Brother’s ortaklığı ile kurulmuş yağ uzmanlığı adıyla kurulmuştur.

⁵⁰⁸ Vita; yaşam, Sana; sağlık

zeytinyağı gibi bu yağlara da ulaşım zorlaştırılarak yok satıldığı zamanalar da olmuştu. Aynı zamanda asırlarca tüketilen hayvansal ve nebati yağlarda kötülenerek margarine teşvik reklamları yapılmıştı.

Yeni mahsul zeytin alış fiyatlarından müstahsil şikâyet etmişti. Zeytin alış fiyatının 180-200 kuruş arasında tespit edilmişti. Zeytin Kooperatifi ve tüccarlar zeytini bu fiyattan almıştı. Fakat daha sonra alış fiyatları birden düşmüştü. Düşüş karşısında müstahsil malını satmak istememişti. Tüccar ve Kooperatif, zeytin fiyatlarının neden düşürüldüğünü açıklamamıştı. Bunun üzerine Mudanya zeytin müstahsilleri Başkanı telgraf çekerek vaziyetin düzeltilmesini istemişti.⁵⁰⁹ Zeytin müstahsilinin üretimden vazgeçme noktasına getiren yaşadığı sıkıntılara Sadrettin Çanga'nın Kaleminden; Zeytin Müstahsilinin Şikâyeti yazında anlatmıştı. Orhangazi köylerinden biri gelerek Sadrettin Bey'den yalvarmalı halde gazyağı istemişti. Sebebini de gündüzleri zeytin topladıklarını gece ayırdıklarını ama gaz yağı olmayınca birkaç gecedir zeytin ayıramadıklarını, zeytinin biriktiğini söylemişti. Gündüz ayırsak toplama gecikecekti. Karneler de verilene kadar birkaç kiloyla idare edeceğini söylese de gazyağı bulamamıştı. Zeytin müstahsillerinin şikâyetleri sadece gazyağı bulamamak değildi. Zeytin den alınan narh 180-230 kuruş arasında olunca aralarında anlaşılan tüccarlar yeni bir fiyat tespit ederek zeytinin kilosunu 130-160 kuruştan almayı kararlaştırmışlardı. Her türlü fiyat indirimlerinden zarara uğramamak vazifesinde Zeytin Kooperatifi de bu anlaşmaya dâhil olmuş. Müstahsiller endişeye kapılmış. Kooperatiflerin üreticinin yanında temsilcisiyken tüccarlarla birlikte müstahsil aleyhinde tavır almasının sebebi anlaşılamamıştı. Zeytin yetişmesinde bakım, gübre, toplama, ayırma ve depolamada günün şartlarına göre fazla ücret ödemek zorunda kalan müstahsil mahsul satışının hareketli olduğu zamanda fiyatlarını indirmek düşüncesi üreticiyi zarar uğratmıştı.⁵¹⁰ Zeytinyağının fiyat politikasında yaşana sıkıntılar ve peşi sıra sorunlar üreticileri üretimden vazgeçme noktasına getirmiş. Piyasada zeytinyağına darlığı yaşanmış. Zeytinyağına ulaşamayan tüketiciye, alternatif olarak Vita yağını tüketmesi için piyasa sürülmüş. 1956'da Vita müessesinin toptancı esnafa, satmak için Vita yağı vermemişti. Müessesenin üretimi sınırlı olduğu için her esnafa istediği kadar mal verememişti. Vita yağı tüketimi eskiye oranla tüketimin üretime oranında artış olmuştur. 1957 yılının başında 22 bin ton dan 32 bin tona çıkarılmış ve ihtiyaç tamamen karşılanmıştır. Müessese Vita yağı için gerekli ham maddeyi iç piyasadan temin etmiştir.⁵¹¹

⁵⁰⁹ Yeni Ant Gazetesi (08.12.1956), *Zeytin Fiyatları Neden Düşüyor?*, s. 1.

⁵¹⁰ S. Çanga (08.12.1956), *Zeytin Müstahsilinin Şikâyeti*, *Yeni Ant Gazetesi*, s. 2.

⁵¹¹ Yeni Ant Gazetesi (10.12.1956), *Memleket Haberleri*, s. 3.

1957’de Hâkimiyet Gazetesinde Sabri Türkozan zeytinyağından hakkında; “zeytinyağının lüks madde olarak sayılmaması gerektiğini savunmuş. İzmir Ticaret Odası’nın, meclis kurup fikirler yürütülerek, zihin yorarak zeytinyağının gıda maddelerinden sayılmayacağı gibi artık lüks haline gelen bu maddenin istihlâk(tüketim) edilmeyip ihracına karar vermiş, üstelik bunun Avrupa’da da böyle olduğunu ileri sürmüşler.” demiştir.⁵¹²

1957’de Ticaret Vekâleti; zeytinyağı, ayçiçeği yağı ve yağlı tohumların fiyatlarının artması ihtimaline karşı İstanbul, İzmir, Adana şehirlerinde mevcut nebati yağ fabrikalarına dağıtılmak üzere 750 ton pamuk yağını Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Borsaları Birliği emrine tahsis etmiş. Böylece halkın ucuz yağ ihtiyacı karşılanmak istenmiş.⁵¹³ Devlet tağşiş yağın satılmasına karşı olurken 1957’de serbest bırakmanın yanında büyük şehirlerde iâşeyi karşılamak için destek vermiştir.

Zeytinyağı piyasada yok satarken kısa sürede zam gelmiş. Perakendeciler, zeytinyağı piyasasının bu başıboşluğunu müstahsillere yüklemiş. Esnaf, Milli Koruma Teşkilatının da bu konuda pasif davrandığını iddia etmiş. Toptancı tüccarlarda, bütün kontrollerin perakendeciler üzerinde toplandığını üreticilerin kontrollerinin yapılmadığından dolayı fiyatların durmadan yükseldiği konusunda ısrar etmiş.⁵¹⁴ Vita yağda piyasada bulunamamış. Bursa’da, Vita yağı bayii firmanın yeterli miktarda yağı getirdiğini fakat mahalle bakkalları yağı aldıktan sonra kısa zamanda piyasada tükenmiş. Hatta yağı alabilmek için vatandaş sabahın erken saatlerinde sıraya girmiş. Bazı tüccarlar uygun fiyattan yağları toplayarak başka şehirlerde satmış. Zeytinyağının da piyasada aynı şekilde tükenmesine karşı bazı tüccarlar daha fazla pahalacağını düşünerek piyasadaki toplamıştır.⁵¹⁵

1957 Vita, toptancıya ulaşmamış. İstanbul’da yapıldığı gibi Vita yağları Bursa’da da toptancıya intikal etmeden perakendecinin eline geçmesi sağlanmış. İktisat müdürlüğü ve diğer ilgililer yaptıkları incelemeler sonucunda Vita yağlarının, el değiştirmeden fabrikadan bakkallara satımı için gerekli yerlerle anlaşmış. Bu şekilde yağ satışıyla bakkalların şikâyetleri kalkmış. Vatandaş yağı aradığı zaman bulur hale gelmiştir.⁵¹⁶

6731 sayılı Milli Koruma Kanunu hükümleri dâhilinde fiyatlar tespit edilmiş. Müstahsil malını toptancı halinde kabzımallara teslim edip, toptancılarda bunu perakendecilere, hal müdürlüğünde o gün tespit edilen fiyat üzerinden devrederken devir

⁵¹² Hâkimiyet Gazetesi (27.01.1957), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁵¹³ Hâkimiyet Gazetesi (03.08.1957), *Zeytinyağ Fiyatının Artması Önlenecek*, s. 1.

⁵¹⁴ Yeni Ant Gazetesi (27.9.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

⁵¹⁵ Yeni Ant Gazetesi (29.09.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

⁵¹⁶ Yeni Ant Gazetesi (04.11.1957), *Vita Yağı ve İlaç Bulunmuyor*, s. 1-4.

işinde müstahsilden %7 komisyonu toptancı almıştır. Perakendeciler aldıkları malları, 1020 sayılı kararnamede gösterilen kâr haddini de ekleyerek tüketiciye satmıştır.⁵¹⁷ Sebze, meyve ve diğer ihtiyaç maddelerinde fiyatların yükselişi hızla devam etmişti. Belediye bu durum karşısında teşebbüse geçmemişti. İstanbul'da fabrikalardan bakkallara Vita yağı olmadığından dağıtılamamıştı.⁵¹⁸ Halk zeytinyağını bulamadığı gibi Devletin tüketimine teşvik ettiği Margarini de (katı yağlar) bulamamıştı. Ülke topraklarında üretilen zeytinyağına vatandaş kolay ulaşabileceği ürünken 1950 tarihinden sonra temel ihtiyaç olan sıvı ya da katı yağa ulaşamamıştı. Yağ karaborsaya düşmüş. Vilayetlerde şehrin iâşesini karşılamak ve satış fiyatını kontrol altına tutmak için karne usulü uygulanmıştır. Vilayette valilik başkanlığında dağıtım ile ilgili toplantı yapılmıştır. Toplantıya Belediye Reisi ve Bakkallar Derneği başkanı, Vita ve Sana yağı Bursa temsilcisi katılmıştır. Yağların vatandaşın eline geçmesi için yağların toptancıdan perakendeciye intikal etmesi kararı alınmıştı. Bakkallar, İktisat Müdürlüğünden verilen karnelerle Vita ve sana yağını toptancıdan alacak ve vatandaşa satışını yapacaktı. Hazırlanan karnelerle toptancı ve perakendecinin ne miktarda satış yaptığı tespit edilebileceğinden kontrolde sağlanabilmişti. Karneler hazırlanıncaya kadar yağ satışları da durmuştu.⁵¹⁹ Tur yağın dağıtımını da karne usulüne dâhil olmuştu.⁵²⁰ Sun'î şekilde yaratılan buhran sonucu piyasadan çekilen Vita yağının tüketimi normal şartlara ulaşmasını sağlamak için alınan kararlar takip edilmişti. Karne usulü de denetlenmiş. Perakendeci esnafı, Vita yağı satışlarını teşvik mecburiyetine tutulmuştu. Buhranın sebebini; Bursa, Bilecik, Balıkesir Vita margarinin Bölge acenteciliği, buhranın sun'î olduğunu söylemiş. Bir kısım perakendeciler diğer margarin yağlarına göre ucuz ve kaliteli olan Vita yağını daha pahalı satmanın yolunu bu şekilde bulmuştu. Yedi liraya kadar satılan diğer margarinlerin yerine Vita yağını satmıştı. Vita yağı, sun'î şekilde yok olunca %100 kârla başka adlar altında piyasaya sürmüşlerdir. Darlığın ikinci sebebi de tüketici ihtiyaçtan fazla Vita alarak stok yapmıştır. Şehirde aylık Vita kontenjanı 72 700 kiloyken bu miktar tüketim fazlası olmuştur. İlgililer tarafından kararlar alınıp uygulanınca Vita piyasası da normale dönmüştür.⁵²¹

Devlet, temel ihtiyaç olan yağ sorunun araştırılması ve çözülmesi için gerekli olan vekâletlere talimat vermiştir. Ticaret ve İktisat Vekâlet'inin son aldığı kararda, tüccarların elinde bulunan zeytinyağına dair vilayete verdiği beyanname süresi dolmuş ve satışı yapılmıştır. Bakkallarda önceki fiyattan satışı yapılmış. Aracılar vilayete zeytinyağı

⁵¹⁷ Yeni Ant Gazetesi (09.11.1957), *Memleket Haberleri*, s. 3-4.

⁵¹⁸ Yeni Ant Gazetesi (11.11.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

⁵¹⁹ Yeni Ant Gazetesi (19.11.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

⁵²⁰ Yeni Ant Gazetesi (20.11.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

⁵²¹ Hâkimiyet Gazetesi (20.11.1957), *Şehir Haberleri*, s. 1-4.

beyannamelerini vermiş olanlar ile vereceklerin zeytinyağı mevcutları karşılaştırılarak fiyatlar incelemiştir. Zeytinyağı toptancıları toplanarak satışların normal fiyatlardan yapılması için karar almışlardır.⁵²² Halk beyannameye bağlı olan mallardan, ucuzlayan ve bulunabilen maddelerin satışıyla almıştır. Halkın rağbet etmediği Vita ve sana yağlar şehirde satılmak üzere dağıtılsa da istenen miktarda satışı yapılmamıştır. Önceki satışlara göre satışı düşmüştür. Üreticiler ellerindeki malları son fiyatlara göre satmıştır. Zeytinyağı rağbet gördüğü için satışı artmıştır.⁵²³ Toptancılar, beyannameye tabi olan zeytinyağını vilayete verilen beyannameden sonra satışını yapmıştır. Perakendeciler zeytinyağı almak için kendilerine müracaat edenlere 5 kilo vermiş, aldıkları talimata göre daha fazla vermemiştir.⁵²⁴ Zeytinyağının tüketim ve satışında yaşananlardan sonra zeytinyağı fiyatının artışının durmamasından dolayı 1957'nin son ayında litresi 300 kuruşa satılan yeni bir yağ piyasaya sürülmüştür. Eskiden beri satılan ve ismi çiçek yağı olan ne olduğu belirsiz madde piyasada kendiliğinden zamlanmıştır. Kalitesi düşük ve karmaşık olduğu halde piyasada fiyatı da varlığı da artmıştır. Özellikle fakir kenar mahallelerde rağbet görmüştür. “*Bakkallara zeytinyağı yok mu? Sorusuna karşılık çiçek yağı var*” cevabı verilmiştir. Bu maddenin nereden geldiği merak edilmiştir.⁵²⁵ Zeytinyağını istediği miktarda istediği fiyatta alıp tüketemeyen vatandaş alternatif olarak Vita yağı ya da karışık başka yağlara zorunlu yönelmiştir. Hükümet yağ üreticileri ve tüketiciler arasında uzlaşmayı sağlamaya çalışmıştır. Ayçiçeği yağı ve pamuk yağı imal eden fabrikaların temsilcileri ile Hükümet, Ankara’da toplantı yapmıştır. Hükümetin bu yağlara belirlediği fiyatların realiteye uygun olmadığına dair düzenlenen rapor ilgililere ulaşmıştır. Raporda; 1957 senesindeki rekoltede, tüccarın elindekiler, yağhaneler ve fabrikaların elindekilerinin stoklarının toplamalarını açıklanarak maliyetleri hesaplanmıştır. Hesapta, maliyet masrafı yapılmış, küspesi değerlendirilmiş ve kuruş fiyatının hesapta az olduğu açıklanıp, hükümetin adilane bir karar vermesi istenmiştir.⁵²⁶ Yağ fiyatları kontrol altına almakta zorlanınca, yağ satıcıları illegal şekilde piyasaya yağ sürmüştür. Zeytinyağı fiyatlarının dondurulmasından sonra bazı açık gözler zeytinyağı diye halka karışık ve ne olduğu belirsiz bir nesneyi özellikle kenar mahallelerde seyyar yağcı olarak dolaşarak denetlenemeyen, kontrol yapılmayan yağ satmıştır. Fiyatlar durdurulsa bile hilecilerin kazançlarını eski hale getirmek için başvurdukları legal olmayan yolların kontrol altına alınması gerekmiştir.⁵²⁷

⁵²² Yeni Ant Gazetesi (26.11.1957), *Zeytinyağı Toptancıları*, s. 1.

⁵²³ Yeni Ant Gazetesi (30.11.1957), *Vita ve Sana Satışı Düştü*, s. 1-4.

⁵²⁴ Yeni Ant Gazetesi (07.12.1957), *Çiçek Yağ Piyasaya Çıkıverdi*, s. 1-4.

⁵²⁵ Yeni Ant Gazetesi (07.12.1957), *Çiçek Yağ Piyasaya Çıkıverdi*, s. 1-4.

⁵²⁶ Yeni Ant Gazetesi (08.12.1957), *Memleket Haberleri*, s. 3.

⁵²⁷ Yeni Ant Gazetesi (10.12.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

Fiyatlar dondurulduktan kısa bir süre sonra zeytinyağı, piyasada bulunamamış. Özellikle 5 ve yukarı kiloluk kutular yok satılmış. Extra extra Ayvalık ve Komili marka kaliteli zeytinyağları tamamen yok olmuş. Biten yağın yerine gelip gelmeyeceği bilinmemiş, perakendecilerde aynı cevabı vermiş.⁵²⁸Fiyat artışlarının yanında Vita, Sana ve Tur yağ bakkallara geldiğinde bu defa dağıtımda aksaklıklar olmuş. Özellikle mahalle bakkallarının eşit vermesi gerekirken keyfi olarak dağıtmış yani bir nevi adam kayırma yapmış. İlgililerin daha adilane bir dağıtım yapılacak bir sistem uygulamaları ya da çare aramaları beklenmiş. Zeytinyağının piyasada bulunmamasından dolayı Çiçek yağına rağbet edilince bununda fiyatı artmış. Seyyar satıcılar, daha önce kendilerine göre ayarlayıp yükselttikleri fiyatlara tekrar zam yapmışlar. Çiçek yağı fiyatı, zeytinyağının dondurulmuş fiyatına yaklaşmış.⁵²⁹ Diğer taraftan piyasada yok olan zeytinyağının tekrar piyasaya dönmesi, bilmece halini almış. Perakendeciler, zeytinyağını toptancıların verdiği fiyattan satış yapmak zorunda kaldıkları için zararına arz etmek zorunluluğuna birde teneke masraflarını ödedikleri için taleplere cevap veremeyeceklerini açıklamış. Bu durum daha da çapraşık bir hal almış. Zeytinyağı meselesi yılan hikâyesine dönmüş. Sorun çözülemediğinden halk bir müddet daha piyasaya zeytinyağının gelmesini beklemek zorunda kalmış.⁵³⁰ Senenin sonunda şehirde mevcut 500 bakkala Vita ve sana yağının 2. dağıtımı yapılmış. Toptancılara, İktisat Müdürlüğü tarafından tamim yapılmış.(genelge yayınlanmış) Bakkallar vesikayla toptancıdan aldıkları yağı dağıtmış. Bakkallar, yağı verdikten sonra müşterinin adresini yazıp yanına imzalatmışlar. İktisat Müdürlüğü, bakkalların tanımadığı kimselere bu usulü uygulatmış, ellerine geçen yağın ne miktarda satıldığını tespit etmek için bu uygulama yapılmış. Bakkalların adam kayırmasına mani olmak için böyle bir çözüm bulunmuş. Aynı zamanda yağın karaborsaya düşmesini önlemekte istenmiş.⁵³¹Devlet, vatandaşın tükettiği yağın içeriğini ve fiyatını kontrol edemezken zeytinde, sebepsiz yere fiyatı yükselen maddelerin arasında yer almış. Zeytin fiyatında kısa sürede ani bir artış olmuş. Perakendeciler ve mahalle bakkalları zeytin fiyatının anormal yükselişinden toptancı tüccarları sorumlu tutmuş. Zeytinin normal seviyede satılması için kontrollerin gerekli olmuştur.⁵³²

1958'de de İstanbul başta olmak üzere büyük kentlerde halk bazı gıda maddelerini bulmakta zorlanmaya devam etmiş, ihtiyaç maddeleri karaborsaya düşmüş. Zeytinyağı

⁵²⁸ Yeni Ant Gazetesi (21.12.1957), *Zeytinyağ Bir Haftadır Yok*, s. 1-4.

⁵²⁹ Yeni Ant Gazetesi (22.12.1957), *Nebati Yağ Tevzi' Usulsüz Oluyor*, s. 1.

⁵³⁰ Yeni Ant Gazetesi (29.12.1957), *Zeytinyağ Meselesi Bilmece Halini Aldı*, s. 1-4.

⁵³¹ Yeni Ant Gazetesi (30.12.1957), *İkinci Yağ Tevzi'i Dün Başladı*, s. 1.

⁵³² Yeni Ant Gazetesi (11.12.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

bulunmazken piyasada aynı zamanda Tur yağ fiyatları da zamlanmıştır.⁵³³ İzmir Tarih’ten 50 ton zeytinyağı bu vilayetlere gönderilmiştir. İktisat Müdürlüğü’nden zeytinyağı talep edilmiştir. Zeytinyağı dağıtımının yapılacak olan şehirlerdeki bakkallar tespit edilmiştir. Zeytinyağı fiyatı şehre geldikten sonra belirlenerek piyasada satılan zeytinyağlarından ucuz olması kararlaştırılmıştır. Bakkallarda satılan zeytinyağı rağbet görmüş önemli bir kısmı satılmıştır.⁵³⁴ Bunun üzerine piyasadaki yağ sorununa çözüm olarak 1958-Piyasa ve tüketiciye arz olacak yemeklik zeytinyağı vs. nebati yağların karıştırılması (kupaj) ve satış fiyatı, tarz ve şartlarının tayini hakkında ki kararın yürürlükte bulunması süresi 1960 senesinin sonuna kadar uzatılmıştır.⁵³⁵ Devlet, yağ kıtlığının çözümünü nebati yağların tağışışını legal kabul etmiştir.

1959’da Bursa’ya, Et Ve Balık Kurumu 50 ton rafine pamuk yağının satışını yapmıştır. Pamuk yağının piyasaya sürülerek zeytinyağı fiyatlarını düşürmek amaçlanmıştır.⁵³⁶ Yani çözüm olarak piyasada yağ çeşitliliği sağlayarak zeytinyağı fiyatını etkilemekti. Vita yağ fabrikası, üretimini arttırarak şehre ayrılan Vita yağı kontenjanını ve bakkalların satacağı yağı iki katına çıkarmıştı.⁵³⁷ Piyasaya birden çok farklı ürün sunulsa da Vilayetin zeytin bölgelerinde üretilen zeytinyağı miktarı 31 milyon kilo ve bu miktarın 12 milyon 850 kilosunu yemeklik yağ olmuştu. Aynı zamanda vilayetin içinde 1958 yılında yapılan sayımda 3 milyon 580 bin ağaç tespit edilmişti.⁵³⁸ Tüketilebilir zeytinyağı için gerekli mahsul ve ağaç sayısı yetersiz kalmıştır.

1954’den sonraki senelerde nebati margarin fabrikalarının sayısı artmış, aralarında rekabet başlamıştı. Türkiye’de üretilen ayçiçeği, pamuk yağı, susam ve diğer nebati yağlardan likidite edilerek üretilen margarin yağlara halkın rağbeti gün geçtikçe artmıştı. Türkiye’de yeni işadamları da bu sahaya girerek sermaye yatırmıştı. İlgiler, bu gıda kolundaki faaliyetlerin artmasıyla yağlık tohumların değerlendirildiğini fakat beraberinde sadeyağ ve tereyağın fiyatların durduğu hatta gerilediğini bildirmişti.⁵³⁹ Bu gelişmelerin ardından Odalar Birliği Genel Kurulu toplantı kararı almış. Türkiye Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği’nin genel kurul toplantısı yapılmıştı. Birliğin faaliyetleri hakkında delegeler görüşünü bildirmiş ve memleketin ekonomisinin en önemli mevzularını ele almıştı. Toplantıda iki konu

⁵³³ Yeni Ant Gazetesi (25.01.1958), *Yağ Fiyatları*, s. 1.

⁵³⁴ Hâkimiyet Gazetesi (23.10.1958), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁵³⁵ Başkanlık Cumhuriyet Devlet Arşivi, 30-18-1-2_141-114_17, 28.10.1958.

⁵³⁶ Hâkimiyet Gazetesi (09.01.1959), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁵³⁷ Hâkimiyet Gazetesi (20.01.1959), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁵³⁸ Hâkimiyet Gazetesi (21.01.1959), *Şehir Haberleri*, s. 4.

⁵³⁹ Yeni Ant Gazetesi (14.04.1959), *Memleket Haberleri*, s. 3.

üzerinde durulmuş. Sanayi alanında yapılan incelemelerde sanayicilere verilen krediler ele alınmış. İhracatın teşvik ve geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Fiyatların istikrarı örnek gösterilmiştir. Ayvalık Ticaret ve Sanayi Odası, zeytinyağı fiyatlarının dondurulmasının zeytinyağı üretimini gerilettiğini rakamlarla teyit etmiştir. Birlik İdare Heyeti görüşüne göre kredi platformunun tekrar tetkik edilmesi ilave edilmiş, Milli Koruma Kanunun ilgası için girişim sonucu ilga edilmiştir. İhracatın teşvik edilmesi için gerekli tedbirlerin tespiti üzerinde çalışılmış. İstihsal ve ihracatın arttırılmasının ancak devletin işi olduğu kabul edilmiştir.⁵⁴⁰

Margarin imal edilmesi ilk başlarda tarım sanayisindeki girişimler olumlu karşılanmıştır. Devlet ve girişimci işadamları memleket için olumlu olacağı hususunda hemfikir olmuştur. Sanayicilerin yeni bir ürün olan margarine yönelmesi ve toplumda tüketiminin hızla artması başta zeytinyağı olmak üzere hayvansal yağların üretimini ve fiyatlarını olumsuz etkilemiştir. Belediye ekipleri, satılan zeytinyağının niteliğinde bozulmalar olduğunu yağın asidinin yüksek olmasına rağmen ekstra olarak muamele gördüğünü tespit etmiştir. Tüketicilerin, esnafın sattığı zeytinyağından şikâyeti üzerine yapılan tetkiklerde zeytinyağında %60 oranında pamuk yağı ile karıştırıldığını tespit etmiştir. Zeytinyağı tenekeleri mühürlenmiş, satanlar savcılığa sevk edilmiştir.⁵⁴¹

1959'da zeytin ve zeytinyağı fiyatlarında durulma olmuş fakat bu defa üreticiler başka sorunlarla karşılaşmıştır. Zeytin hasadının başlamasıyla birlikte zeytin piyasası açılmış fakat fiyatlar geçmiş seneye göre düşmüştü. Tüccar ve kooperatiflerin verdiği fiyatlar müstahsili memnun etmemiş, ellerindeki mallarını satmak istememişlerdi Zeytin piyasasında bu fiyatların daha da düşeceği söylenmişti.⁵⁴² Resmi makamlar, zeytin kooperatiflerine 25 milyon lira kredi sağlanacağını ve kooperatiflerinde müstahsilin bütün mallarını satın alacağını söylemişti. Buna rağmen müstahsil zeytin piyasasının, Tütün, Koza ve Şeftali piyasasına döneceğini yani fiyatların yükselmeyeceğini düşünmüştü. Aynı zamanda Kooperatife malını satan birçok müstahsilde parasını alamadığından şikâyet etmişti.⁵⁴³ Tüm bu olumsuzluklara rağmen hasat zamanıyla birlikte Marmara Bölgesi, Edremit ve Ayvalık gibi üretim yerlerinde yağ fabrikaları hararetli bir döneme girmiş. Zeytinyağı istihsalı 40 bin ton olarak tahmin edilmişti. 5 derece asitli yağdan elde edilen sanayi yağının rafine edilerek tüketilebildiği hatta bu tip yağlar dış piyasadan da talep edilmişti. Ticaret Vekâlet'inin 5000 tonluk zeytinyağı için lisans vereceği söylenti haberleri, piyasadaki zeytinyağı tacirlerini

⁵⁴⁰ Hâkimiyet Gazetesi (08.06.1959), *Şehir Haberleri*, s. 3.

⁵⁴¹ Yeni Ant Gazetesi, (11.11.1959), *Memleket Haberleri*, s. 2.

⁵⁴² Yeni Ant Gazetesi (20.11.1959), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

⁵⁴³ Yeni Ant Gazetesi (25.11.1959), *Memleket Haberleri*, s. 4.

hareketlendirmiş, ihracat yaparken iç piyasada yağ fiyatlarının yükselmeyeceği düşünülmüştür.⁵⁴⁴ Rekolte açıklandıkça Vilayetdeki, zeytin piyasasında durgunluk olmuş hatta fiyatlar düşmüştür. Tüccarlar düşük fiyattan zeytini almış. Kooperatiflerde, zeytin almış fakat aldıkları zeytin bedellerinin %25'ni ödemiştir. Bundan dolayı müstahsil zor duruma düşerek borçlarını ödeyememiş, şikayetçi olmuştur. Ziraat Bankası, 25 milyon lirayı müstahsile ödenmesi için kooperatife vermiş, fakat zeytinin bedeli ödenmemiştir. Kooperatifin cevabı; “zeytinler peyderpey satıldıkça kalan alacakların parasının ödeneceği” olmuştur. Üreticinin şikayetleri kooperatiflerde huzursuzluk yaratmıştır. Kooperatifin tutumunu onaylamayan Marmara Zeytin Kooperatifleri Birliği Başkanı ve aynı zamanda Gemlik 72. Nolu zeytin kooperatifi Başkanı olan Osman Gürsoy iki görevinden de istifa etmiş yerine Orhangazi Belediye Reisi Hüsnü Tozkoparan gelmiştir. Ürününün bedelini tam alamayan üretici malını İstanbul'a götürerek yok pahasına satmıştır. Gemlik ve Mudanya'da alınan zeytinin fiyatı Orhangazi'de daha fazla fiyata satılmıştır. Yağlık zeytin 70-75 kuruştan, kaplık zeytin 170-220 kuruştan işlem görürken Orhangazi'de daha pahalıya satılmıştır. Piyasadaki istikrarsızlık müstahsillerin arasında huzursuzluk yaratmıştır.⁵⁴⁵ 1950 senesinden sonra Zeytinyağı üretici memleketlerdeki kişi başına zeytinyağı tüketimi ortalaması Türkiye'de sürekli olarak düşmüştür.⁵⁴⁶ Yağ her daim temel tüketim maddesi olmuştur. Türkiye'de üretimi yapılarak ihtiyacı karşılanabilir hatta ihracatı yapılırken çeşitli sebeplerden dolayı zaman içinde üretimi memleketin ihtiyacını karşılayamamış, ithalatı dahi yapılmış. “Bu sürece kadar hükümetlerin, memleketin yağ ihtiyacı nedir?, karşılamak için ne yapılmalı?” gibi bir alternatif çözüm yolları arayışında plan, program geliştirilmemiştir. Kongreler düzenlenmiş fakat planlaması yapılmadığından Bakanlık tarafından sonuçlanmamıştır. Ancak; Hükümet izleyeceği politikada tespitler yaparak planlı-programlı çalışmalarla yetiştirilen zeytin ağacının sayısı ve verimliliği artabilirdi. Ülkenin ihtiyacı ancak karşılanarak ve ihracatı yapılabilir, ekonomik değeri korunabilirdi.⁵⁴⁷

Ayrıca zirai ürünün yetişmesini destekleyen sanayinin gelişimi de önemli bir etken olmuştur. Aynı coğrafyada var olan pamuk, ipek gibi zeytin yetiştiriciliğinin sanayisi geliştikçe yetiştirilmesi artmamıştır. İlkel koşullarda elde edilen yağ, zeytinyağının verimliliğini etkilenmiştir. Yağhanelerin artması ve modernleşmesiyle elde edilen yağın

⁵⁴⁴ Hâkimiyet Gazetesi (25.11.1959), *Şehir Haberleri*, s. 4.

⁵⁴⁵ Yeni Ant Gazetesi (11.12.1959), *Zirai Kooperatifler*, s. 1-4.

⁵⁴⁶ *Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Zeytincilik Araştırma Projesi* (1978), T.C. Gıda –Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 11-12.

⁵⁴⁷ M. Özyiğit(1962), *Yeni Hükümetimizin Program ve Zeytinciliğimiz*, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, 8(3), s. 5.

miktarı ve kalitesi artmış. Zeytinliklerin kültürel bakımı, haşerat ve hastalıklarla etkin mücadele edilmesi zeytinyağcılığı olumlu etkilemiş. Tüm bu etkenlerde devlet üreticiyi desteklemiş. Fakat devletin izlediği zeytincilik fiyat politikasında eksikler olmuş, izlenecek yağ politikası belirlenmemiş, Müstahsil himaye edilememiş. Özellikle, Cumhuriyet'in ilanının yapıldığı senelerde gümrük tarifeleri memleketin ihtiyacına göre düzenlenmiş ve olumlu neticeleri görülmüş. Türkiye gibi diğer önemli üretici olan Avrupa ülkeleri de benzer sorunları yaşamış. Üretim desteklenerek üretici teşvik edilmiş, ama yağ ithalatında ve fiyat politikalarında izledikleri yol farklı olmuş. Türkiye'nin yağ ithal ettiği zamanda, üretici olan İtalya ve Yunanistan ile kıyaslandığında bu ülkeler zeytinciliği himaye politikasını benimsemiş, başarılı olmuş. Türk Hükümeti, yağ fiyatlarını korumak amacıyla normal seviyede tutmaya çalışmış, milli servetini muhafaza etmek için üreticinin çalışmalarını desteklemiş. Fakat Zeytinyağı ve hayvani yağların arzında ve tüketiminde gerekli tedbirleri almamış, istikrarlı fiyat politikasında yetersiz kalmıştır.

Mesela, aynı coğrafyada ve yaklaşık aynı koşullarda zeytincilik faaliyeti yapan Yunanistan'da ki zeytinyağının üretimi yakından takip edilmiş.1938 senesinde üretilen zeytinyağı, 1959 yılında artmış ve bu istikrarlı yükseliş ilerleyen zamanda devam etmiş. Sebepleri ele alındığında tarımsal işletme sahaları genişletildiği gibi bakım usullerinin ıslahı üzerinde durulmuş, yağ sanayii de gelişmiş. Bunlardan dolayı Yunanistan'da zeytin faaliyetinde randıman alınmış, yeni ağaç dikilerek de alınan verim uzun seneler devam etmiş. Yapılan bu uygulamalar iki ülke arasında üretim farkını doğurmuş. Yunanistan zeytinyağı tüketiminde de dünya ortalamasında, iki katı olarak tespit edilmiş. Zeytinyağı ihracat maddesi olmasına rağmen stoklarına bakıldığında önemli miktarının, üretimin fazla olduğu senelerde daha fazla miktarı stok yaparak devretmiş. Hükümet düzenli stok yaparak fiyatları istikrarlı tutmuş. Uygulanan fiyat politikası da zeytinciliğin gelişimini olumlu etkilemiş. Üreticinin, ürününün değer bedelini korunmuş. Satış fiyatı sınırını koyarak üreticiyi korumuş. Özellikle Devletin aldığı kararlarla küçük üreticiler korunmuş. Üreticiye sağlanan uygun faizle krediler temin edilmiş. Bu tedbirlerle ülke genelinde zeytincilik gelişmiş. Aktif yeni tarım alanlarının olması için üreticiyi cesaretlendirerek teşvik edilmiş. Yunanistan'ın zeytinden başka zirai üretim yapılabilecek bir coğrafyası ve iklim şartı mevcut olmadığından, var olan iş gücünü ve eldeki iş sahasında, devlet de zeytin üretimini yapamaya zorlamış. Bu amaç doğrultusunda hükümet belirlediği plan ve programa göre yağ siyasetini izleyerek iktisadi kalkınmasını gerçekleştirmiş. Hükümet, zeytin hastalık ve haşerarla mücadelesini sürekli olarak verimini arttırmak için kontrol altına almış. Yunanistan'da zeytinyağının haricinde nebati ve hayvani

yağ tüketimi de kontrol altına alınmış. Zeytinyağının rekoltesinin az olduğu senelerde açığa göre nebati yağ ithalatı yapmış.1957’de zeytin ve zeytinyağından verim alındığı için gerek görülmemiş. Amerikan Hükümetinin 480 numaralı kanuna istinaden yaptığı satışlardan 1955-57 senelerinde istifade eden Yunanistan, son senelerin yüksek zeytinyağı üretimi karşısında bu ithalatı durdurmuş. Hayvani yağ tüketimiyle birlikte sanayide kullanılmak üzere ithalatını da istikrarlı yapmış. Yunanistan, yağ ihtiyacını zeytinyağından karşılayınca diğer yağların ithalatına gerek duymamış fakat zeytinyağı ve pirina yağı her sene mütemadiyen artmış. İtalya’nın zeytinyağından daha pahalıya satmış. Sanayide kullanılan yağın iyi kalitede olması için tesislerin yenilenmesinde gerekli olan kredi ve teşviki sağlamış. (özyiğit, 1960)⁵⁴⁸ Yunanistan ile Türkiye’nin zeytincilik faaliyeti nerdeyse her dönem yakından takip edilerek kıyaslanmış. Dönemin şartlarında Yunanistan’ın yaptığı yatırımların iktisadi geri dönüşümü olumlu olması Türkiye’ye fark atmış. Cumhuriyet’in kurulduğu yıllarda zeytincilik faaliyetine verilen önem devam etmiş olsaydı bu yetersizlik görülmeyecekti. Türkiye’de zeytinciliğin gelişimi için gerekli girişimler yapılmış fakat yönetime gelen hükümetler istikrarlı plan ve program izlememiş. Fiyat politikası, stokların yapılması ve farklı yağların ithaline izin verilmesi gibi sebepler zincirli olarak zeytin ve zeytinyağı politikasını olumsuz etkilemiştir.

1960’da Türkiye’de ki siyasi değişimle birlikte metotlu, planlı bir iktisadi kalkınma yapılması kararı verilmiş. Gerekçe olarak da; nüfusun %70 den fazlasının toprağa bağlı olduğu, geçimini buradan sağladığı ve zirai üretimin arttırılarak memleketin iâşe sorununun çözüleceği inancıyla ithalat ve ihracat dengesini kurmak böylece fiyat politikasını düzenlemek istenmiş. Yağ tüketiminin, beslenme ve sanayi alanında ihtiyacı karşılamak. Nebati ve hayvani yağların gerek üretimdeki zirai eksiklikleri, gerekse artan nüfusa göre yetersiz kaldığında zeytin gibi milli servete odaklanmak amaçlanmış. Türkiye, zeytin üretimine elverişli geniş bir saha olduğu kadar delicelerin aşılınmasıyla da ürününü arttıracak ve zeytin ormanları oluşturabilecek kapasiteye sahipti. Türkiye Milli Zeytincilik Komitesinin hazırlattığı 10 yıllık zeytincilik gelişim program ve planı hazırlanarak uygulamasını zaruri görmüş. Özellikle memlekette yaşanan yağ sıkıntısına çözüm bulunmak istenmiş. Zeytincilik için üretici, devlet tarafından Yunanistan’da olduğu gibi destelenmeliydi.⁵⁴⁹

Yunanistan’ın zeytincilik faaliyetleri üzerindeki incelemelerde; zeytinyağı kalitesi kıstas alınarak Türkiye’de ki zeytinyağı da kıyaslanmış. Yunanistan zeytinyağlarının

⁵⁴⁸ M. Özyiğit (1960), Yunanistan’da Zeytincilik, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, İstanbul, 2(2), s. 20-25.

⁵⁴⁹ M. Özyiğit (1960), İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığı’na Açık Mektup, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, İstanbul, 2(2), s. 7-9.

özellikleri hakkında bilgi sahibi olununca diğer zeytin üreticisi ülkelerle mukayese imkânı da olmuştu. Zeytinyağı kalitesinin yeri belirlenince dünya piyasasında daha kolay ve ederinde başarılı satış yapılmıştı. Aynı zamanda coğrafi durum, hava şartları, haşerat zararlarının zeytinyağına olan olumsuz etkileri de araştırılmıştı. Yunanistan Ticaret Bakanlığı, her seneye ait yapılan çalışma sonuçlarını kitap haline getirerek basmış ve Türkiye Zeytin Enstitüsüne de göndermişti. 1956-1957'de Yunanistan'da elde edilen zeytin mahsulü verimli olmuş, zeytinyağının asit derecesi de düşük olduğu için kaliteli olmuştu. Fakat 1957-1958'de zeytinyağının asit derecesi artarken ve zeytin mahsulünün verimi azalmış. Bu farklılık zeytin sineğinin (*dacus*) tahribatına bağlı olmuştu. Yunanistan'da yapılan bu istatistik çalışması esas alınarak aynı şekilde Türkiye'de zeytinyağlarının da analizinin yapılması için gerekli düzenleme ve araştırma projesini Tarım Bakanlığı tasdik etmişti. 1960-1961 (zeytini sıkıp suyunu çıkarmak) tâsir kampanyasında Enstitüde çalışılmaya başlanmıştı⁵⁵⁰ Aynı zamanda Türkiye'de ise Ege Bölgesi Sanayi Odası'nın 1958 nebati yağ kongresinde hazırladığı raporda Zeytinyağı maliyetleri ele alınmıştı. Dane Maliyetleri ve yağ maliyetlerin belirlenerek müstahsilin sermaye kârı hesaplanmıştı. Üreticinin, kuraklık ve çeşitli hastalıklardan dolayı aldığı mahsulde değişimler olmuştu. 1961 senesinde müstahsilin, sermaye ve riskleriyle beraber aldığı %11 kâr olarak tespit edilmişti. Raporda zeytinyağı fiyatlarının düşük olduğu kanısına varılmıştı. Buna bağlı olarak zeytin bakımı eksik ve gelişimi yavaşlamıştı. Diğer zeytinci ülkelerle kıyaslandığında zeytinciliğin Türkiye'de de himaye edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştı. Zeytinciliği zirai gelir vergisinden muaf tutarak himaye edilmesiyle sermaye isteyen zeytincilik, sermaye bulmuştu. Fazla gelirini, bakım işlerine harcama imkânı olmuş. Gündemde olan vergi konusunda zeytinci vergi mevzuundan muaf olmak için mevcut ağacını 800 den fazla çıkarmak istemediği gibi verimini arttırmak içinde masraf etmemişti. Müstahsilin çalıştırdığı işçilerin vergiye tabi değilken, deftere tabi olunca amele bordrosu tanzim ve vergisini vermeye mecbur tutulmuştu. Diğer zirai kollarla aynı tutulmuş. Bunun gibi konular ve ihtimalleri zirai kazanç ölçülerinin tespitinin il komisyonlarının değerlendirilmesi teklifi yapılmıştı.⁵⁵¹ Maddi olarak başka bir değerlendirmede ise zeytin yetiştiriciliğinin zamanla yağlı tohumlar, hayvani ve nebat kaynaklı yağlı maddelerle artan üretim masraflarından dolayı rekabet edememiş, önemini kaybetmişti. Zeytincilikle geçim sağlanırken yaşanan sıkıntılarla köyden kente göç olmuş ve bakım işleri ihmal edilmişti. Fransa ve İtalya'da da aynı süreçte Türkiye'den farklı olmamıştı. Zeytincilik önemini zamanla

⁵⁵⁰ S. Aksu (1960), Yunanistan Zeytinyağlarının Kalitesi, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, İstanbul, Aralık, S.3, s. 30-31.

⁵⁵¹ M. Özyiğit (1961), Zeytinyağı Maliyet Hesapları, *Zeytin Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, S. 5, s. 5-6.

yitirmişti. Fakat İtalya, zeytinyağını diğer nebati yağlara karşı statüsünü korumak için Hükümet olarak vergilendirme, stok tesisi, zeytinyağının taşımasına karşı tedbirlere başvurmuş. Zeytin üreticisinin sosyal ve ekonomik durumunu korumuş. Üretime teşvik etmek için kredi ve donanım ihtiyacını karşılamış. Zeytinyağının nebati yağlarla rekabet edebilmesi için üretimi masraflarını azaltacak, verimi arttıracak teknik metotlara da yer vermiştir.⁵⁵²

II. Dünya savaşının sonunda ABD'nin soya yağını ithal etmesi, zeytinyağı üreten ülkelerin ortak problemi olmuş. Üretici memleketler ithal yağ etmek istemeseler de zamanla yaptırıma maruz kalmışlar. Avrupa'da ki ülkelerde zeytinyağı üretimini ve ihracatını korumak için tedbir alma girişimleri olmuştur.

Tarım ürünlerinde uygulanacak olan ortak fiyatları belirlemek için 1966 Brüksel'de Ortak Pazar Hükümetleri toplanmış ve ortak tarım politikasında anlaşmışlar. Zeytinyağı ve nebati yağlarda önemli gündem konusu olmuş. Dünya, Zeytinyağcılığı içinde önemli bir tarih olduğundan Milletlerarası Zeytinyağı Konseyi'ni de bu husus yakından alakadar etmiş. Büyük bir müstahsil ülke olarak İtalyan Hükümetinin bu tutumu ve zeytinciliğin gelişimi için çalışmaları dikkate alınmış. Müşterek Pazar memleketlerinin, dünya zeytinyağı istihsalinde önemli yere sahip olup Dünya istihsalinin %31'ini temin ederken bu ülkeler dünya İstihsalinin %41'ini istihlak ettiklerine göre önemli miktarda ithalat yapmış. Dünya zeytinyağı ticaretinin %62,8'ni sağladığından Dünya zeytinyağı istihsal ve ticaretinde Müşterek Pazarın aldığı ya da alacağı kararlar bütün zeytinyağı üreticisi ülkelerini yakından ilgilendirmiş. Bu tarihe kadar Ortak Pazar Hükümetlerinin her birinin kendilerince tarım politikalarını uygulamış. İtalyan Hükümeti 'de himayeci zeytinyağı politikasını takip izlemiş. Zeytinyağı istihsalini korumak için aldığı tedbirlerle Dünya piyasalarından ayrılmış. Böylece zeytinciliğini geliştirmiş ve zeytincilerin hayat seviyelerini muhafaza imkânı bulmuş, istihsalini de hızla arttırmış. Zamanla dünya piyasalarında önemli ithalatçı ülke olmuş. Müşterek Pazar Hükümetleri, İtalya'da zeytinciliğin idame etmesi için bu himayeyi gerekli görmüş. Milletlerarası Zeytinyağı Konseyini ve zeytinyağı üreticisi ülkeleri yakından ilgilendiren bu uygulamanın tarzı, neticeleri dünya zeytinyağı istihsal ve ticaretine yapacağı etkileri hususunda bazı endişeleri de beraberinde getirmiş. İtalyan zeytinciliği himaye edilmek istenirken tespit edilecek Piyasa Fiyatı fazla yüksek tutulursa, öncesinde olduğu gibi rakip olan nebati yağlar bu himayeye sahip olmadığından öncekinden daha ucuz olacağı gibi zeytinyağı pahalı olacak. İki farklı gruptaki yağların fiyat oranları bozulunca da tüketici nebati yağları tercih edeceği

⁵⁵² J. Miguel Ortega Nieto (1966), Zeytinciliğin İçinde Bulunduğu Ekonomik Krizin Halli Ancak Rasyonel Bir Gübrelemeyle Mümkün, çev. İbrahim Yencesu, Önder Çiner, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, 3(27), s. 270.

için piyasa fiyatının tespiti önemli olmuş. Tüm bu değerlendirmelerden sonra karara varılarak anlaşma yapılmış. Bu anlaşmayla Müşterek Pazar Hükümetleri hudutları dâhilin de aynı fiyatları (geçerli) cari olup, yağlı tohumlar tamamen gümrüksüz girip, bütün bu maddeler üzerinde uygulanan vergi ve resimlerin kalkması kararı verilmiş. Zeytinyağı hakkında dört türlü fiyat tespiti yapılarak müstahsile fiyat garantisi sağlanması kararı verilmiş. Zeytin üreticisi ülke olarak bu himaye sisteminin yanında Türkiye’de değerlendirilmiş. 1950-1960 seneleri arasında dünyanın en ucuz yağları, hiçbir gümrük resmi, vergi ve harcı ödenmeden fazlaca ithal edilmiş. Bu yığılmalar altında müstahsil ezilmiş, gereken himaye yapılmamış. İtalya gibi Yunanistan’da da zeytincilerle hükümet alakadar olmuş. Fakat Türkiye’de bu gerçekleşmemiş. Müstahsilin emeğinin karşılığı ödenmediğinden zeytinyağcılıkta kalkınma sağlanmamış.⁵⁵³

Ortak Pazar Hükümetlerinin tarım politikasında tarım ürünlerinde uygulanacak olan ortak fiyat üzerinde karara varılırken zeytin ve nebati yağlar hakkında yönetmelikte düzenlenmiş. Milletlerarası Zeytinyağı Konseyi’nin de bu konuda yaptığı yayınlar yönetmeliğin düzenlenmesinde etkili olmuş. Dünya zeytinyağı üretim ve ticaretinde Müşterek Pazarın aldığı ya da alacağı kararlar bütün üretici ülkeleri ilgilendirmiş. Özellikle zeytinciliğin gelişimine çalışılmış, alınan kararlar İtalya’yı yakından ilgilendirmiş. Ortak Pazar Ülkelerinin kendi müstahsil tarım politikaları varken Altıların dışında İtalya Hükümeti’nin zeytincilik faaliyetini kontrol için aldığı tedbirlerle dünya piyasalarından ayrılmış. Bu şekilde yaparak zeytinciliğin gelişimini ve üreticisinin hayat seviyesini korumuş ve istihsalini arttırmış. 1953-58 senelerinde ortalama üretimini 1961-66’ya kıyasla arttırmış, önemli ithalatçı memleket olmuş. İtalya zeytinciliğini kontrol eden fiyat politikasıyla üreticinin emeğinin değerini karşılamış. İç piyasada fiyatları yüksek tutmuş, zeytinyağı üretimini azaltmamış. Dünya piyasalarında olduğu gibi halkının ucuz nebati yağlara kaymasına engel olmuş. Bunu da gümrük vergisi ve ülke içinde nebati yağ fabrikalarından aldığı muamele vergisi almış. Aynı zamanda nebati yağ ve zeytinyağı fiyatlarını orantılı tutarak zeytinyağı tüketimini azaltmamak gibi tedbirleri almış. Fakat Müşterek Ortak Pazar Hükümetlerinin anlaşmalarına bağlı yağlı tohumların gümrüksüz ülke içine girmesiyle İtalya’nın şimdiye kadar uyguladığı politikasında değişmesine neden olmuş. Zeytinyağı hususunda, müstahsili ve ürünü korumak adına zeytinyağından dört kademe fiyat uygulaması kararı almış. Müstahsil, Toptan piyasa, Müdahale, İthalata tatbik edilecek taban fiyat olarak belirlemiş. İtalya zeytinciliğin devamı için bu himayenin sağlanması konusunda tedbirleri almış. Müşterek Pazar Hükümetleri,

⁵⁵³ M. Özyiğit (1966), Ortak Pazar Tarım Politikasında Zeytinyağının Durumu, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, 3(26), Temmuz, s. 205-209.

İtalya’da zeytinciliğin devamı için zeytincilik hususundaki koruma kararının gerekli olduğu hemfikrine vararak anlaşma yapılmış, tazminat ödenmiştir.⁵⁵⁴ Türkiye ile İtalya kıyaslandığında zeytin üreticisi olmasına rağmen zeytin üretimi himaye edilmemiş, gümrük vergisi harcı ödenmeden ülkeye ucuz yağ ithal edilmiş. Akabinde zeytinyağı üreticisi emeğinin karşılığını alamadığı içinde üretimde gerileme yaşanmış.

3.3. Demokrat Parti Döneminde Zeytincilik Faaliyetlerinde Kooperatifleşme

3.3.2. Marmara Birlik’in Kurulması

İkinci Dünya Savaşında yaşanan zorluklara rağmen üretim, tüketim faaliyeti devam etmiş. Kooperatifleşme; üreticileri desteklemek ve rehber olmak, tüketiciye kalite standartların da ürünü ulaştırmak hedeflenmiş.1929’da Atatürk’ün Yalova Çiftliği ziyaretiyle başlayan süreç, zeytincilik faaliyetinin bazı yerlerde köylünün tek geçim kaynağı olması ve bu faaliyetin gelişmesi için gerekli tedbirleri alınması kararıyla devam etmiş. Ziraat ve köy kalkınması politikasında örgütlü olmanın gerektiği anlayışı 1950’de de devam etmiş. Marmara Bölgesinde yetişen ve geliri milli ekonomide önemli katkısı olan zeytin hususunda her sene düzenli kongre düzenlenmiştir.

1950’de Gemlik’te Atlas Sinemasında zeytin kooperatifinin yıllık kongresi, 535 ortağın katılımıyla verimli olmuş. Kongrede heyet başkanı olarak Hayri Terzioğlu ve delegelerin seçimi yapılmış. İdare heyetinin tenkitleri ve tasvipleri içeren raporu hazırlanmıştır.⁵⁵⁵

Tarım-Ulaştırma Bakanlık bütçeleri kabul edilmiş. Meclis Çalışma Bakanlığı bütçesinin görüşmesinde tarım çalışmaları hakkında yapılan açıklamalarda; zeytinciliğin gelişmesi için İzmir’de bir zeytincilik Enstitüsü kurulmuş. Gemlik ve Marmara Bölgesinin de ihmal edilmemesi, özellikle İpekçilik merkezli olan Bursa’nın bu bağlamda ele alınarak zeytincilik gelişimi için tedbirler açıklanmıştır.⁵⁵⁶

Gelişmekte olan Türkiye’nin her bölgede öne çıkan faaliyetleri desteklenmiş. Verimliliği arttırmak için yeni girişimlerde araştırılmıştır. İzmir’de Zeytincilik Enstitüsü’nün kurulmasının amacı; bu bölgedeki mahsulden zeytinyağı çıkarılması olmuştur. Yağ ihtiyacına binaen ve yağın ticari getirisinin fazla olması bölgeye öncelik tanınmasının gerekçesi olmuştur.

⁵⁵⁴ M. Özyiğit (1966), Ortak Pazar Tarım Politikasında Zeytinyağın Durumu, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, İstanbul, Temmuz, , 3(26), s. 205-209.

⁵⁵⁵ Hâkimiyet Gazetesi (28.02.1950), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁵⁵⁶ Hâkimiyet Gazetesi (28.02.1951), *Tarım ve Ulaştırma Bakanlıklarının Bütçeleri Kabul Edildi*, s. 1.

Marmara Bölgesinde ise öncelik ipekçilik olsa da kaliteli sofralık zeytinin bu bölgede yetişmesi ipekçilik kadar zeytinin ön plana çıkmasına sebep olmuştur.⁵⁵⁷

150'nolu Mudanya Koza Zeytin Tarım Satış Kooperatifini, 1951 yılında 47 zeytin üreticisi birleşerek kurmuştur. 1952'de isim değişikliğiyle 150 sayılı Mudanya Zeytin Tarım Satış Kooperatifi adını almıştır. Satış kooperatiflerinin birleşme süreci birkaç yılda olmuştur. 1954'de 48 sayılı Gemlik ve Erdek Kooperatifleriyle birleşmiş ve Marmara Birlik adını almıştır.⁵⁵⁸ Zeytinin piyasada satış fiyatında yaşananlar sorunlar birliğin kuruluşunu tetiklemiştir. Her sene düzenli olarak yapılan Kooperatifleri Birliği'nin kongrelerinin ilanı ve değerlendirmeleri gazete vasıtasıyla duyurulmuştur.

1951'de Merkezi Bursa olan Koza ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin yıllık kongresi Ticaret Odasında yapılmıştır. Bursa Milletvekili Selim Herkmen kongre başkanlığına seçilmiştir. İdare heyetinin düzenlediği rapor değerlendirilmiş ve onaylanmıştır. Zeytinyağı fabrikalarının kiraya verilmeyip birlik emrinde çalışması kararlaştırılmıştır. Zeytinlerin etli veya etsiz zeytin diye askeriyeğe satılan zeytinin ayrılmasının hata olduğu kabul edilmiştir.⁵⁵⁹

150 no.lu Zeytin ve Koza Tarım Satış Kooperatifi, 1952'de ortaklarıyla toplantı yapmıştır. Toplantıda ortaklar, kooperatifin elinde 300 ton zeytin bulunduğunu ve zeytin fiyatlarının iyi olduğunu ileri sürerek eldeki mevcut zeytinlerin tamamının veya yarısının satılmasını istemiştir. Ayrıca birlikte teşebbüse geçerek satışların yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Aksi halde daha önceki senelerde eldeki ürüne 106 kuruş gibi bir fiyat verildiği halde satılmayan zeytinler, bilahare 64 kuruş gibi bir fiyata satılmasından dolayı zarar edildiği dile getirilmiştir. Ayrıca bu senede alınan zeytin mahsulünün bereketli olduğu da belirtilmiş. Kooperatif kurulduğundan beri 1942 senesi hariç 10 senede ortaklara hiçbir semere(verim) vermeyen teşekkülün böyle bir avantajı kaçırmaması ve ortaklara hâsıl olacak kârdan bu zamanda verilmesi talep edilmiştir.⁵⁶⁰ Kooperatif, kuruluşundan itibaren ilk kez mahsullün bolluğuna istinaden kâr payı talep etmiştir. Ortakların, kongredeki bu talepleri değerlendirilmek üzere 1951 iş yılına ait senelik normal Genel kurul toplantısı 150 numaralı Mudanya Zeytin Kooperatifi olarak yıllık kongresi toplanmış. Kongreye, zeytin ve koza ortakları katılmış; bilanço, kar ve zarar hesapları, yönetim kurulu raporları ve yönetime dair

⁵⁵⁷ Hâkimiyet Gazetesi (23.11.1952), *Yeni Bir Zirai Dert*, s. 2.

⁵⁵⁸ Marmara Birlik Akademi (2021), *Zeytinin Tarihçesi*, [Erişim](mailto:marmarabirlik@marmarabirlik.com.tr) tarihi:21.6.2021, marmarabirlik@marmarabirlik.com.tr.

⁵⁵⁹ Hâkimiyet Gazetesi (15.5.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁵⁶⁰ Hâkimiyet Gazetesi (10.06.1952), *Mudanya'da*, s. 1.

alınan kararlarla birlikte delege seçimleri yapılmıştır.⁵⁶¹ Zeytin mahsulünün verimli olmasına bağlı Zeytin Kooperatifi piyasa dengesini sağlamak ve müstahsili korumak için müdahale alışına hazırlanmıştır. Kooperatif bu amaçla başladığı bir milyon tonluk deponun inşasını hızlandırarak zeytin toplama zamanından önce bitirmiştir.⁵⁶² Mudanya’da yapılan kongrede Mudanya, Gemlik ve Erdek arasında bir birlik kurma konusunda kooperatif karara varmıştır. Kongrede başkan ve yeni idare heyeti seçimi yapıp senelik faaliyet raporu okunmuştur. Zeytincilik Birliğinin kurulması girişim kararına bütün ortaklar katılmıştır.⁵⁶³

1953’de 150’nolu Zeytin ve Koza Tarım ve Satış Kooperatifi toplantısında ortakların talebi olan kâr payı dağıtımı 1953’de gerçekleşmiştir. Zeytin Kongresinde Mudanya Zeytin Kooperatifi idare heyeti 1951 senesine ait mahsulden elde edilen kâra mahsuben ortaklarına kilo başına 5 kuruş avans verilmesi kararını almıştır.⁵⁶⁴

Satış Kooperatifleri Birliklerinin faaliyetleri devlet güvencesi verilmiştir. Cumhuriyet Devlet Arşivi’nde 1947 tarihli 6770 sayılı resmî gazetede yayınlanan K/711 kararla ilgili olarak Vekâlet, Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri eliyle müstahsilden gerek duyuldukça zeytinyağı almaya, yağı memleket içinde veya dışında satmaya yetki vermiştir. Zeytinyağı alım-satımıyla ilgilenmek üzere İzmir Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği görevlendirilmiştir. Kooperatif, zeytinyağı alımı ve tasfiyesinde zarara uğramış. K/711 sayılı kararda, yağların tasfiyesi neticesinde olabilecek olan zararın Milli Korunma sermayesine ait olacağı dikkate alınarak, bahsi geçen zararın yine Milli Korunma sermayesinden yapılan uygulamalardan gelen kârdan karşılanması uygun görülmüştür.⁵⁶⁵

1953’de zeytin haşaratının kendini göstermesi, hava koşullarının soğuk gitmesi ve buna istinaden zeytin haşarat mücadele ekiplerinin yanlış tutumu senenin mahsulünü olumsuz etkilemiştir. Marmara Bölgesindeki köylülerin fark ettiği ve bu zamana kadar karşılaşılmamış başka bir zeytin hastalığı görülmüştür. Mücadele ekiplerinin öncesinde önemsemediği gibi daha sonra hastalığı teşhis ederek uygun ilaçta kullanılmamıştır. Zeytin mahsulünün alınması riske girmiş. Zeytin güvesinin tahribinden 1953 senesinde mahsul alamayacak durumda olan müstahsile kredi yardımının yapılması ve müstahsilin vergiden muaf tutulması talep edilmiştir. Mudanya’da zeytin ağaçlarında görülen böcek bütün mahsulü eritmiş ve hatta gelecek senenin mahsulü bile tehlikeye girmiştir. Demokrat Parti Bölge Müfettişi Ve Haşarat

⁵⁶¹ Ant Gazetesi (12.9.1952), *Haberler*, s.4.

⁵⁶² Hâkimiyet Gazetesi (25.9.1952), *Şehir Haberleri*, s. 2.

⁵⁶³ Hâkimiyet Gazetesi (14.10.1952), *Şehir Haberleri*, s. 1-4.

⁵⁶⁴ Hâkimiyet Gazetesi (27.01.1953), *Şehir Haberleri*, s. 3.

⁵⁶⁵ Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (07.08.1953), 30-18-1-2_115-72-17.

Uzmanı Çanakkale Mebusu Nihat Eğriboz, hastalığın görüldüğü yerlerde inceleme yapmıştır. Zeytincilerle görüşmüş, mücadele teşkilatıyla temaslarda bulunmuş. Eğriboz, uzmanlık alanında olan bu sorunun çözülmesi için ilgililere gerekli tedbirleri tavsiye etmiştir. Kaymakam başkanlığında heyet toplanmış, mesele tartışılmıştır. Zeytinlerin korunması için devletin aldığı tedbirlerin başında bu sene mahsul alamayan müstahsilin Ziraat Bankasından aldığı 1952 yılı onarım kredilerinin ertelenmesi ve 1953 yılı içinde banka tarafından zeytin müstahsiline bir miktar daha yardım yapılması üzerinde durulmuş. Bu istekler Ziraat Bankasına ulaştırılmıştır. Müstahsilin aynı zamanda vergiden muaf tutulması da görüşülmüş. Çalışmalar ve gösterilen ilgi çiftçiye bir teselli olmuştur. Devletin müstahsille birlikte bu afet karşısında desteklemiştir.⁵⁶⁶

Gemlik Zeytin Kooperatifinin toplantısında Kongre Başkanlığına Bursa Mebusu Sadettin Karacabey seçilmiş. Kooperatifin durumu hakkındaki açıklamalarda gelir-gider raporları okunmuş onaylanmış ve bazı sorunlarda tartışılmıştır. Özellikle Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliğinden Zeytin Kooperatifinin ayrılması meselesi uzun tartışmaların sonunda ayrılma kararı verilmiştir. Bursa mebusu ve Birlik başkanı iktisadi meseleleri gündeme getirmişti.⁵⁶⁷ Birkaç gün sonra Mudanya 150'nolu Zeytin Kooperatifi Kongresi yıllık toplantısını yapmış.100'e yakın ortak katılmış, idare heyeti seçilmiştir.⁵⁶⁸

1953'de zeytin mahsulünde yaşanan sıkıntı aynı zamanda zeytinyağının kullanıldığı sabun sanayine de olumsuz yansımıştır Sabun normları tüzüğü meriyete girmiş.1705 sayılı "ticarete taşışın Men'i ve ihracatın denetlenmesi ve korunması hakkında düzenlenmiş olan yeni tüzük yürürlüğe girmiştir. Yeni tüzüğe göre; tüzüğün yürürlüğe girdiği tarihten önce gerekli niteliğe uymadan imal edilen veya ithal edilmiştir. Fakat henüz tüketiciye satılmamış olan sabun, sabun tozu ve kremler 7-4-1953 tarihinden sonra satışı yasaklanmıştır.⁵⁶⁹ Sabun imalatında kullanılacak olan zeytinyağı dahi taşış edilerek kullanıma sunulmuştu. Sabun imalatında kullanmak üzere nebati ve hayvani yağ ithal edilmitti. Sabun imalatı dolaylı olarak zeytin üretiminin üzerinden satış kooperatiflerine de yansımıştır.

1954'de,Gemlik Zeytin Kooperatifinin yıllık kongresi Gemlik'te yapılmış.535 ortağın katılımıyla Başkanlığına Hayri Terzioğlu ve ikinci başkanlığa da Halil Ülker seçilmiştir. İdare heyeti raporları okunmuş üzerinde tenkit ve tasvip yapılmıştır.⁵⁷⁰

⁵⁶⁶ Hâkimiyet Gazetesi (09.08.1953), *Müstahsilin Vergisi*, s. 1.

⁵⁶⁷ Hâkimiyet Gazetesi (16.09.1953), *Şehir Haberleri*, s. 1-4.

⁵⁶⁸ Hâkimiyet Gazetesi (26.9.1953), *başlık kısmı yıpranmış*, s. 1.

⁵⁶⁹ Hâkimiyet Gazetesi (09.10.1953), *Şehir Haberleri*, s. 3.

⁵⁷⁰ Hâkimiyet Gazetesi (13.9.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

1954’de, Mudanya 150’nolu Zeytin Tarım Satış Kooperatifinin yıllık kongresi toplanmıştır. Marmara Zeytinciler Birliği başkanı Osman Gürsoy kongre başkanı seçilmiş. Ardından heyet başkanı ve idare heyeti seçimleri yapılmıştır.⁵⁷¹

1953 Gemlik Zeytin Kooperatifi toplantısında Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliğinden Zeytin Kooperatifi ayrılması kararının ardından 1954’de Tarım Satış Kooperatif Birliği olarak kurulmuştur. Kuruluş amacı, zeytin üreticilerinin karşılıklı yardım ve dayanışması temelli olmuştur. Marmara Birlik, 1935 tarih 2834 sayılı “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri” hakkında kanun ve hükümlerine bağlı olarak hazırlanan ana sözleşmeye göre kurulmuştur. Başlangıçta bir araya gelen Gemlik, Mudanya ve Erdek Zeytin Tarım Satış Kooperatiflerinin zaman içinde büyüyerek Bursa Merkezli Orhangazi, İzmit, Murefte, Balıkesir, Edincik ve Marmara Adaları’nı da kapsamıştır. Dünyanın en büyük sofralık zeytin üretici olarak kabul edilmiştir.⁵⁷² Bursa Koza ile Zeytin Birliklerinin birlikte olmasıyla yaşanan sorunlar Marmara zeytin Birliği’nin ayrılmasıyla da son bulmuştur. Asırlardır bu topraklarda geçim kaynağı zeytincilik faaliyetine verilen değer ve eğilim Bursa’nın simgesi haline gelen ipekçilik faaliyeti karşısında geri planda kalmıştır. Bu birlikteliğin ayrılmasıyla gereken önem ve gerekli maddi destekte sağlanmıştır.

Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliğinden ayrılıp bağımsız harekete geçen Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği ilk kongresini yaparak kongre başkanı ve idare heyetini seçmiş. Tekel faaliyeti ve yapılacak işlerine ait girişimci heyet raporu kabul edilmiştir. Akabinde ortakların talepleri doğrultusunda kooperatif ortaklarının paylarının arttırılması teklifi kabul edilmiştir. Zeytinciler gerçekleşmemiş haklarını elde etmiştir. Zeytinciler kendi kaderini belirleyerek, üretici ile tüketici arasındaki aracılardan ortadan kalkmıştır. İmal edilen sabununda da, Marmara Birlik doğrudan tüketiciye arz etmek üzere tedbir almıştır. Zeytincilik faaliyeti zamanla modern bir sanayi haline gelmiştir. İstihlâk kooperatiflerinin kurulması için hükümetin desteklemesini talep etmiştir. Seçilen heyet başkanı Osman Gürsoy açıklamalarında; Birliğin esas amacının çalışma faaliyetlerinde depolar açmak, fabrikalar kurmak, zeytini temiz kaplar içinde satarken zeytin mahsulü ve zeytinyağını tüketiciye doğrudan satmak ve pirinayı değerlendirmek⁵⁷³ olarak özetlemiştir.

Marmara Birliği’nin kuruluş sürecinde, üretici olan M*** Bey; halkın bunu desteklediğini hatta kurucularından birinin köylerinden olduğunu söylemişti. Birliğin kuruluş

⁵⁷¹ Hâkimiyet Gazetesi (18.09.1954), *Zeytin Satış Kooperatifinin Yıllık Kongresi*, s. 1-2.

⁵⁷² Marmara Birlik Akademi (2021), *Zeytinin Tarihçesi*, [Erişim](https://www.marmarabirlik.com.tr) tarihi:21.6.2021, marmarabirlik@marmarabirlik.com.tr.

⁵⁷³ Hâkimiyet Gazetesi (18.09.1954), *Zeytin Satış Kooperatifinin Yıllık Kongresi*, s. 1-2.

amacının köylünün malını toplayarak Anadolu’da ki bayiliklerde satışının yapılması olmuş. Birlikte birlikte halkın malı da kıymetinde satılmış üretici, tüccarın eline düşmemiştir.

3.3.3. Migros Ve Migros Türk’ün Kuruluşu

Migros kooperatifleşme sürecinde Türkiye’de şirketleşmeye örnek olmuş. Migros; yarı toptancı anlamına gelen mi-gros kelimelerinden oluşmuş. 25/Ağustos 1925 tarihinde İsviçre’de Gottlieb Duttweiller girişimiyle kurulmuş. Birinci dünya savaşının ardından yaşanan ekonomik koşulların sonucunda Duttweiller Zürih’ten Brezilya’ya ve tekrar İsviçre’ye gelmiş. 5 eski Ford arabası satın almış. Bazı değişiklikler yaparak seyyar satış dükkânına dönüştürmüş. Kahve, pirinç, şeker, makarna ve sabunu küçük paketler halinde bu seyyar dükkânlarda satmış. Bakkallara göre %30 daha ucuza sattığından tüketiciler tarafından rağbet görmüş. Duttweiller, bu dükkânlarda satışı artınca sayısı ve arz ettiği ürünlerin çeşidini de arttırmış. Fakat perakendeci esnafla çatışma başlamış, olumsuz bazı olaylar, ceza ve boykotlar yaşanmış. Olumsuzluklar karşısında, bu mallara ihtiyacı olan tüketici kesim tarafından Migros’un desteklenmesi Duttweiller’in mücadelesini daha arttırmış, teşkilatı büyümüş. Migros’a bağlı fabrikalarından tedarik yapılmasına doğru ilerlenmiş. Başka sahalarda da genişleyerek aktif faaliyetlerini sürdürmüş. Büyüyen bu teşekkülün hisselerini vermek suretiyle müşterilerine devretmiş ve teşekkül kooperatifleştirilmiş. Migros Kooperatifleri Federasyonu, kuruma bağlı fabrikaların işletilmelerini sağlamış. Kooperatifler tarafından piyasaya sürülen malların 1/3 kadarını müstahsilden satın almış. Amerika’da da Super-market mağazaları ve self service sistemleri gelişmeye başlamıştır.⁵⁷⁴

II. Dünya Savaşıyla birlikte Türkiye’de tedbir amaçlı alınan kararlardan biride Milli Koruma Kanunu olmuş. Fakat piyasada ürün fiyatları kontrolden çıkmış. Kısa süreli fiyatların yükselmesinde istikrar görülse de uzun vadede verimli olmamış. İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerde iâşe sorunu yaşanmış. Halkın temel ihtiyaçlarından olan yağın temini ve satışında yaşanan sıkıntılara çözüm yolları aranmış. İstanbul Belediyesi, esnafların kontrolünü yaparak satılan ürünleri ve fiyatlarını denetlemiş, cezai işlem uygulamış fakat bu uygulamaların yaptırımı olmamış. Narh fiyat tespiti yapılmış ve ürünler karaborsaya girmiş. Yağ, sabun fiyatları sun’i olarak artmış ya da bazı mahlût yağlar saf zeytinyağı etiketiyle tüketiciye satılarak yanıltılmış, sağlıksız paketlenmiş ürünler piyasaya sürülmüş. Durumu kontrol altına almak için tanzim satışına başlanmış. Bu defada organizasyon yetersiz kalmış. Tanzim satışlarına devam edilemediği gibi hedeflenen sonuca da ulaşamamış, piyasa

⁵⁷⁴ M. Oluç, Migros-Türk, (Erişim:20.06.2021), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/8490>, s. 213-215.

fiyatları dengelenememiştir. Fakat halkın zorunlu ihtiyacı olan zeytinyağı ve diğer yağlar, kısmen de olsa kurulan tanzim satış noktalarında satılmıştır. Kalıcı çözüm arayışı için İstanbul Belediye Başkanı Gökay Bey ile İstanbul Belediyesi İktisat Müdürü Ferruh İlter birlikte çalışmıştır. İstanbul'da gıda maddeleri tanzim satışlarına kalıcı çözüm arayışında, Amerika'da ki süper-market ve İsviçre'de ki Migros çalışma sistemleri ele alınmıştır. Bu sistemden faydalanmak için 1953 tarihinde Migros kurucusu Duttweüer'e Ferruh İlter mektup yazmıştır. İstanbul'da bu girişimin verimliliğine dair düşüncelerini paylaşarak Türkiye'ye davet etmiştir. İsviçre'den gelen yetkililer İstanbul ve Türkiye'de ki pazarlama organizasyonu konusunda inceleme yapmıştır. İstanbul'da kurulacak olan müessese İsviçre'de ki gibi kooperatif olarak planlanmış fakat anonim şirket şeklinde olup sonradan kooperatif konumunda olması kararı verilmiştir. Bazı özel şirketler ve kişilerle birlikte ve İstanbul Belediyesi'nin ortaklığıyla Migros Türk Anonim Şirketi olarak kurulmuştur. Vekiller heyeti de girişime izin vererek onaylamıştır. Şirket; halkın gıda maddeleri başta olmak üzere ihtiyacı olan ürünlere ucuz, hijyenik pakette ve ambalajlarda ulaşmasını amaçlamıştı. Ambalaj, nakliye, muhafaza ve hileli yönlendirmelere karşı tedbir almakla beraber üreticiden tüketiciye maliyeti yükselten aşamaları bertaraf etmek istenmişti. Perakendeci girişimiyle, toptancıdan alınan ürünler seyyar dükkân olan arabalarla belli satış noktalarında ve saatlerde halka satışı yapılmıştı. Çok kâr az ciro esasına dayalı hizmet anlayışıyla tekelliliği kırarak rekabet oluşturulmuştu. Zamanla arabalardan yapılan satışın ardından sabit satış noktaları da açılmış.⁵⁷⁵ Migros-Türk'ün ortaklarından İsviçre ortakları şirketin Belediye'ye bağlı tüketim kooperatifine dönüşmesi gündeme gelmiş fakat gerçekleşmemiş. Ortaklığa İsviçre'de olduğu gibi dar gelirli tüketicilerin alınması istenmiş. Bakkal ve küçük esnafa olan veresiye satışlarından dolayı bakkala bağımlı olan tüketicinin borcunun bankalardan sağlanacak kredi ile kapatılıp katılımın sağlanması teklif edilmiş. Fakat geçmişte yaşanan başarısız örnekler ileri sürülerek reddedilmiş. Migros-Türk'ün şirket olarak devam etmesi kararı alınmış.⁵⁷⁶ Migros-Türk'ün kuruluş sürecindeki amacı piyasada yaşanan spekülasyon fiyatların ve denetiminin yapılmasındaki güçlüğü bertaraf etmek aynı zamanda hijyenik paketlemenin yapılmasında etkili olmuş, kontrol altına alınmış. Belediye desteğiyle piyasa fiyatlarının tekellili yapısı kırılarak rekabet ortamı oluşturulmuş. Kooperatifleşme de ilerleme olmuş fakat yetersiz imkânlardan dolayı tam anlamıyla gerçekleşmemiştir.

⁵⁷⁵ M. Oluç, Migros-Türk, (Erişim:20.06.2021), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/8490>, s. 213-215.

⁵⁷⁶ H. Polat, *Belediyelerin Tanzim Satış-Kooperatif İnkilemi*, (Erişim:20.6.2021, info@sosyalekonomi.org, s. 30.

3.3.4. 1954'ten Sonraki Süreçte Kooperatifleşme ve Kongreler

Teknik Ziraat Müdürlüğü tarafından düzenlen Yıllık Ziraat Kongresi Marmara Sinema salonunda yapılmış. Kongrede Teknik Ziraat Müdürlüğünün 1954'de yapılan çalışmaları ele alınmış ve 1955 yılına ait çalışma programı açıklanmış,⁵⁷⁷ Kongreye Vali, Belediye Reisi, Bursa Mebusu, Vekâlet İller Dairesi Umum Müdürü, Vekâlet Baş Müfettişi, Ankara Teknik Ziraat Müdürü, Vekâlet Ekonomi Şubesi Müdürü, Veteriner Umum Müdürü ve davetli kişiler katılmış. Ayrıca köylü ve şehirli ziraatçılarla Bursa Ziraat, Orman ve Veteriner Teşkilatı üyeleri de salonda yer almış, Mudanya'dan Doğan Aklan; Mudanya'da yapılan zeytin mücadelesinde teşkilatın güzel çalıştığını ifade etmiş. Fakat bir kısım müstahsilin zeytinliklerini ilaçlamadığı için mücadele yapılan zeytinliklerinde kâfi derecede fayda görmediğini ve malzemenin arttırılmasını talep etmiş. Gemlikli Osman Gürsoy; teşkilatın çalışmasını övmüş ve eskiye göre zirai sahadaki gelişmenin memleket ekonomisindeki olumlu etkilerini açıklamış. Özellikle 1950'den 1955'e kadar kaydedilen büyük gelişmelere dikkat çekmiş. Teşkilatın faydalı olabilmesi için üreticinin de teşkilata azami surette yardımcı olmasını istemiş. Orhangazili Hilmi Özel, Orhangazi'de zeytin fidanlığı tesisi yapılmasını istemiş. Ayrıca mücadele vasıtaları ve zirai alet parçalarının kolayca temin edilmesi konusunun gerekliliğini vurgulayarak suni gübre için “ya bize bu gübrenin faydalarını öğretmeseydiniz veya bize kâfi derecede gübre temin etseydiniz.” demiştir.⁵⁷⁸ Kongrelere üreticilerin dahil olmasıyla memnuniyetler, fikirler, şikayetler ifade edilmiş. Kongreler veya toplantı zamanları gazete vasıtasıyla ilan edilmiş. 1955 yılında da Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği toplantı kararı duyurusu gazetede ilan edilmiş.⁵⁷⁹ Bursa'da Marmara Birliğin kurulması diğer üretici olan yerler içinde öncü olmuş. Ardından Mustafakemalpaşa, İnegöl, Karacabey, Mudanya ve Yenişehir ilçelerinde Esnaf ve Kefalet Kooperatifleri kurulmuş. İznik, Gemlik ve Bursa hariç kurulacak olan kooperatiflerden Gemlik ve İznik kooperatifleri de faaliyete geçmiş. Bağımsız çalışacak olanlar Kefalet kooperatifleri ve diğer ilçelerdeki, Esnaf Dernekleri Birliği olarak kurulmuş.⁵⁸⁰ 1953'de ve ardından geçen sürede zeytinde yaşanan sorunlara çözüm arayışı içinde olunmuş. Özellikle üretim konusunda Kongrelerde fikirlerin paylaşımı yapıldığından bunun için uygun olmuş. 1956'da Türkiye Zeytincilik Kongresi İzmir'de toplanmış. Türkiye'nin zeytinciliğin problemleri sıralanarak dünya zeytinciliği içindeki durumu, mevcut zeytinliklerin verimliliğin arttırmanın yolu

⁵⁷⁷ Hâkimiyet Gazetesi (24.03.1955), *Zeytin Satış Kooperatifinin Yıllık Kongresi*, s. 1.

⁵⁷⁸ Hâkimiyet Gazetesi (25.3.1955), *Kongre Devam Ediyor*, s. 1-3.

⁵⁷⁹ Yeni Ant Gazetesi (01.09.1955), *Memleket Haberleri*, s. 3.

⁵⁸⁰ Yeni Ant Gazetesi (05.07.1955), *Memleket Haberleri*, s. 4.

aranmış. Çözüm olarak; zeytin sahalarının genişletilmesi, zeytin hastalık ve zararlarıyla mücadele, zeytinyağı istihsalı, sanayinin ıslahı ve teşkilatlanma, kredi ve fiyat konuları tartışılmış. Kongreye, Ziraat Vekili Esat Bey ve zeytin bölgelerindeki ilgili mebuslar zeytin üreticileri, tüccarlar, fabrikatörler, imalathane sahipleri, teknisyenler ve ilgili vekalet ve kurumun temsilcileri katılmış.⁵⁸¹ 1957’de ise Bölge Ziraat okulunda Ziraat yayım semineri yapılmış. Ziraat Vekâleti tarafından seminer açılmış. 16 vilayetten 50 ziraat teknisyeni katılmış. Ayrıca Amerikan Ziraat uzmanları da katılmış. Seminer 4 kez düzenlenmesinin ardından başka seminerde düzenlenerek farklı vilayetlerden teknisyenlerin katılımı hedeflenmiş. Seminerde zeytincilik faaliyetine değinilerek Mudanya’da yerinde tatbikat yapılmış.⁵⁸² Akdeniz zeytin üretici olan Türkiye, 1956’da temelleri atılan Milletlerarası Zeytinyağı Anlaşmasına 1958’de aktif katılım sağlamış. Türkiye gibi diğer Akdeniz ülkelerinin geçim kaynağı olan zeytincilik faaliyetinde verimliliği arttırmak, ithalat ve ihracatın dengelenerek rekabetin kalkması gibi amaçlarla hareket edilmiş. Her ülke kendi kendine yalnız çalışması fayda getirmediği gibi önemli problemlerde çözümsüz kalmış. Bu gerekçeler çerçevesinde Akdeniz ülkeleri, Milletlerarası bir kuruluşun çatısı altında toplanmayı talep etmiş. Milletlerarası zeytincilik federasyonunun çeşitli kongrelerinde zeytinyağcılıkla ilgili uluslararası bir kuruluşun varlığı fikri çerçevesinde 1956’da Cenevre Birleşmiş Milletler bünyesinde, Milletlerarası Zeytinyağı Anlaşması imzalanmış. 1958’de bu anlaşma tekrar ele alınarak bazı değişiklikler yapılmış. 1963’de üye ülkeler Cenevre’de toplanarak anlaşmayı yenilemiş. Türkiye’de bu sürede asıl üye olarak katılmış. 1964 yılı Sonbahar toplantısında Türkiye Başkanlık’a seçilmiş. 1965 İlkbahar toplantısının İzmir’de yapılması kararı verilmiş.⁵⁸³ 1965’e kadar Türkiye yurt içinde örgütlenme sürecini gerçekleştirirken Milletlerarası zeytin federasyonuna katılarak yurt dışında zeytin faaliyetlerinde etkin olmuştur.

3.4. Demokrat Parti Döneminde Amerikan Heyeti’nin Türkiye’yi Ziyareti ve Değerlendirmesi

3.4.1. Amerikan Heyeti Türkiye’de

Dr. Elmer Starch’ın başkanlığında Amerikan heyeti Bursa vilayeti ve çevresinde zirai ve veteriner çalışmalarını incelemiştir. Heyet, tespitlerinde; “Bursa ve çevresinin meyvecilik, sebzeçilik ve sütçülük bakımından değerlendirmiş. Çayır otlarının hayvancılık için uygun

⁵⁸¹ Hâkimiyet Gazetesi (02.10.1956), *Zeytincilik Kongresi Toplandı*, s. 1

⁵⁸² Yeni Ant Gazetesi (15.09.1957), *Zeytin Haşereleri İle Mücadeleye Başlanıyor*, s. 1-4

⁵⁸³ S. Aksu (1965), Milletlerarası Zeytin Konseyi Çalışmaları, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytin Yağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, 3(21), s. 12-13.

olduğunu, netice olarak da ziraî-veteriner işleri konusunda bölgeyi verimli değerlendirmiş. Heyetin kanaati, Bursa'nın konserve bakımından avantajlı olduğunu, 5-6 konserve fabrikasına hammadde sağlayacak sebzenin ve meyvenin yetiştirebileceğini raporlayarak gerekli olan bakanlıklara sunmuş.⁵⁸⁴ Sebze ve meyve üretimi, yeni bir iş sahası olarak değerlendirilmiş. Fakat bu ürünlerin çiğ ve konserve olarak tüketilmesi, saklanması ve raf ömrünün dikkat edilmesi gereken hususları vardı. Fakat inceleme yapılan topraklarda başka bir tarım ürünü olan zeytin, salamura yaparak veya sıkılıp yağ olarak daha uzun ömürlü saklanmış. Ticari olarak değerlendirildiğinde yağ farklı alanlarda da kullanılmıştır.

Tarım Bakanlığı ziraatın çeşitli sahalarında yeni sistemler uygulayarak, memleketin zirai kalkınması ile ilgili projeler hazırlamış. Bu projelerin gerçekleşmesi için gerekli olan kaynakta, Marshall yardım programından tarıma tahsis edilen ve merkez bankasında toplanan fondan temin edilmiş. Bakanlığın hazırladığı projelerin Zirai yayım, Zirai araştırma, sulama, yer altı ve yer üstü küçük sulardan faydalanma ve özellikle çeşitli hayvan neslinin ıslahı, tarım aletlerinin temini ve onarımı, tarıma yeni açılan araziler oluşmuş. Projelerin uygulanması için çalışma talimatı ve planda hazırlanmıştır.⁵⁸⁵

1950'den sonra Amerikan heyetinin, Türkiye ziyareti farklı zamanlarda sürmüştür. Marmara Bölgesi'nde Bursa Vilayeti ziyaretlerinde konserve üretimi değerlendirilmiş. Heyet, bölgede zeytinlik arazilerde, meyve yetiştirilmesi yönünde teşvik etmiş. Heyet ziyaretleri aralıklı zamanlarda sürmüştür ve gazete haberlerinde de yer verilmiştir. 1959'da Amerikalı zeytin uzmanlarının oluşturduğu heyet Bursa'ya gelmiştir. Özellikle Gemlik, Orhangazi ve Mudanya mıntıklarında incelemelerde bulunmuştur.⁵⁸⁶

Ankara'daki Amerika teknik yardım heyeti (I.C.A) zirai ekonomi mütehassısı Lippert S.Ellis ve Charles G.Grey Bornova zeytincilik Enstitüsü'nü ziyaret ederek milli zeytincilik komitesinin hazırlanan zeytinciliğin kalkınmasına ait projesini değerlendirmiş. Amerikalı uzmanlar proje hakkında not alarak ilgi göstermiştir.⁵⁸⁷

M*** D***, yine bu döneme tanıklık etmiştir.“2. Dünya harbinde Türkiye savaşa girmede ama ekonomisi çok etkilendi. O dönemde zeytin çok, ama para etmiyordu. Babamlar o zamanlarda şarap yapmak için üzüm ektiler. Hatta halk zeytin ağaçlarını da kesti.” Amerika'dan sana yağ ithalatı yapıldığı gibi konservelik meyve üretiminin olması zeytin

⁵⁸⁴ Ant Gazetesi (11.7.1950), *Bursa Konserve Fabrikası*, s. 1.

⁵⁸⁵ Hâkimiyet Gazetesi, 17.12.1953, *Şehir Haberleri*, s. 3.

⁵⁸⁶ Yeni Ant Gazetesi, 08.03.1959, *Zeytin Uzmanları Bursa'da*, s.1.

⁵⁸⁷ S. Aksu, *Haberler, Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin Ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, İstanbul, Aralık, 3(20), 1960, s. 10.

üretimini olumsuz etkiledi. Zeytin satışlarının sektöre uğradığını söyledi. M*** Bey hem bir ziraat çalışanı hem de zeytin üreticisi olarak durumu değerlendirdi.

O*** Bey, ise bu heyetlerin gelmesi mevzusunda zeytin üreticisi olarak, ticaretini yapan kişi olarak değerlendirdi. “Bursa’nın geliştirilmesi hususunda önemli ve gerekli bir adım. Coğrafi şartlara bağlı olarak farklı ürünlerin yetişmesi ekonomik açıdan gelişimi sağladı. Başta şeftali yetişmesiyle bölgede meyve suyu ve konserve ihracatının yapılmasının yolunu açtı. İklim şartlarına bağlı olarak zeytin yetişmeyen yerlerde elma, şeftali, kiraz gibi mali geliri olan ürünlerin yetişmesi gerekiyordu. Zeytinin yetiştiği yerlerde ise zeytin veya zeytinyağının raf ömrü uzun ömürlü olduğundan dolayı tercih ediliyor.” Nuri Bey yaşadığı bir olayı da anlattı. Pazarda karşılaştığı bir üretici, Nuri Bey’e salamura zeytinini satmak istemiş. Nuri Bey bu zeytinle ilgilenmediğini söylemiş, sohbete devam ederek yaşlı olmasına istinaden “kaç zeytin ağacın var? Diye sormuş. Adamın, 5000 ağaç, cevabına karşılık sen bu halinle bakmak neyse ama toplamak, satmak mesele demiş. Adam anlatmaya başlamış; “valla oğlum şeftali diktik meyve suyu fabrikasından 2 senede paramızı zor aldık, ahududu diktik yine parasını alamadık, başka ürünlerde ettik alan olmadı, yere döküldü. En garanti yine zeytini gördük satamazsak yağ yaparız dedik.” diye anlatmış. Nuri Bey, Almanya’da yaşadığı başka anekdottan yola çıkarak, devletin gerçekten desteklediğini düşünmediğini, köylünün ne ekeceğini bilemediğini söyledi. Devlet, üretim ve tüketim politikası belirlemiyor, köylüyü yönlendirmiyor.”⁵⁸⁸ Yani özetle devlet çiftçiyi piyasada bu ürün az veya fazla diyerek ekmesine teşvik ya da mani olmuyor, çiftçi ektiği ürün fazla olunca ya ucuza satıyor ya da elinde kalıyordu.

3.4.2. Amerika’da 4.H. Kulüpleri Ve Türkiye’ye Uyarlanması

Yeni teknik zirai bilgilerinin, çocuklar tarafından büyüklere öğretilmesi amacı için Amerika Birleşik Devletleri’nde 4.H. Clubs (kulüpleri) oluşturulmuştur. Yapılan inceleme ve değerlendirmelerden sonra Bursa Teknik Ziraat Müdürlüğü’nce, Marmara Bölgesi’nde uygulanmak üzere Bursa pilot bölge seçilmiş. Amerika Birleşik Devletleri’nin zirai sahada yaptığı büyük gelişmeyi yakından inceleyenler bu program ve sonuçları dikkatlerini çekmiş. Amerika gibi kısa bir tarihi olan devletin başta tarım olmak üzere başarı sağladıkların işlerin ne olduğu ve ülkenin gelişmesini nasıl etkilediği mercek altına alınmış. Amerikalı ziraatçılar yaptığı araştırmalarında, büyükler tarafından yeni teknik bilgileri benimsemesinde yaşanan sıkıntıların başında gelenekler olduğunu tespit etmiş. Bunu kırmak için 4.h. Clubs projesi geliştirmiş. ABD’de her sahada olduğu gibi zirai alanda da zirai araştırmalar için enstitüleri ve

⁵⁸⁸ O*** N** D** İle Görüşme (20.03.2019), Bursa

istasyonlarda yeni buluşlarla ilerleme sağlamış. Fakat geleneklere bağlılık baskın geldiği için çiftçilere öğretilmesi ve uygulanması zaman almış. Bundan dolayı küçük çiftçi çocuklarına yeni teknik bilgilerinin öğretilmesi, öğrendiklerini benimsemeleri kolay ve çabuk olmuş. Donatılan bilgileri çocuklar, büyüklerine de öğretebilecekleri düşüncesinden yola çıkarak ABD projeyi uygulamış. Bütün eyaletlerde zirai kalkınmada etkili olacağı düşünülen 4.H. Çocuk kulüpleri kurulup hizmete geçmiş. Kulüpler nedir ve nasıl işler? Kulüpler 11-17 yaşları arasındaki çocuklar kendi seçtikleri zirai konuda yeni teknik bilgilerle yetiştiren, zirai teşkilat kuruluşu olarak tanımlanmış. İngilizce kelime köklü four. H. Clubs açılımı baş, kalp, kol ve sıhhat kelimelerinin baş harfleri olmuş. Bu kulüplerde başlarıyla düşünen, kalpleriyle inan, elleriyle çalışan ve sıhhatli yaşayan nesiller hedeflenmiş. Dörtlü yonca yaprağı bu kulüplerin sembolü olmuş. Ziraat teşkilatının uzmanları ve teknisyenlerinin katılımıyla ayrı birer program olacak şekilde kulüpler açılmış. Belirlenen Kulüplere çocuklar istedikleri alanda katılmış. Meyvecilik, sebzecilik, tavukçuluk, arıcılık yetiştiriciliği olmak üzere belirlenen sahalarda en son zirai bilgilerle yetişmişler. Bütün Amerika'nın kalkınmasını yakından ilgilendirdiği için devlet desteklemiş ve eğitim masraflarını ücretsiz karşılamıştır.

Bursa Teknik Ziraat Müdürlüğü bu projeyi uygulamak için girişimde bulunmuş. 14.11.1956 tarihinde Bursa Teknik Ziraat Müdürlüğü'nde teşkilatın zirai uzmanları, kaza zirai teknisyenleri ve köy teknik zirai öğretmenlerinin katılımıyla müdürlükte toplantı yapılmış. Kulüplere dair bilgi ve ayrıntılar izah edilerek detayları tartışılmış. Mevcut köyler ve buradaki çocuklar, arzu ettikleri çalışma konusu ebeveynlerinin de rızaları doğrultusunda tespit edilmiş. Belirlenen köylerde yapılan görüşmede, köylüler projeyi ilgiyle karşılamış. Tespit edilen köylerde, kız ve erkek köylü çocuklarının teknik zirai bilgilerle yetiştirilmesine 4-K adı verilmiş. Ziraat vekâleti, bu konuda hazırlıkları tamamlayarak ve gerekli çalışmalara başlanması talimatını vermiş. Seçilen alana ait bilgilerin öğretilmesi ve uygulanması için program düzenlenmiştir.⁵⁸⁹

Niyazi Kuraloğlu, Hâkimiyet Gazetesinde yayınlanan 4-K çiftçi çocukları yetiştirecek liderler kursunu, yazısında eleştirmiştir. 1957'de Bursa vilayeti merkez, Çeltik, İsmetiye, Hamamlı ve Mustafakemalpaşa'nın Tepecik köyü olmak üzere 4 köyde 4-K projesi fiilen uygulanmıştır. 1958'de ise Mudanya, Karacabey, Yenişehir, Gemlik kazalarının belirlenen köylerinde de uygulamak için çalışma yapılmıştır. Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün ilgili uzmanları 4-K çiftçi çocuklarının faaliyetlerini sürekli yakından takip etmiş. Mahalli liderler, gelecek için önemli olan bu çalışmaların başarılı olmasında etkili olmuştur. Bazı yurt

⁵⁸⁹ N. Kuraloğlu (31.12.1956), Amerika'daki 4.H. Kulüpleri Nasıl Çalışır?, *Hâkimiyet Gazetesi*, s. 2-3.

dışındaki ülkelerde 4-H kulüpleri adıyla olan çalışmalar bizdeki 4-K'ya benzemişti. Ülke kalkınması için yapılan çalışmalarda, çiftçi çocukları başta üzere halkın aydınlanması hedeflenmişti. Dikiş, gıda, beslenme, sığırcılık, arıcılık, koyunculuk, sebzecilik ve hayvan yemleri olmak üzere proje 8 sahada başlamış. 8-18 yaş aralığının da 179 kız ve 218 erkek çocuk olmak üzere toplam 397 çocuk dâhil olmuş. Beraberinde 4-K üyesinin her biri köylerinden birer proje lideri, o köylerdeki grup başı ve mahalli liderlerde yer almıştı. Ziraat vekâletince her proje için ayrı ayrı renkli ve resimli bastırılıp gönderilen 4-K proje el kitaplarıyla çalışılmış. Mahalli liderlerin gayretine bağlı olan bu başarıdan dolayı Ziraat Vekâleti emriyle Teknik Ziraat Müdürlüğünce bölge ziraat okulunda ayrıca mahalli liderler kursu açılmış. Kursta liderlere sağlık, maarif, veteriner ve teknik ziraat müdürlüklerince ilgili müdür ve uzmanlar tarafından faydalı konferanslar verilerek uygulama yaptırılmıştır.⁵⁹⁰

Bu uygulama yabancı basında gündeme gelmişti. Türkiye'de Zirai İstihsal Davası Nasıl Halledildi: başlığıyla Hâkimiyet gazetesi Türkiye'nin başarısını duyurmuş. Paris'te çıkan "Paysan De La Loire" gazetesinin son nüshasında "yabancı memleketlere bakış" sayfasında Türkiye ziraatına ayrılmış. Ziraat Odaları başkanları, daimi meclis tarafından hazırlanan bu sayıda çıkan yazıda ziraatın modernleştirilmesi ve istihsalın artışı üzerinde durmuş. Türkiye nüfusunun çoğunluğunun yaklaşık %75'ni çiftçiler ve köylülerin oluşturduğu, milli ekonominin ziraat olduğu yazılmış. Türkiye'de ziraatı modernleştirmek ve istihsalı arttırmak için büyük gayret sarf edildiği tespiti yapılmış. Türkiye ihracatının esası ziraat ürünleri olduğu için ziraatı geliştirmek, amon (gübre istihsalı, makine yapımı) ve aval (silolar, beslenme, sanayi vs.) sanayinin ve ticaretin gelişmesiyle beraber olmuş. On yıl öncesinde Türkiye'nin modern ziraat materyalinden yoksunken gelinen noktada gerekli olan makineleşme sağlanmış. Mesleki eğitimi geliştirmek ve bilgiyi çiftçilerin anlayacağı şekle getirmek için zirai teknik servisi kurularak aktif çalışmış. Köylerde ziraat uzmanlarının yanında Amerika'dan uyarlanan 4-K kulüpleri kurulmuş. Zirai üretim artışında modern teknikler uygulanmış, bitki hastalıkları ve zararlı haşaratla mücadele edilmiştir. Arazi sulama, örnek çiftlikler, tohum istasyonları, gübre üretimi, hayvan yemi, bitki ziraatı ve hükümet kararlı fiyat politikasıyla zirai kredi siyasetini izlenmiştir. Türkiye'nin gelişen ziraatında hububat ve şeker üretimi, narenciye, zeytin yetiştirilen üretilen ürünler arasında sayılmıştır.⁵⁹¹

⁵⁹⁰ N. Kuraloğlu (21.06.1958), 4-K Çiftçi Çocuklarını Yetiştirecek Liderler Kursu Münasebetiyle, *Hâkimiyet Gazetesi*, s. 3

⁵⁹¹ Hâkimiyet Gazetesi (23.12.1958), *Şehir Haberleri*, s.2.

SONUÇ

Tarihin yazılması tarımla başlar. İnsanoğlu ilk kez toprağı işleyerek yerleşik hayata geçmiştir. Yapılan araştırmalarda ilk yerleşke Bereketli Hilal olan Mezopotamya topraklarında ilk evcilleşen buğday ve arpanın yanında yine aynı coğrafyada zeytin de evcilleştirmiştir. Zeytin, Akdeniz ikliminin doğal bitki örtüsüken Akdeniz'in kültür bitkisi olmuştur. Akdeniz ikliminin hâkim olduğu coğrafyaya dağılarak, uygarlıkların yaşantısını etkilemiş, kültürünü temsil etmiştir. Uygarlık tarihi süresince efsaneler ve yazılı kalıntılarda kültürün bir parçası olarak kutsal sayılmıştır. İnsanlar zeytine verdikleri önemi temsilen barışın sembolü olarak “zeytin dalını” kullanmışlardır. Zeytinden elde edilen yağ da zeytin kadar değerli olmuştur. Dini törenler, aydınlanma, sofralarda ve tıp alanında olmak üzere farklı alanlarda kullanılmıştır. Geçim kaynağı olan bilhassa Akdeniz ticaretinde yerini almıştır.

Türkiye’de zeytincilik Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte milli servet olarak değerlendirilmiştir. Atatürk’ün Yalova seyahatinde zeytinciliğe gereken önemin verilmesi vurgusuyla başlayan süreçte zeytin üretimine dair kararlar alınmıştır. Devlet çiftliklerinde zeytinin gelişimi için araştırmalar yapılmıştır. Zeytin üretimi yapan memleketlerden eğitimli uzmanlar getirilirken aynı zamanda eğitim alması için de yurt dışına öğrenciler gönderilmiştir. Zeytin yetiştirmek kadar zeytinden verimli ve hijjenik yağ elde etmenin fenni yolu araştırılmış, sabun imalatında pirina kullanılmış hatta zeytinyağı elde edilirken çıkan karasuyundan maya üretilmiştir. Örnek zeytinlikler ve fidan yetiştirmek üzere tesisler dizayn edilmiştir. Zeytin tarımı modernleşmiş, teknik ekipmanlar kullanılmıştır. Köylünün zeytin yetiştirmesi için fidan dağıtımı yapılmıştır. Delice olarak adlandırılan yabancı zeytin ağaçları aşıl原因arak köylüye dağıtılmıştır. Zeytin ağaçlarını korumak ve üretimi desteklemek için zeytine dair layiha ve kanunlar çıkarılmıştır. Özellikle 1939’da zeytinliklerin ıslahı ve yabancıların aşıl原因ması hakkında kanunla zeytin ve zeytinyağının durumu yasal olarak belirlenmiştir. Kanunun hedefi; zeytin üretiminin yayılması ve verimli ürün elde edilmektir. Aynı zamanda iklim ve coğrafi koşullara uygun verimli olan zeytin ağaçlarının araştırması yapılması için 1937 senesinde Bornova Zeytincilik Araştırma Enstitüsü kurulmuştur. Üreticiye ulaşmak için kurslar açılmış, kitapçık ve broşürler devlet eliyle yayınlanmış dağıtılmıştır. ABD’nin tarım sektöründe ilerlemesinde etkili olan 4H kursları örnek alınarak Türkiye’ye uyarlanmıştır.

Marmara Bölgesinde Bursa’da özellikle zeytin hususunda pilot çalışma yapılmıştır. Üreticilerin örgütlenmesini, üretim ve pazarlama safhasında devlet desteklemiş, gerekli olan

koruyucu ve teşvik edici kanunları da çıkarmıştır. Zeytinyağının kalitesinde üretimden paketlenmesine kadar her safhada olması gereken şartlar incelenerek tek tek ele alınmış, kriterler belirlemiştir. Zeytinin saklanması tuz buhranı, kap sıkıntısı yaşansa da çözüm bulunmuştur. Elde edilen ürünlerin ithalatının yapılması için gerekli pazarlama zemini oluşturulmuştur. Devlet ticari anlaşmalarında zeytin ve zeytinyağına da yer vermiştir. Kurulan zeytin fidanı tesislerinden fidan dahi ihraç edilmiştir.

Zeytincilik faaliyetinde en büyük sorun olan haşaratla mücadelede yine devlet öncü olmuştur. Zeytin hastalık ve haşaratlarıyla mücadele edilince daha verimli mahsul alınabileceğinin tespiti yapılmıştır. Gerekli olan ilacın uygulanması için Zirai Mücadele Teşkilatı kurulmuş, teşkilat ürünlerin gelişimini takip ederek hem ilacı uygulamış hem de uygulanmasında üreticiye rehberlik etmiştir. 1923’de devlet, mücadelede ilaç ve alet temin ederken 1950’de iktidarın değişmesiyle zeytin hastalıkları ve haşaratla mücadelede devlet sadece yol gösterici işlevini üstlenmiştir. Öncesinde teknik bakım desteği ve denetlemesini yaparken bu tarihten sonra bu işlevini bırakmıştır.

Savaş sonrasında yetersiz zeytin üretimine bağlı olarak zeytinyağında iase sorunu yaşanmıştır. Çözüm olarak zeytinyağının kullanıldığı yerlerde Teşvik-i Sanayi Kanununa dayalı olarak araşit yağ gümrüksüz olarak ithal edilmiş ve tüketilmiştir. Fakat zaman içinde çözümü güç bir sorun haline almıştır. Sabun yapımında pirina yağ kullanılırken zeytinyağın yerine mahlût yağ olarak kullanılmıştır. Sabun yapımında kullanılacak asit derecesi yüksek olan yağlar diğer yağlarla karıştırılarak yemeklik yağ olarak satılmıştır. ABD II. Dünya Savaşı’ndan sonra tarım piyasasını yakın takip ederek yağ üretiminde yer almıştır. Yemeklik tüketimde soya yağı ve sabun imalatında don hayvan yağını ihracatını yapmıştır. İklim koşullarının kötüye gidince ürünün yetersiz kaldığı senelerde cazip fiyatı ve ulaşılabilirliğinden dolayı zeytin üreten ülkeler talep etmişlerdir. Akdeniz zeytin üreticisi ülkeler bu durumdan daha sonra rahatsız olmuş ve birleşme kararı almışlardır. Fakat İtalya başta olmak üzere bazı zeytin ihracatı yapan ülkeler bu yağların memlekete girişinde gümrük vergisi almak gibi uygulamalar yapmış ve bu durumdan etkilenmemişlerdir. Zeytin mahsulünün alınması zaman aldığından üretim teşvik edilmiştir. Fakat Türkiye böyle bir uygulama yapmadığı için yağ piyasasındaki ticaretten olumsuz etkilenmiştir. Zeytinyağının arzı ve fiyat politikasındaki dengeyi sağlayamamıştır. Üretimi teşvik edememiş aksaklıklar yaşanmıştır. Aynı zamanda ABD’den Türkiye’ye gelen heyetlerin zeytin yetişen Marmara Bölgesinde tarım üretimine dair raporları da üretime yön vermiştir. Burada konserve ve meyve yetiştirilmesine uygun olduğu neticesine varılmıştır. Oysa ki doğada kendiliğinden

yetişen zeytin salamura ve yağ olarak uzun zaman saklanarak raf ömrü uzayabilmekte fakat meyve ya da sebzelerin raf ömrü uzun değil ve bu gıdaların işlenmesi için gerekli teknik şartlar mevcut değildi. Bu konunun siyasi boyutları olma durumu da söz konusudur.

Cumhuriyet'in kurulmasından 1950 senesine kadar yapılan girişimlerle zeytincilik faaliyeti başta Marmara ve Ege Bölgesinde verimli ve etkili olmuştur. Fakat 1939'da II. Dünya Savaşının başlamasıyla Türkiye'de ekonomik sıkıntılar da yaşanmıştır. Savaşta tarafsız kalmak için tedbir amaçlı alınan kararlar, tarım sektöründe ve ekonomide olumsuz yansımaları olmuştur. Zeytin üretimi ve sanayisi olumsuz etkilenmiştir. Zirai üreticiler başta zeytincilik faaliyetinde örgütlenmeye giderek Marmara Birlik'i kurmuşlar, zeytin ve zeytinyağının satışını tek elde toplayarak kontrol altında tutmak istenmişlerdir. 1950 senesinden sonra özellikle zeytinyağının üretiminden halka satışında sıkıntılar yaşanmış, karaborsaya düşmüştür. Tarım siyasetinde, yanlış politikalar izlenmesinin yanında iklim şartları da zeytini olumsuz etkilemiştir. 1953 senesinde görülen ve ziraat uzmanlarının teşhis edemedikleri bir zeytin hastalığı ve haşaratı ile karşılaşmıştır. Aynı zamanda zeytin piyasasında hem üretici hem tüketiciler fiyatların istikrarsızlığından mağdur olmuştur. Büyükşehirlerde yağ iâşesini sağlamak güçleşmiş, İstanbul başta olmak üzere büyükşehirlerde çözüm olarak tanzim satışları yapılmıştır. Geçici çözüm olması ve organizasyon eksiliğinden hedeflenen başarı sağlanamamıştır. Yapılan araştırmalarda Migros'un memlekette uyarlanması uygun görülmüş, bunun yanı sıra zeytinyağı fiyat politikasında tekelci yapının yerine rekabet ortamı sağlanmıştır.

1950'den sonra İktidara Demokrat Parti geldikten sonra zeytinliklere gerekli bakım yapıp hastalık ve haşaratla mücadele edildiğinde istenilen verimin alındığı görülmüştür. Araşit yağlar, nebati yağlar ve don yağlarının Türkiye'de tüketilmesi yağ piyasasında istikrarsız fiyat politikasını tetiklemiştir. Memlekette üretilen zeytinyağı başta olmak üzere halk temel tüketim maddesine ulaşamamış, yağda karaborsa yaşanmıştır. Diğer taraftan üreticinin mahsulü para etmemiş, emeğinin karşılığını alamamıştır. Üretici üretime küstüğünde zeytin ağacına gerekli bakım, özen gösterilmediğinde mahsul almak zorlaşmıştır. Satış kooperatifi Marmara Birliğin kurulması bu bölgedeki üreticiler için sevindirici olmuş, fakat zamanla sorunlar yaşanmıştır. Siyasi erklerin tarım politikasına dahil olması üreticiyi olumsuz etkilemiştir. Özellikle zeytin gibi üretimi zaman alan tarım sahasında, siyasi politikalarla değil de uzun soluklu plan programla hareket edilmesi gerekliydi. Nitekim İtalya gibi zeytinyağı ihracatı ve ithalatı yapan zeytin üreticisi ülkenin izlediği politika örnek niteliktedir. İtalya, zeytin üretimi hususunda gerekli araştırmaları yapmış, kanunlarla üreticini

korumuş ve aldığı kararlarla fiyat politikasını belirlemişti. Halkın ucuz nebati yağlara kaymasına mani olmuştu. İtalya'nın aldığı kararlar ve uygulamalar Milletlerarası Zeytin Konseyinde de gündeme gelmiş ve doğru olduğu kabul edilmişti.

Türkiye, 1920'li yıllarda Teşvik-i Sanayi Kanunu'na bağlı olarak aldığı kararlar ve uygulamaları çeşitli nedenlerle devamlı surette uygulanacak partiler üstü bir “Zeytin Politikasına” dönüştürememiştir. 1950'den sonra ise zeytincilik faaliyeti çeşitli nedenlerle korunamamıştır. İtalya ile kıyaslandığında yeterli tedbirleri almamış, zeytin müstahsilini himaye edememiş zeytin üretiminde gerilemeler yaşanmıştır. Marmara Bölgesinde tek geçim kaynağı zeytin olan üreticiler zeytin konusunda izlenen yanlış politikadan olumsuz etkilenmiştir. Zeytinyağı ve sabun sanayi iç içe geçmiş olduğu için zeytin üreticisi dışında zeytin sanayisi de etkilenmiştir. Dünyanın en kaliteli zeytin ve zeytinyağlarını üreten ve de en geniş zeytin bahçelerine sahip olan ülkeler arasında yer almasına rağmen zeytin üretimine dair Cumhuriyetin ilk yıllarında başlatılan seferberlik ve devlet politikası ilerleyen dönemlerde devam ettirilmediği için zeytincilik konusunda kazanılan ivme gitgide azalmıştır.

KAYNAKÇA

- 1966-67 Mahsul Yılında Zeytin Sineğinin Meydana Getirdiği Zarara Ait Rapor** (1967), Ayvalık Zeytin Ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, s. 351-353.
- Aksu S.** (1961), Haberler, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.4, s. 41-43.
- Aksu S.** (1961). Demonstrasyon Zeytinlikler, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.5, s. 30-37.
- Aksu S.** (1967), Zeytincilik Çalışmaları, *Zeytin Meslek Dergisi*, Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, 3(30), s. 365-380.
- Aksu, S.** (1960), Yunanistan Zeytinyağlarının Kalitesi, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, İstanbul, Aralık, S.3, s. 25-37.
- Aksu, S.** (1960). Zeytincilik Bibliyografisi, Zeytinliklerde (Araştırma),(Deneme) ve (Demonstrasyon)'lar Üzerine Görüşlerimiz, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, İstanbul, 3, s. 30-45.
- Aksu, S.** (1961). Marmara Bölgesi Zeytinciliği, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, 4, s. 25-40.
- Aksu, S.** (1961). Zeytin Bibliyografyası, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytin Yağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.6, s. 34-47.
- Aksu, S.** (1965), Nebati yağ Anlaşması Feshedildi, *Zeytin Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, İstanbul, Nisan, 3(21), s. 15-17.
- Aksu, S.** (1965). Milletlerarası Zeytin Konseyi Çalışmaları, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytin Yağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, 3(21), s. 10-25.
- Aksu, S.** (1967), Zeytin Hastalık ve Zararlıları ve Mücadelesi, *Zeytin Meslek Dergisi*, Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, 3(30), s. 385-399.
- Aksu, S.** (1967). Ortak Pazar İlişkileri Ve Sürüm Kolaylığı İstenen İhraç Maddelerinin Başında Zeytinyağı Geliyor, *Zeytin Dergisi*, Ayvalık Zeytin Ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, 3(29),s. 325-350.
- Akşam Gazetesi** (26 Kânunusani 1930), *Muhtelif İhracat Maddelerinin Vaziyeti*, s. 3.
- Ant Gazetesi** (01.12.1951), *Haberler*, s. 2.
- Ant Gazetesi** (01.08.1950), *Haberler*, s. 2.
- Ant Gazetesi** (05.07.1954), *Nebati Yağlar*, s. 1.
- Ant Gazetesi** (05.05.1953), *Başlık okunmuyor*, s. 1-4.
- Ant Gazetesi** (05.07.1950), *Haber başlığı okunamamıştır*, s. 1.

Ant Gazetesi (06.01.1950), *Haber başlığı okunamamıştır*, s. 2.

Ant Gazetesi (06.03.1953), *Haberler*, s. 1-4.

Ant Gazetesi (11.07.1950), *Bursa Konserve Fabrikası*, s. 1.

Ant Gazetesi (12.03.1955), *Başlık okunmuyor*, s. 1-3.

Ant Gazetesi (12.09.1952), *Haberler*, s.4.

Ant Gazetesi (13.04.1955), *Haberler*, s. 1-3.

Ant Gazetesi (13.04.1951), *Başlık silik*, s. 2.

Ant Gazetesi (15.01.1950), *Haberler*, s. 2.

Ant Gazetesi (15.3.1950), *Yağ Tüccarları*, s. 1.

Ant Gazetesi (16.09.1950), *Başlık yok*, s. 4.

Ant Gazetesi (17.04.1955), *Dedikosulu Sudkostik Tezvi'atı Hakkında*, s. 1-3.

Ant Gazetesi (18.01.1950), *Haberler*, s. 2.

Ant Gazetesi (19.01.1955), *Haberler*, s. 2.

Ant Gazetesi (21.02.1953), *Bursa Zeytincilik Müttehassıslığından*, s. 4.

Ant Gazetesi (21.07.1950), *Haberler*, s. 2.

Ant Gazetesi (21.09.1950), *Haberler*, s. 2.

Ant Gazetesi (22.12.1954), *Haberler*, s. 2.

Ant Gazetesi (22.09.1950), *Haberler*, s. 2.

Ant Gazetesi (23.02.1952), *Haber başlığı silik*, s. 1-3.

Ant Gazetesi (23.05.1951), *Haberler*, s. 2.

Ant Gazetesi (25.03.1952), *Haber başlığı okunamamıştır*, s. 3.

Ant Gazetesi (25.03.1955), *Teknik Ziraatin Yıllık Kongresinde Acı Tenkitler*, s.1-4.

Ant Gazetesi (26.01.1955), *Haber başlığı okunamamıştır*, s. 1.

Ant Gazetesi (26.10.1951), *Haber başlığı okunamamıştır*, s. 1-3.

Ant Gazetesi (27.06.1953), *Zeytin Güvesi*, s. 1.

Ant Gazetesi (27.06.1953), *Yağların Kontrolüne Dair Şikayet*, s. 3.

Ant Gazetesi (27.06.1953), *Başlık silik*, s. 3.

Ant Gazetesi (29.09.1950), *Haberler*, s. 2.

Ant Gazetesi (30.06.1953), *Haberler*, s. 2.

Ant Gazetesi (30.07.1951), *Bu Seneki Zeytin Mahsulümüz İyi Değil*, s. 2.

Ant Gazetesi (31.01.1955), *Haberler*, s. 1-3.

Ant Gazetesi (31.05.1951), *Haberler*, s. 2.

Ant Gazetesi, (26.03.1950), *Haber başlığı yoktur*, s. 2.

- Arı, O.** (1960). Zeytinciliğin En Mühim Bir Kaç Fitopatoloji Problemi ve Alınması Gereken Başlıca Tedbirler, *Zeytin Meslek Dergisi*, Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, c. 3, s. 25-40.
- Arı, O.** (1961), Zirai Mücadeleyi Esas İtibariyle Devlet Mi Yoksa Müstahsil Mi Yapmalıdır?, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, 4(2), s. 32-37.
- Arıkan, Z.** (2006). Midilli-İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(40), s. 40-55.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II 1906-1938** (1997). Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Barlas F.** (1937). *Zeytincilik Kanun ve Nizamnamesi, Ticarete Zeytincilik*, Bursa Koza T:S:K: Birliği, Bursa.
- Barlas, F.** (1937), *Zeytinliklerde Sinek ve Güve Kullanılan, Aletler*, Bursa Koza T.S.K. Birliği, Bursa.
- Barlas, F.** (1937), *Zeytinliklerin Sürülmesi ve Gübrelenmesi*, Bursa Koza T.S.K. Birliği, Bursa
- Barlas, F.** (1940), *Zeytinliklerde Bakım İşleri (Kanun ve Nizamnamesi)*, Bursa Emek Basımevi, Bursa.
- Başkanlık Cumhuriyet Arşivi** (02.03.1957), 30-18-01-02_145-116-20.
- Başkanlık Cumhuriyet Arşivi** (03.04.1951), 030/01 /76/ 479 /13,.
- Başkanlık Cumhuriyet Arşivi** (04.01.1959), 30-18-1-2_141-114-17.
- Başkanlık Cumhuriyet Arşivi** (04.10.1931), 07.3.1934, 030 -0 -18/01-02-43-12-019.
- Başkanlık Cumhuriyet Arşivi** (06.04.1951), 030/01/76/479/13,.
- Başkanlık Cumhuriyet Arşivi** (07.08.1953), 30-18-1-2_115-72-17.
- Başkanlık Cumhuriyet Arşivi** (07.3.1934), 030 -0 -19/01-02-53-12-020.
- Başkanlık Cumhuriyet Arşivi**, 30-18-1-2_141-114_17, 28.10.1958.
- Başkanlık Cumhuriyet Arşivi**, 30-18-1-2_141-114-17.
- Cumhuriyet Gazetesi** (01. Kânunisanî 1933), *İktisat Vekaleti'nde Türk Mahsulat ve Mamulatından*, s. 10.
- Cumhuriyet Gazetesi** (01.01.1946), *Zeytinyağ Alan Bakkallara Ticaret Ofisi Umum Müdürlüğünden*, s. 5.
- Cumhuriyet Gazetesi** (01.02.1933), *Mudanya'da İmar İşleri*, s. 5.
- Cumhuriyet Gazetesi** (01.02.1946), *Rumanya Bizden Ticari Taleplerde Bulunacak*, s. 3.
- Cumhuriyet Gazetesi** (01.10.1932), *Tirilye'nin Zeytin Mahsulü*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (01.08.1933), *Zeytinyağlarından Muamele Vergisi Alınacak*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (02.03.1932), *Ağaç Koruma Cemiyeti*, s. 3.

Cumhuriyet Gazetesi (02.11.1932), *Yeni Zeytinyağı Mahreci*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (03.04.1931), *Zeytin Memleketinde...*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (03.04.1931), *Zeytin Memleketinde...*, s.2.

Cumhuriyet Gazetesi (05.12.1932), *Zeytinleri Devşirme Usulü*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (06.04.1931), *Yalova'daki Gazi Çiftliği*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (08.01.1932), *Nebati Yağlar ve Sırrı B.'in Takriri*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (08.09.1933), *Ticari Anlaşma*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (08.11.1931), *Araşit Yağı Zeytinciler Bilaresim İthalini İstemiyorlar*, s. 6.

Cumhuriyet Gazetesi (08.11.1939), *Müteferrik Türk –Rumen Ticaret Mütakereleri Devam Ediyor*, 2.

Cumhuriyet Gazetesi (09.01.1940), *Ege'de Zarar Miktarı*, s. 6.

Cumhuriyet Gazetesi (09.03.1934), *Zeytinyağı Rekoltesi*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (10.04.1931), *Ziraat Odası Azası*, s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (10.10.1932), *Rusya Türkiye'den Zeytin Alıyor*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (10.12.1937), *Kömürden Sabun İmal Ediliyor*, s. 9.

Cumhuriyet Gazetesi (10.07.1933), *Türkiye'nin Mısır İle Olan Ticaret Vaziyeti*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (10.9.1932), *Zeytin Mahsulümüz*, s. 3.

Cumhuriyet Gazetesi (11.03.1930), *Zeytincilikte Buhran*, s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (11.03.1930), *haber başlığı okunamamıştır*, s. 2-5.

Cumhuriyet Gazetesi (11.04.1931), *İsveç Zeytin Alacak*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (11.06.1931), *Zeytinyağı Mahsulümüz*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (11.08.1930), *Burhaniye'de Müthiş Bir Bora*, s. 3.

Cumhuriyet Gazetesi (11.08.1937), *Türkiye-Polonya Ticaret Muahedesi*, s. 3.

Cumhuriyet Gazetesi (11.12.1937), *Zeytin Rekoltemiz ve Yağcılığımız*, s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (12.02.1933), *İtalya'nın Yeni Zeytin Mahsulü*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (12.07.1930), *Mudanya Belediye Reisinin Gazetecilerden Ricası*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (12.03.1933), *Dünya Zeytin Rekoltesi*, s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (12.03.1934), *Mudanya İskelesinin Bugünkü Hali*, s. 3.

Cumhuriyet Gazetesi (12.04.1933), *Tuz Pirimi Nisbeti*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (13.03.1931), *İspanya Türkiye'den Zeytin Alacak*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (13.12.1939), *Bursa'da Zeytin Ağaçları Islah Ediliyor*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (13.05.1936), *haber başlığı okunamamıştır*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (14.8.1939), *Ziraat Veakaleti'nin Ehemmiyetle Nazar-ı Dikkatine*, s. 8.

Cumhuriyet Gazetesi (15.07.1947), *Dost Acı Söyler Sakın Ha!*, s. 3.

Cumhuriyet Gazetesi (15.12.1932), *Hükümetin Şeker İthalatı İçin Verdiği Karar*, s. 6.

Cumhuriyet Gazetesi (15.07.1937), *Yeni İthalat Rejimi Başladıktan Sonra Resmi Arttırılan Maddelerde İhtikâr Yapılmayacak*, s. 7.

Cumhuriyet Gazetesi (16.02.1936), *Geçen Seneki Müthiş Zelzelenin Yıkamadığı Camiyi Bu Seneki Fırtına Yerlere Serdi*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (16.10.1932), *İktisat Vekili Zeytincileri Kabul Etti*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (16.12.1932), *Zeytin Çekirdeklerinden Yağ Çıkarılacak*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (16.04.1934), *Rusya'ya Zeytin İhracatı*, s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (17.02.1930), *Haberler/İzmir'de*, s. 6.

Cumhuriyet Gazetesi (17.02.1936), *Geçen Seneki Müthiş Zelzelenin Yıkamadığı Camiyi Bu Seneki Fırtına Yerlere Serdi*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (17.10.1932), *Kahve Alıp Mal Vereceğim*, s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi (17.11.1934), *Gemlik'te Zeytin Mahsulü Çok İyi*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (17.07.1939), *Gemlik'te Bir Zeytin Borsasına Lüzum Var*, s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (18 Kânunisanî 1933), *Gümrüklerdeki Çayın Da İthaline Müsaade Edildi*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (18.02.1932), *Ayvalık Yağcıları Nazmi Nuri Bey'e Cevap Veriyorlar*, s. 3.

Cumhuriyet Gazetesi (18.03.1931), *Ayvalık'ta Zeytin ve Yağ İstihsali Ne Kadar?*, s. 3.

Cumhuriyet Gazetesi (18.10.1935), *Zeytinyağı Piyasası Yüксеlecek*, s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (18.03.1933), *Bizde Hayat Pahalılığı*, s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi (19.01.1930), *Mudanya Telgrafhanesi*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (19.01.1931), *Zeytinlerimiz/Memleketimizde On Beş Milyon Ağaç Var*, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi (19.01.1932), *Piyasamız Ne Halde* s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (19.01.1932), *Zeytinyağı İhracatı Azaldı*, s. 6.

Cumhuriyet Gazetesi (19.01.1946), *Zeytinyağ Fiyatları*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (19.01.1946), *Gemlik'te Bir Zeytin Borsasına Lüzum Var*, s. 3.

Cumhuriyet Gazetesi (19.02.1932), *Nebati Yağ Maddeleri İçin Harici Ne Veriyoruz?*, s. 3.

Cumhuriyet Gazetesi (19.02.1940), *Zeytincilik Kursları*, s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (19.12.1933), *Gemlik'ten Bursa'ya İhrac Edilen Ürünleri*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (19.12.1939), *Arjantinle Ticari Münasebetler*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (20.02.1932), *Harıçten Araşit Yağ İthal Etmek Zaruridir*, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi (20.02.1937), *Gemlik'te Zeytin Mahsulü Çok İyi*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (20.10.1932), *İktisat Vekilimiz Celal Bey Dün Şehrimize Geldi*, s. 1-4.

Cumhuriyet Gazetesi (20.12.1937), *Gemlik'te Tuz Buhranı*, s. 6.

Cumhuriyet Gazetesi (21 İkinci kânun 1936), *Ayvalık Zeytin Müstahsilleri*, s. 7.

Cumhuriyet Gazetesi (21.02.1936), *Erdek'te Zeytin Ağaçları Harap Oldu*, s. 6.

Cumhuriyet Gazetesi (21.06.1933), *Bulgaristanla Ticaret Mukavelesi*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (21.06.1933), *Romanya'ya Zeytin İhracımız Azaldı*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (22.01.1932), *Müteferrik Zeytinlerimiz İçin Getirilen Müttehassıs*, s. 2

Cumhuriyet Gazetesi (22.11.1932), *Mısır'a Zeytin Sevkiyatı*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (22.06.1933), *Tütün ve Kahve Takası*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (23.01.1936), *Zeytin Mintikasında*, s. 10.

Cumhuriyet Gazetesi (23.10.1932), *Zeytinde Takasa Tabi*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (23.11.1933), *Sovyetler Beş Yüz Bin Kilo Zeytin Alıyorlar*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (23 Kânunisanî 1933), *Sanayimiz İçin Verilecek Yeni ve Esaslı Kararlar*, s. 1-4.

Cumhuriyet Gazetesi (24.01.1936), *Zeytin Müşterileri*, s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (24.08.1936), *Zeytinyağına Muayyen Bir Kıymet Takdir Edildi*, s. 3.

Cumhuriyet Gazetesi (24.12.1939), *Karamürsel'de Zeytincilik Kursu*, s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (25.06.1934), *Türkiye Mısır Ticareti*, s. 4.

Cumhuriyet Gazetesi (26.02.1931), *Peynir ve Zeytin İhtikârı*, s. 3.

Cumhuriyet Gazetesi (26.02.1934), *Piyasa Vaziyeti*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (26.12.1937), *Gemlik'te Zeytin Fiyatları Çok Düşük*, s. 9.

Cumhuriyet Gazetesi (26.06.1933), *İktisat Vekaletinden*, s.7.

Cumhuriyet Gazetesi (27.01.1930), *Zeytinyağı Tüccarının Teşebbüsleri*, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (27.01.1932), *Zeytinyağı Faaliyeti Yükseliyor*, s. 3.

Cumhuriyet Gazetesi (27.11.1937), *Bursa ve Havalisinde Zeytin Mahsulü*, s. 7.

Cumhuriyet Gazetesi (27.12.1933), *Yeni Türk ve Yunan Ticari Antlaşması*, s. 5.

- Cumhuriyet Gazetesi** (28.03.1931), *Zeytinyağları Bu Sene Niçin İyi Fiyatla Satılamadı?*, s. 2.
- Cumhuriyet Gazetesi** (28.03.1931), *Zeytinyağları Bu Sene Niçin İyi Fiyatla Satılamadı*, s. 2.
- Cumhuriyet Gazetesi** (28.04.1930), *Sanayi Kongresi*, s. 3.
- Cumhuriyet Gazetesi** (28.09.1947), *İzniklilerin Haklı Dilekleri*, s. 4.
- Cumhuriyet Gazetesi** (28.12.1939), *Dünkü İhracat*, s. 5.
- Cumhuriyet Gazetesi** (30.07.1932), *Zeytin Sinekleri İle Mücadele*, s. 2.
- Cumhuriyet Gazetesi** (30.11.1937), *Vilayet Ziraat İşleri*, s. 2
- Cumhuriyet Gazetesi** (30.08.1937), *Marmara'da Zeytin Mahsulü*, s. 7.
- Cumhuriyet Gazetesi** (30.09.1934), *Sovyetlerle Yeni İtilaf*, s. 1.
- Cumhuriyet Gazetesi** (31.03.1933), *Zeytincilik İçin Ciddi Tedbirler Almak Lazım*, s. 4.
- Cumhuriyet Gazetesi** (28.9.1932), *Zeytinliklerin Islahı*, s. 4
- Çanga, S.** (08.12.1956), *Zeytin Müstahsilinin Şikâyeti*, *Yeni Ant Gazetesi*, s. 2.
- Çeçen K.** (1961), *Türkiye'de Zeytincilik*, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytin Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.7, s. 35-50.
- Çeçen, K.** (1960). *Zeytinliklerde (Araştırma),(Deneme) ve (demonstrasyon) Üzerine Görüşlerimiz*, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti, c.3, s. 30-47.
- Çeçen, K.** (1962), *Zeytinlikte (Dikme) (Fidan) Dikimi ve Bakımı Teknik Prensipleri Üzerine Düşüncelerimiz*, Bornova Zeytincilik Enstitüsü, Devlet Matbaası.
- Diamond, J.** (2018). *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, Çev: Ülker İnce, Pegasus Yayınları, İstanbul.
- Doğan, F.** (2007), *Osmanlı Devleti'nde Zeytinyağı (1800-1920)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğanoğlu, Z.** (10.12.1933), *Arpa İhracatımız*, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 4.
- Duman, D.** (2015), *Türkiye'nin Sanayi Ve Tarım Politikasının Oluşturulmasında Birinci Sanayi Ve Birinci Ziraat Kongrelerinin Etkileri*, *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 3(2).
- Ersoy, Ş.** (11.12.1959), *Zeytincinin Kaderi*, *Yeni Ant Gazetesi*, s. 2-3.
- Fiestas Ros De Ursinos, J.A.** (1961), *Zeytinyağı Fabrikası Artığı Olan Karasuların Hayvan Yemi Olarak Değerlendirilmesi Üzerine Araştırmalar*, çev: İbrahim Yenicesu, *Zeytin Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, s. 40-55.
- Gürsoy Naskali, E.** (2007). *Zeytin Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Hâkimiyet Gazetesi** (01.06.1958), *Dört Kazada Zeytin Güvesi Mücadelesi Başlıyor*, s. 2.
- Hâkimiyet Gazetesi** (01.10.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (01.09.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (02.10.1956), *Zeytincilik Kongresi Toplandı*, s. 1

Hâkimiyet Gazetesi (02.10.1959), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (02.12.1955), *Zeytinyağ Piyasası*, s. 1.

Hâkimiyet Gazetesi (03.07.1953), *Zeytin Ağaçlarını Kemiren Bir Dert*, s. 3.

Hâkimiyet Gazetesi (03.08.1957), *Zeytinyağ Fiyatının Artması Önlenecek*, s. 1.

Hâkimiyet Gazetesi (03.08.1951), *Üç Milyon Zeytin Ağacı İlaçlandı*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (04.01.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (04.03.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (04.06.1953), *Ziraat Odaları Kanun Layihası Hazırladı*, s. 3

Hâkimiyet Gazetesi (04.10.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (05.03.1957), *Şehir Haberleri*, s.3.

Hâkimiyet Gazetesi (05.03.1959), *Şehir Haberleri*, s.4.

Hâkimiyet Gazetesi (06.03.1958), *İzmir’de Zeytin Güvesi İle Mücadeleye Başlandı*, s. 4.

Hâkimiyet Gazetesi (06.04.1955), *haber başlığı silinmiş*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (06.10.1953), *Yurdumuzda Zirai Mücadele Faaliyeti*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (08.03.1953), *Yurttan Haberler/Burhaniye’de*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (08.06.1959), *Şehir Haberleri*, s. 3.

Hâkimiyet Gazetesi (08.12.1956), *Şehir Haberleri*, s. 3.

Hâkimiyet Gazetesi (09.01.1958), *Zeytin Güvesi Mücadelesi Yakında Başlıyor*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (09.01.1959), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (09.08.1953), *Müstahsilin Vergisi*, s. 1.

Hâkimiyet Gazetesi (09.10.1953), *Şehir Haberleri*, s. 3.

Hâkimiyet Gazetesi (10.01.1957), *Şehir Haberleri*, s. 3.

Hâkimiyet Gazetesi (10.6.1952), *Mudanya’da*, s. 1.

Hâkimiyet Gazetesi (10.07.1951), *Zeytin ve Çekirge Mücadelesi*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (11.01.1955), *Şehir Haberler*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (11.06.1953), *Zeytinyağ Rekoltesi Rekor Teşkil Ediyor*, s. 1.

Hâkimiyet Gazetesi (11.10.1950), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (11.08.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (12.02.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (12.03.1959), *Şehir Haberleri* s. 1-4.

Hâkimiyet Gazetesi (12.06.1958), *Orhan Gazi Zeytinlikleri İlaçlanamıyor*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (12.10.1956), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (13.08.1956), *Şehir Haberleri*, s.1-3.

Hâkimiyet Gazetesi (13.9.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (14.03.1959), *Şehir Haberleri*, s.2.

Hâkimiyet Gazetesi (14.04.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (14.10.1952), *Şehir Haberleri*, s. 1-4.

Hâkimiyet Gazetesi (14.11.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (14.07.1951), *Karasinek Mücadelesi Başladı*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (15.02.1953), *Zeytin Güvesi İle Mücadele*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (15.03.1957), *Sabun Don Yağı İle İmal* 19.06.1958, s. 1.

Hâkimiyet Gazetesi (15.10.1950), *Başlık kısmı silik*, s. 1.

Hâkimiyet Gazetesi (15.05.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (15.05.1954), *Gemlik'te Zirai Mücadele*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (16.01.1953), *Marmara Bölgesi Zeytin Rekoltesi*, s. 1.

Hâkimiyet Gazetesi (16.02.1958), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (16.03.1958), *Zeytin Güvesi Mücadelesi Yakında Başlıyor*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (16.03.1959), *Zeytinciliğe Ait Bir Rapor Hazırlanıyor*, s.1.

Hâkimiyet Gazetesi (16.04.1958), *Zeytin Mücadelesinin Ancak İkinci Safhası Yapılabilecek*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (16.04.1959), *İki Buçuk Milyondan Fazla Ağaç İlaçlandı*, s. 1-4.

Hâkimiyet Gazetesi (16.09.1953), *Şehir Haberleri*, s. 1-4.

Hâkimiyet Gazetesi (16.11.1951), *Ziraatta Haşaratla Mücadele*, s. 3.

Hâkimiyet Gazetesi (16.05.1953), *Zeytin Güvesi Mücadelesi*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (17.12.1953), *Şehir Haberleri*, s. 3.

Hâkimiyet Gazetesi (18.03.1953), *Yurttan Haberler/Balıkesi'de*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (18.04.1951), *İtalya Şehrimizden Zeytin İstiyor*, s. 1-4.

Hâkimiyet Gazetesi (18.09.1954), *Zeytin Satış Kooperatifinin Yıllık Kongresi*, s. 1-2.

Hâkimiyet Gazetesi (19.02.1958), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (19.02.1959), *Zeytinyağı İle Sabun İmal Edilebilecek*, s. 2

Hâkimiyet Gazetesi (20.01.1959), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (20.03.1959), *Zirai Mücadele Hazırlıkları*, s.1-4.

Hâkimiyet Gazetesi (20.08.1959), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (20.11.1957), *Şehir Haberleri*, s. 1-4.

Hâkimiyet Gazetesi (20.12.1956), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (21.01.1959), *Şehir Haberleri*, s. 4.

Hâkimiyet Gazetesi (21.10.1953), *Hileli ve Karışık Yağ Satanlarla Mücadele*, s. 1-4

Hakimiyet Gazetesi (21.10.1953), *Hileli ve Karışık Yağ Satanlarla Mücadele*, s. 1-4.

Hâkimiyet Gazetesi (21.05.1952), *Zeytin Sineği İle Güvesine Karşı Sıkı Mücadele*, s. 1.

Hâkimiyet Gazetesi (21.09.1952), *Şehir Haberleri*, s. 3.

Hâkimiyet Gazetesi (22.03.1953), *Şehir Haberleri*, s. 3.

Hâkimiyet Gazetesi (22.10.1952), *Haberler*, s. 4.

Hâkimiyet Gazetesi (22.12.1955), *Şehir Haberleri*, s. 1-3.

Hâkimiyet Gazetesi (22.04.1952), *Yurttan Haberler/Edremit'te*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (22.8.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (23.10.1958), *Şehir Haberleri*, s. 2 .

Hâkimiyet Gazetesi (23.11.1952), *Yeni Bir Zirai Dert*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (23.12.1958), *Şehir Haberleri*, s.2.

Hâkimiyet Gazetesi (23.04.1953), *Zeytin Ağaçları İlaçlandı*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (23.4.1959), *Şehir Haberleri*, s.1-3.

Hâkimiyet Gazetesi (24.03.1955), *Zeytin Satış Kooperatifinin Yıllık Kongresi*, s. 1.

Hâkimiyet Gazetesi (24.06.1951), *haber başlığı okunamamıştır*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (25.11.1959), *Şehir Haberleri*, s 4.

Hâkimiyet Gazetesi (25.03.1955), *Kongre Devam Ediyor*, s. 1-3.

Hâkimiyet Gazetesi (25.09.1952), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (26.03.1953), *Zeytin Güvesi Mücadelesi*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (26.03.1959), *Zeytin Güvesi Mücadelesi Bugün Başlıyor*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (26.12.1954), *Zeytine Dair*, s. 1-3.

Hâkimiyet Gazetesi (26.04.1959), *Mücadele: Dört Milyon Yüz Bin Ağaç İlaçlandı*, s. 1.

Hâkimiyet Gazetesi (26.09.1953), *başlık kısmı yıpranmış*, s. 1.

Hâkimiyet Gazetesi (27.01.1953), *Teknik Ziraat Müdürlüğü Bülten Hazırladı*, s. 3.

Hâkimiyet Gazetesi (27.01.1957), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (27.03.1959), *Zirai Mücadele Bugün Başladı*, s. 1.

Hâkimiyet Gazetesi (27.06.1958), *Orhan Gazi Zeytinliklerini Sinek Sardı*, s.2.

Hâkimiyet Gazetesi (27.10.1952), *Yurttan Haberler/Balıkesir'de*, s. 3.

Hâkimiyet Gazetesi (27.10.1953), *Zirai Mücadele Kursları Açılıyor*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (27.07.1952), *Yurttan Haberler/Ayvalık'ta*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (28.02.1950), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Hâkimiyet Gazetesi (28.02.1951), *Tarım ve Ulaştırma Bakanlıklarının Bütçeleri Kabul Edildi*, s. 1.

- Hâkimiyet Gazetesi** (28.07.1955), *haber başlığı yoktur*, s. 2.
- Hâkimiyet Gazetesi** (28.12.1956), *Zirai Mücadele Kongresinin Dünkü Çalışmaları*, s. 2.
- Hâkimiyet Gazetesi** (29.01.1960), *Şehir Haberleri*, s. 2.
- Hâkimiyet Gazetesi** (30.03.1955), *haber başlığı siliktir*, s. 2
- Hâkimiyet Gazetesi** (30.11.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.
- Hâkimiyet Gazetesi** (31.10.1952), *Ege Zeytin İstihsalinin Artmasına Çalışıyor*, s. 2.
- Hâkimiyet Gazetesi** (31.12.1954), *Zeytinyağ Bu Sene Çok Fazla*, s. 1.
- Hehn, V.** (1992). *Zeytin, Üzüm ve İncir Kültür Tarihi Eskizleri*, çev. Necati Aça, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Kantar M.** (1961). Zeytin Fidanın Özellikleri, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, 4(30), s. 210-225.
- Kantar M.** (1967), Umulmadık Soğukların Bursa İli Zeytin Ağaçlarına Etkisi, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınlar, Ege Üniversitesi Matbaası, 3(28), s. 310-320.
- Kantar, M.** (23.04.1958), Zeytin Ağaçlarından Her Yıl Mahsul Alma Mevzusunda Çalışmalar, *Hâkimiyet Gazetesi*, s. 2.
- Kantar, M.** (28.10.1956). Marmara Bölgesinin Zeytin Fidanı Dâvası, *Hâkimiyet Gazetesi*, s. 2-3.
- Kaplan, M. ve Karaöz Arıhan, S.** (2011). Antik Çağdan Günümüze Bir Şifa Kaynağı: Zeytin Ve Zeytinyağının Halk Tıbbında Kullanımı, *VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, İzmir.
- Kerim Onart, Y.** (1937), *Türkiye’de Zeytin Ziraatının Ehemmiyeti*, Bilgi Matbaası, İzmir.
- Kılıç N.** (1956), İspanya’da Zeytin Sineği ile Mücadele Usulü, *Türkiye Ziraat Mecmuası*, (33), s. 30-50.
- Kuraloğlu, N.** (21.06.1958), 4-K Çiftçi Çocuklarını Yetiştirecek Liderler Kursu Münasebetiyle, *Hâkimiyet Gazetesi*, s. 3
- Kuraloğlu, N.** (31.12.1956), Amerika’daki 4.H. Kulüpleri Nasıl Çalışır?, *Hâkimiyet Gazetesi*, s. 2-3.
- M. Çolakoğlu** (1954), *Balıkesir İli Zeytinlerinin Çeşit ve Bileşim Özellikleri ile Zeytinyağı İşletmelerinin Kuruluş ve İşleyişi ve Elde Edilen Zeytin Yağın ve Küspeleri Üzerinde Araştırmalar*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Madra, T.** (1960). Zirai Yardım Tedbirleri, *Zeytin Dergisi*, Ayvalık Zeytin Ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, 1(2)s. 41-55.

Miguel Ortega Nieto, J. (1966), Zeytinciliğin İçinde Bulunduğu Ekonomik Krizin Halli Ancak Rasyonel Bir Gübrelemeyle Mümkün, çev. İbrahim Yencesu, Önder Çiner, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, s. 30-45.

Milliyet Gazetesi (01.01.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (01.12.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (02.02.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (02.07.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (02.12.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (02.07.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (05.03.1954), *Zeytin İstihali*, s. 6.

Milliyet Gazetesi (06.01.1954), *Şehir Haberleri*, s. 7.

Milliyet Gazetesi (07.02.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (07.11.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (08.07.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (08.09.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (09.01.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (09.03.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (09.11.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi, (11.06.1951), *Şehir Haberleri*, s.2.

Milliyet Gazetesi (11.11.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (12.02.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (12.03.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (12.09.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (13.01.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (13.02.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (14.02.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (14.07.1951), *Şehir Haberleri*, s. 3.

Milliyet Gazetesi (15.09.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (15.11.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (16.12.1953), *Şehir Haberleri*, s. 6.

Milliyet Gazetesi (16.06.1951), *Şiddetli Yağmurlar Yurtta Geniş Ölçüde Tahribat Yaptı*, s. 1-3.

Milliyet Gazetesi (17.01.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (17.04.1951), *Şehir Haberleri*, s.3.

Milliyet Gazetesi (18.11.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (19.11.1955), *Migros İsviçre'ye Üç Yüz Bin Adet Şişe İsmarladı*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (20.11.1954), *Şehir Haberleri*, s. 7.

Milliyet Gazetesi (20.07.1952), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (20.09.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (21.06.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (21.12.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (22.05.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (22.06.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (22.10.1953), *Şehir Haberleri*, s. 3.

Milliyet Gazetesi (23.03.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (24.02.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (24.11.1952), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (25.11.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (26.07.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (27.01.1954), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (27.03.1954), *Şehir Haberleri*, s. 3.

Milliyet Gazetesi (27.11.1955), *Şehir Haberleri*, s. 7.

Milliyet Gazetesi (28.06.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (28.11.1955), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (29.01.1951), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (30.10.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi (30.07.1953), *Şehir Haberleri*, s. 2.

Milliyet Gazetesi(11.6.1951), *Şehir Haberleri*, s.2.

Mithat, H. (06.07.1930), *Açığımız, 1929 Yılında İhracat 155, İthalat 255 Milyon.*, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 4.

Mithat, H. (11.02.1932), *Araşit Yağları... Ayvalık'ın Mühim Bir Teşebbüsü*, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 6.

Musa Bey (25.11.1933), *10 Senelik İstihsalat*, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 4.

Musa Bey (27.8.1932), *Meyve Ağaçları*, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 4.

M* D*** ile Görüşme** (20.12.2019), Nilüfer/Bursa.

Nadi, Y. (06.03.1933). *Türk Gençliğine Örnek*, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1-3.

Nadi, Y. (02.02.1932), *Balkan Anlaşmalarına Ucundan Başlanamaz mı?*, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1-2.

- Nadi, Y.** (07.5.1934), Hayat Pahası ve Paramızın Kıymeti, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1
- Nadi, Y.** (08.02.1932), “Araşit Yağlarını Müdafaa Mümkün Müdür?”, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1-2.
- Oluç, M.** (2021), *Migros-Türk*, (Erişim:20.06.2021, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/8490>) s. 210-225.
- O*** N*** D** ile Görüşme** (20.03.2019), Bursa
- Ökmen, N.** (08.02.1954), Ziraatta Büyük Gelişmeler, *Hâkimiyet Gazetesi*, s. 2.
- Özkul A.** (1960), Zeytinciliğin Korunması ve İnkişafı İçin Alınması Gereken Tedbirler, *Zeytin Dergisi*, Ayvalık Zeytin Ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, 3(28), s. 25-40.
- Özyiğit M.** (1960). Müşterek Pazarda Türkiye Zeytinciliğimiz, *Zeytin Dergisi*, Ayvalık Zeytin Ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, 1(2) s. 5-15.
- Özyiğit, M.** (1960), İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığı’na Açık Mektup, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, İstanbul, 2(2)
- Özyiğit, M.** (1960), Yunanistan’da Zeytincilik, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, İstanbul, 2(2), s. 20-35.
- Özyiğit, M.** (1960). Memleketimiz Zeytinyağı İstatistikleri Üzerine Bazı İncelemeler, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağcılar Cemiyeti Zirai Yayınları, 2(1), s. 5-25.
- Özyiğit, M.** (1961), Dış Haberler, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.5, s. 30-45.
- Özyiğit, M.** (1961), Dünya Yağ İstihsal ve İstihlaki, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, c.4, s. 20-36.
- Özyiğit, M.** (1961), Zeytinyağı Maliyet Hesapları, *Zeytin Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, S. 5, s. 5-20.
- Özyiğit, M.** (1962), Yeni Hükümetimizin Program ve Zeytinciliğimiz, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, 8(3), s. 5-20.
- Özyiğit, M.** (1966), Ortak Pazar Tarım Politikasında Zeytinyağın Durumu, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Zirai Yayınları, İstanbul, Temmuz, , 3(26), s. 205-220.
- Pabuçcuoğlu, M.** (2006). *Cumhuriyetten Buyana Zeytinciliğimiz*, Burhaniye Ticaret Odası Yayınları, Balıkesir.
- Polat H.** (2021) *Belediyelerin Tanzim Satış-Kooperatif İkilemi*, (Erişim:20.6.2021 info@sosyalekonomi.org).

Recai Bey. (1930). *Zeytin ve Zeytinyağcılık Hakkında Tetkikat*, İstanbul, Sanayi Nefise Matbaası.

Rıfat, R. Bey (1928), *Zeytin Sineği Raporu*, Hamid Matbaası, İstanbul.

Roger Marcelli, M. (1961). Sardunya Adasında Zeytincilik, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalı Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, c.7, s. 5-25.

Safa, P. (06.12.1955), Günün Kahramanı: Zeytinyağı! , *Milliyet Gazetesi*, s. 2.

Sar, S., Ataę A.ve Kahya E. (2005). Günümüzde ve Tarihte Zeytin ve Zeytinyağı, *II. Bursa Halk kùltürü Sempozyumu*, Uludağ Üniversitesi, c.3, Bursa.

Soydan, H. (2015). *Ziraat Matbuatı*, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Eğitim Yayınlar Dairesi Başkanlığı Matbaası, c. 3, s. 14-27.

Soydan, H. (2017). Tarihte Zeytin Ağacı, *Türk Tarım ve Orman Bakanlığı Dergisi*, S.234, s.25-40.

Süleyman, R. (07.02.1934), Armutçu'nun İhtiyaçları, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 5.

Süleyman, R. (08.3.1933), Gemlik'te Zeytin Islahatı, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 5.

Süleyman, R. (11.10.1932), Gemlik Zeytinciliği, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 4.

Süleyman, R. (11.4.1933), Zeytinciliğimizi Korumak İçin, *Cumhuriyet Gazetesi*, , s. 5.

Şükrü, H. (24.6.1933). Türk –Bulgar Ticareti, *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 4.

T.B.M.M Zabıt Cerideleri (30.5.1935), Birleşim 32, c.3, s. 218-219.

Tamer, A. (2016), *Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü Raporu*, T.C. Gıda Tarımı ve Hayvancılık Bakanlığı, İzmir.

Tan gazetesi (26.11.1938), Yunanistan'da Zeytinyağı Rekoltesi Az, s. 2.

Tanışman C. (17.10.1952). Zirai Mücadelenin Değeri, *Hâkimiyet Gazetesi*, s. 3.

Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Zeytincilik Araştırma Projesi (1978), T.C. Gıda – Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Yayınları, Ankara.

TBMM Zabıt Cerideleri (18.7.1931), Birleşim 30, c.3, s. 168-169.

TBMM Zabıt Cerideleri (20.02.1932), Birleşim 24, C. 1, s. 6-7.

TBMM Zabıt Ceridesi (28.5.1927,) Birleşim 73, c.32, s. 616-617.

TBMM Zabıt Ceridesi (03.04.1926),Birleşim 82, c. 24, s.19.

TBMM Zabıt Ceridesi (05.03.1924), Birleşim 4, c. 7, s. 117-118.

TBMM Zabıt Ceridesi (07.02.1925), Birleşim 49,c. 13/1, s.187-188.

TBMM Zabıt Ceridesi (08.6.1926), Birleşim 116, c. 26, s. 11.

TBMM Zabıt Ceridesi (10.02.1925), Birleşim 52,c. 13/1, s. 302-307.

TBMM Zabıt Ceridesi (12.3.1925), Birleşim 76,c. 15, s. 412-421.

- TBMM Zabıt Ceridesi*** (12.3.1925), Birleşim 76,c. 15, s. 412-421.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (12.3.1925), Birleşim 76,c. 15, s. 412-421.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (15.02.1925), Birleşim 56,c. 14, s. 10.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (15.3.1924), Birleşim 12, c.7, s. 475-480.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (16.9.1336), Birleşim 66, c.1, s. 159.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (17.02.1925), Birleşim 58, c.14, s. 69-74.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (17.02.1925), Birleşim 58, c.14, s. 69-74.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (17.5.1926), Birleşim 101, c. 25, s. 223-230.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (17.5.1926), Birleşim 101, c. 25, s. 223-230.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (17.5.1926), Birleşim 101, c. 25, s. 223-230.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (19.4.1925), Birleşim 106, c. 18, s. 156.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (19.5.1926), Birleşim 103, c.25, s.279-281.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (21.5.1927), Birleşim 70, c. 32, s. 304.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (22.5.1928), Birleşim 80, c. 4, s. 27.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (24.01.1925), Birleşim 40,c. 12, s. 292.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (25.03.1926), Birleşim 77,c. 23, s. 18.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (26.2.1924), Birleşim 112, c. 6, s. 365-377.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (27.2.1924), Birleşim 113, c.6, s. 432.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (28.11.1925), Birleşim 16, c. 19, s. 254-257.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (28.5.1929), Birleşim 71, c.12, s.112-126.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (28.5.1929), Birleşim 71, c.12, s.113-129.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (30.03.1925), Birleşim 89,c. 16, s. 261.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (30.3.1925), Birleşim 89, c. 16, s. 261.
- TBMM Zabıt Ceridesi*** (31.5.1930), Birleşim 66, c.19, s.278-297.
- Tosun, K.** (16.02.1959), Zeytinciliğimiz Sınâî Veçhesi, *Yeni Ant Gazetesi*, s. 2-3.
- Tuna, O.** (1966), Marmara Zeytinciliğinin Babası Mehmet Kantar (Zeytinci baba), *Tarım Orman Köy Dergisi*, S.107, s.55-70.
- Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*** (1956), Türkiye Zirai Mahsulleri Birinci Köy Ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Vekâleti Ziraat Kanunları***(1940), Ulus Matbaa, Ankara, s. 384-387.
- Ünsal, A.** (2019). *Ölmez Ağacın Peşinde Türkiye’de Zeytin ve Zeytincilik*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Üzümeri, E. Zeytincilik İstasyonu, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, s. 265-270.

Üzümeri, E. Zeytincilik İstasyonu, *İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi*, s. 265-266.

Yeni Ant Gazetesi (01.09.1955), *Memleket Haberleri*, s. 3.

Yeni Ant Gazetesi (04.11.1957), *Vita Yağı ve İlaç Bulunmuyor*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (05.06.1959), *Zeytin Mahsulü Büyük Bir Tehlike İle Karşı Karşıya*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (05.07.1955), *Memleket Haberleri*, s. 4.

Yeni Ant Gazetesi (07.12.1957), *Çiçek Yağ Piyasaya Çıkıverdi*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (07.04.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (08.03.1959), *Zeytin Uzmanları Bursa'da*, s.1.

Yeni Ant Gazetesi (08.12.1956), *Zeytin Fiyatları Neden Düşüyor?*, s. 1.

Yeni Ant Gazetesi (08.12.1957), *Memleket Haberleri*, s. 3.

Yeni Ant Gazetesi (09.02.1954), *Memleket Haberleri*, s.3.

Yeni Ant Gazetesi (09.11.1957), *Memleket Haberleri*, s. 3-4.

Yeni Ant Gazetesi (10.02.1957), *Zeytinyağ Geldi*, s. 1.

Yeni Ant Gazetesi (10.12.1956), *Memleket Haberleri*, s. 3.

Yeni Ant Gazetesi (10.12.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (11.05.1956), *Zeytin Güvesi İçin Ücret Verilmedi*, s. 1-2.

Yeni Ant Gazetesi (11.11.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (11.11.1959), *Memleket Haberleri*, s. 2.

Yeni Ant Gazetesi (11.12.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (11.12.1959), *Zeytin Piyasasındaki Durgunluk Devam Ediyor*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (11.12.1959), *Zirai Kooperatifler*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (14.04.1959), *Memleket Haberleri*, s. 3.

Yeni Ant Gazetesi (15.09.1957), *Zeytin Haşereleri İle Mücadeleye Başlanıyor*, s. 1-4

Yeni Ant Gazetesi (18.12.1956) *Zirai Mücadele Kongresi Açıldı*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (19.06.1958), *Amerika'dan Yağ ve Peynir Geldi*, s. 3.

Yeni Ant Gazetesi (19.11.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (20.10.1959), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (20.11.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (20.11.1959), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (21.01.1957), *Memleket Haberleri*, s. 3.

Yeni Ant Gazetesi (21.12.1956), *Zeytinyağ Stoku*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (21.12.1957), *Zeytinyağ Bir Haftadır Yok*, s. 1-4.

Yeni Ant Gazetesi (22.12.1956), *Memleket Haberleri*, s. 4.

- Yeni Ant Gazetesi** (22.12.1957), *Nebati Yağ Tevzi' Usulsüz Oluyor*, s. 1.
- Yeni Ant Gazetesi** (23.10.1959), *Memleket Haberleri*, s. 2-3.
- Yeni Ant Gazetesi** (23.11.1956), *Memleket Haberleri*, s. 3.
- Yeni Ant Gazetesi** (24.05.1958), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.
- Yeni Ant Gazetesi** (25.01.1958), *Yağ Fiyatları*, s. 1.
- Yeni Ant Gazetesi** (25.11.1959), *Memleket Haberleri*, s. 4.
- Yeni Ant Gazetesi** (26.11.1957), *Zeytinyağı Toptancıları*, s. 1.
- Yeni Ant Gazetesi** (27.12.1956), *Ziraat Kongresi Sona Erdi*, s. 1-4.
- Yeni Ant Gazetesi** (27.09.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.
- Yeni Ant Gazetesi** (29.09.1957), *Memleket Haberleri*, s. 1-4.
- Yeni Ant Gazetesi** (29.12.1957), *Zeytinyağ Meselesi Bilmece Halini Aldı*, s. 1-4.
- Yeni Ant Gazetesi** (30.07.1959), *Memleket Haberleri*, s. 2.
- Yeni Ant Gazetesi** (30.11.1957), *Vita ve Sana Satışı Düştü*, s. 1-4.
- Yeni Ant Gazetesi** (30.12.1955), *Zeytin Güvesi Mücadelesi İçin Alınan Kararlar*, s. 1.
- Yeni Ant Gazetesi** (30.12.1957), *İkinci Yağ Tevzi'i Dün Başladı*, s. 1.
- Yeni Ant Gazetesi** (30.03.1957), *İznik Belediye Başkanı Yargılanıyor*, s. 1.
- Yeni Ant Gazetesi** (30.03.1957), *İznik Belediye Başkanı Yargılanıyor*, s.1-4.
- Yeni Sabah Gazetesi** (13 Teşrinisani 1938), *Zeytincilik Islah Edilecek*, s. 2.
- Yeni Sabah Gazetesi** (13 Teşrinisani 1938), *Mısır Zeytinyağı İhracatımız*, s. 2
- Yenicesu İ.** (1961), İyi Bir Zeytinyağı Elde Edilmesinde Dikkat Edilecek Hususlar, *Zeytin Meslek Dergisi*, Ayvalık Zeytin ve Zeytinyağı Müstahsilleri Cemiyeti Yayınları, 5(7), s. 17-24.
- Yund, K.** (1953). "Barış Ağacı: Zeytin", *Türkiye Ziraat Mecmuası*, 1(3), s.140-150.
- Yurtoğlu, N.** (2019), Türkiye Cumhuriyeti'nde Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi ile Ticareti Üzerine Tarihsel Bir Bakış (1923-1960), *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 4(1), s. 495-510.
- Zeytin ve Yağ** (1938). Türk Ocağı Koleksiyonu Yayınları, Ankara, s. 1-2.
- Marmara Birlik Akademi (2021). *Zeytinin Tarihçesi* (2021).,(Erişim tarihi: 21.6.2021, <http://www.marmarabirlirkademi.com/tr/zeytin-kutuphanesi/zeytinin-tarihcesi>)